

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SÜRELİ YAYINLARDAKİ TÜRK MİTOLOJİSİ
ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN
HALKBİLİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

EDA AYDIN

2501060133

Tez Danışmanı

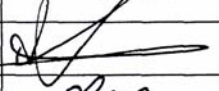
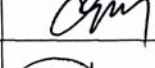
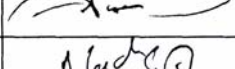
Yard. Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz

İstanbul 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM** Dalında 2501060133 numaralı **EDA AYDIN'IN** hazırladığı “**SÜRELİ YAYINLARDAKİ TÜRK MİTOLOJİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN HALKBİLİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**” konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **04.11.2009 ÇARŞAMBA** günü Saat:13.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin**Kabulü**.....'ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF. DR. ŞEYMA GÜNGÖR	Kabulü	
DOÇ. DR. MUHARREM KAYA	Kabulü	
DOÇ. DR. HÜSEYİN ÖZCAN	Kabulü	
YRD. DOÇ. DR. ABDÜLKADİR EMEKSİZ	Kabulü	
YRD. DOÇ. DR. ALİ AHMETBEYOĞLU	Kabul	

SÜRELİ YAYINLARDAKİ TÜRK MİTOLOJİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN HALKBİLİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EDA AYDIN

ÖZ

Bu çalışmada; mit, mitoloji kavramına, Türk mitolojisinin tanıtılmasına ve Türkiye’de mitoloji çalışmalarını da konu ederek Türk mitolojisi konusunda Türkiye’de süreli yayınlarda çıkmış makalelerin açıklamalı bibliyografyasına yer verilmiştir.

Mitler millî düşüncenin, karakterin kökleridir. Türk mitolojisi konusunda fazla çalışılmaması ve süreli yayınlarda çıkan verileri bir araya toplamak düşüncesiyle bu çalışma meydana getirilmiştir. Çalışmamız giriş kısmı hariç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında genel itibarıyla mit, mitoloji kavramına yer verilmektedir. “Türk Mitolojisi” adı altında verilen birinci bölüm; Türk mitolojisine bakış açısını, Türk mitolojisini incelemenin zorluklarını, Türk mitolojisinin sınıflandırılmasını, özelliklerini kapsamaktadır. “Türk Mitolojisi İle İlgili Çalışmalar” adı altındaki ikinci bölümde; 1923 (Türkiye’de cumhuriyetin ilânı) öncesi ve sonrası çalışmalar aktarılmaktadır. “1928-2007 Yılları Arasında, Türkiye’de Süreli Yayınlarda Türk Mitolojisi Konusunda Çıkmış Makalelerin Açıklamalı Bibliyografyası” adındaki üçüncü bölüm ise ana bölüm olma özelliğini taşımaktadır. Sonuç ve Değerlendirme kısmında ise çalışmadan çıkan sonuçların genel değerlendirmesi bulunmaktadır.

EVALUATION OF STUDIES ON TURKISH MYTHOLOGY IN PERIODICALS FROM THE FOLKLORE PERSPECTIVE

EDA AYDIN

ABSTRACT

Myth, mythology concepts and introduction to Turkish mythology are given place in this study including annotated bibliography of articles in periodicals published in Turkey regarding the mythology studies in Turkey.

Myths, are the roots of national opinion and character. This study is composed by gathering the data published in periodicals thereby pointing out that Turkish mythology is a very fertile and unstudied area, Our study is composed of three chapters excluding the introduction. The general concept of myth and mythology, has been given in the introduction section. The first chapter under the name of “Turkish Mythology” refers to the point of view towards Turkish mythology, the difficulties of making researches and the classification/features of Turkish Mythology. Works before and after 1923 are pointed out in the second chapter tagged as, “Studies Related to the Turkish Mythology”. The third chapter tagged as “The Articles of the Turkish Mythology in Periodicals In Turkey between 1928-2007” is considered as the main section of this work. And finally, “Conclusion and Assessment” section highlights the overall evaluations and outcomes of the work.

ÖN SÖZ

Türkiye’de mitoloji denildiğinde pek çok kişinin zihninde tanrılar ve onların hemen yanında yer alan tanrıçalar uyanır. Yani Yunan ve Roma mitolojisine dair unsurlar, resimler çağrışım yapmaktadır. Çünkü Avrupa ve Amerika’da mitoloji çalışmaları, Türkiye’dekinden çok uzun zaman önce başlamış sanatta da işlenerek bütün dünyaya tanıtılmıştır.

Türkler’de Avrupa’yı tanıma, örnek alma, Avrupa hayranlığı sonucunda öncelikle Yunan mitolojisi tanınmış, Yunan mitolojisi üzerine kitaplar yayımlanmıştır. Türk mitolojisinin tanınmaya, Türk mitolojisi üzerine çalışmalar yapılmaya başlanması çok yenidir. Türk mitolojisinin zenginliğini kavrayanlar da genel olarak araştırmacılarıdır.

Mitlerin, bir milletin karakter yapısını, kökenini çözmede birinci derece öneme sahip olması ve bu sahadaki çalışmaların yeterli olmayışı sebebiyle mitolojinin önemini izah etmeyi, Türk mitolojisini tanıtmayı da hedefleyerek Türk mitolojisi sahasındaki makaleleri bir araya getirmeye, bibliyografya çalışması hazırlamaya karar verdik. Bibliyografya çalışması hazırlamak yorucu, zahmetli bir iştir. Fakat bibliyografya çalışmalarının verileri bir araya getirme özelliği ile tüm alanlar için önemi büyüktür.

Türk mitolojisi bibliyografyası sahasında Pınar Dönmez’in hazırladığı **“Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi”** (Basılmamış Y. Lisans Tezi, İzmir-2001) adlı Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak yapılan yüksek lisans çalışması ile karşılaştık. Bu çalışmada kitap ve makale künyelerine yer verilerek bazı eserlerin de analizi yapılmıştır. Dönmez’e ait tez çalışmasında doğrudan Türk mitolojisi sahasını içermeyen Türk kültür tarihi konulu eserlerin yanında Türk mitolojisinin dışında kalan Mircea Eliade, Joseph Campbell gibi araştırmacıların yayınlarına da yer verilmiştir. Biz çalışmamızı Türkiye’de süreli yayınlarda 1928-2007 yılları arasında Latin harflerle yayımlanmış, Türk mitolojisi konusundaki makalelerle sınırlı tuttuk.

Çalışmamıza süreli yayınların yanında bildiri, sempozyum, armağan kitaplarını da dahil ettik. Çünkü bu kitaplarda yer alan makaleler ayrı ayrı şahıslara aittir. Kaynağına ulaşabildiğimiz her makalenin incelemesini yaptık. Makaleleri tez içerisinde tasnif ederken telif, tercüme ve aktarma, ulaşamadığımız makaleler olmak üzere üçe ayırdık. Her bölüm içerisinde de yazarların soyadlarına göre alfabetik bir düzen oluşturduk. Hazırladığımız bibliyografya çalışmasında aktaramadığımız, eksik bıraktığımız makalelerin olacağı muhakkaktır.

Çalışmamız boyunca Kültür Bakanlığı İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi, Kültür Bakanlığı İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi, İzmir Millî Kütüphane kataloglarından faydalandık. Ayrıca Zeki Akçam'ın Kıbrıs Türk Halkbilimi Bibliyografyası (1928-2002) adlı çalışmasını da inceledik.

Tez çalışmamız giriş kısmı hariç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında mit, mitoloji kavramları, mitolojik araştırmaların tarihçesi, mitlerin ortaya çıkış teorileri, türleri, diğer türlerle ilişkisi üzerinde durduk. İlk bölümde; Türk mitolojisine bakış açısı ve Türk mitolojisini incelemenin zorlukları, Türk mitolojisinin sınıflandırılması ve özellikleri yer almaktadır. İkinci bölümde; Türk mitolojisi ile ilgili çalışmalar konu edilmiştir. Üçüncü bölüm ise tezin ana bölümüdür. Açıklamalı bibliyografya çalışması kapsamında; 140 telif, 20 tercüme ve aktarma, 10 adet de ulaşamadığımız dolayısıyla da sadece künyesi verilen makaleler bulunmaktadır. Çalışmamızın sonunda da sonuçlar ve değerlendirmeler bulunmaktadır.

Çalışma süremiz boyunca; maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen aileme, arkadaşlarıma, ayrıca öneri ve eleştirileri ile karşılaştığım güçlüklerde yardımlarını esirgemeyen ve yol gösteren danışman Hocam Yard. Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz'e teşekkürlerimi borç bilirim.

İstanbul, 2009

EDA AYDIN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ / ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	..1
1. Tanımlar	
1.1. Muhtelif Sözlüklerde, Ansiklopedilerde Tanımlar ve Açıklamalar.....	1
1.2. Mitoloji Sözlüklerinde Tanımlar ve Açıklamalar.....	7
1.3. Yabancı Araştırmacıların Tanımları ve Açıklamalarıyla Mit, Mitoloji.....	10
1.4. Türk Araştırmacıların Tanımları ve Açıklamalarıyla Mit, Mitoloji.....	13
2. Mitolojik Araştırmaların Tarihçesi.....	19
3. Mitlerin Ortaya Çıkış Teorileri.....	20
4. Mitlerin Türleri.....	21
5. Mitlerin Diğer Türlerle İlişkisi.....	23
1. BÖLÜM: TÜRK MİTOLOJİSİ.....	26
1. TÜRK MİTOLOJİSİNE BAKIŞ AÇISI ve TÜRK MİTOLOJİSİNİ	
İNCELEMENİN ZORLUKLARI.....	26
2. TÜRK MİTOLOJİSİNİN SINIFLANDIRILMASI, ÖZELLİKLERİ	33
2. BÖLÜM: TÜRK MİTOLOJİSİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	36
1. (? – 1923) YILLARI ARASINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	36
2. (1923-2009) YILLARI ARASINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	43

3. BÖLÜM: 1928 – 2007 YILLARI ARASINDA, TÜRKİYE’DE SÜRELİ YAYINLARDA TÜRK MİTOLOJİSİ KONUSUNDA ÇIKMIŞ MAKALELERİN AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYASI.....	48
1. TELİF MAKALELER	50
2. TERCÜME ve AKTARMA MAKALELER.....	219
3. ULAŞILAMAYAN MAKALELER.....	242
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	244
KAYNAKÇA.....	252

KISALTMALAR

A.e.	: Aynı eser/yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı / basım
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
v.d.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Modern insan kendisini, çevresini, tabiatı, zamanı, mekânı, mevsimleri, iklimi, bitkileri, hayvanları vs. nesilden nesle geçen bilgilerden, yazılı ve görsel medyadan, bilimin verilerinden öğrenmekte, algılayabilmektedir. Bilim, insanın cevap aradığı sorulara yanıt olmanın yanında teknoloji ile de iç içe, ayrılmaz bir bütünlük oluşturmuştur; bilimin, teknolojinin gerçekleştirdiği atılımlarla çağımız bilim-teknoloji çağı olarak anlamlandırılmış, tanımlanmıştır.

Peki, insanlığın bu noktaya gelmesinin kökeni nerede yatıyor? Özele indirgediğimizde, milletleri millet yapan değerlerin kökeni nedir? Şüphesiz modern insan gibi en eski çağların insanı ya da ilkel insan da etrafındaki dünyayı anlamlandırabilmek istedi. Bu durumda da etrafındaki dünyaya hangi anlamları verdi? İşte bu soruların cevabını alabilmek için en eski kültürel kodları yani mitleri çözmek durumundayız. Fakat bu kültürel kodlar karmaşıktır. Bu yüzden de araştırmacılar mitle ilgili herkesin kabul edebileceği bir tanım yapmanın güçlüğünden söz ederler. Aynı zamanda mitin hangi kelimeyle karşılanacağı meselesi de söz konusudur. Bu bağlamda mitin çeşitli sözlüklerde, ansiklopedilerde, yer alan tanımlarının, anlamlarının yanında yabancı ve Türk araştırmacıların mit tanımlarına, değerlendirmelerine yer vermek istiyoruz.

1. Tanımlar

1.1. Muhtelif Sözlüklerde, Ansiklopedilerde Tanımlar ve Açıklamalar

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ta konu ile ilgili, “esâtîr” maddesinde “uydurma hikâyeler, yalanlar, masal nevinden şeyler, mitoloji”¹ tarifinde bulunmuştur.

Kâmûs-ı Türkî’de “esâtîr” maddesinin karşılığı olarak “hurâfât”² kelimesine yer verilmektedir.

¹Ferit Devellioğlu, “Esâtîr”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Haz. Aydın Sami Güneyçal, 18.bs., Ankara, Aydın Kitabevi, 2001, s.231.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nün “esatir [*Mit.*]” maddesinde, “Masal ve efsane kabilinden rivayet ve hikâyeler hakkında kullanılır bir tâbirdir.”³ ifadesi yer almaktadır.

İslâm Ansiklopedisi'nde de konu ile ilgili “esâtîr” maddesine yer verilmektedir: “ ‘Yazı yazmak’ mânasındaki **satr** kökünden türeyen **ustûre** kelimesinin çoğulu olan **esâtîr** ‘gerçeğe uymayan düzensiz, asılsız ve boş sözler’ demektir.”⁴ Ayrıca Kur’an-ı Kerîm’de “ilkel topluluklar” veya “geçmiş milletler” anlamına gelen evvelîn kelimesiyle birlikte esâtîrû'l-evvelîn şeklinde geçmesine de işaret edilmektedir.⁵ Aynı maddenin sonunda şu açıklamalara da yer verilmektedir: “Günümüzde pek kullanılmayan esâtîr kelimesi, Osmanlılar’da hayal ürünü motiflerle dolu olaylar yani mitoslar için ve mitoloji karşılığı olarak kullanılmıştır.”⁶

Çeşitli terim sözlüklerinde **mit** farklı kelimelerle izah bulmaktadır:

Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü'nde “mit(mitos)” maddesi: “Tarih öncesi dönemlere ait olan ve toplumun hayal gücünün etkisiyle şekillenen, olağanüstü varlıkları ve olayları konu alan destansı ve masalsı hikâyeye; efsane.”⁷ olarak verilmektedir. Bu maddede mit tanımına; destan, masal, hikâyeye, efsane de dahil edilmektedir.

Yazın Terimleri Sözlüğü'nde “söylen” kelimesi ile karşılanmıştır: “Eski çağlarda yaşayan insanların Tanrı, Tanrıça, yarı Tanrı ve kahraman olarak bildikleri varlıklar üzerine söyledikleri imgesel öyküler.”⁸ Mitoloji ise “söylenbilim” kelimesi

²Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989, s.94.

³Mehmet Zeki Pakalın , **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1946, s. 547.

⁴**İslâm Ansiklopedisi**, “Esâtîr”, C.XI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, s.359.

⁵**A.e.**

⁶**A.e.**, s.360.

⁷Mustafa Uslu, “Mit (Mitos)”, **Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Sözlüğü**, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 2007, s.236.

⁸Beşir Göğüş, v.d. , **Yazın Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Dil Derneği, 1998, s.106.

ile karşılık bulmuştur: “Söylenleri derleyip düzenleyen ya da inceleyip yorumlayan yapıt. Türk söylenbilimi, Eski Yunan söylenbilimi”⁹

Budunbilim Terimleri Sözlüğü’nde kelime “efsane” olarak yer bulmaktadır: “Tanrıların, insanların, kahramanların ve evrenin yaratılışının yanı sıra ilk günâhı, ilk ölümü, tufanı, tanrıların insanları nasıl cezalandırdıklarını, ikinci plânda ise avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerden nasıl yararlanıldığını, ateşin ilk kez elde edilmesini, cinsel hayatın başlangıcını; ilk ailenin, törelerin ve toplumsal kurumların ortaya çıkışını konu edinen; bunları destansı ve şiirli bir dille anlatan, çoğu zaman kutsal sayılan öyküler.”¹⁰ Görülüyor ki mit, kökeni anlatan ve çoğu zaman kutsal olan öyküler olarak gösterilmektedir. Yine bu sözlükte “mitoloji” kelimesi ise “efsanebilim” olarak karşılanmıştır.¹¹

Doğan Kaya’nın hazırladığı Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü’nde mit: “Tarih öncesi zamanda cereyan ettiğine inanılan olayları, olağanüstü karakterleri ve tipleri konu edinen kutsal nitelikli anlatıya verilen ad.”¹² Aynı maddede mitin asıl anlamının “gerçek hikâye” olduğu; yaratılışa, ölüme dair ilk bilgileri ihtiva ettiği ve mitlerin düşünce ürünü ile tahkiyenin birleşmesi ile karşımıza çıkan anlatımlar şeklinde kendilerini gösterdikleri belirtilmektedir.¹³ Mitoloji ise “Mitoloji, ilkel yahut arkaik düşüncelerin ilk şekillerini kuşaktan kuşağa aktaran ve kozmik bilgilerin sembolleşmiş kaynağı niteliğinde olan bilim.”¹⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Aynı sözlükte mitos maddesi de masal, hikâye, efsane karşılığı olarak gösterilmektedir: “Kelimenin aslı Yunanca (mythos) olup ‘söz, hikâye’ anlamına gelir. Edebî tür olarak masal, hikâye ve efsanenin karşılığıdır.”¹⁵

⁹A.e.

¹⁰Sedat Veyis Örnek, **Budunbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973, s.25.

¹¹A.e.

¹²Doğan Kaya, “Mit”, **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Akçağ, 2007, s.528.

¹³A.e., s.528-529.

¹⁴A.e., “Mitoloji”, s.529.

¹⁵A.e., “Mitos”, s.531.

Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde "mit" , "söylence"; "mitoloji" ise "söylencebilim" ile olarak karşılanmıştır. Söylence: " 1- Tanrılar, kahramanlar, önceki çağların olayları üzerine anlatılanlar, masallar, öyküler..."¹⁶ Söylencebilim "1- Bir halkın söylencelerini, tanrılar üzerindeki öykülerini bütünlüğü içinde toplama..."¹⁷

Tarih Terimleri Sözlüğü'nde de kelime "söylence" ve "söylencebilim" ile karşılık bulmuştur. Söylence, "Tarihöncesi Tanrılarının serüvenlerini anlatan öykü."¹⁸ Söylencebilim ise " 1- Bir budunun söylencelerinin tümü. 2- Söylenceleri incelen bilim." ¹⁹ olarak kaydedilmiştir.

Mit kelimesinin "esâtir" olarak karşılandığı sözlüklerin ve terim sözlüklerinin yanında diğer sözlük tanımlarına da yer verelim.

Sedat Veyis Örnek 'in hazırladığı Etnoloji Sözlüğü'nde "efsane" kelimesi ile karşılanmıştır. Kelimenin aslının Yunanca Mythos =(söz, öykü)' dan geldiğine işaret edildikten sonra " Tanrılar, kahramanların, evrenin oluşumunu öyküleri." ²⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Mitoloji aynı maddede şu şekilde tanım bulmuştur: "Mitoloji ise; efsanelerin tümünü içine alan ve onları sistemli bir şekilde inceleyen bir disiplindir." ²¹

Afşar Timuçin Felsefe Sözlüğü'nde mitos, mitolojinin konusu olan anlatılar olarak ele almış ve mitos ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

" Herbiri bir insanlık durumunu ortaya koymakla bir simge değeri taşır. Herbir mitosta insan gerçeğiyle ilgili, evrenle ilgili, insanın evrendeki yeriyle ilgili, insanlık durumlarıyla ilgili simgesel felsefi açıklamalar buluruz....Mitolar A. Kojève'nin de belirttiği gibi birer 'monolog' özelliği gösterirler, bu yüzden de düşünceden çok inanca yakındırlar ya da inanç ögeleriyle doludurlar..." ²²

¹⁶Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 5. bs., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1994,s.163.

¹⁷A.e.

¹⁸Bekir Sıtkı Baykal , **Tarih Terimleri Sözlüğü**, 3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s.136.

¹⁹A.e.

²⁰Sedat Veyis Örnek, **Etnoloji Sözlüğü**, Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971, s.72.

²¹A.e.

²²Afşar Timuçin, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, BDS Yayınları, 1994, s.180.

“Mitoloji” ise mitoslar ya da efsaneler toplamı olarak gösterilmiştir. Mitolojinin felsefenin ilk biçimi olduğuna işaret edilmiştir:

“ Felsefi araştırmaya konu olan temel sorunlar ilk karşılıklarını masalsı bir anlatım içinde ilkin mitolojide bulmuşlardır. Bu yüzden mitolojiye felsefenin ilk biçimi diye nitelendirebiliriz.”²³

Mitolojinin bireyselden evrensele uzanan bir çizgi olduğu da vurgulanmaktadır:

“Bir toplumun altbilincindeki ilkörnekler evrenel altbilincin özel örnekleri gibidirler; evrensel altbilinç toplumsal altbilincin en yüksek anlamlarını içerir. Böylece bireyselden evrensele uzanan özel ve ilkel bir temel bilinç çizgisi oluşur. Mitolojiler bu özel ve ilkel bilincin enine boyuna açıklandığı anlatımlardır.”²⁴

Gordon Marshall’ın hazırladığı Sosyoloji Sözlüğü’nde “mit (myth)” : “İçeriği doğal, doğaüstü ya da kültürel fenomenlerin kökenleri veya yaratılışlarıyla ilgili olan kutsal ya da dinsel hikâyeler için kullanılan bir terim.”²⁵ Bu tanımda mit; kökene ait, kutsal hikâye olarak gösterilmektedir.

Secda Saltuk, Arkeoloji Sözlüğü’nde mitoloji ile ilgili “ Yunanca mythos: Masal, efsane; logos: Söz ve bilgi kelimelerinden oluşur ve çok tanrılı dinlerde tanrı ve yarı tanrıların yaşantılarını, insanlarla ilişkilerini diğer efsanevî yaratıklar hakkındaki öyküleri içeren efsaneler bilgisi anlamında kullanılır.”²⁶ tanımını yapmaktadır.”

Sanat Ansiklopedisi’nde mit kelimesinin karşılığı olarak şu açıklamalara yer verilmektedir:

²³A.e., s.179.

²⁴A.e.

²⁵Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

²⁶Secda Saltuk, **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1990, s.105.

“ Kahramanlık devirlerine aid destan ve masallar. Eski Yunanlıların bu gibi esatirî ve efsanevî hikâyelerine *Yunan mitleri* denir. Bizde buna efsane diyoruz...”²⁷

Mitoloji kelimesi ise “ Mitholoji” ile karşılanmıştır:

“ (Yunanca *muthos* = masal, *logos*=söz ve bilgi kelimelerinden, efsaneler bilgisi mânâsınadır.)... Eski zamanlarda itikad edilen ilâhlar, yarım ilâh ve kahramanlara aid efsanelerden ibaret bilgiye verilen bu isim Türklerce *ilm-i esatîr* diye tavsif olunmuş ve bu masallara *üstûre* denilmiştir.”²⁸

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi’nde “mitos” tanımı, Sanat Ansiklopedisi’nde olduğu gibi masal, efsane türlerini de barındırır:

“ ‘ Mythos’ veya ‘ mit’ söylenen, ya da duyulan söz anlamlarında olup, masal, hikaye, efsane karşılıklarında kullanılmaktadır. Bu bakımdan tanrılar, kahramanlar, geçmiş çağların olaylarını konu edinip anlatan masallar, hikâyeler, efsaneler şeklinde tanımlanabileceği gibi, bir toplumda hikaye ve masal türünde canlı olarak yaşayan eski gelenek ve görenekler bütünü, ya da milletlerin eski hayatlarını sembolik niteliklerde anlatan hikaye ve masallar; kısaca efsanelerdir. İslam kültür literatüründe ‘esatir’, ‘usture’ şeklinde ifade edilir.”²⁹

Mitolojinin ise düzenli mitosların meydana getirdiği sistemden oluştuğuna işaret edilmektedir. Fakat bu düzenin mantığa dayalı olmaktan çok sembolik olduğu da ifade belirtilmektedir.³⁰

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı sözlüğünde mit:

“ (Az.: *Mif* ; Bşk.: *Mif*; Kaz.: *Mif*; Kır.: *Mif*; Öz.: *Mif*; Tat.: *Mif*; Trkm.: *Mif*; Uyg.: *Mif*) *Mit* kelimesinin kökeni, Yunancada anlatı veya *hikâye* anlamına gelen

²⁷Sanat Ansiklopedisi, “Mit” , C.III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,1966, s.1428.

²⁸A.e., “ Mitholoji”, s.1428-1429.

²⁹Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, “ Mitos”, C.III, İstanbul, Risale Basım Yayın, 1990, s.44-45.

³⁰A.e., s.45.

*mythostur... Mit kutsal bir öyküyü anlatır ve en eski zamanlarda başlangıçtaki zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır...*³¹

Türkçe Sözlük'te mit; hayali, halk hikâyesi olarak gösterilmiştir : “ Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayalî, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos: *Ergenekon efsanesi bir mittir.*”³² Mitoloji ise mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim olarak kaydedilmiştir.³³

1.2. Mitoloji Sözlüklerinde Tanımlar ve Açıklamalar

Derman Bayladı hazırlamış olduğu Mitoloji Sözlüğü'nde, Fransızca'dan aktarılmış “mitoloji” sözcüğünü değil de Yunanca aslından alınma “mitologya” (mythologia) sözcüğünü kullanmaya söylemeyi yeğlediğini belirtmektedir.³⁴ “Mythos” sözcüğü ile ilgili olarak da şu açıklamayı yapmıştır:

“ ‘ Mythos’ sözcüğünün karşılığı bir hayli geniş. Bu karşılıkların içinde “ söz, söylev, öykü, söylenti, haber, söyleşi vb.” gibi birçok kavram var. Ancak benim üzerinde durmak istediğim, ‘mythos’ sözcüğünün ‘masalsı öykü’ anlamına gelen karşılığı. Bir başka söyleyişle ‘efsane’... Giderek ‘uydurulmuş anlatılar, uydurmalar’ kısacası. Sözcük bu anlamları da içeriyor çünkü.”³⁵

Celal Beydili'nin çalışması olan Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük'te mit, “Gerçekliğin, eski kültürlerde sembolik- motifli şeklinde bilinen tek açıklaması”³⁶ olarak ifade bulmaktadır. Mitin, mitolojik kültürün kendisi değil; onun köktenci

³¹**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, “Mit”, C.IV, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s.396.

³²**Türkçe Sözlük K-Z**, 9.bs., C.II, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1998, s.1571.

³³**A.e.**

³⁴Derman Bayladı, **Mitoloji Sözlüğü Klasik Mitologyada Tanrılar-Olaylar-Kahramanlar**, İstanbul, Say, 2005, s.7.

³⁵**A.e.**

³⁶Celal Beydili, “Mit”, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Çev. Eren Ercan, Ankara, Yurt Kitap-Yayın, 2005, s.373.

temeli olduğu ve misyonunun yaratılışla ilgili olduğu da vurgulanmaktadır. Aynı maddede mitin diakronik (geçmiş hakkında hikâyeler) ve sinkronik (şimdi ve gelecek arasındaki ilişkiler) durumu olduğu da aktarılmaktadır.³⁷

Mitin konusu ve işlevi ise şu şekilde izah bulunmaktadır:

“ İlk yapısallığın ifadesi olan mitin başlıca konusu, kaosun dağılıp evrenin oluşumu, dünyanın düzene girmesi ve yaratılışın tamamlanmasıdır. Onda olan ne varsa geçmiştir. Mitin işlevi ise tüm bunları izah etmektedir.”³⁸

Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü’nün ön sözünde “mythos”, “epos”, “logos” kavramları etrafında durmaktadır:

“ Mythos söylenen veya duyulan sözdür, masal, öykü, efsane anlamına gelir. Ama mythos’a pek güven olmaz, çünkü insanlar gördüklerini, duyduklarını anlatırken birçok yalanlarla süslerler... Epos daha değişik bir anlam taşır: Belli bir düzen ve ölçüye göre söylenen, okunan sözdür, epos insana tanrı armağanıdır, güzelim süslü sözleri bir araya getirerek büyüler dinleyicilerini bir ozan... Mythos’la epos arasında ilkinden bir yakınlık vardır, mythos söylenen sözün, anlatılan öykünün içeriği ise, epos da onun doğal olarak aldığı ölçülü, süslü ve dengeli biçimdir...”³⁹

Azra Erhat “logos”la ilgili olarak da “ ... Logos bir yasal düzeni yansıtır, insanın bedeninde ve ruhunda bir logos bulunduğu gibi, evrenin ve doğanın da logos’u vardır...”⁴⁰ demektedir.

Erhat “mythologia” sözcüğündeki karşıt “mythos” ve “logos” kelimelerinin birleşmesine de dikkat çeker:

“ Mythologia efsaneler bilmi anlamına gelmez mi? Hem gelir, hem de gelmez. Erken ilkçağda « mythologeîn » diye bir fiil vardır, masal anlatmak demektir, sözlü gelenekle dilden dile aktarılan efsanelerin ozanlarca sürdürülmesini de belirtir. Mythologia kavramı da aynı anlama gelir. Hem masal ve efsanelerin toplandığı kitap için, hem de ilkçağın sonlarında « mythographos » , yani mythos yazarı denilen

³⁷ A.e., s.373-374.

³⁸ A.e., s.376.

³⁹ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 4. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989, s. 5.

⁴⁰ A.e.

derleyicilerin yaptığı iş için kullanılır... İlkçağ mythos'u layiktir, din adamının değil, sanatçının uğraşdır, onun anlamı, yön ve biçimi din alanında verilmez, sanat alanında verilir. Asıl yaratıcısı da sözdür ve söz ustasıdır. Mythos, epos, giderek logos bile birleşmişlerdir onun doğup gelişmesine. Gerçekle ilişkisi olup olmadığına gelince, mythos'un gerçeğini sözün dışında aramak boşunadır. Asıl gerçek insan sözünün içinde, özünde, şiirindedir... ”⁴¹

Yves Bonnefoy'un yönettiği, Levent Yılmaz'ın Türkçe baskıyı yayına hazırladığı Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü'nün sunum kısmında Levent Yılmaz:

“ Mit: Sözcük Yunancadan gelme; aslı, *mythos* . Türkçeye ise büyük olasılıkla Fransızca üzerinden geldi. Türkçede efsane, söylen, masal gibi sözcüklerle karşılanmış da olsa, mit olarak da kullanılsa, sözcüğün Yunanca aslı *anlatı* anlamına geliyor. Hatta *mythos*'u *hikâye* sözcüğüyle karşılamak belki de doğru.”⁴² demektedir.

İki cilt olarak yayımlanmış sözlükte çok sayıda kültürün mitolojisi incelenmiştir. Yılmaz, sözlüğün en can alıcı, en önemli yanlarından birinin; mitolojiyi yalnızca Yunan ve Roma dünyasına ait olarak görme körlüğünü kırmak ve mitolojinin dünyanın bütününü kapsamına alması olduğunu belirtmektedir.⁴³ Sözlükteki her maddenin sonunda geniş bir kaynakça listesi de yer almaktadır. Türkler ve Moğollar maddesini de Orta Asya üzerine pek çok çalışması bulunan, aynı zamanda Türk hükümeti tarafından 1973 yılında Devlet Ödülü verilen Fransız Türkolog Jean-Paul Roux yazmıştır.

Sözlükte “**MİT. Bir tanım demesi**” maddesinde konu ile ilgili genel açıklamalar şu şekildedir:

“ – Arkaik toplumların yaşadığı biçimiyle mit, doğaüstü varlıkların edimlerinin hikâyesini oluşturur.

⁴¹A.e., s.6.

⁴²Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü A-K, C.I, Yöneten: Yves Bonnefoy, Türkçe Baskıyı Haz. Levent Yılmaz, Ankara, Dost Kitabevi, 2000, s. v.

⁴³A.e., s. vi.

- Bu hikâye mutlak *hakikat* (gerçekliklere ilişkin olduğu için) ve *kutsal* (doğaüstü varlıkların edimi olduğu için) sayılır.
- Mit hep bir ‘yaratılış’a ilişkindir; herhangi bir şeyin nasıl varlık bulduğunu ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl oluştuğunu anlatır. Anlam taşıyan bütün insan edimlerinin ana örneğini mitin oluşturmasının nedeni budur.
- Miti tanımakla, şeylerin ‘kökeni’ tanınır, dolayısıyla, onları egemenlik altında tutmak ya da çekip çevirmek başarılır. ‘ Dışsal’, ‘soyut’ bir tanıma değil, gerek miti törenle anlatarak gerekse doğruladığı ritüeli gerçekleştirerek ‘yaşanan’ bir tanıma söz konusudur.
- Şu ya da bu biçimde mit, yeniden edimselleştirilen kutsal ve coşturucu erklerin ele geçirilmesi anlamında ‘yaşanır’ ”.⁴⁴

Sözlük, ansiklopedi tanımlarının ve açıklamalarının ardından çeşitli araştırmacıların mitin ve mitolojinin tanımlarına, önemine, işlevlerine dair açıklamalarını ele alalım.

1.3. Yabancı Araştırmacıların Tanımları ve Açıklamalarıyla Mit, Mitoloji

İtalyan tarih ve hukuk felsefecisi Giambattista Vico (1668-1744) ’ya göre, ilk bilim mitolojidir. Ona göre mitler gerçeği anlatan hikâyelerdir.⁴⁵

Ömer Naci Soykan, filozof Schelling (1775- 1854)’in Mitoloji Felsefesi adlı yapıtından; filozofun mitoloji ile ilgili görüşlerini şu şekilde nakleder:

“ Soyumuzun ilk zamanlarına dek geri giden araştırmalarımızda, ister soyumuzun başlangıçları, ister dinin ve uygar toplumun ya da bilimlerin ve sanatların ilk başlangıçları üstüne yapılan araştırmalarda olsun, daima sonunda karanlık bir yere toslarız. Bu karanlık zamana ancak mitoloji ile gidilir.”⁴⁶

⁴⁴A.e., C.II, s.784.

⁴⁵Sema Önal Akkaş,”Mit ve Felsefe”, **Millî Folklor**, C.10, S. 77, Bahar 2008, s.85.

⁴⁶Ömer Naci Soykan, “ Sanatın Mitos ve Mitoloji ile İlgisi”,**Çağdaş Eleştiri**, S.12, Aralık 1984, s. 40.

Schelling'in açıklamalarından kökene gitmede, başlangıca ulaşmada mitolojinin aydınlatıcılığının öne çıkartıldığını görebilmekteyiz.

Alman dilbilimci, doğubilimci ve mitoloji uzmanı Max Müller insan düşüncesini ve dilleri şu dört aşamaya bağlamıştır:

“ 1. Tematik dönem: Köklerin ve dillerin gramer şekillerinin oluştuğu dönemdir. 2. Diyalektik dönem: Aryan, Türk ve Sami dil aileleri gibi, başlıca dil ailelerinin şekillendiği dönemdir. 3. Mitolojik dönem: Mitlerin oluşup şekillendiği dönemdir. 4. Popüler dönem: Ulusal dillerin oluşup şekillendiği dönemdir.”⁴⁷

Görülüyor ki Max Müller mitleri en erken dönemin ürünleri olarak değerlendirmemektedir. Müller'e göre; insanlığın, uygarlığın başlangıcının sonraki dönemlerinde mitler ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu Mitolojisi adlı yapıtında S.H.Hooke, mitosa bakışta işlev ölçütünü benimsemiştir:

“ Mitos, belli bir durumun yarattığı insan düşgücünün (imgeleminin) ürünü olup, belli bir şey yapma niyetini gösterir. Böyle anlaşıldıkta, mitos hakkında sorulması gereken doğru soru, onun 'gerçek olup olmadığı' değil, 'onunla ne yapmak niyetinde olduğu' sorusudur.”⁴⁸

Amerikan mitoloji uzmanı J.Campbell, mitolojinin işlevlerini şu şekilde görmektedir:

“ ... En önemlisi ve ayırt edici olanı –bütün ötekilere de can veren – varlığın gizemi karşısında huşu duygusunu uyandırması ve beslemesidir...”

“ Mitolojinin ikinci işlevi kozmoloji yaratmasıdır...”

⁴⁷Özkul Çobanoğlu, **Halkbilmi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara, Akçağ, 1999, s.86.

⁴⁸S.H.Hooke, **Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Musevi Hristiyan Mitosları**, Çev. Alâeddin Şenel, 2.bs., İstanbul, İmge Kitabevi, 1993, s.9.

“Mitolojinin üçüncü işlevi mevcut toplumsal düzeni desteklemektir. Bireyi grubuyla organik bir bütünlük içine sokar...”

“ Mitolojinin dördüncü işlevi, insanı kendi ruhsal zenginliğine ve nesnelleşmeye doğru götürerek, kendi ruhsal gerçeklerine ulaştırmak...”⁴⁹

20. yüzyılın en önemli antropologlarından biri olarak tanınan B. Malinowski, mitin gerçekliği konusunda şu değerlendirmeleri yapar:

“ Mit, vahşi bir topluluk içinde var olduğu biçimiyle, yani ilkel biçimiyle yalnızca anlatılacak bir öykü değil, aynı zamanda bir gerçekliktir. Modern romanlarda anlatılan türden basit bir kurgu değil, yaşanan bir gerçekliktir, çünkü mitin altında yatan olayların uzak bir geçmişte ortaya çıktığına, dünyanın ve insanın yazgısı üzerinde etkisini sürdürdüğüne inanılır. Derinden inanmış Hristiyanlar için yaratılış, ilk günah ve İsa’nın çarmıhta kurban edilmesiyle günahların ödenmesi neyse, ilkel insan için de mit odur...”⁵⁰

Malinowski mitin sürekli yenilendiğine de dikkat çeker:

“ ... sürekli bir yenilenme yolundadır; tüm tarihsel değişimler yeni bir mitolojiyi doğuruyor ama bu tarihsel olguya dolaylı olarak bağlanıyor. Mit, mucizelere gereksinim duyan canlı bir inancın, daha öncekilere gereksinim duyan toplumsal bir durumun ve bir cezayı gerektiren moral bir kodun değişmez alt-ürünüdür.”⁵¹

Lutherci, tefsirci Rudolf Bultmann üzerine çalışma hazırlayan Emir Kuşçu, Bultmann’ın miti ilkel bir bilim düzeyinde görmediğine dair şu açıklamalarda bulunmuştur:

“... Zira Bultman’a göre mit, nesnelleştirilebilir gerçekliğin ötesine uzanan aşkın güç tarafından hayatımızın sınırlandırılmasıyla ilgili hakikatten bahseder. Bu bilimin

⁴⁹Joseph Campbell, **Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri**, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul, İmge Kitabevi,1992, s.433-435.

⁵⁰B. Malinowski, **İlkel Toplum**, Çev. Hüseyin Portakal, Ankara, Öteki Yayınevi, 1998, s.102-103.

⁵¹A.e., s.155.

gördüğü dünya hakikatinden farklı olan ve insana kurtuluş getirecek olan bir hakikattir.”⁵²

Dinler tarihi konusunda gelmiş geçmiş en büyük araştırmacılardan biri olan Mircea Eliade, kendisine göre en geniş kapsamlı olduğu için en az kusurlu olan tanımı şu şekilde yapmaktadır: “Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, ‘başlangıçtaki’ masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır.”⁵³

Eliade mitin; doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturduğunu, kesinlikle gerçek ve kutsal kabul edildiğini, her zaman yaratılışla ilgili olduğunu aktarmaktadır. İnsanın miti bilmekle nesnelerin kökenini de bildiğini belirten Eliade , mitin kutsal, coşku verici gücünün etkisine girilerek yaşandığına işaret etmektedir.⁵⁴ Eliade mitin başlıca işlevi ile ilgili olarak da “ ... bütün ritlerin ve bütün anlamlı insan etkinliklerinin (beslenme ya da evlilik olduğu kadar çalışma, eğitim, sanat ya da bilgelik de) örnek oluşturacak modellerini ortaya koymaktadır...”⁵⁵ görüşünü belirtmiştir. Eliade, mitlerin herkesin içinde anlatılamayacağına da dikkat çekmiştir. Çünkü kutsal öykülerdir. Kutsal bir zaman süresince okunurlar.⁵⁶

1.4. Türk Araştırmacıların Tanımları ve Açıklamalarıyla Mit, Mitoloji

Bu bölümde Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden günümüze ulaşan zamanda çeşitli Türk araştırmacıların açıklamalarına yer vereceğiz.

Osmanlı’nın son döneminde yetişen, felsefe, edebiyat, din konularında kendini geliştiren çok sayıda kitap ve makale sahibi Ömer Ferit Kam’a göre;

⁵²Emir Kuşçu, **Mitoloji ve Varoluş Rudolf Bultmann’ın Mitolojiden Arındırma Yöntemi Üzerine**, Ankara, Elis Yayınları, 2006, s.11.

⁵³Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, Çev. Sema Rifat, 2.bs., İstanbul, Om Yayınevi, 2001, s.15-16.

⁵⁴A.e., s.28.

⁵⁵A.e., s.18.

⁵⁶A.e., s.19-20.

“ Her kavmin ortaya çıkışıyla ilgili olarak dinî, tarihî ve genel olarak âdetâ tabiatüstü birtakım olayları anlatan rivayetlere masal, efsane, mitoloji, hurafe denir.”

“ Milletlerin hurafeleri, şairlerle mezhep reisleri tarafından gelişi güzel tertip edilmiş hayalî hikâyeler cümlesinden olmayıp doğrudan doğruya milletlerin rûhundan doğmuş ürünlerdir.”

...

“ Mitoloji için insanın yaratılışında gizli olan bir ihtiyacın neticesidir denilebilir. İnsanlar, maddeten muhtaç oldukları, fakat doğrudan doğruya tabiatta bulamadıkları şeyleri, akıl kuvvetinin yardımıyla icat yoluna gittikleri gibi, mânen muhtaç oldukları, lâkin hakikat sahasında kendisinden eser göremedikleri şeylere de hayal güçlerinin yardımıyla vücut vermişler, rûhlarından çıkan ve engellenemeyen bir ihtiyacı bu sûretle tatmin sevdasına düşmüşlerdir.”⁵⁷

Ziya Gökalp mit kelimesine karşılık olarak “ustûre” kelimesini kullanmıştır. Ustûreyi, dinî nitelikte olan ve birinci derecede kutluluk taşıyan, kahramanları ilâhlar olan maceralar olarak nitelemiştir. Ustûrelerin, dinî ayinlerinden doğduğu görüşünü bildirmiştir.⁵⁸

Görülüyor ki Ziya Gökalp’in düşünceleri Ömer Ferit Kam’ın düşüncelerinden daha farklıdır. Ziya Gökalp’in mitin bilhassa kutluluk taşıdığı yolundaki düşüncesi günümüzdeki pek çok araştırmacının görüşleri ile ortaktır.

Türk mitolojisi ile ilgili araştırma yapanlar için en önemli kaynaklardan bir olan Bahaeddin Ögel’e ait Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) adlı eserin ön sözünde Ögel; mitoloji tanımlamasını yaparken öncelikle Almanlar’ın Brockhaus adlı ansiklopedisindeki tanımdan söz etmiştir. Tanıma göre , “ Tarihde adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsaneler, mitolojinin kadrosuna girer.” Ögel , bu tanıma göre destanla mitoloji arasındaki farka da değinir: “ Tarihde yaşadıklarını bildiğimiz kişilere ait efsaneler ise destan, yani

⁵⁷Halil Çeltik, **Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tedkikatı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s.241.

⁵⁸Rıza Filizok, **“Ziya Gökalp’in Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma”**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul,1983, s.70.

Légende dır...”⁵⁹ Ögel ikinci tanım olarak da E. A. Gardner’ın tanımına yer vermiştir. (*Encyclopaedia of Religion and Ethics*, IX, s. 117) Gardner’e göre de mitoloji , “Tabiat varlıkları ile olaylarına, kişilik verme sureti ile anlatma şeklidir.” Ögel bir noktayı bilhassa belirtir:

“ Efsanelerin kendilerine *Mythus* veya *Mythe* denir. Mitoloji (*Mythologie*) ise, bu efsaneleri inceleyen ilim koludur.”⁶⁰

Ögel ‘in tanımından, efsane ile miti aynı anlamda kullandığını görebilmekteyiz.

Efsane, masal, mit, mitoloji konularında araştırmalar yapan Bilge Seyidoğlu mit konusunda şu açıklamaları yapar:

“ ... Mit ‘myth’ kelimesi bazı araştırmacılara göre ilkel toplumlar için: Olay ‘fable’, ‘fiction’ karşılığı olarak kullanılmıştır. Mit’in asıl manası: ‘Gerçek hikâye’ ve bunun da ötesinde ‘ Sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olandır.”⁶¹

“ Mit olağanüstü varlıkların hikâyesini anlatır ve onların kutsal güçlerini açıklar. Böylece insanlara bir model sunmuş olur. Antropolog C. Strehlow, Avusturalyalı Arunda kabilesine bazı merasimleri neden icra ettiklerini sorar ve ‘ Çünkü atalarımız böyle istedi’ cevabını alır. Bu düşüncenin benzerini hemen hemen bütün ilkel kavimlerde görebiliriz. Aynı düşünce tarzını kullanarak ilkel insanları ve geleneksel toplumları daha iyi anlayabiliriz.”⁶²

Seyidoğlu, mitolojilerin içindeki birtakım kutsal vasıfların unutularak masalların ve efsanelerin ortaya çıktığını da belirtmektedir.⁶³

Sanat tarihçisi Gülgün Köroğlu’na göre mitos,

⁵⁹Bahaeddin Ögel , **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)** , C.I, 4.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s. V.

⁶⁰A.e.

⁶¹Bilge Seyidoğlu, **Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller**, 7. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2002, s.15.

⁶²A.e., s.16.

⁶³A.e., s.9.

“Yunancada söz, öykü anlamına gelen mitos (mythos), ilkel insan topluluklarının evreni, yeryüzünü ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlama ve henüz sırrını çözemedikleri yaşamla ilgili her türlü oluşumu anlamlı bir biçimde açıklama gereksiniminden doğmuş öykülerdir. Eski çağ insanlarında doğa güçlerinin fizik ve etik etkilerini yansıtan mitoslar, dinlerin de başlangıcıdır.”⁶⁴

Sanat tarihçisi Zühre İndirkaş, mitosların insan yaşamındaki gerçek dinamikleri ortaya koyan ilk tasarımlar olduğunu belirtmektedir.⁶⁵

Türk mitolojisi ile ilgili çalışan çok az sayıda araştırmacıdan biri olan Yaşar Çoruhlu, bu alanda ilk akla gelen çalışmalardan olan “Türk Mitolojisinin Anahatları” adlı eserinde mitolojinin kaynakları ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“ Mitlerin ortaya çıkmasındaki en önemli etken –özellikle erken devirler söz konusu olduğunda- dindir. Tören ve büyüyle ilgili çeşitli uygulamalar mitlerin oluşumunu besleyen en önemli kaynaklardır. Küçük büyük her dinin yarattığı bir mitoloji vardır.”⁶⁶

Burada yeri gelmişken mitoloji- din- ritüel ilişkisinin çok tartışılan bir mesele olduğunu da belirtelim. Görülüyor ki Yaşar Çoruhlu dinin, törenin, büyüünün mitolojiye kaynak olduğunu aktarmaktadır.

Türk mitolojisi ile ilgili çok sayıda çalışması olan ve mitolojinin millî kültür noktasından önemini pek çok defa vurgulayan Fuzuli Bayat’ın değerlendirmeleri de şu şekildedir:

“Mitolojik tefekkür evrenin bütünlüğü inancına dayanmakla insanın ve doğanın bu bütünlük içindeki yeri, alakası, ilişkisi ve ilişki derecesi hakkındaki sorularına alınan cevaptır. Soru bütün insanlık için aynı olsa bile, verilen cevaplar farklıdır. Bu bağlamda halklar Mitolojileri aracılığıyla millî kültür kimliklerini de belirler.”⁶⁷

⁶⁴Gülgün Köroğlu, “Mitoloji Notları” , (Çevrimiçi) <http://turkinst.org/tr/dosyalar/mitoloji/01.htm>, 30 Aralık 2008.

⁶⁵Zühre İndirkaş, **Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü**, Resimleyen: Can Göknil, İstanbul, İmge Kitabevi, 2007, s.13.

⁶⁶Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, 2. bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006, s.12.

⁶⁷Fuzuli Bayat, **Mitolojiye Giriş**, İstanbul, Ötüken, 2007, s.32. Mitolojinin ilkel inanç sistemleri, din ve ritüel ile ilişkisi konusunda ayrıntılı bilgi için adı geçen esere bakılabilir.

Fuzuli Bayat'ın mitoloji- din- ritüel ekseninde açıklamaları şöyledir:

“ Ritüel, dinin en sabit tarafıdır. Ve ritüelin konusu her zaman için basit olay örgüsünden dışarı çıkmaz. Bir din, ritüelleri ile insanları etkiler ve inanç öbeğini canlı tutar. Şunu da söylemek gerekir ki mitler de ritüelden ayrı düşünülemez. Nitekim ritüel, mitin canlı tarafı olup onun sürekliliğini korumaktadır. Ancak ritüelle ilgili olan mitolojik tasavvurlar değişkendir. Hatta o, bazen unutulur, onun yerine, ritüeli izah eden mit hemen ortaya çıkar...”⁶⁸

...

“ İnsanlık şuurunun iki büyük kolu olan mitoloji ile din arasında bağıllık (farklılık ve uygunluk) vardır. Ancak mitoloji dinin yerini tutmadığı gibi, dinî de bütünlükle mit ve mitlerin toplamı olarak adlandırmak doğru değildir.”⁶⁹

İsmet Zeki Eyüboğlu “ Anadolu Mitolojisi” adlı çalışmasında konu ile ilgili söylence kelimesini kullanmayı yeğlemiştir:

“ Söylence (*mitos*) düşünen kişinin kendini doğa ile özdeşleştirmesidir. Söylence düşünmeden kaynaklanırsa düşünen de kişinin doğa karşısında kendini ortaya koymasına dayanır...”⁷⁰

“ Söylence varlıklarının sayısı, türölülüğü onları ortaya atan ulusun düşünme eylemindeki başarıları, gelişme aşamalarını gösterir. Hangi ulusun söylencelerinde türölülük çoksa, ortaya konan yaratma ürünleri çoksa, o ulusta düşünme olayı o oranda gelişmiş, uygarlık alanında o oranda ilerleme sağlamış demektir. Uygarlık alanında söylencesiz kişi, söylencesiz toplum bulma olasılığı yoktur...”⁷¹

Türk mitolojisi ile ilgili az sayıdaki araştırmacıdan biri de Özkul Çobanoğlu'dur. Çobanoğlu, miti kaosu kozmosa dönüştüren düşüncelerin sonucu olarak görmektedir:

⁶⁸ A.e., s.77.

⁶⁹ A.e., s.79.

⁷⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu, **Anadolu Mitolojisi**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s.5.

⁷¹ A.e.

“ ... Vücudumuzla birlikte fizikî varlığımızın da dahil olduğu dış dünyayı veya her şeyi içine alacak şekilde eşyayı *var kılar* ve yine var olduğuna inandığımız *varlık hususiyetlerine* göre sınıflayıp *tasnif* ederken, *akıl ve dilden* başka hiçbir aracımız yoktur. Mitler, işte böyle bir dünyanın çocuklarının ve ilkel yahut ilksel veya arkaik eskilikteki zamanların yeryüzünde vücut bulan toplumların *kaosu kozmos*’a dönüştüren düşüncelerinin sonucudur.”⁷²

Çobanoğlu, arkaik toplumların insanları ile modern insan arasındaki farkı mit bilinci ve tarih bilinci noktasından şu şekilde değerlendirmektedir:

“ ...Modern insana göre *tarihin* sunduğu olayların *geriye dönüşlü olmaması* olgusu, arkaik toplum insanı için bir gerçeklik oluşturmaz. *Arkaik toplumlar insanı içinse, tersine, başlangıçta olup bitenler, ritlerin gücü sayesinde tekrarlanmaya elverişli* olmanın da ötesinde bir kültürel süreklilik ve yaratabilme biçimidir...”⁷³

Mit kavramı, konusu; mitin diğer türlerle ilişkisi, mit kavramının hangi kelimeyle karşılanması gerektiği meselesi, mitin kaynakları gibi benzer ve farklı çok sayıda tanıma, görüşe yer verdik. Çünkü bu konu yüzyıllardır tartışılmaktadır. Kuşkusuz mitolojiye bakışta yaşanan dönemlerin bakış açıları da etkili olmuştur. Batıda son birkaç yüzyılda, Türkler içinse aşağı yukarı son elli yılda mitin önemi eskiye nazaran çok daha iyi idrak edilmiştir, yapılan tanımlardaki benzerlikler de artmıştır.

Günümüzde mitin kutsal olması, köken bildirmesi, doğüstü varlıklarla, yaşanan ve yaratılışla ilgili bir bilgi oluşu yönleriyle çok sayıda araştırmacı birleşmektedir. Miti tanımlama güçlüğünden dolayı hangi kelime ile karşılanması gerektiği de sorun teşkil etmiştir. Türkler’de de önceleri *esâtîr*, *ustûre* gibi kelimeler kullanılmıştır. Bugün daha çok mit kelimesi kullanılmakla beraber mitos, söylen, söylence, efsane gibi kelimelerle de karşılanmaktadır. Sözlüklerde ise mitin karşılığı

⁷²Özkul Çobanoğlu,” Türk Mitolojisi”, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C.I, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi yayını, 2001, s.7.

⁷³A.e., s.14.

olarak çoğunlukla; efsane, masal, hikâye gibi folklor türlerinin hem isim hem de özellik olarak verildiğini görüyoruz.

Araştırmacılar Yunan ve Roma halkları dışındaki halkların mitolojilerinin de en iyi şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü diğer halkların da çok zengin mitolojilerinin olabileceğinin farkına varılmıştır. Duruma Türk mitolojisi noktasından baktığımızda da en eski milletlerden biri olan Türk milletinin “neden” zengin bir mitolojisi olmasın?

2. Mitolojik Araştırmaların Tarihçesi

Mitolojiyi değerlendirme konusunda, dönemin bakış açısının da etkili olduğunu ve yüzyıllardır da konunun tartışıldığını ifade ettik. Peki, mitoloji ne zaman anlaşılmaya başlamış ve bilim hâline gelmiştir? *

Mitlerin doğuşu ile ilgili de tartışmalar söz konusu olmuştur. Milattan dört yüz yıl önce Yunan filozofu Evhemeros, mitlerin gerçeklik boyutunun bulunduğuna inanmıştır. Evhemeros’a göre mitlerdeki tanrılara, önceki dönemlerde yaşamış şahsiyetlerin faziletleri veya kötülükleri yansımıştır. İlkçağda, Sofistler ve Neoplatoncular gibi mitlerde ahlakî ve ruhî semboller bulunduğunu kabul eden filozofların yanında; Plato ve Epikürcüler gibi mitlerin kaynağında tarihî gerçeklerin halktan saklanması yattığını savunan ve reddedilmesi görüşünü benimseyen filozoflar olmuştur.⁷⁴

* Mitolojinin araştırılmasına yönelik tarihçe ayrı bir araştırma konusudur. Biz burada, konumuzla ilgili olma noktasında genel hatlarıyla yer verdik. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Fuzuli Bayat, **Mitolojiye Giriş**, İstanbul, Ötüken, 2007 ve Özkul Çobanoğlu, **Halkbilmi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara, Akçağ, 1999. Mitolojinin arkeolojisi için de Joseph Campbell’in eserlerine bakılabilir.

⁷⁴Şehmus Demir, **Mitoloji Kur’an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik**, İstanbul, Beyan, 2003, s. 13-14.

Ortaçağ’ da ilk Hristiyan azizlerinin fikirleri kabul edilmiştir. ⁷⁵

17. yüzyılda bazı bilginler mitleri, dinî geleneklerin şekil değiştirmiş hâli olarak kabul ettiler. Aydınlanma döneminde Fransız rasyonalistler, mitleri hurafe olarak gördüler. Rasyonalistlere tepki olarak ortaya çıkan Romantikler ise mitlerde dinî unsurların bulunduğunu savundular. ⁷⁶

G.V. Vico “Scienza Nuova” (1725, New Science) adlı eseriyle ilk karşılaştırmalı mit çalışmasını yapmıştır. ⁷⁷ Vico’ ya kadar olan dönemde, mitolojinin menşei ve oluşumu ile ilgili ilmî literatürdeki görüşleri Fuzuli Bayat şu şekilde özetlemektedir: ⁷⁸

1. Doğayı açıklayan mitler (Natürmitoloji) : Bu görüşe göre, doğa güçleri birer tanrısal figür olarak belirlenir.

2. Sema cisimlerini öğreten mitoloji (Astromitoloji) : Bu görüşün savunucuları mitlerde, edebiyat olaylarının özellikle gökyüzü ile ilgili bazı olayların izahını ve tasvirini yapar. Yani mitleri şu veya bu astronomik ve atmosfer olaylarının alegorisi gibi görür.

Daha sonraki yıllarda mitoloji araştırmaları hız kazanmış; mitin kökeni, gelişimi ile ilgili kuramlar, teoriler, yöntemler ortaya atılmıştır. Mukayeseli çalışmalar, dünyadaki bütün halkların mitolojileri ile ilgili incelemeler giderek artmıştır.

⁷⁵Şefik Can, **Klâsik Yunan Mitolojisi**, 3. bs., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1994, s.2.

⁷⁶Demir, **a.g.e.**, s.14.

⁷⁷Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, Ankara, Akçağ, 2000, s. 8.

⁷⁸Bayat, **a.g.e.**, s.36.

3. Mitlerin Ortaya Çıkış Teorileri

Mitlerin nasıl türediği konusunda ortaya atılan teorileri Dursun Ali Tökel şu şekilde özetler:⁷⁹

Scriptual Teori: Bu teoriye göre, bütün mitolojik anlatılar kutsal kitapların anlatılarından ortaya çıkmıştır.

Tarihsel Teori: Bu teoriye göre, mitolojide bahsedilen şahıslar bir zamanlar gerçek kişilerdi; legendler ve olağanüstü gelenekler onlara bağlanıyordu. Sadece zamanla çeşitli süslemeler ve ilaveler yapılmıştır.

Alegorik Teori: Bu teoriye göre, mitler alegorik ve semboliktir. Bazı ahlakî, felsefî ve tarihî gerçekleri alegori formunda ihtiva eder ve yaygınlık kazanır.

Fiziksel Teori: : Bu teoriye göre; hava, ateş ve su orijinalinde dinsel tapınma objeleri idi ve tabiî güçlerin kişileştirilmiş baş tanrılarıydı. Şahıslaştırılmış elementlerden olağanüstü varlıklar fikrine geçiş kolaydı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi günümüzde de bütün araştırmacıların kabul ettiği mit tanımı, köken açıklaması yoktur. Kuşkusuz ilk insanlarla ilgili daha fazla bilgiye sahip olmak, başlangıca inmek, dünden bugüne gelişim çizgisini daha iyi anlayabilmek için mitoloji ile ilgili araştırmalar daha da aratacaktır, tartışmalar da devam edecektir.

4. Mitlerin Türleri

Mit türleri ile ilgili olarak da çeşitli sınıflandırmalar söz konusudur. Fakat iki tür sınıflandırmaya daha çok rastladık. Bunlardan ilki;

Teogoni: Tanrıların nereden geldikleri ile ilgili teoridir.

⁷⁹Tökel, a.g.e., s.13-14.

Kozmogoni: Evreninin kökeninin araştırılması veya evrenin kökeni ile ilgili teoridir.

Antropogoni: İnsanların nasıl meydana geldiği ile ilgili teoridir.

Eskatoloji: İnsanlığın veya dünyanın sonu ile ilgili teoridir.

İkincisi ise S.H.Hooke'nin Ortadoğu Mitolojisi adlı yapıtında da işaret ettiği sınıflandırmadır.⁸⁰

Ritüel Mitosları: Bu tür, ritüelin istenen sonucu sağlamasına yardımcı olur. Ritüellere de eylemlerin yanında sözler, şarkılar, efsunlar da eşlik etmektedir.

Orijin Mitosları: Bir göreneğin, bir adın ya da bir nesnenin nasıl doğduğunun açıklamasını sunar.

Kült Mitosları: Mitosun bu türü bir durumun sürmesini sağlamakla birlikte sihirselsel bir güçle değil de moral güç kanalıyla işlevini yerine getirir.

Prestij Mitosları: Bir halk kahramanının doğuşuna, yaptıklarına gizem havası veren veya kentlerle ilgili mitlerdir.

Eskatologya Mitosları: Dünyanın sonu ve bununla ilgili olayları açıklayan mitlerdir.

Dursun Ali Tökel'in çeşitli kaynaklardan yararlanarak uygun gördüğü mit türleri ise şöyledir: ⁸¹

Kozmogonik Mitler

İnsan Hayatının Önemli Anlarına İlişkin Mitler

Av ve Ziraat Mitleri

Olağanüstü Şahıslarla İlgili Mitler

Orijin Mitleri

⁸⁰Hooke, a.g.e., s.10-15.

⁸¹Tökel, a.g.e., s.15-16.

Fuzuli Bayat ise mitleri genel ve özel kategoriler altında sınıflandırmayı uygun bulmuştur.⁸²

Genel Kategoriler: Dünyanın hemen hemen bütün milletlerinde ve halklarında görülen mitlerdir:

Kozmogonik Mitler

İlk İnsanın Yaratılması Mitleri

Türeyiş Mitleri

Takvim Mitleri (evrenin yaratılmasıyla zamanın oluşmasının kodlaşmış anlatımı)

Özel Kategoriler: Dünyanın her halkında bulunmayan mitlerdir. Coğrafi şartlar, gelişim süreci, tarihî kültürel özellik özel kategorileri oluşturmuştur:

Tanrılar hakkında (teogoni) mitler

Köken (etiolojik) mitleri

Dünyanın sonu (eskatoloji) hakkında mitler

Totem mitleri (ecdadın aynı zamanda kabilenin tanrısı olması telakkisinin öne çekilmesi)

Kahramanlık mitleri

5. Mitlerin Diğer Türlerle ilişkisi

Mitoloji- masal, mitoloji- efsane, mitoloji- destan, mitoloji- hikâye, mitoloji- dil, mitoloji- tarih ilişkisi gibi pek çok konuda tartışmalar yapılmıştır; mitolojinin bu türlerle, konularla benzer ve farklı yönleri etrafında görüşler bildirilmiştir. Duruma edebiyat noktasından baktığımızda, zaman zaman mitolojinin diğer edebî türlerle karışması da söz konusudur. Mitolojinin en fazla karıştığı iki tür masal ve efsane olsa gerektir. Şunu da belirtelim. Mitoloji mi bir edebî türden çıkmıştır? Yoksa bir edebî tür (meselâ, masal) mü mitolojiden çıkmıştır, şeklindeki tartışmalar sürmektedir. Şu

⁸²Bayat, a.g.e., s.15-17.

bir gerçektir ki mitolojik motifler diğer edebî türlerin içerisinde yer alarak türe zenginlik katmıştır. Mukayeseli araştırmaların artırılması hem mitolojinin hem de diğer edebî türlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Burada mitin diğer edebî türlerle ilişkisini sadece mit tanımı üzerinde değerlendireceğiz. Günümüzde pek çok araştırmacının kabul ettiği mit tanımını hatırlayalım: “Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, ‘başlangıçtaki’ masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır.”⁸³ Yani zaman kavramı en önemli özellik olarak gözükmüyor.

“ ‘ *Başlangıçlar zamanı* ’ (illud tempus) kavramı, muhtelif şekillerde tezahür edip gelişmekte olan bütün hayatî olguların, âdeti kendisinden beslendiği, kudsî bir hisle kendisine bağlılık duyulan merkezî bir noktadır.”⁸⁴

Öyleyse bir türün mit olup olmadığını değerlendirirken ilk olarak *hangi zaman* sorusu sorulmalıdır. Mit olaylarını içeren zaman, genelde mitolojik zaman olup tarihten önceki zaman gibi değerlendirilir.⁸⁵

Bir diğeri kutsallık meselesidir.

“ Mitik varlığın tüm kutsallığı, son tahlilden geriye, ilk kaynaktaki kutsallığına kadar gider. Kutsallık, verili olanın içeriğine değil, doğrudan doğruya onun kaynağına siner; olup bitenin nitelik ve vasfına değil, oluşmuş mevcudiyetine tutunmuş halde kalır.”⁸⁶

Burada sorulması gereken soru bu tür, metin veya parça her zaman, her yerde, herkesin içinde anlatılabilecek durumda mıdır yoksa *anlatılamaz* mı? Mitin köken bildirdiğini de düşünersek bu tür, metin veya parça *kökene* mi işaret ediyor?

⁸³Eliade, **a.g.e.**, s.15-16.

⁸⁴Sadık Kılıç, **Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerîm**, İzmir, Nil Yayınları, 1993, s. 6.

⁸⁵Bayat, **a.g.e.**, s.121.

⁸⁶Ernst Cassirer, **Sembolik Formlar Felsefesi II Mitik Düşünme**, Çev. Milay Köktürk, Ankara, Hece Yayınları, 2005, s.163.

Mit kahramanlarının olağanüstü kabul edildiği ifade edilmişti. Kahramanlar mükemmel, ideal olan atalar, ilâhlar, ilâhî varlıklardır. Kutsal güçleri vardır. Sorulması gereken soru; bu tür, metin veya parça da *kahramanın statüsü, vasıfları* nelerdir?

Son olarak da mitin evrenle ilgili olduğunu hatırlayalım. Genel problem evren, türeyiş, dünyanın düzeni, dünyanın sonu ile ilgilidir. Öyleyse bu tür, metin veya parçanın *konusu nedir*, sorusunu sorabiliriz.

Mitin, sorduğumuz sorulara verilen cevaplara göre kavranabileceğine dair bir iddiamız bulunmamaktadır. Sadece verilen cevaplar; mit kavramını, mitin özelliklerini düşünürsek diğer türlerle arasındaki farkı ayırt edebilmede yardımcı olabilir.

Mitle ilgili verdiğimiz genel bilgilerin ardından diğer bölümlerde Türk mitolojisini ele alacağız. Türk mitolojisinin özelliklerini, sınıflandırılmasını, Türk mitolojisini incelemenin zorluklarını ifade ederek Türk mitolojisi ile ilgili çalışmalara değineceğiz. Ana bölümümüz olan üçüncü bölümde ise Türk mitolojisi konusunda süreli yayınlarda çıkmış açıklamalı bibliyografya çalışmasına yer vereceğiz.

1.BÖLÜM: TÜRK MİTOLOJİSİ

1.TÜRK MİTOLOJİSİNE BAKIŞ AÇISI ve TÜRK MİTOLOJİSİNİ İNCELEMENİN ZORLUKLARI

Giriş bölümünde, araştırmacıların sadece Yunan ve Roma değil; diğer halkların, milletlerin de mitolojilerinin araştırılmasına, incelenmesine dikkat çektiklerini belirtmiştik. Dünyanın her yerinde mitoloji vardır. Şayet Yunan ve Roma mitolojisi zenginse, ilginçse diğer halkların mitolojileri neden zengin ve ilginç olmasın? Fakat bir halkın mitolojisini incelerken o halkın tarihî, sosyal, coğrafi özellikleri devreye girer. Dolayısıyla aynı metotla, bakış açısıyla bütün halkları incelersek hataya düşmüş oluruz. Özelde de Türk mitolojisini ele aldığımızda; Türk mitolojisini Türk kültür tarihine göre araştırıp yorumlamamız gerekmektedir.

Araştırmacılar, Türk tarihini M.Ö. 4000 yıllarına kadar götürürler. Anav kültürünün (M.Ö. 4000- 1000) yaratıcılarının milliyetleri kesin olmamakla birlikte proto- Türk olma ihtimalleri yüksektir. Türk kültürü için çok önemli bir yeri olan atın ilk kez bu kültürde görülmüş olması, Anav kültürünün Türk olabileceğine dair önemli bir göstergedir. Afanasyevo kültürü (2500-1700), Türk ana yurdunda görülen en eski kültür çevresidir. Andronova kültürü (1700-2000), Afanesyova kültürünün daha gelişmişidir. Altay ve Tanrı dağları ile Yayık nehri arasındaki bütün bozkır sahayı içine almaktadır.⁸⁷

İbrahim Kafesoğlu, ilk kültürlerin bulundukları bölgelere göre özlülük kazanacaklarına işaret etmektedir. Orman kavimleri “asalak” kültürü (avcılık, devşiricilik), ziraata elverişli yerlerde oturanlar “köylü” kültürünü (çiftçilik), bozkırdakiler de “çoban” kültürünü oluşturmuşlardır. Türkler bozkır kültürüne mensup olarak diğer kültürlerden ayrılmaktadır. Kafesoğlu, bir kültürün

⁸⁷Şevket Koçsoy, “Türk Tarihi Kronolojisi”, **Türkler**, C.1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002, s.73.

teşekkülünde fert unsurunu da dikkat çeker. Yani fertler ve fertlerin oluşturduğu toplum, kültürün oluşumun bir diğer önemli hususlarıdır. Dolayısıyla her kültürün üç dayanağı; coğrafi çevre, insan unsuru, cemiyettir.⁸⁸ Türk bozkır kültürünün temel unsurları ise at ve demirdir.⁸⁹

Türk tarihinin çok eski olduğu açıktır. Ayrıca Türkler çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Türk mitolojisini incelemenin zorlukları da burada başlar. Fuzuli Bayat bu konuda “ Eski kuralları bilmeden hiçbir eski nesneyi yeniden inşa etmek mümkün olmayacağı gibi Türk mitolojisini oluşturan ve yaşatan coğrafi, felsefi, psikolojik ve ekonomik zemini doğru düzgün anlamadan elde bulunan kırık-dökük metinlerin yapısal işlevini anlamak mümkün değildir.”⁹⁰ görüşünü bildirmektedir. Bayat ayrıca esas problemin en eski devirlere gitmek değil; mitolojiyi oluşturan dünya görüşünün çalışma mekanizmasını ortaya koymak olduğunu da ifade eder.⁹¹

Özkul Çobanoğlu, Türk mitolojisini ortaya çıkaran sosyo kültürel bölümleri şu şekilde ayırmaktadır:⁹²

Toplayıcı- Avcı Dönemi: Türk mitolojisinin en erken dönemi, bitki kökenli bir mitolojik modele sahiptir. Çobanoğlu’na göre; toplayıcılık, avcılık ve ilkel bahçe tarımının hâkim olduğu devirde ağaçtan yaratılma en eski yaratılış miti olmalıdır.

Avcı- Çobanlar Dönemi: Cilâlı Taş Devri’nin sonlarına doğru başlayan hayvan evcilleştirmeleri ve hayvansal ürünlerden yararlanma yollarının keşfedilmesi, teknikler geliştirilmesi uzun bir zaman almış olmalıdır. Ateşi kültür unsuruna getiren kadınlara karşılık demirin işlenmesi, bu sayede yapılan silahlarla vahşi hayvanlara karşı kazanılan zaferler demircinin şahsını dolayısıyla erkeği öne çıkarmaya başlamıştır.

⁸⁸İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, 4.bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1986, s.201-203.

⁸⁹**A.e.**

⁹⁰Bayat, **a.g.e.**, s.19.

⁹¹**A.e.**

⁹²Çobanoğlu, “ Türk Mitolojisi” , **a.g.e.**, s.30-75.

Çoban- Tarımcı Dönemi

Çobanoğlu, bu bölümleri “ ...Bir başka ifadeyle, Taş Devri’nin anaerkil karakterli bahçe tarımı ve yerleşiklik yaşantısının ortaya çıkmasından sonra Tunç Devri’nde ataerkilliğe, boy ve klân düzenine yönelik olmuş ve bunu Demir Çağı’yla birlikte ataerkil askerî ve demokrasi göçerevli hayat tarzının tesisi izlemiştir.” şeklinde özetler.⁹³

Türkler’in çok geniş coğrafyaya yayıldığını düşünürsek her bölgede aynı anda, aynı gelişim çizgisinin yaşanamayacağını da bir gerçektir.

Anadolu Mitolojisi adlı çalışmasında mitolojiyi, söylence kelimesi ile karşılayan ve Anadolu mitolojisini değerlendiren İsmet Zeki Eyüboğlu’nun da görüşlerine yer verelim. Eyüboğlu, Anadolu söylencelerinin sayısız topluluğun ortak ürünü olduğunu belirtir. Anadolu söylencelerini oluşturan varlıkların üç ayrı bölümde incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Birinci bölüm, Hitit öncesidir. İkinci bölüm, Hititler’in özel yaratmaları sayılabilecek ürünlerdir. Üçüncü bölüm ise, Anadolu insanların komşu uluslardan alıp geliştirdikleri inanç varlıklarıdır.⁹⁴

Eyüboğlu, Anadolu söylencelerini oluşturan varlıkların çok değişik türde oluşunu da aktarır. Sanat ürünlerine yansıtılan söylence varlıklarına bakarak insan-hayvan-bitki üçlüsünün bir birlik oluşturmaya yer verir.⁹⁵

Eyüboğlu’nun Anadolu sahasını değerlendirdiğini ve Anadolu söylencesi (mitoloji) olarak isimlendirdiğini de belirtelim.

⁹³A.e., s.30.

⁹⁴Eyüboğlu, a.g.e., s.37-38.

⁹⁵Eyüboğlu. a.g.e., s.45.

Araştırmacıların işaret ettiği tarihî, sosyal, coğrafi unsurların ve bu unsurları incelemenin güçlükleri yanında farklı hususlar da söz konusudur.

İslâmî Etkiler: Mitoloji ile ilgili çalışmalarda bulunan Faruk Atalayer, Türk mitolojisinin kesintiye uğradığını ifade etmektedir. Atalayer' e göre; dünyanın en eski mitolojisine sahip olmamıza rağmen, iki şey bunu çok yasakladı. Bu sebeplerden biri, İslâmiyet'e girdikten sonra İslâmiyet'ten önce ürettiğimiz her değerın put kabul edilerek dönüştürölmesidir. Yani inanç kendisine aykırı olanın kökenle olan bağlantısını kesmiştir. Bir diğeri ise 20. yüzyılda Türkiye'deki Batı hayranlığıdır. Bu doğrultuda Yunan költürünü bilmek öne çıkartılmıştır. ⁹⁶

Birinci etken mevcut problemlerin yanında kökeni yani dönüşmeden önceki parçaları bulmamızı zorlaştıracaktır. İkinci problem ise Türk mitolojisinin incelemeye açılmasını daha da geciktirmiştir.

Burada şunu da belirtelim. Türk mitolojisi ile ilgili ilk araştırmaları yapanlar yabancılar olmuştur. İlk olarak papaz İ. Biçurin, Çin kaynaklarından Rusça'ya Türk mitolojisi ve tarihi ile ilgili malzemeler aktarmıştır. ⁹⁷

Türk költürü, Şamanizm ile ilgili çalışmaları ile büyük hizmetlerde bulunmuş W.Radloff'u da zikretmemiz gerekir:

"Ben, hayatım boyunca yeni bir ilmin, Türkolojinin kuruluş ve gelişmesini yaşadım ve gücümün yettiği kadar bu ilmin ilerlemesine hizmet ettim. Bu yüzden benim çalışmalarım, başkalarının da yardımını gerektiren bu ilim dalının tamamlanması ve Türkolojinin devam etmesi için birer yapı taşı olmaktan başka bir şey ifade etmez." ⁹⁸

A.Anohin, Verbitskiy, A. Potapov Türk költürünün, Türk mitolojisinin aydınlanması yolunda çalışmalarda bulunan diğeri araştırmacılarıdır.

⁹⁶Faruk Atalayer, "Türk Mitolojisi", (Çevrimiçi) <http://www.youtube.com/watch?v=KOCFyJHZNt8>, 30 Mart 2009. Faruk Atalayer katıldığı bir TV programında Türk mitolojisi ile ilgili görüşlerini aktarmıştır.

⁹⁷Bayat, a.g.e., s.22.

⁹⁸Oya Akdeniz, "Wilhelm Radloff", (Çevrimiçi) <http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/akdeniz.pdf>, 30 Mayıs 2009.

Şamanizm: Çok geniş bir coğrafi alana yayılarak, dalgalı bir yaşam süren Türkler'in mitolojilerinin araştırılmasındaki güçlüklerle değinen Fuzuli Bayat; Türk mitolojik metinlerinin dağınık olduğuna şaman pratikleri ve inançları içinde eridiğine dikkat çekmektedir.⁹⁹

Kaynaklara Ulaşabilme ve Dil Meselesi: Bir diğer husus Türk mitolojisi ile ilgili metinlerin yazıya geçirilmesinin çok yeni olmasından kaynaklanmaktadır. Meselâ; yüzyıllarca öne çıkartılan, bugün Yunan mitolojisine ait olduğu kabul edilen unsurlar milâttan önce yazıya geçirilmiştir. Bu da kökene, orijinal olana ulaşmamızın güçlüğüne bir diğer sebeptir.

Araştırmacıların mitoloji ile ilgili unsurlara ulaşabilmesi için folklor, kültür tarihine kaynaklık edebilecek metinleri, kaynakları titizlikle incelemesi gerekmektedir. En eski metinleri ulaşabilmede bizim için Çin kaynaklarının büyük önemi vardır. Çin kaynaklarında Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Kırgızlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Batılılar'ın yazmış olduğu seyahatnamelerde de Türk dini ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Arap kaynakları da bir diğer yararlanabileceğimiz kaynaklardır.¹⁰⁰

Türkçe metinler olarak da ilk akla gelen Orhun Yazıtları'dır. M.S. 8. yüzyıla ait olan metinler, Türk dilinin ilk yazılı metinleridir. Eski Türkler'in gelenekleri, din anlayışı, devlet sistemine ile ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz metinler; Türk mitolojisinin aydınlanmasına yardımcı olabilecek niteliktedir.

Yazıtlardan misâller aktaralım:

11 subı ança itmiş. Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kangım İltiriş Kaganıg ögüm İlbiğe Katunuğ tengri töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç. Kangım kagan yiti yigirmi erin taşıkmiş. Taşra
[11] Yukarıda Türk tanrısı, Tük mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağanı, annem İlbiğe Hatunu

⁹⁹Bayat, **a.g.e.**, s.22.

¹⁰⁰İsmail Taş, **İslâm Öncesi Türk Düşüncesinde Kozmogoni Kozmoloji**, Konya, Kömen Yayınları, 2002 s.3-4.

göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak. Babam kağan on yedi erle dışarı çıkmış. Dışarı¹⁰¹

(Orhun Abideleri – Kül Tigin Âbidesi - Doğu Yüzü)

Abidelerdeki dilin gelişmiş, hayata bakış açısının ileri düzeyde yani yüzyılların ürünü olduğunu düşünürsek; parça Türkler'in, çok uzun yıllardır dinin, inancın merkezinde Tanrı'yı gördüklerine işaret etmektedir. Tanrı da yukarıdadır. Kağanı, hatunu yüceltmıştır. Burada Türk düşüncesi için önemli olan gök, tepe kavramları da mevcuttur.

3 keçe keltimiz. Kelmiş alp tidi, tuymadı. Tengri Umay ıduk yir sub basa birti erinç. Neke tezer biz?

[3] geçerek geldik. Geleni cesur dedi, duymadı. Tanrı, Umay İlâhe, mukaddes yer, su üzerine çöktü verdi her hâlde. Niye kaçıyoruz?¹⁰²

(Orhun Abideleri – Tonyukuk Âbidesi - İkinci Taş, Batı Yüzü)

Bu parçada da Tanrı, Umay, ıduk ,yir sub kelimeleri dikkat çekmektedir. Pek çok araştırmacı Umay İlâhe'nin tamamen Türk'e ait olduğuna dair birleşmektedir. Bu konuyla ilgili makaleleri üçüncü bölümümüzde göreceğiz. Yine ıduk, yir sub kavramlarına dair açıklamaların bulunduğu makalelere de yer verilecektir.

Türk düşüncesini, Türk mitolojisini aydınlatmamızı sağlayabilecek diğer kaynaklar Uyгурca metinlerdir. Uyğur döneminde Çince, Soğdça gibi dillerden daha çok dinî metinler tercüme edilmiştir. ¹⁰³Ayrıca Kutadgu Bilig, Divanü Lûgat-İt-Türk, destandan halk hikâyesine geçiş dönemi eseri olan ve folklor ürünlerini aydınlatmada en önemli yapıtlardan olan Dede Korkut Kitabı da zikredilmelidir. Dede Korkut Kitabı'nın önemine değinebilmemiz açısından aşağıya küçük bir bölüm alıyoruz.¹⁰⁴

¹⁰¹Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, 28. bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2002, s.12-13.

¹⁰²**A.e.**, s.76-77.

¹⁰³M. Öcal Oğuz, v.d. , **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 3.bs., Ankara, Grafiker Yayınları, 2005, s.6.

¹⁰⁴Mustafa Miyasoğlu, **Dede Korkut Kitabı**, 3.bs., Ankara, Akçağ, 1999, s.53.

....

“Kazan’ın önüne bir su geldi. Kazan ‘ Su, Hak yüzünü görmüştür; ben bu su ile haberleşeyim’ dedi. Görelim nasıl haberleşti. Kazan şöyle dedi:

Çağıl çağıl kayalardan çıkan su!
Ağaç gemileri oynatan su!
Hasan ile Hüseyin’in hasreti su!
Bağ ve bostanın ziyneti su!
Ayşe ile Fatma’nın bakışı su!
Şahbaz atların içtiği su!
Kızıl develerin gelip geçtiği su!
Ak koyunların gelip çevresinde yattığı su!
Yurdumun haberini bilir misin, söyle bana,
Kara başım kurban olsun suyum sana!

Su nasıl haber versin?

Sudan geçti. Bu sefer bir kurda rastladı.” Kurt yüzü kutludur, kurtla bir haberleşeyim” dedi. ...”

(Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması)

Parçada su kültü ile ilgili verilerin yanında Türk mitolojisinin en önemli motiflerinden kurt ile ilgili de “Kurt yüzü kutludur.” şeklindeki düşünce de dikkat çekicidir.

Elbette yazılı kaynaklarımız aktardığımız eserlerle sınırlı değildir. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere mitoloji-efsane, mitoloji-masal, mitoloji-destan gibi mukayeseli çalışmaların da artırılması gerekir. Çünkü masal, efsane, destan gibi folklor mahsulleri zengin mitolojik verileri barındırmaktadır.

Türkçe kaynakları çözmeye çalışırken Türk diline hatta Türk dilinin geçirdiği merhalelere hakim olmak şarttır. Mitolojiyi çözmek için Türk dilinin dışında dil bilen

araştırmacılara da ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla bu alanda da çalışmalar yapmamız şarttır. Çok sayıda yabancı metni Türk sahasına tanıtabilmemiz gerekmektedir.

Diğer İnanç Sistemleri ile Etkileşim: Türk mitolojisini incelerken içine sinmiş olan Zerdüştlük, Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık gibi unsurların da ayırt edilmesi gerekmektedir. Şekil olarak Türk mitolojisine ait gözükebilecek Türk mitolojisine ait olamayacak unsurların yanında diğer inançlara aitmiş gibi gözükecek de Türk mitolojisinin ürünü olmuş unsurlara da rastlanabilir.

2.TÜRK MİTOLOJİSİNİN SINIFLANDIRILMASI, ÖZELLİKLERİ

Türk mitolojisini incelemede dikkat edilmesi gerekenleri, bu yolun zorluklarını aktardıktan sonra Türk mitolojisinin özelliklerine, yapılan sınıflandırmalara yer verelim.

S. Klyaştornıy mitolojik epizotları üç grupta ve altı başlıkta sınıflandırmıştır. Klyaştornıy eski Türk abidelerindeki mitolojiyi incelemiş ve şu sınıflandırmayı oluşturmuştur:¹⁰⁵

1.Kozmogonya ve kozmoloji

1.2. Yaratılış ve dünyanın oluşması hakkındaki mitler

1.2.3. Kozmik felaketler hakkında mitler

2. Panteon ve cemiyet

2.1. Tanrılar ve onların ilâhî gücü hakkında mitler

2.2. Devletin kutsal yaratılışı ve kağanın gökte doğması hakkında mitler

¹⁰⁵Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)**, C.I, İstanbul, Ötüken, 2007, s.25-26.

3. Etnogonya ve geneloji

3.1. Türk soyunun ortaya çıkması hakkında mitler

3.1.2. Medenî kavramlar ve ecdat hakkında mitler

Bazı başlıkların, grupların Türk mitolojisine özgü olmadığını ve kimi meselelerin tasnif dışı kaldığını belirten Fuzuli Bayat aşağıdaki tasnif tipini önermektedir.¹⁰⁶

1.Dünya Modeli

2. Kozmogonik, türeyiş mitleri, menşe mitleri ve dünyanın sonu hakkındaki mitler
3. Mitolojik Ana Kompleksi
4. Gök Tanrı inanç sistemi
5. İye kültü ve demonoloji
6. Kült ve inanç sistemi

Fuzuli Bayat'ın sınıflandırmasında Türk mitolojisinin özellikleri daha açık bir şekilde gözüküyor. Türkler'de türeyiş mitleri zengindir. Öte yandan az önce de değindiğimiz gibi dişi ruh Umay meselesi söz konusudur. Umay inancı yüzyıllar içinde şekil, muhteva değiştirerek günümüzde de yaşamaktadır. Elbette mitolojik ana kompleksini çok daha geniş boyutta düşünmemiz gerekmektedir. Türkler'in Gök Tanrı inanç sistemini benimsedikleri hatta İslâmiyet'i de eski inanışlarına benzediği için kabul ettikleri bilinen bir gerçektir. Kült inanışları ile ilgili de üçüncü bölümde çok sayıda makaleye yer verilecektir. Türkler için ağaç, orman, dağ, su, atalar kültü birinci derecededir. En eski devirlerde kült hâline gelmiş, kutsal kabul edilmiş bu unsurlar günümüzde hâlâ etkisini sürdürmektedir. Artık bu unsurlara şüphesiz eski devirlerdeki bakış açısıyla bakılmaz. Fakat ağaçlara bez bağlama, türbeye gidip dilekte bulunma, suda yıkanmak yerine üzerinden atlama gibi bazı inanışlar eski dönemlerin kalıntılarıdır. Demek oluyor ki mitolojik kodlar hâlâ bilinçaltımızda yaşamaktadır.

¹⁰⁶ A.e.

Unutmamamız gereken bir durum da var. Bugün kalıntıları yaşayan hatta kimileri için hurafe dediğimiz her inanç da millî değildir. Farklı halkların, dinlerin, inançların ürünü olabilir. Ama mitolojik veriler aynı kaynaktan çıkmıştır. Daha sonra yukarıda belirttiğimiz coğrafya, insan, toplum unsurları ile millîliğe kavuşmuştur. Yani kalıntıları yaşayan inançlar millî unsurlar ile yoğrulmuş da olabilir.

Türk mitolojisine dair makale incelemesi bölümünde göreceğimiz gibi Türk mitolojisinde gök, yer ve yer altı dünyaları mevcuttur. Tanrılar konusunda aydınlanmamış meseleler vardır. Fakat gök tanrısından bahsederken daha çok Ülgen, Kayra Han isimleri öne çıkar. Yer altı dünyasındaki Erlik de şeytan gibi düşünülmüştür. Türk mitolojisinde çok sayıda ruh vardır. Bu ruhlar kötülükleri getirebildiği gibi koruyucu rolü de üstlenmişlerdir. En çok yer alanlardan Umay, dişi ruhtur. Tanrı ya da ruh olarak kabul edilmiştir. Umay çoğunlukla da kadınların, çocukların, hayvanların koruyuculuğu üstlenmiştir. Günümüzde Alkarısı, Albastı, Çarşamba karısı gibi yörelere göre isimlendirilen unsurun Umay'ın kalıntıları olduğunu ifade eden araştırmacılar mevcuttur. Fakat günümüzdeki bu unsurlara çoğunlukla kötü özellikler yüklenmiştir. Umay yüzyıllar geçtikçe iyi olan özelliklerinden kötü özelliklerle yüklü; kötülüğü çağrıştıran saçı başı dağınık, üstü özensiz olarak tarif edilen ruha dönüşmüştür.

Ruhların, ilâhların dışında Türk mitolojisinde Hayat Ağacı, genel bir tabirle Karkuş (diğer halklarda Phoenix, Simurg gibi adlarla anılan kuş), at, kurt, kartal, gibi unsurlar da sıklıkla yer bulmuştur. Yine günümüzde kutsiyet yüklenen, özel anlamlar yüklenmiş bazı sayılar da İslâmiyet'le ya da diğer inanç sistemleriyle ilgili olabileceği gibi Türk mitolojisi ile de ilgilidir. Sayılarla ilgili olan hususlar renkler için de geçerlidir.

Çalışmalar arttıkça Türk mitolojisinin sınıflandırılmasına yönelik farklı görüşler ortaya atılabilir. Bugün karanlık gözüken pek çok meselenin de yavaş yavaş çözüleceğine inanıyoruz.

2. BÖLÜM: TÜRK MİTOLOJİSİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Türk mitolojisi ile ilgili çalışmalarda meşakkatli bir yoldan geçileceğini göstermeye çalışmıştık. Bu bölümde Türk mitolojisi ile ilgili yapılan çalışmalara, mitolojinin ele alınış sürecine yer vereceğiz. Mitolojiye, Türk mitolojisine bakış açısının, yapılan çalışmaların tanımına, anlamlandırılmasına bağlı olarak yaşanan dönemle de ilgili olduğunu göreceğiz. Şunu da belirtelim. Diğer Türk cumhuriyetlerinde yapılan çalışmalar kaynaklara ulaşma güclüğü sebebiyle kapsamımızın dışında kalmıştır.

1. (?-1923) YILLARI ARASINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Mitolojinin Batı dünyasında milattan önce de tartışıldığını belirtmiştik. Batı dünyasının son birkaç yüzyıldır bu konuda ciddi çalışmalar ortaya koyduğunu da ifade etmiştik. Batı’da Fransız İhtilâli, Rönesans, Aydınlanma Çağı gibi insanlık tarihini değiştiren dönemlerden geçilmiş ve sonuç olarak da bilime, sanata ağırlık verilmiş; eskiyi bulmanın, kökene gitmenin dolayısıyla da mitolojinin önemi idrak edilmiştir. Mitoloji, Batı sanatında da işlenmeye başlamıştır; Batı kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bütün bunlar olurken Türk topraklarında ise Batı’ya karşı alınan askerî zaferlerin ve İslâm dininin etkisi ile Batı’nın yaşadığı gelişmelere kayıtsız kalınmıştır. Kaldı ki İslâmiyet öncesi döneme ait olan mitolojik anlayış Türkler’e tamamen tersti. Dolayısıyla Türkler için mitolojiyi anlamak Batı’ya göre çok sonradır.

Beşir Ayvazoğlu’nun belirttiğine göre¹⁰⁷, Türkler’de mitolojiden geniş olarak söz eden ilk eser Kâtip Çelebi(17.yy.)’nin Johan Corion’dan tercüme ettiği Târih-i Frengi adlı yapıttır.¹⁰⁸

¹⁰⁷Beşir Ayvazoğlu, **Geçmişî Yeniden Kurmak**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1987, s.75.

¹⁰⁸Çeviriden bölümler (1. Herküles, 2.Tetümme, 3.Hameros ve Heziyodas) için Bkz.: Orhan Şaik Gökyay, **Kâtip Çelebi Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, s.283-287. İlerleyen yıllarda mitoloji çalışmaları neticesinde Türkler’de

Daha sonra 19. yüzyılda Batılılaşma hareketleri ile birlikte, başlangıçta daha çok tercüme yoluyla mitolojiye dair eserler karşımıza çıkar.

Osmanlı Devleti art arda aldığı askerî yenilgilerden, siyasî başarısızlıklardan, devlet kurumlarındaki bozulmalardan sonra 18. yüzyıldan itibaren Batı'nın üstünlüklerini kabul etmeye başladı. Öncelikle askerî, siyasal alanda yenilikler yapılmaya başlandı. 19. yüzyılda siyasî ve sosyal olarak devletin bütün kurumlarını, toplumu kapsayacak şekilde reformlar yapıldı. Yapılan reformlar, Batı'yı tanıma neticesinde edebiyat alanında köklü değişiklikler, yeni fikirler vücut buldu. Avrupa'ya giden aydınlar, Türk gençleri orada gördüklerine, öğrendiklerine hayran kaldılar. Türk edebiyatını, edebiyata bakışı sorgulamaya başladılar. Batı etkisi, hayranlığı, örnekleri sonucunda da mitolojiyi kapsayan ilk eserler Yunan ve Roma mitolojisi üzerinedir.

Türk edebiyatında mitoloji ile ilgili ilk çalışmalar genel hatlarıyla şöyledir: ¹⁰⁹

Yusuf Kâmil Paşa'nın Fenelon'dan tercüme ettiği ilk tercüme roman 1278 tarihli Telemaque (1862)'ın konusu Yunan mitolojisinden alma hikâyeye dayanır.

Ahmet Mithat Efendi, Kıssadan Hisse adlı eserinde Ezop, Fenelon ve Volter'den çeşitli hikâyeleri neşretmiştir.

Mehmet Kâmil Bey'in Longus'tan yapmış olduğu “Dafni ve Kloe'nin Hikâyeleri Taaşuklarıdır” (1290) adlı tercüme mitolojik kökenli aşk hikâyesi barındırır.

Yusuf Bahaeddin Bey'in “Terâcim-i ahvâl-i meşâhir: Eser-i Platurk” tanıtıcı mahiyetteki çeviridir.

mitoloji konusunun ilk olarak eserlerde yer alması ile ilgili daha ayrıntılı sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Fakat bu inceleme konumuzun dışındadır.

¹⁰⁹Aysun Çetin (Sinop) , “**Tanzimattan Cumhuriyete Türk Aydınlarının Mitolojiye Bakış Tarzı**”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1993, s.24-37.

Râsih Efendi 1294'te ibret verici Şark ve Garp hikâyelerinin ardından “Menâkıb-ı hayvan berây-ı techis-i ezhan” adlı bu eserinde Ezop ve hikâyelerine dair tanıtıcı yazılar neşretmiştir.

Mehmet Nüzhet 1878'de Raccine'den “Fedra” adlı trajediyi çevirmiştir.

Şemseddin Sami'nin “Esâtir”i mitoloji ile ilgili ilk bilimsel yayındır (1878). Şemseddin Sami eserinde, mitolojinin önemine dikkat çekmiş bilhassa Yunan ve Roma mitolojisinin güzelliklerine değinmiştir. Eserde Yunan ve Roma, Etrüsk, Kıptî (Mısır) , Fenike ve Kartaca, Asurî, Süryanî, İskit, İran, Hint, Çin, Arap, Kelt, Cermen, İskandinav, Peru, Meksika, Japon halklarının mitolojileri hakkında bilgiler sunulmaktadır. Bir de vahşîlerin esatiri, şeklinde bölüm yer almaktadır.¹¹⁰

M. Fahri'nin, Victor Hugo'nun oğlu Fransua'dan tercüme etmiş olduğu “Esâtir-i evveline dair makale” mitoloji konusundaki müstakil makaledir.

Ziya Paşa'nın Plutark'tan tercüme etmiş olduğu “ Meşâkîl-i fûrûkemedden (?) Plutark'ın bir makâle –i meşhûresi” adlı makale mitolojiyi tanıtıcı ve benimsetici özellikler taşımaktadır.

M. Naim Fraşeri, Yunanca'dan ilk İlyada tercümesini gerçekleştirmiştir.

Nâbizâde Nazım 'ın “Esâtir” adlı eseri mitoloji ile ilgili ikinci bilimsel eserdir.

Aydınlarımızın ilk çalışmaları Yunan mitolojisi ağırlıklı olsa da mitolojiye dair eserlerin verilmeye, mitolojinin öneminin kavranmaya başlaması açısından olumlu gelişmelerdir.

Osmanlı'nın son döneminde devleti ayakta tutabilmek adına yönetim Tanzimat, Islahat Fermanlar'ı, meşrutiyet gibi bir dizi reformlara imza attı. Devlet adamları, aydınlar da Türkçülük, Osmanlıcılık, İslâmcılık, Batıcılık gibi farklı fikirlerin etkisinde kaldılar. Elbette bu hareketler, fikirler edebiyatta da yoğun bir

¹¹⁰Bu eserle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Şemseddin Sami, **Esatir – Dünya Mitolojisinden Örnekler-**, Haz. Cengiz Batuk, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004.

şekilde yansımasını bulmuştur. Türk edebiyatında Millî Edebiyat, Servet-i Fünûn, Fecr-i Âti gibi dönemler vücut buldu. Yazarlar, şairler benimsedikleri görüşlere uygun olarak eserler verdiler.

Bu dönemde halk edebiyatının, mitolojinin önemini idrak etmiş; milliyetçilik, Türkçülük fikirlerini benimsemiş Ziya Gökalp (1876- 1924)'a yer verelim.

Gökalp, konusunu halk edebiyatından alan eserler vermiştir. Manzum hikâye ve masalların dışında yazdığı şiirler malzemesine göre üçe ayrılabilir: a) Konusunu eski Türk ustûre ve menkıbelerinden alan şiirler, b) Şekil ve muhteva yönünden tasavvufî halk şiiri ve saz şiirinden unsurlar taşıyan şiirler c) Tekerleme, mani gibi anonim halk edebiyatı ürünlerinden yararlanarak yazdığı şiirler, şeklindedir.¹¹¹

Gökalp, “Yaradılış- Türk Kozmogonisi, I” manzumesinin konusunu üç ustûreden almıştır: I.bölümü, Türklerdeki kadın naturizminde kutsal sayılan dört hayvana; koyun, kuş, köpek, öküz hakkındaki esatirî malumata dayandırılarak yazılmış Türk kozmogonisi sayılabilir. İkinci bölüm, “Güneş Hanım”; üçüncü bölüm, “Çolbu Hanım”; dördüncü bölüm, “Öksüz Kız” ustûresinin anlatımıdır.¹¹²

Ziya Gökalp “Altın Işık” manzumesinde Türk mitolojisinden ve tarihinden yararlanarak hayal ettiği Türk destanının parçasını ortaya koymaya çalışmıştır. Gökalp’ın şiirleri içinde Türk menkıbelerinden, destanî motiflerinden bazı unsurlar taşıyan parçalar bulunmaktadır. Kurt ile Ayı, Altın Destan, Ala Geyik bunlardandır.¹¹³

Bu dönemin bir başka ismi Mehmed Emin Yurdakul’un kullandığı mecaz ve imajların kaynaklarından biri Türk mitolojisidir. “Ey Türk Uyan” adlı eseri,

Ey Türk ırkı, ey demir ve ateşin evlâdı

¹¹¹Rıza Filizok, **Şiirimizde Halk Edebiyatı Tesirleri Üzerine Notlar**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1991, s.25.

¹¹²A.e., s.25-26.

¹¹³A.e., s.27-28.

mısraıyla başlar. ¹¹⁴

Mehmet Emin Yurdakul, Mayıs 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen mitingte, ünlü olan şu cümleleri savunmuştur:

"Demir ve ateş; kardeşler ben bunlarla hiçbir vatan ve ırkın öldüğünü işitmedim. Şerefli bir tarih ve medeniyete, sağlam bir fazilet ve ahlâka, zengin bir şiir ve edebiyata, dinî ve millî ananelere, ırkî ve vatanî hatıralara mâlik olan bir milletin mahvolduğunu tarih göstermiyor..." ¹¹⁵

Abdülhak Hâmid de eserlerinde İslâm ve Grek mitolojisinden faydalanmıştır. Ayrıca Asur din ve mitolojisinden gelen unsurlar da vardır. Abdülhak Hâmid'in eserlerinde ilâh ve ilâhe kelimelerine sıkça rastlanmaktadır. ¹¹⁶

Ahmet Reşit Bey, ilhamlarını eski Yunan ve Lâtin aydınlarından alan Corneille'in eserlerini, Virgil'in L'eneide adlı mitolojik eserini tercüme etmiştir. ¹¹⁷

Yunus Nâbi "Artemis" adlı mitolojik bir çeviri yapmıştır. ¹¹⁸

Orhan Seyfi Orhon mitolojiyi çoğunlukla şekil ve ilham boyutunda kullanmıştır. ¹¹⁹

Tevfik Fikret "Promete" şiirinde gençlere, gökten ateşi çalarak insanlara armağan eden Promete'yi örnek gösterir.

Fuad Köprülü "Türklerde Esâtir ve Efsâne" (Tanin, 1914) adlı makalesinde Türkler'in mitolojik kökleri hakkında bilgi vermektedir. ¹²⁰ Fuad Köprülü'nün ilk

¹¹⁴ A.e., s.11.

¹¹⁵ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Mehmet Emin Yurdakul", (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Emin_Yurdakul, 3 Haziran 2009.

¹¹⁶ İnci Enginün, "Abdülhak Hâmid'in Eserlerinde Grek ve Lâtin Mitolojisiyle İlgili Unsurlar", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XIV, 1 Temmuz 1966, s.112-113.

¹¹⁷ Çetin (Sinop), a.g.e., s.39.

¹¹⁸ A.e., s.42.

¹¹⁹ A.e., s.59.

baskısı 1926’da Millî Matbaa’da yapılan “Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserinin “Millî Türk Destanı” bölümünde yaradılış ustûresine, Şamanî kozmogoniye yer verilmiştir.¹²¹

Mehmet Rauf, 1911’de “Yunan-ı Kadim Tarih-i Edebiyatı” adlı eserini neşretmiştir.¹²²

Ahmet Mithat Efendi 1911’de “Tarih-i Edyan” (Dinler Tarihi) adlı eserini neşretmiştir.¹²³

Halid Ziya Uşaklıgil, Yunan ve Lâtin tarihine dair kitaplar neşretmiştir.¹²⁴

Mehmet Tevfik Bey’in neşrettiği “Esâtir-i Yunâniyan” adlı eser büyük bir mitoloji kitabıdır.¹²⁵

Bu dönemde mitoloji ile ilgili hazırlanmış eserleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Son olarak Nev-Yunânîlik akımına yer verelim. Bu akım Yahya Kemal ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun 1912’de başlattıkları bir akımdır. Temeli eski Yunan ve Latin klasik eserlerini örnek almaya dayanmaktadır.¹²⁶

Yahya Kemal’in Nev-Yunânîlik konusuna ilgisi Paris’te başlamıştır. Paris’te Yunan ve Lâtin eserlerini okur; antikiteye merak salar. Bu akım konusunda yapmak istediklerini şöyle aktarır:

“ Estetikte, bilhassa lisan estetiğinde süslü ve boyalı Acem bediiyâtından sobre ve beyaz olan lisana döneceğiz. Acemin teşbihli ve istiâreli sanatından Yunanın sağlam ve oturaklı cümlesine geçeceğiz. ...”¹²⁷

¹²⁰A.e., s.61.

¹²¹M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 2.bs., İstanbul, Ötüken, 1980.

¹²²Çetin (Sinop) , a.g.e., s.68.

¹²³A.e., s.69.

¹²⁴A.e.

¹²⁵A.e.

¹²⁶Şevket Toker , “Edebiyatımızda Nev – Yunânîlik Akımı” , **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, S.1,1982,s.135.

Görülüyor ki Yahya Kemal dil özelliği olarak da Yunan’a dönüşü uygun görmektedir.

Yakup Kadri’yi bu düşünceye yönelten ise Anatole France ve Yahya Kemal olmuştur.¹²⁸

Yahya Kemal ve Yakup Kadri, Peyâm ve Peyâm-ı Edebî’de Nev-Yunânîlik ile ilgili düşüncelerine dair yazılar neşrederler. Yine düşüncelerine uygun olarak eserler vermeye çalışırlar. Yahya Kemal’in “Biblos Kadınları”, “ Sicilya Kızları” , “Bergama Heykeltraşları” Yunan estetiğini taşıyan şiirlerindendir. Yakup Kadri ‘nin, Peyâm’da çıkmış “ Bir Muhâvere” (14 Aralık 1913)başlıklı yazısı eski Yunan düşünürlerinin eserlerinin etkisiyle diyalog tarzındadır. Yakup Kadri yazısında Homeros’a olan hayranlığını dile getirmiştir. Yakup Kadri bu yazısından başlayarak Nev- Yunânîlik konusunda başka yazılar da neşretmiştir. ¹²⁹

Bu akıma taraf olanlar ve karşı çıkanlar olmuştur. Cenap Şehabeddin, Rıza Tevfik karşı olanlardandır. Ziya Gökalp, Akdeniz medeniyeti konusunda Yahya Kemal ve Yakup Kadri ile aynı görüşte olsa da Gökalp halk edebiyatına yönelmeyi istemektedir. ¹³⁰

Ömer Seyfeddin “ Boykotaj Düşmanı”nda Yahya Kemal’in eski Yunan hayranlığını hicvetse de sonraki yıllarda Homeros’u yüceltmıştır. ¹³¹

Daha sonraki yıllarda hem Yahya Kemal hem de Yakup Kadri için Nev-Yunânîlik anı olarak kalmıştır.

¹²⁷A.e., s.135-139.

¹²⁸A.e., s.138.

¹²⁹A.e., s.135-157.

¹³⁰A.e., s.157-163.

¹³¹ A.e., s.160-161.

Mitoloji sahasında tercüme ve telif olmak üzere Yunan mitolojisi ağırlıklı olmak üzere eserler verilmeye başlanmıştır. Türk mitolojisinin önemini kavrama noktasında da birkaç ismi görebilmekteyiz. Cumhuriyet öncesi dönemde Türk mitolojisi ile ilgili sistemli çalışmalara henüz başlanmamıştır. Bu durum cumhuriyet sonrası dönemde de uzun yıllar devam edecektir.

2. (1923-2009) YILLARI ARASINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Cumhuriyetten sonra da Yunan mitolojisine ilgi devam etmiştir. Bu dönemde, Yunan ve Lâtin kültürünü öğrenmek devlet politikası hâline gelmiştir.

Millî Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel, Birinci Neşriyat Kongresi'nde dünyayı, özellikle batıyı tanıma zorunluluğunun altını çizmiş; bu zorunluluğun geniş bir tercüme seferberliğine davet ettiğine dair görüş bildirmiştir. Bu görüş üzerine kurulan Tercüme Heyeti, ilk toplantısını 28 Şubat 1940'ta yapmıştır. Heyet, Tercüme Bürosu oluşturmuştur. 1946 yılı sonunda dünya edebiyatı klâsiklerinden 496 eser Türkçe'ye çevrilmiştir. 19 Mayıs 1940 yılından itibaren de iki ayda bir Tercüme Dergisi yayınlanmıştır.¹³²

Üniversitelerde Yunan ve Lâtin dili bölümleri açılır. Kimi liselerde Lâtince öğretimi yapılır.¹³³

Maviciler, dönemin Hümanist görüşlerindendir. Geçmişten günümüze Anadolu toprakları üzerinde yaşanan tarihi, bir çatı altında toplamaya çalışmışlardır.

¹³²T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, (Çevrimiçi), “Hasan-Âli Yücel”, <http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/hayati/halibiyografi.htm> , 4 Haziran 2009.

¹³³Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Müzehher Erim , “Klâsik Filolojinin Önemi ve Türkiye’de Kuruluşu”, (Çevrimiçi) http://jimi.blogcu.com/muzehher-erim-klasik-filolojinin-onemi-ve-turkiye-de-kurulusu_6619651.html , 4 Haziran 2009.

Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, İsmet Zeki Eyüboğlu, bu akımın temsilcilerindendir. ¹³⁴

Halikarnas Balıkçısı, Batı uygarlığına alternatif olarak Anadolu / Akdeniz merkezli bir uygarlık tarihini önermektedir. Halikarnas Balıkçısı'nın kastettiği Anadolu halkıdır. Sabahattin Eyüboğlu da Türk milleti değil; Anadolu halkı fikri üzerinde durur. ¹³⁵

Mavicilerin diğer önemli ismi Azra Erhat'ın bazı eserleri şöyledir: ¹³⁶

Mavi Anadolu, Mavi Yolculuk, İşte İnsan/Ecco Homo (Çeviri), Sevgi Yönetimi, Mitoloji Sözlüğü, Mektuplarla Halikarnas Balıkçısı, Troya Masalları, Karya'dan Pamfilya'ya Mavi Yolculuk, Homeros- Gül ile Söyleşi, Hesiodos Eserleri ve Kaynakları (Sabahattin Eyüboğlu ile birlikte çeviri), İlyada (A. Kadir ile birlikte çeviri) , Odysseia (A. Kadir ile birlikte çeviri) .

Azra Erhat 'ın yazıları, çevirileri günümüzde çok okunan eserler arasında yer alsa da Mavicilerin görüşleri kabul edilemeyecek durumdadır. Üstelik Türk mitolojisinin anlaşılmasını daha da güçleştirecek derecededir.

Cumhuriyet döneminde verilen eserlere E.Granger “ Mitoloji” (Çev. Nurullah Ataç) , E. Peterich “ Küçük Yunan Mitologyası” (Çev. S. Yakup Baydur) , Edith Hamilton “ Mitologya” (Çev.Ülkü Tamer), Behçet Necatigil “Küçük Mitologya Sözlüğü” ve “ Yüz Soruda Mitologya”, Cemal Tollu “ Mitoloji”, Emel Dilman “Mitologyada Ünlü Kişiler”, Şefik Can” Küçük Yunan Mitolojisi” misal olarak verilebilir. ¹³⁷

Yazarlar, şairler; mitolojiyi tiyatro oyunlarında, şiirlerde de kullanmaya başlamışlardır.

¹³⁴Fuat Hacısalıhoğlu, “**Türk Tarihçiliğinde Anadoluculuk Düşüncesi**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara, 2005, s.132-133.

¹³⁵A.e., s.138- 148.

¹³⁶Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Azra Erhat”, (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Azra_Erhat, 4 Haziran 2009.

¹³⁷Ayvazoglu, a.g.e., s.88.

Mustafa Seyit Sutüven'in "Sutüven" adlı şiiri bu konuda yazılmış en ünlü şiirlerdendir.

Salih Zeki Aktay 'ın şiirlerinin hemen hepsinde mitolojiye telmihler vardır. Şiir kitapları: Persefon, Asya Şarkıları, Pınar, Rüzgâr, Titan, Laton.¹³⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "İnsanlar Arasında" adlı eseri, Zeus'un tanrı katından insanlar arasına inip insanca duyguları tanımak istemesini anlatır. Behçet Necatigil, şiirlerinin yanında radyo oyunlarında da mitolojiden esinlenmiştir. Güngör Dilmen Midas'ın Kulakları, Midas'ın Altınları, Midas'ın Kördüğümü adlı eserlerinden oluşan Midas Üçlemesi dikkat çeker.¹³⁹

Melih Cevdet Anday yalnızca Yunan mitolojisinden değil; diğer mitolojilerden ve efsanelerden de yararlanmıştır. "Ölümsüzlük Ardında Gılgamış" eseri bu duruma en belirgin örnektir. "Kolları Bağlı Odysseus", "Troya Önünde Atlar" Anday'ın mitoloji ile ilgili diğer ünlü şiirlerindendir.¹⁴⁰

Görülüyor ki hazırlanan telif ve tercüme kitaplar, şiirler, oyunlar ağırlıklı olarak Yunan mitolojisini anlatır; Yunan mitolojisi ile beslenir. Bunun sebebi Batı hayranlığının yanında tanınan, güzel bulunan tek mitolojinin Yunan mitolojisi olduğu görüşünden de kaynaklanmaktadır. Günümüzde de Türk insanı için mitoloji denildiğinde ilk akla tanrılar, tanrıçalar, tanrıların savaşları ve aşkları gelir. Halbuki Türk mitolojisinde çok tanrıçılık yoktur. Yani insanların aklına gelen Yunan mitolojisi ve bu mitolojinin özellikleridir. Pek çok insan Türk mitolojisine dair tek bir motif bile söyleyemeyecek durumdadır.

Türk mitolojisi ile ilgili çalışmaların sayısı fazla değildir.

¹³⁸A.e., s.87.

¹³⁹Nur Gürani Arslan. "Türk Edebiyatında Yunan Mitolojisinin Serüveni ve Melih Cevdet Anday'ın Şiirlerinde Yunan Mitolojisinin Kullanımı Üzerine", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.10, Bahar 2004, s.184-185.

¹⁴⁰A.e., s.186- 197.

“Türk Mitolojisi” adını taşıyan Murat Uraz’ın eseri ilmî olmaktan çok popülerdir. Eserde Akdeniz mitolojisi, eski Anadolu inançlarını da anlatılır. ¹⁴¹

Türk mitolojisi ile ilgili çalışmalardan en bilinenlerinden olanı, Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)” adlı iki ciltlik yapıtıdır.

Ögel, eserinin ikinci cildinin ön sözünde, eserinin kapsayıcılığı hususunda şu açıklamaları yapmıştır:

“1.Kitabımızın birinci cildinde daha çok eski Türk efsaneleri ile destanlarının, metin halinde tercümeleri ile değerlendirme ve karşılaştırmalarına ağırlık verilmişti. Bütün vesikalar, bir araya getirilmek istenmişti. İkinci cildimizde de bu metinlere, yeni katkılar yapılmıştır.

2. Birinci cildimizde sunulan metinler, daha çok ‘devlet destanları’ dır. Bu destanlar, ‘Büyük Türk devletleri’ nin, hiç olmazsa koruyuculuğu altında yazılmış veya anlatılma yolu ile günümüze kadar gelmişlerdir.

İkinci cildimizde ise, bu devlet destanlarının, halk arasındaki kalıntıları ile izleri ve kökleri üzerinde durulmuştur. Halktan gelmeyen veya halka dayanmayan devlet destanlarının değerleri, daha azalmış olur. Eğer devlet mitolojisinin motifleri, halk destanları ile masalları içinde yaşamış ise, konunun boyutları, çok daha büyük ve görkemli olacaktır...”¹⁴²

Türk mitolojisi ile ilgili bir diğer eser Yaşar Çoruhlu’nun “Türk Mitolojisinin Anahatları” adlı eseridir. Eser; Şamanist mitoloji, Türk mitolojisinde evren/dünya tasarımları, Türk mitolojisinde ölüm ve kıyamet, Türk mitolojisinde hayvanlar, Türklerde dini törenler ve bayramlar, Türk mitolojisinde renkler ve sayılar bölümlerinden oluşmaktadır.¹⁴³ Yaşar Çoruhlu’nun mitoloji ile ilgili çok sayıda makalesi de bulunmaktadır.

¹⁴¹Bayat, **Mitolojiye Giriş, a.g.e.**, s.29.

¹⁴²Bahaeddin Ögel,**Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, C.II, 3.bs. , Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006, s. xv-xvi.

¹⁴³Çoruhlu, **a.g.e.**

Bu eserlerin dışında Emel Esin ‘in “Türk Kozmolojisine Giriş”, Abdülkadir İnan’ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, makalelerinin toplandığı “Makaleler ve İncelemeler”, Jean- Paul Roux’un “Türklerin ve Moğolların Eski Dini”, Bilge Seyidoğlu’nun “Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller”, Fuzuli Bayat’ın el kitabı niteliğindeki “Mitolojiye Giriş”, “Türk Mitolojik Sistemi 1 (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi), “Türk Mitolojik Sistemi 2 (Kutsal Dişi – Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler – İyeler ve Demonoloji)”, Yaşar Kalafat’ın “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri”, Celal Beydili’nin “Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük” Türk mitolojisi sahasındaki çalışmalardandır.

Türk mitolojisi ile ilgili yanıt aranan soruların henüz çok azına çözüm getirilmişse de son yıllarda konuya daha fazla ilgi gösterilmektedir. Kitap ve makale sayısı gittikçe artmaktadır. Fuzuli Bayat, Özkul Çobanoğlu, Yaşar Çoruhlu Türk mitolojisi sahasında başı çeken isimlerdendir.

Çalışmamızda mit, mitoloji kavramı ile ilgili tanımları, açıklamaları naklettik. Türk mitolojisinin tanıtılmasını da hedefleyerek Türk mitolojisi ile ilgili yapılan çalışmaları aktardık. Üçüncü bölümde ise 1928-2007 yılları arasında, Türkiye’de süreli yayınlarda Türk mitolojisi konusunda çıkmış makaleleri tanıtarak incelemesine yer vereceğiz.

3. BÖLÜM: 1928-2007 YILLARI ARASINDA, TÜRKİYE’DE SÜRELİ YAYINLARDA TÜRK MİTOLOJİSİ KONUSUNDA ÇIKMIŞ MAKALELERİN AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYASI

Bu bölüm tez çalışmamızın asıl konusunu teşkil etmektedir. Makalelerin künyelerinin yazılımlarında ve açıklamalarında şu kurallara uyulmuştur:

Bibliyografik Künye: Yazar soyadı (büyük harflerle), Adı

Makale Adı [italik ve tırnak içerisinde (“ “)], Makalenin Yer Aldığı Yayının Adı (kalın siyah punto), Cilt (C:), Sayı (S:), Yayınlandığı Zaman, Yayın İçerisinde Yer Aldığı Sayfalar (s.)

Açıklama Kısmı: Bu kısım Amaç, Kapsam, Malzeme, Değerlendirme alt başlıkları etrafında ele alınmıştır.

Amaç: Bu kısımda makale yazarının amacı bir cümle ile sınırlandırılarak öz biçimde ifade edilmiştir.

Kapsam: Bu kısımda makalenin içeriği özet olarak ifade edilmiştir.

Malzeme: Makale yazarının işaret ettiği, yararlandığı kaynaklar ile ilgili bilgi verilmiştir. Makalenin sonunda yazarının Kaynaklar, Notlar, Dip Notlar gibi ayrıca başlık altında yer verdiği bölüm bulunuyorsa; bu bölümler tırnak içerisinde (“ “) ifade edilmiştir. Fakat yazar bu gibi başlıklar altında kaynak ve açıklamalara yer vermemişse tırnak içerisinde ifade edilmemiştir. Kimi makalelerde, makalenin sonunda kaynakçaya yer verilmemiş, kaynaklar dipnotlarla verilmiştir. Bu tür makalelerde de durum belirtilmiştir. Araştırmacılara yararlı olabileceğini düşündüğümüz için yazarın işaret ettiği, yararlandığı kaynakların kimilerine de yer verilmiştir. Ayrıca bu kısımda; makalede resim, fotoğraf şekil, tablo varsa yine ifade edilmiştir.

Değerlendirme: Bu kısımda yazarın işaret ettiği noktalara, yorumlara, açıklamalara sadık kalacak şekilde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bu kısımda konu ile ilgili makale içerisinde geçen ve anahtar olabilecek kelimelere yer verilmiştir. Bu kelimeler altı ile sınırlandırılmıştır.

Makale künyelerinin yazımında, açıklamalarda yazarın üslûbuna, imlâsına sadık kalmaya çalıştık. Bu yüzden aynı kelimenin, ifadenin farklı makalelerde farklı yazıldığı görülebilir. Aynı makalede de bazen aynı kelimenin, ifadenin farklı yazılması ya da imlâsının farklı olması söz konusudur. Fakat gerek bu konuda gerekse makale açıklamalarında kusurlarımızın olabileceğini de belirtmek isteriz.

Makaleleri tez çalışmamız içerisinde tasnif ederken yazarların soyadlarına göre alfabetik bir sırayla verdik. Bir yazarın birden fazla makalesi varsa ilk yayımlanan makaleden son yayımlanana göre kronolojik bir sıra izledik. Aynı soyadı taşıyan yazarlarda isimlerine göre alfabetik sıra takip edilmiştir.

İlk olarak telif; ikinci olarak tercüme ve aktarma; üçüncü olarak da ulaşamadığımız makaleler gösterilmektedir.

1.TELİF MAKALELER

1. AÇA, Mehmet

“Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis”, **Millî Folklor**, C:8, S:62, Yaz: 2004, s. 8-18.

Amaç: İlk insanlar tarafından işlenen ilk suçun ve Tanrı tarafından verilen ilk cezanın bir model oluşturmasının ve başlangıçtaki ilk suçun, verilen ilk cezanın insan düşüncesinde tekrarlanmasının tespit edilmesidir.

Kapsam: Türklerin ve diğer pek çok milletin yaratılış mitolojilerine göre; şeytana (Erlik) uyarak yasak meyveyi yiyen Adem (Törüngey) ve Havva (Eje) cezalandırılmıştır. Eje ve Törüngey geçici olarak Tanrı’nın merkezinden çıkartılmıştır ve yeryüzüne indirilmiştir. İlk suç ve ilk ceza bu şekilde oluşmuştur. Törüngey ve Eje için hapis, ölümlülük, düşüş gelmiştir. Kişi dünya hayatında iken tekrar Tanrı katına çıkabilmek, ölümsüz olabilmek için çaba sarf etmiştir. Şamanizm, Budizm, Musevilik, Hristiyanlık, İslâmiyet gibi dinlerde ve inanışlarda tanrısallığı yeniden kazanmak için gönüllü bir mahrumiyet, hapis cezası (çilecilik ya da inziva) çekilmiştir. Bu inanç sistemlerinde, din büyükleri nefsi terbiye etme, dünyevî arzuları öldürme süreçlerinden geçmişlerdir. Alevilik- Bektaşilikte ilk suç ve ceza devlet sistemlerinde olduğu gibi devam etmiştir. Suç işleyen birey düşkün ilân edilerek toplum dışına atılmıştır. Bir devlet çatısı altındaki bireyler de düzen içerisinde yaşamak zorundadır. Devlet, kurallara uymayana hüküm verme ve cezalandırma yetkisi sahiptir. Yani başlangıçtaki Tanrı’nın yerini devlet başkanı, yasama ve yürütme organları almıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar” ve “Kaynaklar” kısımları bulunmaktadır. Joseph Campbell’in “ İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri”, Orhan Hançerlioğlu’nun “ Dünya İnançları Sözlüğü Dinler, Mezhepler, Tarikatler, Efsaneler”,İsmail Taş’ın

“Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji”, Orhan Türkdoğan’ın “Alevi Bektaşî Kimliği-Sosyo-Antropolojik Araştırma” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Yaratılış mitlerinde anlatılan ilk suç ve ilk ceza; yeryüzündeki zorunlu düşüşü, mahkûmiyeti, hapis hayatını getirmiştir. Bu da yeryüzündeki hayatta pek çok inanç sisteminde; başlangıçtaki düşüşü tersine çevirmek için gönüllü çile ya da inziva hayatına dönüşmüştür. Yaratılış mitlerinde anlatılan ilk suç ve cezanın devlet sistemleri ile bağlantısı, düzenin oluşturulması ve tâbi olunmayı ortaya koymasındır. Çalışmada, insanın Tanrı’nın mekânını-cenneti- arayıp bulmak isteyeceği kayıp cennete dönüştürdüğü nakledilmektedir.

anahtar kelimeler:

mit, yaratılış, cennet, inziva, çile, hapis

2. AGAR, Mehmed Emin

“Yaratılış Efsaneleri Üzerine”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, C:28, S:1-2 (Prof. Dr. Muharrem Ergin’e Armağan) , 1990, s. 343- 349.

Amaç: Türk yaratılış efsanelerinin teogoni, kozmogoni, antropogoni, eskatoloji şeklindeki gruplar dahilinde aktarılmasıdır.

Kapsam: Agar, Türk mitolojisinin yeterince işlenmediğini aktarmıştır. Eski inançlar konusunda Fuad Köprülü’nün ve Ahmet Yaşar Ocak’ın çalışmalarda bulunduğunu belirtmiştir. Türk yaratılış efsaneleri üzerine de Radloff, Verbitski, Potanin gibi araştırmacıların derleme yaptıklarından söz etmiştir. Dağ, orman, mağara vb. yerler hakkındaki anlatılanların dışında olan efsaneler dört grupta toplanmıştır. Teogoni: Tanrıların nereden geldiklerini veya nasıl oluştuklarını anlatır. Kozmogoni: Kâinatın nasıl meydana geldiğini anlatır. Antropogoni: İnsanın nasıl meydana geldiğini

anlatır. Eskatoloji: İnsan ile kâinatın geleceğini, kıyameti ve ölümden sonrasını anlatır. Çalışmada bilhassa Altay ve Yakutlar arasında derlenen yaratılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler, bu dört gruptan olanına dahil edilerek aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarla belirtilmektedir. Şükrü Elçin'in "Türk Halk Edebiyatına Giriş" , Bahaeddin Ögel'in " Türk Mitolojisi" , Abdülkadir İnan'ın "Tarihte ve Bugün Şamanizm" adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Her milletin yaratılış efsaneleri olduğu gibi Türklerin de yaratılış efsaneleri vardır. Çalışmada bu efsanelere yer verilmektedir. Türk mitolojisinde Tanrı, yaratılış konusunda; kavimler arasında, farklı inanışların ve ifadelerin olduğunu görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, yaratılış, efsane, Altay, Yakut, kozmogoni

3. AKSOY SHERIDAN, R. Aslıhan

"Kentte Mitsel Korku: 'Fısıltı' Depremleri", Millî Folklor, C:10, S:75, Güz:2007, s.126-133.

Amaç: Kentte deprem korkusunun yarattığı mitsel etki ve dedikodu olgusu ile deprem konusunda anlatılanların yayılmasının incelenmesidir.

Kapsam: Alan Dundes'in "Halk Kimdir?" adlı makalesinde ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubu halk olarak ifade edilmiştir. Böylece kentte yaratılanların folklor olarak değerlendirilmesinin önü açılmıştır. Çalışmada, ele alınan mitleştirme anlatılanların üretildiği yer kenttir. 1999 Marmara Depremi ile

birlikte, depremin büyük kenti tehdit ettiği anlaşılmış ve mitsel korku başlamıştır. Söylenti ve dedikodu ile ileri teknoloji kullanılarak çok hızlı bir şekilde deprem konusu geniş kitlelere ulaşmıştır. Söylenti ve dedikoduların artışının sebebi resmi otoritelere güvensizlik olmuştur. Deprem mağdurlarına yardımın geç ulaşması, gerçek ölü sayısını yansıtmayacak şekilde açıklamalar güvensizlik sebepleri arasındadır. Depremle ilgili söylenti ve dedikodular, internet gibi teknolojinin en son olanaklarını kullanarak yayılmaktadır. Depremleri önceden bildiğini söyleyen kişilerin açıklamaları, bilim adamlarının çelişkili görüşleri mistik bir alan oluşturmuştur. Görülmektedir ki kentte yaşayan insan da gizem ve inanma ihtiyacı duymaktadır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar” ve “Kaynaklar” olarak iki kısım bulunmaktadır. Alan Dundes’in “Halk Kimdir?” makalesi, Jean-Noel Kapferer’in “Dedikodu ve Söylenti Dünyanın En Eski Medyası”, bu kaynaklar arasındadır. Ayrıca internet kaynaklarına da yer verilmektedir.

Değerlendirme: Çalışmada dedikodu olgusu ve 1999 Marmara Depremi’nden sonra yaygınlaşan fısıltı depremleri kent merkezli değerlendirilmektedir. Deprem halkı etkileyerek kentin kapısının mitsel alana sonuna kadar açıldığı ve deprem olgusu konusunda mitselleştirme sürecinin başlatıldığı nakledilmektedir.

anahtar kelimeler:

mit, dedikodu, söylenti, kent folkloru, deprem, efsane

4. AKTAY, Salih Zeki

“*Mitoloji (Esatir)*”, **Tarihten Sesler**, C: 1, S:8/9, Ağustos- Eylül 1943, s. 23-25.

Amaç: Mitolojiye gereken önem verildiği takdirde, millî rönessansımızın doğacağının anlatılmak istenmesidir.

Kapsam: Aktay, mitolojinin tanımından hareketle, tabiatın, cemiyetin, ruhun usüllerini barındırdığını ve bugünkü hayatımıza mitolojiyi inceleyerek açıklık getirdiğimizi izah etmiştir. Batı'nın mitolojiye verdiği önem sayesinde, büyük bir aydınlığın geldiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde Türklüğün de mitolojinin barındırdığı sırları ortaya çıkarmaya yönelik gayretleriyle, rönessansa varacak kalkınma hamlesi gerçekleştireceği belirtilmiştir.

Malzeme: Aktay; esatirî ilâhlar diyarı, güzel mitoloji kahraman Narsis, Venüs'ün ölümü konulu üç tabloya yer vermiştir. Batı'da mitolojinin gelişimini anlatırken bu hususta emeği geçen birkaç büyük ismi zikretmiştir.

Değerlendirme: Aktay mitolojiyi bilmeden felsefenin resmin, şiirin, sanatın anlaşılamayacağını kesin bir dille sunmaktadır. Çalışmada bulunan tablolar da bu izahı destekleyecek niteliktedir. Çünkü mitolojiyi bilmeden tabloların anlaşılması mümkün olmamaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, esatir, Yunan mitolojisi, mitograf, san'at, ilâh

5. ALANGU, Tahir

“ *Sihir ve Mitolojide Yılan*”, **Tarihten Sesler**, C:1, S:4, 15 - Nisan 1943, s. 31-35.

Amaç: Garp ve Şark tarihinde yılanın, dinî- mitolojik olarak yüklediği anlamların sunulmak istenmesidir.

Kapsam: Çalışma beş bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde, en eski medeniyetlerde yılanın rolü üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, yılan tabiatla ilişkilendirilmiştir. Üçüncü bölümde, eski tarihçi Diakonus ‘un, ruhun yılan şeklinde vücudu terk ettiğine dair naklettiği, efsaneye yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, Şark’ta ve Garp’ ta genel olarak yılanın yüklendiği dinî-mitolojik unsurlar zikredilmiştir. Son bölümde yazar, yılanın kutsiyetini yitirmesine ve artık korkulan bir canlı olmasına değinmiştir.

Malzeme: Alangu, yararlandığı kaynaklardan bazılarına yeri geldikçe temasta bulunmuştur. Akad , Erich Küster’in kitabı bunlardandır. Çalışmada iki resim bulunmaktadır. İlki, konuya başlamadan önce yer bulan, Hintlilerin eski Ramayana destanından alınmış ve Süt denizinden yağ çıkarılmasını tasvir eden resimdir. Diğer resim ise; eski Hint rahiplerinin iddiasına göre Havva’ dan önce dünyaya gelen ilk kadının yarı yılan olmasını sembolize etmektedir.

Değerlendirme: Yazar, yılanın aykırı görünüşü ve hareket tarzı sebebiyle insanlar tarafından sihrin en sevgili hayvanı hâline getirildiğini belirtmektedir. Bu hayvanla ilgili; insanlık tarihi boyunca olumlu ve olumsuz düşünceler, esrarengizlik verilmesi Garp ve Şark tarihinden çok sayıda misalle izah edilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, sihir, efsane, yılan, toprak, ilâh

6. ALP, K. Özlem – TARLAKAZAN, Burak Erhan

“Güncel Logo ve Amblemelerde Kullanılan Kimi Sembolik Motiflerin Bursa Merkez Olmak Üzere Tarihsel ve Kültürel Temelleri”, **Bursa Halk Kültürü Bildiri Kitabı: Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (20-22 Ekim 2005)**, C:1, s. 307-315.

Amaç: Güncel logo ve amblemlerde kullanılan kimi sembolik motiflerin, Bursa merkez olmak üzere tarihsel ve kültürel temellerinin incelenmesidir.

Kapsam: Semboller birden çok anlam ve kavramı kapsarlar. Evrensel bir dile sahiptirler. Tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar toplumun; kültürel durumuna, sanata bakışına, gelişmişlik düzeyine göre değişik biçimlerde semboller, sembolik anlamlar ortaya koyulmuştur. Sembollerde, anlatılmak istenen öz ve içerik ön plâna çıkmıştır. Anadolu, M.Ö. 7000 yıllarına kadar inen konumu ile sembolik anlatımlar açısından çok zengindir. Mitler, din, büyü, astroloji, gelenek ve görenekler sembolik anlatımlarla yüklüdür. İlk dinsel inanışlar doğa dinleri ve hayvan kültü ile bağlantılıdır. Anadolu ve Orta Asya Türk sanatının gelişmesinde, hayvan ve bitki sembolizmi büyük bir alt yapı sağlamıştır. Ağaç motifi, tarımsal düzene geçildikten sonra toprağın ve üretkenliğin simgesi olmuştur. Hayat ağacı, evrenin yaratılışıyla ilgili inançlara bağlıdır. Bursa’da, hayat ağacı motiflerini pek çok örnekte görmek mümkündür. Osmanlı saray sanatı, natüralist ve stilize bitki motiflerine ağırlık vermiştir. Osmanlı Bankası ambleminde yer alan ağaç motifi; kök salmayı, gücü, kuvveti, güven duygusunu simgeler. Bir başka bereket sembolü de başak motifidir. Ziraat Bankası’nın logosunu oluşturan başak motifi, tarım ve tarımsal faaliyetlere destek olma amacını vurgulamıştır. Ekonomik yapısı hayvancılığa dayanan toplumlarda da hayvan sembolizmi etkili olmuştur. Ejder figürü, önemli hayvan sembollerinden biridir. Ejderin, gök kubbenin idaresinden ve ahenginden sorumlu olduğuna inanılmıştır. Petrol Ofisi’nin logosundaki ağzından ateş püsküren ejder motifi; petrolün, enerjinin devamlılığının, firmanın gücünün simgesidir. Hayvan sembolizminin bir başka önemli motifi koç başı ya da koç boynuzudur. Hayvan boynuzları korku, büyü, güç, av etrafında gelişme göstermiştir. Koç grubunun

logosu, Koç soyadından kaynaklanmakla beraber güç ve kuvvet sembolü de olmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Yaşar Çoruhlu’nun “ Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi”, Mircea Eliade’nin “İmgeler-Simgeler”, İsmet Zeki Eyüboğlu’nun “Anadolu Uygarlığı”, Gönül Öney’in “Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları”, “<http://osmanlisanati.com/p8.htm>” adları geçen kaynaklardandır. Çalışma içerisinde bitki ve hayvan sembolizasyonuna dair resimler de aktarılmaktadır.

Değerlendirme: İlk insanın korkulara, inançlara bağlı olarak ortaya çıkardığı ritüeller, doğadaki nesnelere dayanarak oluşturulan çizimler sembollerin temeli olmuştur. Mitoloji, dil, din, sanat sembollerle ifade bulmuştur. Anadolu da çok eski bir yerleşim olarak sembolik anlatımlar bakımından oldukça zengindir. Çalışmada da bitki ve hayvan sembollerinden bazılarının sanatta, resmi ve özel kuruluşların amblemlerinde yer alışının izahını bulabilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, logo, amblem, sembol, motif, Bursa,

7. ALTINTAŞ, Ayten

“Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:51, Aralık 1987, s. 143- 156.

Amaç: Türkler’in en eski tarihinden yakın zamana kadar devam eden hayat ağacı ve ölümsüzlük otu inanışlarının incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu bölümlerden oluşmaktadır: Eski Çağlardan İtibaren Hayat Ağacı (Kutsal Ağaç), Kayın ve Çam Ağacı, Dut, Meşe, Kavak Ağaçları, Ölümsüzlük Otu ve Meyvaları, İslamiyet'ten Sonra Hayat Ağacı, şeklindedir. Kutsal ağaç başlangıçta Tanrı'nın ve hükümdarın sıfatı olmuştur; zamanla hükümdarlığı, ataları, sülaleleri, boyları temsil etmiştir. Kutsal ağaç ölümsüzlüğe giden yolu gösteren hayat ağacı olmuştur. Eski Türk kültüründe en çok rastlanan kutsal ağaç, öncelikle kayın ağacı daha sonradan çam ağacıdır.. Altay mitolojisinde bazen kayın bazen de çam olan kutsal ağacın tepesinde Bay Ülgen oturuyordu. Yakut Türkleri'nde şamanlar için de kayın ağacı çok önemliydi. Ağaçtan türeme efsanelerinde de kayın ağacı önemli bir yer tutmuştur. Dut, meşe, kavak da kutsal ağaçlardandır. Çin kaynaklarında, menkıbelerde, Dede Korkut'ta, efsanelerde kutsal ağaçlar pek çok defa yer bulmuştur. Şeftali, elma, nar, sığun otu da ölümsüzlük verici olarak düşünülmüştür. İslâmiyet ten sonra da ölümsüzlük ve ölümsüzlük ağacı ile ilgili hikâyeler çok yaygındır. Selvi, zeytin, hurma kutsal ağaç olarak öne çıkmıştır. Sanatta, edebiyatta da kutsal ağaç motifleri sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Malzeme: Çalışmada ”Dip Notlar” ve “Kaynaklar” kısımları bulunmaktadır. Wolfram Eberhard'ın “Çin Târîhi” Emel Esin'in “Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)” Abdülkadir İnan'ın “Türk Boylarında da Ağaç ve Pınar Kültü (Reşit Rahmeti Arat için)” Burhân Oğuz'un “ Türkiye Halkının Kültür Kökenleri” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Altıntaş, kutsal ağaçtan kalkıp tıbbî niteliğe kadar giden inançların yerlerini; hikmete ulaşan, Tanrı ile çözülen kutsala bıraktığını nakletmektedir. Dinî inanışlarda, destanlarda, geleneklerde, mitolojilerde, edebiyatta, sanatta kutsal ağaç ve ölümsüzlük otu motiflerinin yer alışlarını görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kutsal ağaç, hayat ağaç, ölümsüzlük otu, kayın ağacı, çam ağacı

8. AMANOĞLU, Ebülfez Kulu

“Nahçıvan’da Eski Türk İnançlarının İzleri (Ağaç Kültü)”, **Bilig**, S:6, Yaz ‘97, s.142-147.

Amaç: Nahçıvan’da, eski Türk inançlarının izlerini taşıyan ağaç motifinin incelenmesidir.

Kapsam: Eski Türk inanç sisteminde, ağaç kültürünün önemli bir yeri vardır. Türeyiş efsanesinde, Divanü-lûgat-it-Türk’te, Kutadgu Bilig’te, Manas destanında, Dede Korkut’ta ağaç motifi ile ilgili veriler bulunmaktadır. Nahcivan bölgesinde de ağaç motifi halkın yaşayışında, inançlarında önemli bir yer tutmaktadır. Ağaçlar hem saygıya hem de mitolojik özelliklere sahiptir. Yani geleneksel saygının yanında eski Türk inançlarının izleri de kutsal ağaçlarda devam etmektedir. Çalışmada kutsal olduklarına inanılan ağaçların bazıları ile ilgili olan yatırlar, adak-ziyaret yerleri hakkında bilgiler aktarılmıştır. Şerur, Babek, Culfa, Ordubad, Şahbuz ilçelerinde karaağaç, dut, ardıç gibi inançlara kutsallık atfedilmesi, tek ağaç motifi, kutsal ağaçları ziyaretler, dilekte bulunma, yatırların bulunduğu yerlerdeki kutsal ağaçlar üzerinde durulmuştur. Nahçıvan ve yöresinde ağaç kültürüne bağlı efsane ve inanışlar da aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Rıfat Araz’ın “Harput’da Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği”, Mehmez Eröz’ün “Eski Türk Dini ve Alevilik, Bektaşilik”, Hikmet Tanyu’nun “ İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı” adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca “ Kaynak Kişiler” listesi de yer almaktadır.

Değerlendirme: Eski Türk inançları günümüz toplum hayatında izlerini sürdürmektedir. Ağaç kültü, eski Türklerde önemli yeri olan inançlardan olmuştur. Bu çalışmada ağaç kültürünün, Nahçıvan’da sürdürdüğü izleri görebilmekteyiz. Mitolojik özelliklerin ve geleneksel saygının devamı, izleri kutsallık verilen ağaçlar etrafında yaşamaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, ağaç, kült, Nahçıvan, adak, efsane

9. APAYDIN, Mustafa

“Yaşar Kemal’in Romanlarında Mitleştirme”, **Hürriyet Gösteri**, S: 155, Ekim 1993, s. 13-18.

Amaç: Yaşar Kemal’in “Yer Demir Gök Bakır” isimli romanının, mit yaratıcılığı ve Anadolu mitolojisi ile bağlantıları açısından incelenmesidir.

Kapsam: Yazar, Yaşar Kemal’in romanlarındaki epik öğelere konu bakımından mitlerin kaynaklık etmesinden hareketle, kendisine göre mit yaratılma sürecinin en ayrıntılı olarak işlendiği “Yer Demir Gök Bakır” romanını ele almıştır. Roman, dış dünyadan tecrit edilmiş, Toroslar’da bir köyde yaşayan insanların; doğa karşısındaki çaresizlikleri sonucunda sorunlarına mantıklı çözüm üretemeyince içlerinden birini ermiş yaratarak onu kurtarıcı olarak görmelerini anlatmıştır. Apaydın, köyün ortamı, kişi kadrosu, kişilerin olayları anlamlandırması bakımından mit unsurlarının yoğun bir şekilde kullanılmasını aktarmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda on dört eserin yer aldığı kaynakça bulunmaktadır. Berna Moran’ın “Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış”, Pertev Naili Boratav’ın “100 Soruda Türk Folkloru” bunlardandır. Apaydın, bu eserlerin yanında romandan alıntılar yaparak ve misaller vererek de konuyu aktarmaya çalışmaktadır.

Değerlendirme: Çalışmada, konuyu inceleme biçimi roman tahlili şeklindedir. Yaşar Kemal’in deneyimli bir halk kültürü derleyicisi olması da belirtilerek, bir toplumun hangi koşullarda mit yarattığı vurgulanmaktadır. Yazar konuyu açık, net, düzenli bir şekilde okuyucuya sunmaktadır.

anahtar kelimeler:

mit, mitoloji, Yaşar Kemal, Yer Demir Gök Bakır, şaman, kült

10. ARIKAN, Metin

“Bursa Halk Kültüründe Eski Türk İnançlarının İzleri ve Bunların Türk Dünyası Destan Anlatmalarındaki Yansımaları”, **Bursa Halk Kültürü Bildiri Kitabı: Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (20-22 Ekim 2005)**, C:2, s. 401-413.

Amaç: Bursa halk kültüründe eski Türk inançlarının izleri ve bu izlerin mitik temellere dayandırılmasıdır.

Kapsam: Çalışmada Bursa evlerinin dış cephelerine geyik boynuzu asılması; yatırlar çevresinde (tam merkezde, özellikle sonbaharda ve ilkbaharda) verilen ölü aşlarının nitelikleri, türbelere kırmızı, sarı, yeşil örtüler bağlanması gibi pratikler ele alınmıştır. Türk kozmolojisinde zamanı belirleyen iki çark vardı. Bu çarklardan birini geyikler, diğerini de ejderler çevirmekteydi. Geyik, ejder gibi göksel mekânın ve zamanın simgesi olmuştur. Geyikle ilgili masallar, efsaneler mevcuttur. Bu anlatmalarda masal kahramanının geyiği kovalaması, geyiğin rehberlik etmesi, vurulduktan sonra umulmadık bir şekilde ortaya çıkması gibi motiflere rastlanır. Boynuz tacı da makam ve beylik sahibi kişilerin aksesuarı olmuştur. Bursa’da Saruhanlar köyü, yatırlar çevresinde özellikle sonbaharda ve ilkbaharda bazı törenler yapılmaktadır. Eski Türkler kendilerini merkez olarak algılamışlardır, güneş ile ayın da bu merkezin etrafında karşılıklı döndüklerini düşünmüşlerdir. Güneş ile ayın ilkbahar ve sonbaharda kavuştuklarına şahit olmuşlardır. Dolayısıyla bu zamanlarda bazı törenler düzenlemişlerdir. Törenlerini de merkez olarak kabul edebilecek açıklık yerlerde yapmışlardır. Merkeze erişmek kutsallaşmaya eşittir. Yatır başlarına kırmızı, sarı, yeşil yaşmaklar bağlanmaktadır. Eski Türklerde göğe sunulan kurbanlar kızıl

renktedir. Gök unsurunun renklerinden biri koyu kıızıdır. Yer ayinlerinde merkez ve toprak simgesi sarıdır. Yeşil rengi hayatın aslını, yeni bir dönemi simgeler. Eski Türkler, insan ve tabiatı bütünleştirmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Mircea Eliade’nin “Ebedî Dönüş Mitosu” , Emel Esin’in “Türk Kozmolojisine Giriş”, J. Paul Roux’un “Türklerin ve Moğolların Eski Dini”, “Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar” adları geçen kaynaklardandır. Çalışma içerisinde geyik, zaman, lotus çiçeği sembolizasyonuna dair resimler de bulunmaktadır.

Değerlendirme: Eski Türk inançlarında tabiatla, evrenle bütünleşilmiş ve kozmik yaşam oluşturulmuştur. Eski inançların, kozmik yaşamın, tabiata verilen kutsallığın izleri Bursa halk kültüründe de yaşamaktadır. Çalışmada da Bursa halk kültüründeki bazı inançların, sembollerin mitik temelleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

anahtar kelimeler:

mit, kozmoloji, Bursa, halk kültürü, geyik, yadır

11. ARSLAN, Fatih

“Bireyselleşme Sürecinde Dirse Han Oğlu Buğaç”, **Türk Dili**, S: 666, Haziran 2007, s. 498-505.

Amaç: Dede Korkut Hikâyeleri içerisindeki ilk anlatım olan Dirse Han Oğlu Buğaç Han’da, “biz”den “ben”e gidişin bilinçlenme sürecinin mit şuuru çerçevesinde aktarılmasıdır.

Kapsam: Dede Korkut Hikâyeleri sosyolojik ve psiko-mitolojik olarak zenginleşmiş, sembol ve imajlarla yüklü metinlerdir. Çalışmada, bu hikâyelerden Dirse Han Oğlu

Buğaç Han kavram ve değerleri ile tahlil edilmiştir. Metin çocuksuzluk teması ile başlar. Konuşan kişi de aslında Dede Korkut ve onun sözlerinin yansıması mittir. Metin öncelikle çocuk temasına yoğunlaşır. Arslan, o dönem için çocuksuzluğun zorlukları, doğan çocuğun getirdikleri üzerinde durmuştur. Ad koyma, Buğaç Han'ın ad alması, babaya itaatsizlik motifi, Bayındır Han'ın adamlarının Buğaç Han'ı yok etme fikri ve ezme planı, Dirse Han'ın Buğaç'ı öldürme çabası mitik özellikler gösterir ve yeni nesil imajıyla yüklüdür. Hikâye “biz” olmanın hükmedici bağlamından “ben” olmanın bağımsız/tarafsız açılımlarına yönelen bilinçlenme sürecinin öyküsüdür.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Muharrem Ergin'in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı”, Kemal Abdullah'ın “Gizli Dede Korkut” adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca çalışma içerisinde Dede Korkut/mit kaynaklı, baba ve oğul arasındaki ilişkiyi anlatan ve hikayedeki temâtik ile karşıt değerleri konu eden iki adet tablo bulunmaktadır.

Değerlendirme: Çalışmada Türk kültürünün en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut'un Dirse Han Oğlu Buğaç Han hikâyesinin, mitik özellikler taşıyan sembollerinin ve imajlarının tahlili yapılmaktadır. Buğaç'a değişen dünyada ferdileşenin, yenilenenin ilk örneklerinden biri olarak dikkat çekilmektedir.

anahtar kelimeler:

mit, Dede Korkut Hikâyeleri, Dirse Han Oğlu Buğaç, tip, kaos, kozmos

12. ARSLAN, Mustafa

“Türk Destanlarında Evren Tasarımı”, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Aralık 2005, s. 65-75.

Amaç: Türk toplumunun evren tasarımlarının, Maaday-Kara, Oğuz Kağan, Manas ve Köroğlu destanlarındaki bazı örneklerden hareketle gösterilmeye çalışılmasıdır.

Kapsam: İnsanın çevresi ve kendisi ile ilgili her şey, onun tasarımıdır. Mitik düşünce, nesnel âleme ilişkin ilk zihinsel tasarımlarıdır. Türklerin yaşadığı göçebe ve hayvancılığa dayalı hayat tarzı, evrenle ilgili tasarımlarını ortaya çıkarmıştır. Eski Türk düşüncesinde, gök ve yeryüzü zıt; ama birbirini tamamlayan dünya tasarımı oluşturulmaktadır. Türklerin en eski kozmolojisi bu tasarımıdır. Altay Şamanist Türklerde evren ile ilgili tasarımların temelde üç katmanlı olduğu görülmektedir. Sema ile dünyanın arasında yeryüzü de vardır. Bu çalışmada Türklerin evren tasarımlarının farklı devirlerde ve sosyo-kültürel çevrelerde yansımaları; Maaday-Kara, Oğuz Kağan, Manas ve Köroğlu destanlarından bazı örneklerle gösterilmiştir. Gök, Yeraltı ve Yeryüzü, başlıkları altında dört destan sırayla aktarılmıştır. Gök; yaratıcı, koruyucu, koruyucu ruhların bulunduğu âlemdir. Maaday Kara Destanı’nda kahramanın doğumu, ay ve güneşle birlikte ifade edilen altın ve gümüş kavramlarıyla verilmiştir. Gök âleminin cennet-uçmak tasavvuru destanın sonunda yer almıştır. Oğuz Kağan Destanı’nda gökyüzü tasarımı doğrudan ifadelerin yanında simgesel öğelerle de verilmiştir. Kahramanın doğumuyla ilgili tasvirde, ilk evliliğinde, seferlerinde gök ile ilgili unsurlar karşımıza çıkmaktadır. Manas Destanı’nda gök, yaratıcının mekânıdır. Kahramanları Huda yükseltir. Köroğlu Destanı’nda kutsal göğe ilişkin tasarımlar, İslâm kültürünün ve daha reel dünya görüşünün tesiriyle şekillenmiştir. Ay, Güneş ve yıldızlar kahramanların tasvirinde sıkça kullanılır. Yeraltı; kötü ruh ve tanrıların mekânıdır. Yeraltı dünyası ile ilgili en açık ve ayrıntılı bilgiler Maaday Kara Destanı’nda verilmektedir. Kahraman Kögüdey-Mergen yeraltına iner. Destanda yeraltının bir yönden yeryüzüne bağlanması ile ilgili tasvirler bulunmaktadır. Oğuz Kağan Destanı’nda yeraltı tasarımı ile ilgili açık, detaylı bilgiler yer almaz. Bazı sembolik kavramların yeraltı dünyasını ifade ettiği

söylenir. Manas Destanı'nda yeraltı tasarımı ile ilgili açık verilerin yanında alegorik ifadeler de yer almaktadır. Evren tasarımının İslâmî inançlarla birleştirilmiş ifadeleri, sır-ra-eme arketipinin yansımaları bu destanda görülmektedir. Köroğlu Destanı'nda kahramanın mezarda doğması motifi karşımıza çıkmaktadır. Yeryüzü; üzerinde yaşanan bir mekândır. Gök ve yeraltı dünyası tasarımlarının birleşme, karşıt güçlerin mücadele alanıdır. Maaday Kara Destanı'nda yeryüzü, çeşitli yönleriyle tasvir edilir. Oğuz Kağan Destanı'nda yeryüzü nesnel ve tasarım boyutuyla karşımıza çıkmaktadır. Oğuz, gök dünyanın yasasını ve düzenini yeryüzüne hakim kılmaya çalışır. Manas Destanı'nda dünya, kahramanlar için doğulan, savaşılan, ölünen mekândır. Köroğlu Destanı'nda kahramanın altında uykuya daldığı Çınar ağacı, yaşlandığında çekildiği Yıldız Dağı'dır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı bulunmaktadır. Emine Gürsoy-Naskalli'nin yayına hazırladığı “Altay Destanı Maaday Kara”, “Manas Destanı”, Metin Ekici'nin “ Türk Dünyasında Köroğlu”, Emel Esin'in “Türk Kozmolojisine Giriş”, İbrahim Kafesoğlu'nun “Türk Milli Kültürü”, W. Radloff'un “Sibirya'dan” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Toplumun idealize ettiği kahramanların, kahramanların başlarından geçen olayların yer aldığı destanlardaki tasarımlar, içinden çıkmış olduğu topluma aittir. Türk destanları da Türk'ün inanışlarının tespit edilmesi için kaynaklık teşkil etmektedir. Çalışmada ele alınan destanlarda, Türk evren tasarımının birbirini tamamlar mahiyette ve üç katmanlı olduğu söylenebilir. Gök; düzenin, ideal olanın merkezidir. Yeraltı, karanlıklar âlemidir. Düzene uymayan güçlerin mekânıdır. Yeryüzünde her iki katmana ait varlıklar bulunur. Geçici dünyadır. İnsan yeryüzündeki mücadelede yerini almıştır. Bu mücadeleler sözlü kültür ortamında aktarılmış ve yayılmıştır.

anahtar kelimeler:

kozmooloji, destan, evren, tasarım, yer-su, Şamanizm

13. ATABEK, Reşat

“Türk Mitolojisinde Araba Sembolü ve Bu konuda Masonik Görüş”, **Mimar Sinan**, S:49, 1983, s. 17-26.

Amaç: Tekerlek ve araba sembollerinin bilhassa Türk mitolojisinde ve mason inanişında yer alış şeklinin, ifade ettiğı anlamın ele alınmasıdır.

Kapsam: Atabek, Orta Asya Türk inanişında araba ve tekerlek sembolünün yer buluşuna Çingizname, Oğuz kağan destanı, Hıtay destanı çerçevesinde misaller vermiştir.Yükledikleri anlamlar üzerinde durmuştur.. Bu sembollerin, Eski Yunan, Hint gibi medeniyetlerde geçişine de temasta bulunmuştur. Sonrasında araba ve tekerlek sembolünün mason düşünce sisteminde geometrik şekillerle ifade edilmesine yer vermiştir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynakların bazıları, parantez içinde ya da doğrudan anlatım sırasında verilmektedir. Abdülkadir İnan’ın “Makaleler ve İncelemeler” ile Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi”, Orta Asya Türk inaniş ile ilgili izahlarda ana kaynaklar olarak görölmektedir. Tevrat, Arseven’in “Sanat Ansiklopedisi” çalışmada adları geçen diğer kaynaklardandır. Arabaya eşit görüşler, masonik düşüncede genel bilgiler etrafında incelenmektedir.

Değerlendirme: Tekerlek ve araba sembolünün farklı inanişlarda, mahiyeti ve önemi üzerinde durulmaktadır. Öncelikle Orta Asya Türklerinde yer buluşu belirtilmekte sonrasında da mason düşüncesinde irdelenmektedir. Konunun anlatımında misaller fazladır ve Çin, Mısır gibi medeniyetlere de temasta bulunulması, tekerlek sembolü üzerinde geniş çerçevede mukayese yapılabilme imkânı sunmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, araba sembolü, tekerlek sembolü, Çingizname, Oğuz Kağan destanı, masonik semboller.

14. AYVAZOĞLU, Beşir

“Yirmi Soruda Mitoloji ve Biz”, **Türk Edebiyatı**, S:145, Kasım 1985, s. 43-49.

Amaç: Mitoloji üzerine hazırlanan yirmi soruya, Türkler’de mitolojinin yeri, mitolojiye bakış açısı ve konu ile ilgili yapılan çalışmalar ekseninde cevap verilmesidir.

Kapsamı: Çalışmada; destan, mitos kavramları, Yunan mitolojisi ve Müslümanlar’ın bu mitolojiye karşı aldıkları tavır, İslâmiyet’ten sonra mitoloji, Şehnâme ve Şehnâme’nin Türk kültüründe yer buluşu, Tazminat’tan sonra mitoloji, Yunan mitolojisinin eserlerimizde yer alması ve Yunan mitolojisi ile ilgili yayınlar üzerine sorulan sorulara yanıt aranmıştır.

Malzeme: Çalışmada; mitolojinin tanımı, Yunan mitolojisi, Şehname, ülkemizde mitolojiye bakış açısı, mitolojinin eserlerde yer buluşu etrafında çok sayıda kaynağın adı geçer. Son soruda, Türkiye’de Yunan mitolojisiyle ilgili yayınların listesi verilmiştir.

Değerlendirme: Çalışmanın, Türkiye’de mitoloji sahasında araştırma yapmaya başlayanlar için yöneltici bir niteliği bulunmaktadır. Çalışmada adı geçen eserler o dönem için mitoloji ile ilgili ilk müracaat edilebilecek kaynaklardır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, mitos, destan, lejand, Yunan mitolojisi, Şehnâme

15. AZAR, Birol

“Latife Tekin’in Sevgili Arsız Ölüm Romanında Halkbilimi (Folklor) Unsurları”, **Türk Kültürü**, S:519-520, Temmuz- Ağustos 2006, s. 209-221.

Amaç: Latife Tekin’in “Sevgili Arsız Ölüm” romanındaki folklor unsurlarının, mitolojik öğelerin incelenmesidir.

Kapsam: Azar, Sevgili Arsız Ölüm romanının folklor malzemesini temel alan fantastik bir roman olduğunu aktarmıştır. Romanda Huvat Aktaş ve ailesi çerçevesinde gelişen olaylar aktarılmıştır. Mekân bakımından da roman, köyde ve şehirde geçmiştir. Konu ağırlıklı olarak insanın yaşamındaki başlıca üç önemli aşama olan doğum, evlenme ve ölüm etrafında irdelenmiştir. Bu üç aşama etrafında pek çok âdet, töre, tören, âyin meydana gelmiştir. Doğum konusu ile ilgili; Hızır, Ak Ana, Albastı, çocuğa ad verme gibi motifler aktarılmıştır. Evlenme konusu ile ilgili; görücüye gitme, nişan, düğün merasimleri gibi motifler sunulmuştur. Ölüm konusu ile ilgili olarak; ağıt söyleme geleneği, kabir ziyareti gibi motifler belirtilmiştir. Romanda bir ailenin hayat bakışı, inanışları, Anadolu insanının kültürel özellikleri sunulmuştur. Nazar, halk hekimliği, kurşun döktürme gibi inanışlar da yer bulmuştur. Romanda mitolojiden de yararlanılmıştır. Azrail ile çekişme, su ve ağaç iyeleri gibi unsurlar bu bağlamda ele alınmıştır. Şamanizm’den, İslâm öncesinden kalan inanışlar İslâm inancıyla birleşmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Bibliyografya”, kısmı bulunmaktadır. Abdülkadir İnan’ın “Eski Türk Dini Tarihi”, Berna Moran’ın “Edebiyat Kavramları ve Eleştirisi”, Sedat Veyis Örnek’in “Türk Halkbilimi”, Yaşar Kalafat’ın “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Mitolojik öğelerin halkın yaşadığı kültürün, inanışların içine sızdığı görülmektedir. İnanışların şekli değişse de kültürel değerler yaşatılmaktadır. Sevgili Arsız Ölüm folklorun, mitolojin temel alındığı bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Sevgili Arsız Ölüm, folklor, Şamanizm, âyin, tören

16. BABAOĞLU, Sevgi

“Türk Kültürünün Işığında, Halı, Kilim, Cicimlerdeki ‘İm’ler”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri (V.Cilt Maddi Kültür)**, 1992, s. 29-36.

Amaç: Türk kültürünün ışığında halı, kilim, cicimlerdeki “im”lerin değerlendirilmesidir.

Kapsam: Anadolu’da dokunan halılar, kilimler, cicimler üzerinde yanlışlar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı “im” olarak kullanılmaktadır. Babaoğlu, bu “im”lerin Ortaasya’da değişik şekillerde karşımıza çıktığını ifade ettikten sonra kültür kavramı üzerinde durmuştur. Anadolu’daki el sanatlarının incelendiği zaman eski Türk dini ve mitolojisinin yaşatıldığını belirtmiştir. Göktanrı inancı ve Şaman inançları yanlışlara intikal ederek günümüze kadar gelmiştir. Bu yanlışlar çalışmada; koyun gözü yanışı, sinek yanışı, çarkı felek yanışı alt başlıkları ile ele alınmıştır. Konar-göçer kültür için çok önemli bir yeri olan çadırlar, gök kubbe gibi yapılmışlardır. Gök kubbe durmadan dönüyordu. Durmadan dönen gök kubbeye, gök çıkırığı demişlerdir. Bu inançların yansımaları halılarda, işlemelerde görülmektedir.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. İbrahim Kafesoğlu’nun “Türk Milli Kültürü”, Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Eski Türk dininin, mitolojisinin yansımalarının günümüzde işlemler üzerinde yaşatılmasının aktarıldığı çalışmada; özellikle sinek ve çarkıfelek yanışının bütün Türk toplumlarında “im” olduğu vurgulanmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Gök-tanrı, Şamanizm, halı, kilim, cicim

17. BABAOĞLU, Sevgi

“Türk Mitolojisinin Halk Motiflerine Etkisi”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri, 1997, s. 74-78.

Amaç: Türk etnografya sanatındaki motiflerin Türk mitolojisi ile ilişkilendirilmesidir.

Kapsam: Babaoğlu, etnografik yapıtların üzerindeki motiflerin Orta Asya mitolojisi ile ilgili semboller taşıdığını belirtmiştir. Halıların, kilimlerin, işlemelerin üzerindeki figürlerin; Anadolu halkında eski dinlerin, mitolojinin şuur altında yaşadığının ispatı olduğunu aktarmıştır. Şamanist inanç sistemi izah edilmiştir. Şaman, şamanın vasıfları, eşyaları; Şamanist dünya görüşünde kuş, ejder, ok, at, ağaç, güneş, ay gibi kavramlar incelenmiştir.

Malzeme: Şamanizm inancının, mitolojik kavramların motif olarak yer bulmasına dair altı adet fotoğraf bulunmaktadır. Halı, kilim, torba üzerinde sembolün, üslûp hâline gelmesi gösterilmektedir.

Değerlendirme: Bir milletin dini, inanışları, gelenekleri sanatında da yoğun bir şekilde yer bulmaktadır. Bu çalışmada da eski inançların, aradan çok uzun bir zaman geçse de etnografya sanatında motif olarak yaşatılması sunulmaktadır. Şamanist dünya görüşü çalışmanın ağırlığını teşkil etmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, etnografya sanat, motif, Şamanizm, şaman

18. BALCIOĞLU, Tahir Harimi

“Eski Kavimlerde Ulu Ağaçlara Ait Mitolojik Nakiller”, **Karabük**, S:10-11, Mart-Nisan 1945 (Ekim - Kasım), s. 7-8.

Amaç: Eski kavimlerde ağaçlara yüklenen kutsiyetin, tabiat ve insan ile ilişkilendirilmesidir

Kapsam: Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; ulu ağaçların kutsal sayılması münasebetiyle göklere yükselen semavî alâmetlerin yüceltilmesi izah edilmiştir. İkinci bölümde; Yunan Esatirinde Mukaddes Ağaç ve Çiçekler, başlığı altında daha ziyade Zeus’un hayatı ile ilgili inanışlarla konunun anlatımına gidilmiştir.

Malzeme: Yazarın bilhassa Yunan mitolojisiyle ilgili bilgi veren kaynaklardan beslendiği görülmektedir.

Değerlendirme: Çalışmanın ilk bölümünde konu, bazı eski uygarlıklardan misaller verilerek genellemeye vardırılır. İkinci bölümde; Yunan mitolojisinde kutsal ağaçlara, güvercin ve gülün yaratılış efsanesine değinilir.

anahtar kelimeler:

esatir, ağaç, yıldız, kutsiyet, güvercin, gül

19. BARUTÇU, Sema

“Çankırı Folklorunda Yaşayan Şamanizm Unsurları Üzerine Görüşler: Eski Türk İnanç Sisteminde Ağaç Kültü ve Çankırı’daki İzleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:16, Şubat 1982, s. 155-162.

Amaç: Türk mitolojisinde ağaç motifinin ve bu motifin Çankırı’daki izlerinin tespit edilmesidir.

Kapsam: Eski Türkler dağ, su, ağaç, kaya gibi kültler oluşturmuşlardır. Bu kültlerin tamamına yer-su denilmiştir. Ağaç; Türk mitolojisinde, düşüncesinde, şamanist dünya görüşünde çok önemli bir kült olarak yer bulmuştur. Türeyiş efsanelerinde ağaç, ağaç kovuğu önemli bir motiftir. Altay mitolojisinde bir çam ağacı gökyüzüne doğru yükselir. Tepesinde Ülgen oturmaktadır. Yakut mitolojisinde Tanrı, ilk şamanı yarattığı zaman evinin kapısının önüne sekiz dallı bir ağaç dikmişti. Ağaç eski Türk düşüncesinde, çeşitli rollerde karşımıza çıkmaktadır. Ağaç kendisine tapınılan, kurban sunulan varlık da olmuştur. Ağaç kültü, Dede Korkut’ta da karşımıza çıkmaktadır. Barutçu, Çankırı’da ağaç kültürünün izlerine yönelik tespitlerde bulunmuştur. Ağaç insanları hastalıktan koruyan, dileklerin kabul edilmesini sağlayan bir unsur olmuştur. İnançları tamamlayıcı olması yönünde bez bağlama, taş yığını oluşturma gibi âdetlere de rastlanmıştır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar, dipnotlarla verilmektedir. A.İnan’ın “Eski Türk Dini Tarihi”, “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Zeki V. Togan’ın “Oğuz Destanı”, M.Ergin’in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı” adları geçen kaynaklar arasındadır. Çankırı folklorundan tespitlerde de Şabanözü ilçesi öne çıkmaktadır.

Değerlendirme: En eski devirlerde kült hâline gelmiş tabiat unsurları, farklı rollerde de olsa, hâlâ yaşamaktadır. Bu çalışmada da en önemli kültlerden biri olan, ağaç kültürünün yaşatıldığını görmekteyiz. Ağacın kutsiyetine dair inanışlar, aradan geçen asırlara rağmen Türk’ün benliğinde yaşamaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, ağaç, kült, yer-su, efsane, Çankırı

20. BATİSLAM, H.Dilek

“Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S:7, Güz 2002, s. 185-208.

Amaç: Mitolojik kuşlar Hümâ, Anka ve Simurg’un; divan şiirinde hangi özellikleriyle, ne sıklıkta, nasıl ele alındıklarının tespit edilmesidir.

Kapsam: Mitoloji edebî türler için vazgeçilmez bir malzeme oluşturmuştur. Divan şiirinin mitolojik öğeleri Arap, İran, İslâm mitolojisinin karışımıdır. Hümâ, Anka, Simurg da efsanevî, mitolojik kuşlardır. Çalışmada, öncelikle bu kuşlar kısaca tanıtılmıştır. Daha sonra ise Muhibbî, Şeyhî, Ahmet Paşa, Necâfî, Cem Sultan, Mesîhî, Usûlî, Fuzûlî, Hayâlî, Bâkî, Nef’î, Nedim, Nâîlî, Nâbî, Şeyh Gâlip divanlarından seçilen örnek beyitlerle; bu kuşların hangi özellikleriyle, nasıl ele alındığı incelenmiştir. Ayrıca bu kuşlarla ilgili çeşitli tamlamaların ve ifadelerin kullanım sıklığı da kaydedilmiştir. Hümâ devlet kuşu, saadet, kutluluk anlamlarındadır. Yaşadığı yere dair farklı inanışlar vardır. Divan şiirinde mitolojik kuşlar içinde en çok sözü edileni olmuştur. Beyitlerde yer alan şekli ile devlet kuşu, şans, güç sembolüdür. Şair kendisini, sevdiklerini, şiirini Hümâ ‘ya benzetmiştir. Anka; uzun boylu, ismi olup cismi olmayan bir kuştur. İnsanlar gibi konuşur, düşünür. Hint mitolojisindeki Garuda gibi kuşlar padişahıdır. Tasavvufî görüşlerin anlatılmasında da sembol olmuştur. Divan şiirinde, Anka ile birlikte en çok Anka’nın yaşadığı yer olduğu söylenen Kaf dağından söz edilmiştir. Şair, kendisini mana Anka’sı olarak görmüştür. Simurg; otuz kuş büyüklüğünde anlamındadır. Kaf dağının arkasında yaşadığına inanılmıştır. Divan şiirinde, Hümâ ve Anka’ya göre

daha az yer almıştır. Ulaşılmazlığı, avlanmazlığı dolayısıyla övgü amacıyla Simurg'un özelliklerinden söz edilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda, yararlanılan divanların kaynakçaları aktarılmaktadır. Divanların dışında yararlanılan kaynaklar dipnotlarla gösterilmektedir. Dursun Ali Tökel'in "Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar (Şahıslar Mitolojisi)", İskender Pala'nın " Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü", Murat Uraz'ın "Türk Mitolojisi", L.Sami Akalın'ın " Türk Folklorunda Kuşlar" adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Hümâ, Anka ve Simurg evrensel nitelikli mitolojik kuşlardır. Bu kuşlara, her kültürde yüklenen anlamlar farklı olabilmektedir. Bu kuşlarla ilgili anlatılar İslâmiyet öncesi döneme kadar gitmiştir. İslâm inancıyla birlikte de farklı anlamlarla zenginleştirilmiştir. Divan şiirinde mitolojik kuşlar, divan şiirinin yapısına uygun olarak mecazlarla anlatılmıştır. Bu mecazlar ortak çağrışımlarda kullanıldığı gibi şaire özgü hayal ve terkipler de görülmektedir. Çalışmada, taranan divanlarda Hümâ ve ilgili öğelerin iki yüz altmış dört, Anka ve ilgili öğelerin yüz on iki, Simurg ve ilgili öğelerin otuz altı kez yer aldığı kaydedilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kuşlar, Hümâ, Anka, Simurg, Divan şiiri

21. BAYAT, Fuzûlî

"Dede Korkut Destanlarında Kaos-Kozmos Karşılaşmasının Epik Varyantı", Bilge, S: Güz 18, 1998, s. 27-30.

Amaç: Dede Korkut'ta kaos-kozmos karşılaşmasının, destanın epik dünyasında incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada, mitolojik metinlerde mekânı karakterize eden esas elemanların, kaostan kozmosa geçit olduğu nakledilmiştir. Kaos evrenin başlangıcı kozmos ise neticesidir. Dede Korkut'ta mekân destanın epik dünyasında oluşan hâdiselerle ilgilidir. Destan mantığında kutsuzluğu ortaya çıkaran sebep kaldırılmaya çalışılmıştır. Kâfirlerin mekânı kaosa meyilli iken Oğuz ili kozmos sembolü olmuştur. Epik mekân arkaik mitolojik semantikasını kaybetmiş ve somut toponimik birlik üzerine kurulmuştur. Destan da sosyal anlam taşımıştır. Destanın yapısına uygundur. Mekân İslâmî veya İslâm'dan önceki Türk hayatından izler taşımıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Dipnotlar” kısmı bulunmaktadır. Muharrem Ergin'in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı”ndan ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır. Konu Dede Korkut'ta geçen metinlerden misaller verilerek sunulmuştur.

Değerlendirme: Dede Korkut Kitabı'ndaki epik mekânda kaos-kozmos karşılaşması aktarılmaktadır. Epik mekân faaliyet gösterilen, olayların ortaya çıktığı, reel tarihî etnografik çizgileri güçlü olan, destan mantığına uygun olan mekândır. Bayat, epik mekânın mitolojik mekân gibi fizikî karakterlerden çok manevî ve sosyal karaktere sahip olduğunu nakletmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Dede Korkut, kaos, kozmos, destan, epik mekân

22. BAYAT, Fuzuli

“Masallarda Öteki Dünya Anlayışının Dînî-Mitolojik Kökleri”, **Bilig**, S:7, Güz ‘98, s.155-159.

Amaç: Masallarda öteki dünya anlayışının dînî- mitolojik köklerinin incelenmesidir.

Kapsam: Masallarda ahiret, gerçek dünyanın menfileşmiş işaret sistemidir. Masallarda kuvvetlerin faaliyet alanı olan öteki dünya tasvirinin, dini- mitolojik tefekkürle ilişkisi bulunmaktadır. Türk mitolojik sisteminde kaos, masallardaki zıtlık meskenidir. Masal kahramanının ahirete gitmesi ve kötü güçlerle savaşması, Şamanist mitolojinin etkisidir. Masal kahramanı da ahiretle ilgilidir. Bu mucizevî bir şekilde doğumda kendini göstermektedir. Masallardaki dev, dev ansı, büyücüler vb. yeraltı âleminin hakim değişik güçleri olarak düşünülebilir. Makro ve mikrokosmosun köklerinin oluşması dini-mitolojik çağa dayanmaktadır. İnsanın ölümü, yaşayış mekânın ikileşmesi inancı masallarda bedî fonksiyon çevresinde takdim edilmektedir. Kahramanın göğe yükselmesi veya yeraltına inmesi, şamanın bu âlemlerde bulunmasının bedî tahkiyeli ifadesidir. Çalışmada bu verilerin yanında Türk mitolojik sisteminde doğu-batı, sağ-sol karşılaşmasının masallara yansımaları, su, orman, dağ vb. varlıklara kutsallık verilmesi ve bunların masallarda yer bulması gibi unsurlar da aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı yer almaktadır. Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi”, Saim Sakaoglu’nun “Kıbrıs Türk Masalları”, S. Thompson’un “Folktale” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Bayat, ahiret dünyasının dini-mitolojik görüşlerden gelen ve masala uyarlanan gelişmiş biçiminin bir sıra seciyevi keyfiyetleri olduğunu belirtmektedir. Ahiretin masaldan ayrıldığını, ahireti gerçek dünyadan ayıran işaretler sisteminin onun davranış kodunu ve mekânda yerleşmesini oluşturduğunu aktarmaktadır. Bu davranış biçiminin ve yerleşmenin, masal kahramanının öteki dünyaya gitmesinin mitolojik olarak ele alındığını; kahramanın ahirete gitmesinin ölüp dirilme statüsüne

geçtiğini gösterdiğini sunmaktadır. Hayatın ve ölümün çözümü, masallardaki ahiret anlayışı mitolojinin kalıntıları olarak masallarda ortaya çıkmıştır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, masal, din, ahret, kaos, kozmos, şaman

23. BAYAT, Fuzuli – DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin

“Kilis Masallarında Mitolojik Motifler”, **Folklor/ Edebiyat**, C:VIII, S:XXXII, 2002/4, s. 87-92.

Amaç: Kilis masallarında görülen bazı mitolojik motiflerin incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada Veselovskiy, Propp, Miller gibi araştırmacıların masal-mit ilişkisi, motif değerlendirmesi üzerine bakış açılarına yer verilmiştir. Kilis masallarında pek çok mitolojik kavram barınmaktadır. Çalışmada, bu masallardaki özellikle Türk mitolojisi ile ilgili olan ve Şamanizm’den gelme bazı motiflerin tespit edilmeye çalışılacağı ifade edilmiştir. Kilis masallarındaki insan, hayvan, mekân, zaman gibi unsurlar mitolojik temellere dayandırılmıştır. Masalların tipolojik bakımdan araştırma amaçlarına göre, tarihî ve yüzeyli-coğrafi olmak üzere iki kısımda incelendiği aktarılmıştır. Kilis masalları incelenirken bu metodlara yer verildiği de belirtilmiştir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarla yer almaktadır. Çalışmanın içerisinde çok sayıda masala ve masallarda geçen dağ, ağaç, padişah, kuş, yılan gibi motiflere de yer verilmektedir. Çalışmanın sonunda, motiflerin hepsini dikkatlere sunmak yerine varyant niteliği taşıyan bazı motiflerin ele alınmasının uygun görüldüğü de aktarılmaktadır.

Değerlendirme: Masallar, öz benliğimizin ifadesi olan mitolojiden izler taşımaktadır. Kilis masalları ile ilgili yapılan çalışma, bu duruma misal teşkil etmektedir. Türk’ün yaşadığı geniş coğrafyada, masal-mit ilişkisi çerçevesinde yapılacak araştırmalarda, çok sayıda hammadde olduğu sonucuna da ulaşılmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Kilis, masal, motif, Şamanizm, tipoloji

24. BAYAT, Fuzuli

“İrk Bitig’de Sosyal ve Mitolojik Konular”, **Folklor/ Edebiyat**, C:X, S:XXXVIII, 2004/2, s. 109-124.

Amaç: İrk Bitig eserinde sosyal ve mitolojik konuların değerlendirilmesidir.

Kapsam: Çalışmada, 1907 yılında A.Stein tarafından bulunan eski Türk edebiyatının büyük yapıtı İrk Bitig (Falname) değerlendirilmiştir. Öncelikle ırk kelimesinin izahı, fal kitapları ve İrk Bitig’in yapısı üzerinde durulmuştur. İrk Bitig’de mitolojik kalıntıların çokluğu vurgulanmıştır. İrk Bitig’in başlıca konuları; insanların realist hayat manzaraları, hayvanlar hakkında malumat, tabiat hadiselerinin tasviri, etik konular, mitolojik unsurlar olarak sınıflandırılmıştır. Her konu kendi içerisinde değerlendirilmiştir. Mitolojik unsurlar bahsinde, Yol Tanrısı tipi ön plâna çıkarılmıştır. Yol Tanrısı kara ve ala olmak üzere iki renklidir. İnsana kut vermesi, devleti kurması, koruyucu olması görevlerini üstlenmiştir. Yol Tanrısı eski Türk dini-mitolojik sistemi ile temellendirilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı yer almaktadır. İrk Bitig eserinden alınan örneklerin, H.N. Orkun’un “Eski Türk Yazıtları” eserinden alındığı

verilen dipnotla belirtilmektedir. Aynı dipnotta bazı kelime ve cümleler için karşılaştırılan eserler de yer almaktadır.

Değerlendirme: Irk Bitig eseri, yapısal bilhassa da içerik yönüyle sunulmaktadır. Eser dil, üslûp, içerik olarak zengin materyali barındırmaktadır. Türk mitolojik görüşünün yansımalarının Irk Bitig’de yerini alması; Türk kültürü ve dini ile bağlantısı kurularak aktarılmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Irk Bitig, ırk, fal, fahnâme, Gök Tanrı

25. BAYAT, Fuzuli

“Türk Mitolojisinde Dağ Kültü”, **Folklor/ Edebiyat**, C:12,S:46, 2006/2, s. 47-60.

Amaç: Türk mitolojisinde dağ kültürünün incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma üç kısma ayrılmıştır: Mitolojik Dağ Tasarımı, Soy Sosyolojisi Açısından Dağ, Dağa Sığınma ve Kurban Sunma Ritleri şeklindedir. Mitolojik dağ tasarımının anlatıldığı kısımda genel bilgiler yer almıştır. Yerana olan dağ zamanla iye kategorisine girmiştir. Dağ kutsal mekân, dağlar ve dağda olan her şey kutsanmış kabul edilmiştir. Dağ, yeminde adı geçen, koruyucu ruh, kutsal vatan, canlı bir varlık olmuştur. Bu durum masal, efsane ve destanlarda da yer bulmuştur. Soy sosyolojisi açısından dağın kültleşmesi büyük ölçüde şu etmenlere bağlanmıştır: Avcı toplayıcı toplumun ekonomik gelir kaynağıdır, soyun ecdadıdır, kozmik modelin eksenidir ve kozmik enerji toplanmıştır. Dağ zor zamanlarda sığınılan ata olmuştur. Kutsal olan dağa kanlı, kansız kurban sunulmuştur. Çok eski çağlardan beri şamanla ya da şamansız kurban sunma ritüelleri yapılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda yerli ve yabancı eserlerin bulunduğu “Kaynakça” yer almaktadır. “Azerbaycan Folkloru Antologiyası”, Ü.Hassan’ın “ Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler”, Abdülkadir İnan’ın “Makaleler ve İncelemeler” yararlanılan kaynaklardandır.

Değerlendirme: Türk düşünce sisteminde dağa yüklenen kutsiyet eski çağlardan beri devam etmektedir. Dağ atadır, ata kucağıdır, sığınılan, barınılan yerdir. Hayatın kaynağıdır. Vatandır. Ekonomik gelir kaynağıdır. Bu bağlamda dağ kültü mitolojik, sosyal, ritüel oluşturma gibi geniş çerçeveden ele alınmıştır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, dağ, kült, ıdık, ritüel, şaman

26. BAYAT, Fuzuli

“Kaşgarlı Mahmut’un ‘Divanü Lugati’t Türk’ Eserinde Mitolojik Dünya Modeli ile İlgili Bazı Kavramlar”, **Journal Of Turkish Linguistics**, C:1,S:1, Eylül 2007.

Amaç: Divanü Lugati’t Türk’te mitolojik dünya modeli ile ilgili bazı kavramların incelenmesidir.

Kapsam: Orhun-Yenisey yazıtları ve Divanü Lugati’t Türk adlı ansiklopedik sözlükte, kozmik modelin temelinde gök, yer, yeraltı dünyası üçlüsü olduğu düşüncesi yer almaktadır. Divanü Lugati’t Türk’te yer alan kavramlar Türklerin İslâmiyet’ten önceki evren tasarımı hakkında az da olsa bilgi sunmaktadır. Bayat bu doğrultuda ; evren (sözlükte ew, ewrül kelimeleri), ırgı (evrenin veya gök kubbesinin eliptik bir biçimde dönmesi), ay, güneş, burç, ejder su ilişkisi, Tenri (Allah yerine Teñri), kirtginmek (din ile ilgili kavram), ıdık/ıduk (göndermek, salıvermek; Eski Türklerde kutsal olan her şey), payana (ruhlar), Umay, takvim

mitleri, on iki hayvanlı Türk takvimi, Ötüken (kutsal merkez) gibi unsurların mitolojik evren tasarımı ile ilgili bağlantılarını incelemiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” yer almaktadır. Fuzuli Bayat’ın “Mitolojiye Giriş”, Yaşar Çoruhlu’nun “Türk Mitolojisinin Anahatları”, “Divanü Lugati-it-Türk Tercümesi, C:1.2.3” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Divanü Lugati-it- Türk, Orta Çağ Türkçesinin en büyük ansiklopedik sözlüğü ve dilbilimi kaynaklarından. Çeşitli konuların yer aldığı sözlükte dünya modeli ilgili kavramlar da yer almaktadır. Bu kavramlar, eski Türklerin mitolojik evren tasarımı ile ilgili bilgiler vermektedir. Bayat, dünya modeli ilgili kavramların anlamları ve mitolojik evren tasarımı ile bağlantısı üzerinde durmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Divanü Lugati-it-Türk, kozmos, evren, ritüel, takvim mitleri

27. BAYRAM, Bülent

*“Oğuz Epik Anlatmaları ve Çuvaş Alp Hikâyeleri’nde Kutsal Kurt Ve Tepegöz”,
Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C: VI, S: I, 2006, s. 19-27.*

Amaç: Oğuz epik anlatmaları ve Çuvaş alp hikâyelerinde, kutsal kurt ve Tepegöz’ün mukayese edilmesidir.

Kapsam: Oğuzlar, Türk tarihi içinde önemli rol oynamış bir Türk boyudur. Oğuz Destanı, Dede Korkut Kitabı gibi eserler Oğuz boylarının değerleridir. Oğuz Destanı ve Dede Korkut Kitabı, Oğuz boylarının diğer eserlerine göre epik dönem özelliklerini daha fazla taşıdığı gerekçesiyle Çuvaş alp anlatmaları ile yapılan

karşılaştırmalarda bu eserler kullanılmıştır. Çuvaş halk edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturan alp anlatmaları, edebi tür açısından bütünlük göstermez. Dede Korkut Kitabında yer alan anlatmalar çok gelişmiş bir üsluba ve tür özelliklerine sahiptir. Bu çalışmada kurdun ortaya çıkması temelli Oğuz Kağan'ın Urum Seferi ile Çuvaş Alp Anlatması olan Alp'ı Kurt Götürüyor ve Tepegöz temelli Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü hikâye ile Çuvaş Alp Anlatması olan Alp'ı Altırkuş'u (Kepçegöz'ü) Yeniyor bölümleri karşılaştırılarak izah edilmiştir. Kurt gücün, asaletin, bağımsızlığın sembolü olarak Türk folklorunun her sahasında karşımıza çıkmaktadır. Her iki örnekte de kurt, kutsal bir özellik göstermektedir. Kurt ışıklar içinde ortaya çıkarak yol göstermiştir. Tepegöz adlı yaratık da dünyanın çeşitli yerlerinde görülen bir varlıktır. Eski Yunan mitolojisinde de Tepegöz unsuru karşımıza çıkmaktadır. Tepegöz'ü normal insanlar yenemez. Onunla mücadele edip yenebilecek kahraman da diğer insanlardan farklı olmak zorundadır. Çalışmanın “Sonuç” kısmında kutsal kurt ve Tepegöz örneklerinin iki Türk boyu arasındaki kültürel ilişkilerin, coğrafi ve siyasi ayrılıklara rağmen zayıf olmadığını gösterdiği vurgulanmaktadır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Abdülkadir İnan'ın “Türk Rivayetlerinde Bozkurt (Makaleler ve İncelemeler, C.II), Bahaeddin Ögel'in “Türk Mitolojisi” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Çalışmanın sonunda Çuvaşlar ile Oğuzlar arasındaki ortak unsurların netliğine dikkat çekilmektedir. Türk kültürünün bazı konularda en arkaik unsurlarını Çuvaşların günümüze taşıdığına dikkat çekilmektedir. Çuvaşların folklor ürünlerinin araştırılmasına ağırlık verilmesi, Türk kültürünün karanlık noktalarının aydınlatılmasında önemli rol oynayacaktır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Oğuz Epik Anlatmaları, Çuvaş Alp Hikâyeleri, kurt, Tepegöz, alp

28. BEKKİ, Selahaddin

“ *Türk Mitolojisi’ndeki Kurban*”, **Akademik Araştırmalar**, S:3, Kış 1996, s. 16-27.

Amaç: Evrensel bir ibadet olan kurbanın Türk mitolojisindeki yerini tespit ederek bu ibadetin günümüze nasıl yansıdığının ortaya konulmaya çalışılmasıdır.

Kapsam: Bekki öncelikle mit, kurban tanımlarına yer vermiştir. Kurbanın insanın Allah’a yakınlık elde etmek için adadığı can olduğunu; ilkel dinlerde kurbanla birlikte tanrılara sunulan hediyelerin de kurban kapsamında olduğunu nakletmiştir. Çalışma şu bölümlerden oluşmaktadır: Kurban’ın Tarihçesi, Semâvî Olmayan Dinlerde Kurban, 1.Künfüzyüşçülük ve Taoizm’de Kurban, 2.Hinduizm ve Budizm’de kurban, 3.Zerdüştlük/Mazdaizm’de kurban, 4.Eski Türkler’de Kurban (Kanlı Kurbanlar, Kansız Kurbanlar, Bazı Kültürlere Bağlı Olarak Kesilen/Sunulan Kurbanlar) şeklindedir. Kurban kesme eylemi, çok eski çağlara kadar uzanmıştır. Mezapotamya, Mısır, Hint, Çin, İbrani, Anadolu dinlerinde yılın belli aylarında, dini törenlerde kurban kesme gelenekleri yapılmıştır. En fazla bilinen kurban olayı ise Hz. İbrahim ile ilgili olandır. Kurban kanlı (canlı) ve kansız (cansız) olmak üzere iki türdür. Kanlı kurbanlar Tanrı/Tanrılara sunulan insan ve hayvanlardır. Kansız kurbanlar ise insan ve hayvanların dışında Tanrılara sunulan diğer hediyelerdir. Kansız kurbanların bir başka türü de ıdık/uduk olarak bilinen ve Tanrı için başıboş salıverilen hayvanlardır. Yunan mitolojisinde, eski Sami kavimlerinde, Cahiliye dönemi Arapları’nda insan kurbanına rastlanmaktadır. Türkler’de insan kurban etme olayı için Göktürk çağından önceleri var olduğu ve sonrasında yasaklanmış olduğu söylenebilmektedir. İnsan kurban etmenin tarım kültürüne bağlı olduğu tespitinden hareketle; eski Türkler’de insan kurbanı olmaması Türklerin göçebe hayatıyla bağlanabilmektedir. Çalışmada, kurbanın bir ibadet olarak yerine getirilmesinin sebepleri beş maddede aktarılmıştır: Hayranlık (gök, ay, güneş v.s), şükran, gönül alma (tanrıların gazabını dindirmek), pazarlık/adak, kefarete şeklindedir. Semâvî olmayan dinlerde kurban bölümünde, Türklerin kültür alışverişinde bulundukları toplulukların kurban âdetleri üzerinde durulmuştur. Çinliler’de, Hinduizm’de kurban çok önemli bir yere sahiptir. Hinduizm’de kansız kurbanlar yaygındır. Budizm’de

makbul olan kansız kurbandır. Zerdüştlüğün kutsal kitabı Zend-Avesta'da kurbanla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Kurbanın esası aftır. Eski Türkler'de de at tanrıya sunulan en değerli kurban olmuştur. Kansız kurbanların başında ıduklar gelmiştir. Şaman ayinlerinde, yağ törenlerinde, dini merasimlerde kurban önemli bir yer tutmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı bulunmaktadır. Ali Murat Daryal'ın “Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri”, Nihat Sami Banarlı'nın “Resimli Türk Edebiyatı, C.I”, Mircea Eliade'nin “Ebedi Dönüş Mitosu”, Martin Lings'in “Hz. Muhammed'in Hayatı”, Orhan Türkdoğan'ın “Türk Tarihinin Sosyolojisi” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Bütün dinlerde amaç, şekil ve içerik yönünden bazı farklılıklar olsa da kurban ibadetine rastlandığını görebilmekteyiz. Türk kültüründe, mitolojisinde kanlı ve kansız kurban âdetlerinin yanında; Çin, İran, Arap, Yunan, Hint gibi kültürlerin mitolojilerinde, inançlarında kurban âdetleri çok önemli yer bulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kurban, Hz. İbrahim, ayin, kült, totemizm.

29. BERGİL, Mehmet Suat

“Sinan'ın ‘Mimarlık Yoluyla Mitos’ Uygulaması”, **Arkeoloji ve Sanat**, S: 56-57, Yaz-Güz 1992, s. 18-29.

Amaç: Sinan'ın mimarlık yoluyla mitos uygulamasının değerlendirilmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklardan oluşmuştur: Mitosların Ontolojik İşlevi ve Mimarlık, Sinan Bir Mitos Tasarımcısı Mıydı? , Mitos Deneyiminin Üçlü Açılımı,

3S ve Çözümlemesi, Mitos Süreci ve Arşetipik İçeriği: 3 Evreli Örnekler, Mitos Yaşayışı Üçlü Ritmine Özgü Kavramların Özeti, şeklindedir. Mitos etkisiyle yüzyüze gelinen ortamlar arasında, sanat ile mimarlığın kendilerine özgü yeri olduğu belirtilmiştir. Mimarlığın da mitos kavrayışı ya da mitos yaşayışı deneyimlerine yol açan mükemmel bir ortam oluşturduğuna işaret edilmiştir. Sinan'ın Şehzade-Süleymaniye-Selimiye üçlüsü (3S) olağanüstü nitelikteki bir mimarlık yoluyla mitos örneği olarak ele alınmıştır. İnsanın iç benliğinin dönüşüme uğramasına ilişkin dinamik bir süreci kapsayan mitos yaşayışının; mitos deneyimi ile bağlantılı olarak üçlü bir ritim tarzındaki bir açılımı öngören geleneksel kültür ortamları/ürünleri aracılığıyla uyarılmış ve/veya desteklenmiş olduğu ileri sürülmüştür. Üç evrenin herbirinin özgün arşetipik içeriği vardır. Sinan'ın üçlüsünün (3S) net mekânsal mandal örüntüleri vermesi ortaya konulmuştur. Sinan'ın eşine rastlanmayan mekânsal mitosun yetenekli müellifi olduğu vurgulanmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar” ve “Kaynakça” kısımları bulunmaktadır. D. Kuban'ın “100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi”, “Mimarlık Kavramları”, E. Leach'ın “Lévi-Strauss”, C.G. Jung'un “Memories, Dreams, Reflections”, R.Günay'ın “Sinan Yapılarında İç Mekânın Gelişimi (Hürriyet Gösteri: 400. Anma Yılında Mimar Sinan, 1988)adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca 3S ve çözümlemesine ilişkin şekiller de bulunmaktadır.

Değerlendirme: Sinan'ın Şehzade-Süleymaniye-Selimiye üçlüsünde özgün bir mekânsal mandal/arşetip etki zinciri gösterilmektedir. Bu şekillerde mimarlık yoluyla mitos misalini görebilmekteyiz. Ayrıca arşetip kökenli motif dizelerine, çeşitli kültürlerle ait misaller de verilmektedir. Bu misaller de mitolojiler, ölümler kitapları, dinler, simya, okült/ batınî irfan, psikoloji, mimarlık şeklindeki başlıklarla sunulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitos, Mimar Sinan, mimarlık, Şehzade-Süleymaniye-Selimiye Cami, arşetip, mandal (mandala)

30. BERGİL, Mehmet Suat

“Geçmişimizde ‘Tahta Kılıç’ Simge-Nesne’si ve Mitolojik Bağlamdaki Evrensel Boyutu”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri”, 1997, s. 125-133.

Amaç: Türk mitolojisindeki tahta kılıç simgesinin ve bu simgenin evrensel boyutunun incelenmesidir.

Kapsam: Bergil, mitolojinin işlevi üzerinde durmuştur. Sonrasında konuyu şu başlıklar altında aktarmıştır: Geçmişimizde Tahta Kılıç Simge-Nesnesi, Tahta Kılıç/Silah Motifinin Evrenselliği, Tahta Malzemesinin/Unsurunun Simgesel Anlamı, Eliade’nin Başlangıçları Yetkinliği, Şamanlık ve Tahta Kılıç Kullanımı, şeklindedir. Geçmişimizde tahta kılıç simge-nesnesinin, İslâmiyet öncesi başlayıp daha sonra derviş, eren, velilerin kuşandıkları belirtilmiştir. Tahta kılıcın geçtiği Türk Kültür kaynakları sıralanmıştır. Tahta kılıcın evrenselliğin, Orta Amerika ile Klasik Dünya coğrafi bölgeleri arasında paralellik ortaya çıkarması işlenmiştir. Tahta silah, uygarlık getirici yahut uygarlaştırıcı olma işlevini üstlenen mitolojik kahraman figürleri tarafından kullanılmaktadır. Tahta kılıcın sadece malzeme olarak düşünüldüğünde Çin’e kadar ulaşıldığı belirtilmiştir. Çin düşüncesinde su, ateş, tahta, metal ve toprak doğadaki etkin durumda olan beş prensiptir. Üretici döngüdeki ardışıklığın başlangıç unsuru da tahtadır. Ziya Gökalp, Çin düşüncesinin oluşturduğu sınıflandırmadan yararlanarak Türk sınıflandırmasını oluşturmuştur. Eliade’nin, kozmo-ritüel süreçlerin bir döngü içinde sürekli olarak başlangıç safhasına gelip dayandığına dair görüşlerine yer verilmiştir. Şamanların tahta kılıç kullanımı ile ilgili olarak da yolculuklarının başlangıcında, engel oluşturabilecek unsurların temizliği için olduğu bilgisi verilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “ Notlar ve Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. A.Yaşar Ocak, R.Girard, J.P.Roux, A.İnan eserlerinden yararlanılan araştırmacılar arasındadır. Ayrıca Çin düşüncesinde; tahta, ateş, toprak, metal, su prensibinin oluşturduğu sınıflandırmaya dair tablo yer almaktadır. Bu prensibin oluşturduğu

üretici ve yok edici döngüye dair iki tane şema bulunmaktadır. Ziya Gökalp'ın Türk sınıflandırmasının özet tablosu da gösterilmektedir.

Değerlendirme: Bergil tahta kılıç nesnesinin, Türk kültüründe yer alışı, evrensel boyutunu irdelemektedir. Hangi tür mitolojik kahramanların tahta kılıç kullandığına dair paralelliği ortaya koymaktadır.

anahtar kelimeler:

mitos, mitoloji, tahta, tahta kılıç, uygarlık, şaman

31. BOZKURT, Hikmet

“Ağacın Mitolojideki Yeri”, **Orman ve Av**, C:27, S:4, Nisan-1955, s. 135-136.

Amaç: Ağacın mitolojideki yerine bilhassa yaratılış efsaneleri ile dikkat çekilmesidir.

Kapsam: : Ağaçla alâkalı olarak ilk çağ medeniyetlerinden başlayarak çok sayıda mite rastlarız. Ağaç tabiatın en güzel süsü olması neticesinde, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana derin sevgiye mazhar olmuş ve kutsiyet yüklenmiştir. Bu kutsiyet, Türk ve Yunan mitolojisinden izlerle izah edilmeye çalışılmıştır.

Malzeme: Bozkurt, ağacın mitolojideki yerini açıklayabilmek adına, Yunanlılar ve Anadolu'daki inanışlara yer vermiş; bunun yanında defne ile kavak ağaçlarının yaratılış efsanelerine değinmiştir.

Değerlendirme: Bozkurt, ağaç etrafında oluşan mitleri; bilhassa Yunan mitolojisindeki inanış biçimi ile açıklama yoluna gitmektedir. Çalışmada öne çıkan,

defne ve kavak ağaçlarının yaratılış efsaneleridir. Bu efsanelerde, defnenin güzel kokusunun ve kavak ağacının titreyen yapraklarının sebebi de yer bulur.

anahtar kelimeler:

mitoloji, ağaç, yaratılış efsanesi, , ilâh, ilâhe, kozmogoni

32. BULUÇ, Sâdeddin

“Altay Türklerine Göre Dünyânın Yaradılışı ve Sonu”, **Ülkü**, C: XVII, S:102, Ağustos 1941, s. 509-512.

Amaç: Türk kavimlerinin, dünyanın yaratılışı ve sonu hakkındaki üstûrelerinden bazılarına yer verilmesidir.

Kapsamı: Türk kavimlerine ait dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili üstûrelerin, Türk kültürü bakımından son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu konuda, Türk kavimlerinin nakillerini Radloff’un kısmen topladığına ve neşrettiğine işaret edilmiştir. Radloff’un Lebed Türkleri’nden dinlediği yaratılış üstûresine, Teleutlar’ın ve Altaylılar’ın kıyamet tasvirlerine yer verilmiştir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar olarak Radloff’un eserleri öne çıkmaktadır. Buluç, Altay Türkleri’nin kozmogoni üsturesinin; Radloff’un Türk Halk Edebiyatı Nümûneleri’nde naklen, Fuad Köprülü’nün Türk Edebiyatı Tarihi’nde hülâseten yer aldığını belirtmektedir.

Değerlendirme: Dünyanın yaratılışı ve sonu hakkındaki üstûrelerin, destan edebiyatının en eski yadigarları olduğu ve bunların bilinmesinin edebiyat, entoloji, kültür tarihi bakımından önemli olduğu nakledilmektedir. Çalışmanın ağırlığını yaratılış üstûresi ile kıyamet tasvirleri oluşturmaktadır.

anahtar kelimeler:

üstûre, destan, kozmogoni, Radloff, Altay Türkleri, Şamanizm

33. BULUÇ, Sâdeddin

“Şamanizm” , **Türk Amacı**, S:1.2.3, Temmuz, Ağustos, Eylül, 1942, s. 47-48, 66-72, 124.

Amaç: Şamanist inanç sisteminde kâinat görüşünün incelenmesidir.

Kapsam: Buluç’un Şamanizm adlı çalışması, Türk Amacı dergisinde seri hâlinde yayımlanmıştır. Bu çalışmanın Şamanist Kâinat Görüşü bölümünde, kâinat telakkisinin umumî bir şekilde tespit edilebileceği belirtilmiştir. Şamanizm’ de kâinat üç kısma ayrılmıştır. Gök, yer yüzü ve yer altı, şeklindedir. Gök, yer ve yerin altının katmanları, yaşadıklarına inanılan tanrılar, tanrıların çocukları, ruhlar izah edilmiştir. Kâinatı, on yedinci kat gökten idare eden Kayra Kan’dır. Kayra Kan’dan Bay Ülgen, Kızagan, Tengere, Mergen Tengere adlarında üç büyük ilâh südur etmiştir. Yer, yer-su adı verilen ve insanlara yardım eden ruhlar camiasıdır. Şaman, yer-su ilâhları ile temasa geçebilmektedir. Kötü ruhlar da yer altında yaşamaktadır. Bunların başında Erlik gelir. Buluç, Şamanist Türklerin dünyanın yaratılışı ve sonu efsanelerinde; tabiat kuvvetlerinin müşahhas bir şekle sokulduğu ve mitolojik tasavvurlarla esrarlı bir heybet kazandığını belirtmiştir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarla gösterilmektedir. Radloff’un “Aus Sibirien”, A. İnan’ın Anohin’den tercüme ettiği “Altay Şamanlığına Ait Maddeler” bu kaynaklardandır.

Değerlendirme: Buluç, Şamanizmi; Sibirya kavimlerinin kâinat hakkındaki iptidâî görüş ve inanışları şeklinde tanımlamaktadır. Bu görüşün oluşturduğu; gök, yer yüzü

ve yer altı şeklindeki kâinatın, genel hatları ile tespitini sunmaktadır. Bu üç kısımda çok sayıda ilâh, ruh bulunmaktadır. Erlik karanlıklar âleminden çıkmadığı sürece tabiatın nizamı da devam edecektir. Fakat fani olan dünyanın da bir gün sonu gelecektir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Şamanizm, yer-su, Kayra Kan, Ülgen, Erlik

34. CİCHOCKİ, Dariusz

“Türk Mitolojisinde Kurt-Ana Sembolüne Dair”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:37, Ağustos’85, s. 117-130.

Amaç: Altaylar’da yaşamış Türk kavimlerinin, türeyiş efsanelerinde kurdun şekil ve mahiyetinin mitolojik incelenmesidir.

Kapsam: Bilhassa Çin kaynakları esas alınarak kurdun, Türk kabilesinin atası sayılması, kuvveti ve iktidarı devam ettirmesi, efsanelere dayandırılarak ele alınmıştır. Bu efsanelerden yola çıkarak bozkır kavimlerinin dağ, nehir gibi inançlarına da temas edilmiştir.

Malzeme: Çalışmada en eski Türk kabilelerinin inanç sistemine yer verilmesi sebebiyle o dönem Türkleri için birinci derecede kaynak olan Çin kaynakları temel olarak alınmıştır. Bunun yanında Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi”ne, kazılarda elde edilen buluntulara, G. Clauson, L. Gumilov gibi araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Orta Asya ve Altaylar’da yaşamış Türkler ile ilgili bilgilere ulaşmak için müslüman seyyahların eserlerine müracaat edilebileceğine değinilmiş; Reşid ed-Din’in tarihi, Divânî Lûgat it-Türk, Bizanslı elçilerin raporları yine başvurulacak kaynaklar arasında gösterilmiştir.

Değerlendirme: Çalışma Altaylar'da yaşamış Türklerde kurt inanışlarının yanında; o devre ait kültür ve inançların incelenmesine yönelik kaynakçalara da okuyucuyu yönlendirme havası taşır. Türk mitolojisi incelemelerinde en mühim kaynağı, Türk halk edebiyatının teşkil ettiğini belirten Cichocki; Oğuznâme ve Kırğız-Manas destanını halk edebiyatı eserleri arasında önemli yer tutanlara misal olarak verir. Çalışmada faydalanılan kaynaklar ve bu kaynaklara ilişkin açıklayıcı mahiyette bilgiler dipnotlarla da verilmiştir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, efsane, kurt-ana, Altay dağları, kült, Aşena boyu

35. ÇAĞLAR, Acar

“Mitoloji Üzerine”, **Ankara Sanat**, S:47, Mart 1970, s. 26-27.

Amaç: Genel kültürün temelini mitoloji olmasının ve mitoloji çalışmalarının ele alınmasıdır.

Kapsam: Acar, mitolojinin tanımını yaparak, sanatın her alanını beslediğini, temeli olduğunu izah etmiş ve daha çok Yunan mitolojisi üzerinde çalışma yapıldığına değinmiştir. Türkiye’de çıkan mitoloji ile ilgili eserlere yer vermiştir.

Malzeme: Yazar, o dönemde, Türkiye’de mitolojiden söz eden eserlerin çok az ve eksiklikleri olan eserler olduğunu anlatabilmek için bu eserlerin; isimlerini vermekte ve eksik noktalarından misaller ortaya koymaktadır.

Değerlendirme: Çalışmada, Türkiye’de çıkan mitoloji ile ilgili az sayıda esere dair isimler nakledilmektedir. Şemseddin Sami’nin “Esatir”, Mehmet Tevfik’in “Esatir”i

Yûnâniyan” bunlardandır. Yazarın okuyucuya sunmak istedikleri açık olsa da düzenli bir sıra takip edilmemiştir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Yunan mitolojisi, Türk mitolojisi, sanat, efsane, esatir

36. ÇETİN, İsmet

“Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır’dan Hızır’a Geçiş”, **Millî Folklor**, C:7, S:54, Yaz: 2002, s. 30-34.

Amaç: Türk mitolojisinde kut kavramının, kut iyelerinin, kut veren varlıklardan Kıdır’ın ve medeniyet değişikliğinde Kıdır’dan Hızır’a geçişin incelenmesidir.

Kapsam: Çetin, kut ile ilgili konulara temas etmiştir. Kut, uğur, devlet, baht, talih, saadet anlamlarına gelmektedir. Tanrı tarafından da kutlu kılınan şahsiyetler, insanlığa kutu vermişlerdir. Gök Tanrı inanç sisteminde Tanrı’nın görevlendirdiği Umay, Ayzıt gibi ruh ve iyeler koruyucu saadeti getirici varlıklar olmuştur. İnsanları cezalandıran ruhların varlığına da inanılmıştır. Çeşitli görevlerdeki, ilâhi kaynağa dayanan varlıklar Türk inanç, mit, efsane ve destanlarında yer tutmuştur. İslâmiyet’ten sonra bu varlıkların özellikleri, ulu kişilerin ve evliyâların şahıslarında barındırılmıştır. Kut veren varlık, Türkistan sahasında Kıdır olarak adlandırılmıştır. Göçler, kültürel etkileşim, anlam kaymaları sonucunda; kut iyeleri Kıdır’a, evliyâlara, Hızır ve Hızır-İlyas’a geçişin ifadesi olmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar” kısmı bulunmaktadır. Abdulkadir İnan’ın “Makaleler ve İncelemeler I”, “Tarihte ve Bugün Şamanizm” , Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi” bu kısımda adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çıkış noktası, fonksiyonları birbirine benzer varlıklar, inanışlar; İslâmiyet öncesi ve sonrası dönemde Türk kültüründe yer bulmaktadır. Çalışmada, bu varlık ve inanışlar kut kavramı etrafında izah edilmektedir.

anahtar kelimeler:

mit, kut, iye, Gök Tanrı, Kızdır, Hızır

37. ÇINAR, Ali Abbas

“Türk Mitolojisinde ‘Yer’in Yaratılışı”, **I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri (22-23 Aralık 1994)**, C: II, 1996, s. 1-11.

Amaç: Türk mitolojisinde yerin yaratılışının incelenmesidir.

Kapsam: Çınar, çalışmasında öncelikle mit kavramı, tanımları üzerinde durmuştur. Sonrasında Türk boyları arasında Tanrı inanışları, insanın, yeryüzünün yaratılışı hakkında çeşitli efsanelere yer vermiştir. İslâmî inanışlara da yer veren Çınar; dünyanın şekli, düzeni konuları ile ilgili inanışlara değinmiştir. Ayrıca çalışmanın sonunda; kitap ve makalelerden oluşan mitoloji sahasında yetmiş iki adet bibliyografik künye de nakledilmiştir.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Yaşar Kalafat’ın “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri”, Emel Esin’in “Türk Kosmolojisi”, Pertev Naili Boratav’ın “Türk Halk Bilimine Giriş II” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çalışmada Türk boyları arasında yerin yaratılışı ile ilgili inançlar, efsaneler yer almaktadır. Çalışmanın bir diğer yönü mitoloji bibliyografyası içermesidir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, yeryüzü, Tanrı, Ülgen, yaratılış, efsane

38. ÇINAROĞLU, Menderes

“Bir Eskatoloji Mitosu Olarak Türklerde Tufan”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, S:249, Eylül 2007, s. 45-52.

Amaç: Yaygın bir eskatoloji mitosu olarak tufan olayının ve bu olayın Türk eskatologyasında incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Mitos ve Mitoloji, Eskatoloji, Bir Eskatoloji Mitosu Olarak Tufan, Gılgamış Destanı ve Kitabı Mukaddes'teki Tufan Anlatıları, Türk Eskatologyasında Tufan, Sonuç, şeklindedir. Tufan hikâyeleri mitsel ve dinsel yönden kutsiyet taşımaktadır. Hayatın sonunu ifade tufan, eskatoloji mitosları içinde yer alır. Eskatoloji mitleri dünyadaki kötü gidişatın sonucunda, evrenin ve insanın sonla karşı karşıya kalacağını anlatmaktadır. Kötü gidişatın sorumlusu insandır. Tanrı dünyanın egemenliğini yeniden ele geçirir. Tufan olayı sonucunda kötüler yok edilmiştir. Büyük bir sel felaketi ile dünya sular altında bırakılarak insanlık cezalandırılmıştır. Su pislikleri alıp götürmüştür ve ikinci yaşam başlamıştır. Su kültü birçok milletin mitolojisinde çok önemli bir yere sahiptir. Bilinen ilk devletler sulama imkânlarının bol olduğu yerlerde kurulmuştur. Mitolojide su, bereket, yaratılışın kökeni, baskınlarla ve sellerle insanlığın cezalandırıldığı unsur olmuştur. Tufan da hemen hemen bütün toplumların mitolojilerinde ve inançlarında yer bulmuştur. Gerçekliği konusunda tartışmaların yaşandığı tufanla ilgili en eski ürünlere, Sümer ve Babil metinlerinde, Eski Ahit'te rastlanmaktadır. Kur'an'da tufan kıssa olarak yer almaktadır. Altay Türkleri arasında tespit edilen tufan hikâyeleri, bu hikâyelerin Türk mitolojisine de girdiğini göstermektedir. Bu hikâyelerde Gılgamış Destanı ile Eski Ahit'teki tufan

hikâyelerini andıran anlatılar bulunmaktadır. Altay Türkleri arasında Verbitsky, Potanin, Anohin de derlemeler yapmıştır. Altay Türklerinin dünyasına giren tufan hikâyelerinde Şamanizm etkileri de bulunmaktadır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” ve “Dipnotlar” kısmı bulunmaktadır. Cengiz Batuk’un “Tarihin Sonunu Beklemek-Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları”, Mircea Eliade’nin “Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1”, Samuel Henry Hooke’nın “Ortadoğu Mitolojisi”, Abdülkadir İnan’ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Samuel Noah Kramer’in “Tarih Sümer’de Başlar” adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca çalışmada tufan ve Nuh’un gemisi konulu resimler de yer almaktadır.

Değerlendirme: Çınaroğlu mitos, mitoloji, eskatoloji tanımlarına yer vermektedir. Eskatoloji mitosuna olan tufanın gerçekliği konusunda tartışmalar, bilimsel açıdan yaklaşımlar, kutsal kitaplarda yer buluşu da aktarılmaktadır. Türklerin tufan mitlerinin temelinde Sümer, Babil mitolojileri ile Kitabı Mukaddes geleneğinin etkileri olduğuna işaret edilmektedir. Bununla birlikte Altay Türklerinin kendi kültürel ve mitolojik unsurlarını tufan hikâyelerine yansıttığı da belirtilmektedir. Altay Türkleri arasında derlenen tufan hikâyelerine ve bu hikâyelerin Gılgamış Destanı ve Eski Ahit’te benzerliklerine, farklılıklarına değinilmiştir.

anahtar kelimeler:

mitos, eskatoloji, tufan, su, kült, Şamanizm

39. ÇİTÇİ, Ali

“Mitolojide ve Edebiyatımızda Gülin Yeri”, **Karayolları Bülteni**, S:481, Aralık 1990, s. 32-33.

Amaç: Gülün mitolojik olarak yer buluşunun ve edebiyatımızdaki yansımalarının anlatılmak istenmesidir.

Kapsam: Çalışmaya gülün doğuşu, diğer çiçeklerden farklı bir yerinin olması ile giriş yapılmıştır. Gül ile ilgili masallar, gülün Türk edebiyatında izleri, mitolojide ifade buluşu izah edilmiştir.

Malzeme: Çalışmada söze başlamadan evvel, gül resimleri konulmuştur. Konuyu izah etmede misaller, anlatım kısmından daha çok yer almıştır.

Değerlendirme: Konu yüzeysel olarak sunulmuştur. Okuyucu genel anlamda fikir sahibi olabilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Türk edebiyatı, masal, gül, bülbül, Su kasidesi

40. ÇOBANOĞLU, Özkul

“Türk Mitolojisinde Kutsal Sabit Mekan Fikrinin Yaratılış Tipolojisi Üzerine Tespitler.”, Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu (25-27 Ekim 2000, Marmaris- Muğla), 2001, s. 49-62.

Amaç: Türk mitolojisinde kaostan kozmosa geçiş sürecinde kutsal sabit mekanların ortaya çıkışı ve bunların tipolojisine yönelik tespitler oluşturulmasıdır.

Kapsam: Çobanoğlu, mitin anlamına, özelliklerine dair tanımlara yer vermiştir. Kutsal mekanın kaostan kozmosa geçişte, yaratıcı ve yaratılış ilişkisi nedeniyle, yapı taşı mahiyetinde olduğunu aktarmıştır. Türk mitolojisinde, kozmoloji gök ve yer unsurlarına dayandırılmıştır. Bu iki unsura hürmet edilmiş, denge gözetilmiş ve bu

kuvvetlerin kutu kazanılmaya çalışılmıştır. Gökyüzü, Kutup yıldızı merkezli düşünülmüştür. Gök cisimlerinin kâinat içindeki yerini göstermek için pusulalar oluşturulmuştur. Takvim uygulamalarına geçilmiştir. Ötüken de yeryüzünün merkezidir. Gök Tanrı'ya açılan gök kapısının bulunduğu yer olarak kutsanmıştır. Gök ile yer arasındaki bağlantıyı kurmada Kozmik Dağ, Evren Ağacı, simgesellikleri de mevcuttur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda yer alan “Kaynakça” kısmında mitoloji, Türk mitolojisi, Türk kültürü konularında çok sayıda eser bulunmaktadır. Ümit Hassan'ın “Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler”, B. Malinowski'nin “İlkel Toplum”, Bahaeddin Ögel'in “Türk Mitolojisi, I,II” adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca dipnotlarla açıklamalara da yer verilmektedir.

Değerlendirme: Türk mitolojisinin temelini oluşturan kutsal mekanları oluşturan unsurlar ve bu unsurların tamamlayıcıları da irdelenmektedir. Çobanoğlu, Türk mitolojisinin kutsal mekan tipolojisi ile ilgili çalışmalarda; çok katlı kültürel arka plânın daima göz önünde bulunması gerektiğini vurgulamaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kutsal, tipoloji, kaos, kozmos, Ötüken

41. ÇOBANOĞLU, Özkul

“Kağanlık ve Kamlık Kuramları Arasındaki Çekişmenin Türk Mitolojisine Yansıması Problematikinde Yöntem Sorunları”, **Bilig**, S:27, Güz /2003, s.19-49.

Amaç: Kamlık ve kağanlık kurumları arasındaki çekişmenin, Türk mitolojisine yansıması problematik bağlamında mevcut yaklaşımların irdelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada kamlık konusunda yazıtların bilgi vermeyişi, kamlık kurumu ile kağanlık kurumu arasındaki çatışmalar, bunların Türk mitolojisine yansımaları problematiğinde yöntem sorunları ele alınmıştır. Bu konu ile ilgili Gumilöv, Türk dini sistemini Animizm ile Totemizm’in karşılaşmasının sonucu olarak göstermiştir. J.P.Roux Türk dinî sisteminde halk dini ile devlet dinini birbirinden ayırmıştır. Bir başka yaklaşım ise geleneksel Türk dinini, Gök Tanrı merkezli ve onun etrafında şekillenmiş orijinal bir sistem olarak kendini göstermiştir. Şaman- kağan zıtlaşması konusunda, devleti temsil eden güçlerin şamanlara karşı mücadelesine ilişkin efsaneler mevcuttur. Çobanoğlu’na göre; Türk dini ve mitolojisi ile ilgili çalışmalarda yazılı tanık ihtiyacı ve Hunlardan başlayarak Göktürkler döneminde yoğunlaşma alışkanlıkları yöntem eksikliğidir. Türk mitolojisinin, dininin asıl teşekkül zamanı; paleolitik dönemden Hunlara kadar olan dönemdir. Türk mitolojisi toplayıcı-avcı, toplayıcı-bahçıvan, avcı-çoban, çoban tarımcı şeklinde sosyo-kültürel dönemlerden geçmiştir. Toplayıcıdan, ilkel bahçe tarımına geçişte teknik ve aletlere ihtiyaç duyulmuştur. En güçlü teknoloji kaynakları da taşı, ateş ve demiri kutsamaya götürür. Kadın egemenliğinden erkek egemenliğine geçişte de orman kültü, eski önemini kaybetmiştir. Erkek egemenliğini pekiştiren demir ve demirci kültürleri ortaya çıkmıştır. Kamlık, erkekler tarafından da yapılabilir hâle gelmiştir. Kadınların bitki kültüne karşı hayvan kültü oluşmuştur. Erkekler için alplik derneğinin ilk zemini teşekkül etmiştir. Bir kağanın önderliğinde soy esasına göre örgütlenmiş topluluk veya devletlerin ormanda barınabilmeleri güçleşmiştir. Bozkır tipi devletle birlikte Türklerin tarih sahnesine çıkacakları süreci başlatmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Açıklamalar” ve “Kaynaklar” kısımları bulunmaktadır. Özkul Çobanoğlu’nun “Türk Mitolojisi (Türk Dünyası Ortak Edebiyat Tarihi, C.1)”, Mircea Eliade’nin “Kutsal ve Dindışı”, L.N. Gumilöv’ün “Eski Türkler”, Jean Paul Roux’un “Türklerin ve Moğolların Eski Dini”, Halûk Tarcan’ın “Ön-Türk Tarihi”, Osman Turan’ın “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi I-II” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çalışmada kağanlık-kamlık kurumları arasındaki çatışmalar, Türk mitolojisini ortaya çıkaran sosyo-kültürel yapılanma, anaerkil toplumdan ataerkil topluma geçiş süreci aktarılmaktadır. Bitki ve ağaç kültüründen, hayvan kültürüne doğru yönelen hayat tarzı, fizikî çevre süreci belirtilmektedir. Bu süreçlerde, yapılanmalarda sonsuz sayıda varyantlaşmaların, farklı gelişim çizgilerinin ortaya çıkması da sunulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kağan, kam, kült, anaerkil, ataerkil

42. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Şamanizminde ‘Biçim Değiştirme’ (Metamorphosis) Olayı ve Türk Sanatı İle Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:1, S:1, Kasım 1987, s. 54-58.

Amaç: Türk mitolojisinde biçim değiştirme olgusunun ve bu olgunun sanata yansımalarının izah edilmesidir.

Kapsam: Çalışmada, Türk mitolojisinde biçim değiştirmenin genellikle bir insan, ruh, tanrı unsuru için söz konusu olduğu belirtilmiştir. Bu yönde de yaratılış efsanesi, Şamanist inanç sistemi verilen misaller arasındadır. Sonrasında biçim değiştirmenin sanat ile bağlantısına geçilmiştir. Biçim değiştirme, Türk sanatında hayvan üslûbu denilen bir tarz oluşturmuştur. Çoruhlu, pek çok hayvan figürünün eşyalar üzerine, çeşitli tekniklerle sembolik olarak ya da günlük hayatta sık karşılaşıldığı için ele alındığını belirtmiştir.

Malzeme: Çoruhlu’nun yararlandığı kaynaklar “Dipnotlar” başlığı altında çalışmanın sonunda bulunmaktadır. Abdülkadir İnan’ın, Emel Esin’in, Bahaeddin

Ögel'in, Radloff'un çalışmaları bunlardandır. Ele alınan konunun sanatla ilişkisi için malzeme bulunabilecek, bazı makale ve kitaplar da ayrıca yer verilmektedir. Çalışmada, Türk sanatında hayvan üslûbuna dair resimler de bulunmaktadır.

Değerlendirme: Çalışmada, Türk mitolojisinde biçim değiştirme ve bunun sanata yansımalarına kısaca değinilmiştir. Türk mitolojisinde çok önemli bir yer edinen biçim değiştirme motifi, sanatımıza da çok kuvvetli bir tesirde bulunmuştur.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Şamanizm, Türk sanatı, metamorphosis, ruh, tanrı

43. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine ‘ Gök ve Yer ‘ Sembolizmi Açısından Bir Bakış”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:87, Aralık 1993, s. 17-42.

Amaç: Türk sanatında görülen hayvan figürlerinin, gök ve yer sembolizmi açısından değerlendirilmesidir.

Kapsam: Türk kozmolojisinde evren-dünya tasarımının esasını gök ve Yer / Su unsurlarının teşkil ettiği belirtilmiştir. Gök; ılık, sıcak, zafer, güç gibi olumlu unsurlara, yer ise karanlık, ıslak, zayıflık gibi olumsuz unsurlara karşılık gelmiştir. Ayrıca dünya planında dört yön mefhumu da önemli olmuştur. Altay, Sibiryâ, Orta Asya Türk topluluklarında evren-dünya görüşünde gök, yer/su sembolizmi ve renk sembolizmine göre hayvan üslûbu oluşturulmuştur. Çalışmada; arslan, kaplan, deve, fil, horoz, kartal ve avcı kuşlar, kurt, maymun, ayı, köpek, yılan, at, boğa (öküz, inek, manda) , ejderha, geyik, koç, koyun, keçi, kaplumbağa, tavşan ve tilki genel olarak ele alınan hayvanlar olmuştur. Bu hayvanların gök ya da yer/su sembolizmine göre Türk sanatında yer alışı ele alınmıştır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarla gösterilmektedir. Emel Esin'in "Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)", Yaşar Çoruhlu' nun "Türk Resim Sanatı'nda Hayvan Sembolizmi (doktora tezi)", Abdülkadir İnan'ın "Makaleler ve İncelemeler" adları geçen kaynaklardandır. Çalışmanın sonunda konu ile ilgili yirmi sekiz resim ve bu resimlerle ilgi bilgi veren "resim listesi" kısmı bulunmaktadır.

Değerlendirme: Türk kozmolojisine göre evren-dünya tasarımının gök ve Yer/Su esasına dayanması ve bu esasa dayalı tasavvurlar; Türk sanatında hayvan üslûbu kapsamında ele alınmaktadır. Hayvanlar gök ya da yer unsurunda yer alacak şekilde sınıflandırılmıştır. Çalışmada hayvanların Türk mitolojisinde, tasavvurunda anlamlandırılmasının, sembolik olarak ifade buluşunun Türk sanatında canlandırılmasını görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kozmoloji, hayvan figürleri, Türk sanatı, gök ve Yer/Su sembolizmi, renk sembolizmi

44. ÇORUHLU, Yaşar

"Türk Sanatında Görülen Horoz ve Tavuk Figürlerinin Sembolizmi", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S:91, Temmuz 1994, s. 26-29.

Amaç: Türk sanatında görülen horoz ve tavuk figürlerinin sembolizminin incelenmesidir.

Kapsam: Horoz tasvirleri Türk sanatının erken devirlerinden beri yer almıştır. Horozun genel sembolizmi, ötüşünün tan ağarmasını haber vermesiyle ilgilidir. Böylece gecenin karanlık ruhları kovulmuş oluyordu. Türklerde ve Çinlilerde horoz

ve tavukla ilgili inanışlarda ortaklık görülmektedir. C.A.S. Williams, Çinlilerin tavuğu pek makbul saymazken horoza kutsallık atfetmelerine işaret etmiştir. Tavuk, on iki hayvanlı Türk takviminin sembollerinden biri olmuştur. Horoz, İslâmiyetten sonra da İslâmiyetten öncekine benzer bir şekilde değerlendirilmiştir. Horoz cesaret, dürüstlük, nezaket gibi kavramlarla algılanmıştır. Çoruhlu, horoz ve tavuk sembolleri ile ilgili; Şehname, Divanü Lûgati't-Türk, Varka ve Gülşah, Kelile ve Dimne gibi eserlerden misaller aktarmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Dipnotları” kısmı bulunmaktadır. C.A.S. Williams’ın “Encyclopedia of Chinese Symbolism and Art Movies”, Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi”, Emel Esin’in “Türk Kozmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)”, Orhan Hançerlioğlu’nun “İslâm İnançları Sözlüğü” adları geçen kaynaklardandır. Çalışmada ayrıca konu ile ilgili resim ve çizimlere de yer verilmektedir.

Değerlendirme: Türk sanatında görülen horoz ve tavuk figürlerinin, İslâmiyet öncesi ve sonrasında benzer sembolik anlamlarda devam ettiğini görebilmekteyiz. Ayrıca bu konuda; Türk ve Çin sanatında görülen ortaklıklar, çeşitli minyatürlerin yorumlanması da sunulmaktadır.

anahtar kelimeler:

Türk sanatı, horoz, tavuk, minyatür, kurgan, kutsiyet

45. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatı’nda Görülen Tavşan Figürlerinin Sembolizmi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, C:16, S:92, Ağustos 1994, s. 26-31.

Amaç: Türk sanatında görülen tavşan figürlerinin sembolizminin incelenmesidir.

Kapsam: Erken devirlerde tavşan, gök ve yer-su atalar dini unsurlarına göre sembolik anlam kazanmaktadır. Göğe ait bir unsur olarak beyaz, yere ait olarak da siyah tavşan önem kazanmıştır. Tavşan şamanist törenlerde sembol olmuştur. Ata sembolü de olduğu anlaşılmaktadır. Çin’de uzun ömürlülük sembolüdür. İslâmiyet öncesi Türklerde bolluk timsalidir. Budist resimlerde, Buddha’nın sembolü veya Budist ilahlarla alâkalı olarak görülmektedir. İslâmiyetten sonra da bolluk ve kurnazlık temsilcisi olmuştur. Çoruhlu bu bilgilerden sonra Kelile ve Dimne, Mesnevî, Varka ve Gülşah gibi eserlerde tavşan motifi üzerinde durmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda kaynakların yer aldığı “Dipnotlar” kısmı bulunmaktadır. Saadettin Buluç’un “Şaman, Şamanizm (İslâm Ansiklopedisi, C.XI)”, İbrahim Kafesoğlu’nun “Eski Türk Dini”, Walter Ruben’in “Buddhizm Tarihi”, Mevlâna’nın “Mesnevî” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çalışmada tavşanın İslâmiyet öncesinde ve sonrasında ifade ettiği anlamlar ve bu anlamların Türk sanatına yansımalarını bulabilmekteyiz. Tavşan da diğer hayvanlar gibi bilhassa erken devirlerde gök ve yer-su-atalar inanış sistemine dayandırılmaktadır. İslâmiyetten sonra da daha önceki anlamlarına uygun olarak bolluk sembolü olmuştur.

anahtar kelimeler:

Türk sanatı, tavşan, Şamanizm, Budizm, din, minyatür

46. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatı ’nda Görülen Maymun Figürlerinin Sembolizmi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S: 94, Ekim 1994, s. 44-50.

Amaç: Türk sanatında görülen maymun figürlerinin sembolizminin incelenmesidir.

Kapsam: Maymun esas olarak Hind kültürüne aittir. Maymun ile ilgili hikâyelerin en ünlüleri arasında Pançatantra yer alır. Maymun sembolizmiyle ilgili en önemli destan da Ramayana'dır. Budist sanatta da maymun figürlerinin önemli bir yeri vardır. Doğu Türkistan'daki freskolarla Budist tasavvurlarla alâkalı sembolizme işaret eden maymun figürleri yoğun olarak tasvir edilmiştir. Bu resimlerde maymunlar, zeki ve çevik davranışlık, iyilik sembolü olarak anılmıştır. Budist devirde maymun Tibetlilerin türeme sembolü olmuştur. İslâmiyetten sonra maymunun eski Hind tasavvurları ve Buddha ile ilgili sembolizmi ortadan kalkmıştır. İslâmiyet sonrası maymunun karakteristik özellikleri öne çıkmıştır. Hilekâr ve ayıp sayılan şeylere aldırmayan insanların allegorisi olduğu gibi çevikliği ve zekâsıyla da tanınmıştır. Çalışmada, Kelile ve Dimne'de yer alan "Maymun ile Kaplumbağa" başlıklı hikâyeye yer verilmiştir. Burada maymunun çabuk kavrayışın ve zekânın allegorisi nakledilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda "Dipnotlar" kısmı bulunmaktadır. Kemal Çağdaş'ın "Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş" , Osman Turan'ın "On İki Hayvanlı Türk Takvimi" Beydaba'nın "Kelile ve Dimne" adları geçen kaynaklardır. Ayrıca maymun figürlerine, sembolizmine dair çizim ve resimlere de yer verilmektedir.

Değerlendirme: Çalışmada maymunun çeşitli kültür ve inanışlarda yerini, İslâmiyetten sonra öne çıkan özelliklerini görebilmekteyiz. Maymunla ilgili çeşitli mitolojik öyküler oluşturulmuştur. Bu öyküler, maymuna dair geliştirilen düşünceler sanatta da yansımasını bulmuştur.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Türk sanatı, maymun, minyatür, Budizm, Ramayana

47. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatında Görülen Tilki Figürlerinin Sembolizmi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S:95, Kasım 1994, s. 52-56.

Amaç: Türk sanatında görülen tilki figürlerinin sembolizminin incelenmesidir.

Kapsam: İslâmiyetten önce tilki figürleri sembolizmi ile ilgili bazı hususlar Türklerde ve Çinlilerde benzeri şekillerde yer almıştır. Çin’de tilki bazen göğe ait tanrı idi. Ayrıca kurnazlığın, uzun ömürlülüğün de sembolü olmuştur. Türk mitolojisinde kahramanların veya hükümdarların koruyucu ruha sahip olduklarına inanılmıştır. Zaman zaman tilki de koruyucu ruh olmuştur. Şamanist törenlerde yer alan bir hayvan da olduğu anlaşılmaktadır. İslâmiyetten sonra daha ziyade yaratılıştan gelen özellikleri öne çıkmıştır. Çalışmada tilkinin yerine ve anlamına dair; Mahzen-i Esrar, Mesnevi, İskendernâme, Kelile ve Dimne gibi eserlere de yer verilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda kaynakların gösterildiği “ Dipnotlar” kısmı bulunmaktadır. Yaşar Çoruhlu’nun “Türk Resim Sanatı’nda Hayvan Sembolizmi/ doktora tezi”, C.A.S. Williams’ın “Encyclopedia of Chinese Symbolism and Art Movies”, Bahaeddin Ögel’in “Türk Kültür Tarihine Giriş Türklerde Tuğ ve Bayrak” , C.IV”, adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca tilki figürleri ve sembolizmine dair resimlere de yer verilmektedir.

Değerlendirme: Çoruhlu, İslâmiyetten önceki Türk sembolizminin gök-yer-su ve atalar dini inançlarına dayandığına işaret etmektedir. Bu çalışmada da tilkinin İslâmiyet öncesi ve sonrasında yeri, anlamı üzerinde durulmaktadır. Türk inanışlarının, sanatının yanında Çin, Tibet gibi kültürlerde de yerini ve sembolünü görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Türk sanatı, tilki, Şamanizm, kültür, minyatür

48. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatında Görülen Yılan Tasvirlerinin Sembolizmi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S:96, Aralık 1994, s. 38-46.

Amaç: Türk sanatında görülen yılan tasvirlerinin sembolizminin incelenmesidir

Kapsam: Yılan, Şamanizm’de yer altı ilâhı Erlik ile ilgili bir semboldür. Türk mitolojisinde kara renk yeri ve yer altı tanrısı Erlik’i simgelemekteydi. Yılanın kara-yılan olarak anılmasının sebeplerinden biri de budur. Yılan şamanın yardımcısı olan hayvan biçimindeki ruhlardan birini temsil eder. On iki hayvanlı Türk takvimindeki yıl sembollerinden biri de yilandır. Yılan, Mısır mitolojisinde iyi bir semboldür. Kobrayı ilahi bir yılan olarak kabul etmişlerdir. Budist sanatta yılan, Budist ilahlarla ilgili olarak ele alınmıştır. İslamiyet’ten sonra yılan, her zaman kötülüğün sembolü olmamıştır. Türk sanatında yılan takım yıldızı ile ilgili astrolojik bir semboldür. Günümüzde Anadolu’da yaşayan bazı halk inançlarında yılan, evin sahibi ve koruyucusudur. Yılan eski Yunan ve Romalılarda şifa verici bir sembol olmuştur. Çoruhlu yılan sembolizmi ile ilgili olarak, Şehnâme, Kelile ve Dimne gibi eserlerin yanında Eski Ahit ve Kur’an-ı Kerim’den de bölümler aktarmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda kaynakların yer aldığı “Dipnotlar” kısmı bulunmaktadır. Abdülkadir İnan’ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Emel Esin’in “İslâmiyetten Önceki Kültür Tarihi ve İslâma Giriş”, Detrich Seckel’in “The Art of Buddhism”, Osman Turan’ın “On İki Hayvanlı Türk Takvimi”, Yaşar Kalafat’ın “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri”, Bedrettin Cömert’in “Mitoloji ve İkonografi” adları geçen kaynaklardandır. Çalışma içerisinde yılan sembollerine dair çizim ve resimler de yer almaktadır.

Değerlendirme: Yılan yer altında bulunan kozmolojik bir semboldür. Şeytanın, uğursuzluğun, kötülüğün temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Bu arada evin koruyucusu, define bekçisi, şifa vericilik sembollere de bürünmüştür. Çalışmada Türk kozmolojisinde, kültüründe inanç sistemlerinde sembolik manalarının yanında

Hint, Budist, Naga, Yunan, Roma, gibi kültüre ait inanışlar hakkında da malzemeler bulunmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Türk sanatı, yılan, Şamanizm, Erlik, minyatür

49. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatı’nda Balık Figürlerinin Sembolizmi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S:99, Mart 1995, s. 53-60.

Amaç: Türk sanatında balık figürlerinin sembolizminin incelenmesidir.

Kapsam: Balığın sembolik fonksiyonunun temelini, Ülgen’in veya Kayra Han’ın önce üç balık yaratması ve dünyayı bunların sırtına yerleştirdiği şeklinde inançlar oluşturur. Orta ve İç Asya’daki birçok Türk kavminde, balığın dünyanın yaratılışının sembolü veya Erlik’le beraber yer altı dünyasının simgesi olduğu gözükmemektedir. Destanlarda dünyanın denge içinde durması balığa bağlıdır. Bu durumda balığın, dengenin, huzurun ve bereketin sembolü olduğu düşünülebilir. Balık Çin’de de evlilikte mutluluk, uğur, talih ve üremenin sembolüydü. Budizm’e bağlı olarak çeşitli mitolojilerde yer alan altın balık, Tibetlilerde özgürlüğün sembolü idi. İslâmiyetten sonraki Türk resim sanatında da aynı sembolle devam etmiştir. Çoruhlu, balığın burç, bereket sembolü olması, Hz. Yusuf’un bir balıkla ilgili olan kıssanın alegorisine dair tasvirler, sembolik anlamı olmayan balık tasvirleri ile ilgili konulara da değinmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda kaynakların yer aldığı “Dipnotları” kısmı bulunmaktadır. W.Radloff’un “Sibiry’a’dan Seçmeler”, Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi, C.I”, Gönül Öney’in “Anadolu Selçuk Sanatı’nda Balık Figürü (Sanat Tarihi Yıllığı, S.II)”, Orhan Hançerlioğlu’nun “İnanç Sözlüğü, Dinler-Mezhepler-

Tarikatler, Efsaneler” adları geçen kaynaklardır. Çalışma içerisinde balık sembolizasyonuna dair çizim ve resimlere de yer verilmektedir.

Değerlendirme: Balık Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Yaratılış efsanelerinde yer alan unsurlardandır. Çalışmada balığın erken devirlerde Türk sanatındaki sembolizasyonunun yanı sıra Çin Kültüründe yer alışı, Brahma mitolojisinde önemi, Türk-İslâm sanatındaki anlamı gibi konular da yer bulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Türk sanatı, balık, kosmoloji, Hz. Yunus, minyatür

50. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatında Görülen Geyik Figürlerinin Sembolizmi”, **Toplumsal Tarih**, S:18, Haziran 1995, s. 33-42.

Amaç: Türk sanatında görülen geyik figürlerinin sembolizminin incelenmesidir.

Kapsam: Türk sanatında geyik figürü ve sembolizminin kökleri, Mezolitik çağların Sibiryâ topluluklarına kadar inmektedir. Şamanların hayvan biçimini taklit eden elbiselerinde geyik büyük yer tutmuştur. Geyik tipi elbise ve başlıklar hayvan-ata sembolizmi ile ilgilidir. Erken çağlarda geyik, totem olarak yer almıştır. Erken devir insanların hayvan atanın, tapınılan ilahın veya ilaha sunulacak kurbanın biçimine girme isteği vardır. Geyik de bu hayvanlardandır. Orta ve İç Asya’da, Çin’de özellikle beyaz geyik önemli bir semboldür. Çin’de uzun hayatın simgesiydi. Emel Esin’e göre geyiğin göğe ve yer-suya ait olmak üzere iki şekli vardı. Geyik yeni dinler ortaya çıkınca onlara uyum sağlamıştır. Geyiğin av sembolizmi ile ilgili çeşitli resimlere konu olduğunu görmekteyiz. Geyik, Budizm’de dinin muhafızı sayılmıştır. İslâmiyet’ten sonra Karahanlı devrinde geyik, mutluluk ve refah sembolü olarak

devam etmiştir. Çalışmada geyiğin, Divanû Lûgat-it-Türk, Baburnâme, Leyla ile Mecnun, Mahzen-i Esrar gibi eserlerde de yerine dair bilgiler aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda, notların ve yararlanılan kaynakların bulunduğu bir bölüm bulunmaktadır. Sadettin Buluç'un hazırladığı “Şaman (İslâm Ans. C.11)” maddesi, Jean Paul Roux'un “Türk Göçebe Sanatının Dini Bakımdan Anlamı, Türk Kültürü El Kitabı, C. II”, Bahaeddin Ögel'in “Türk Mitolojisi”, W. Ruben'in “Buddhizm Tarihi”, adları geçen kaynaklardır. Ayrıca geyik figürleri ve sembolizmine dair, çizimler ve resimler de bulunmaktadır.

Değerlendirme: Geyik İslâmiyet öncesinde ve sonrasında; Türk kültüründe, inanışlarında, hayatında yer tutan figür olmuştur. Çalışmada geyiğe dair hayvan ata sembolü, totem olması gibi İslâm öncesi inanışlar yer bulmaktadır. İslâmiyet sonrasında ise Alevi ve Bektaşî tasavvurlarında, tarikat mensuplarının sembolü olmasına dair inanışlara değinilmektedir. İslâmiyet öncesindeki kimi inanışların İslâmiyet'ten sonra da devam ettiğini görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

Türk sanatı, geyik, Şamanizm, totem, Budizm, yer-su

51. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatı'nda Yırtıcı olmayan Kuşların Sembolizmi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S:102, 103, Haziran, Temmuz 1995, s.53-60, 55-60.

Amaç: Türk sanatında yırtıcı olmayan kuşların sembolizminin incelenmesidir.

Kapsam: İslâmiyetten önceki Türk sanatında kuş tasvirleri daha çok ruhun sembolü olmuştur. Aynı zamanda ölümün ve cennetin de sembolü olarak ele alınmıştır. Erken devir Türk sanatında, kuş figürlerinin yer aldığı dünya ağacı resimleri vardır. Kuşlar

şaman ayinlerinde de yer almıştır. Çeşitli kuşlar yaratılış destanlarında da fonksiyonlar üstlenmiştir. Bazı kuşlar Orta Asya’da çok eski çağlardan beri kutsal sayılmaktadır. Kaz ve kuğu gibi kuşlar, Türklerde uzun hayatın sembolü olmuştur. Destan kahramanları zaman zaman kuş biçimine girmişlerdir. Eski Hint devrinde bazı ilahlar, kuşların hükümdarı sayılmıştır. İslamiyetten sonra da çeşitli kuşlar yoğun bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Bu kuşların manaları çeşitli eski metinlerde saklıdır. Divanü Lûgat-it-Türk’te kuşlardan; parola işareti, yıldız sembolü, beylik, kut ve talih timsali olarak söz edilmiştir. Çoruhlu konu ile ilgili Kutadgu Bilig, Dede Korkut, Gülistan, Mahzen-i Esrar, Mesnevî, Saltuk-nâme gibi eserlerden de bilgiler aktarmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Dipnotlar” kısmı bulunmaktadır. İbrahim Kafesoğlu’nun “Eski Türk Dini”, W. Radloff’un “ Sibirya’dan Seçmeler”, Pertev Naili Boratav’ın “100 Soruda Türk Folkloru”, M.Ş. İpşiroğlu’nun “İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları” adları geçen kaynaklardandır. Çalışmanın içerisinde kuş sembolizmine dair resim ve çizimlere de yer verilmektedir.

Değerlendirme: İslâmiyetten önceki ve sonraki Türk sanatında yırtıcı olmayan kuşların sembolizminin yanı sıra çeşitli kültür ve inanışlarda da kuşların anlamını, yerini, sembolizmini görebilmekteyiz. Temizlik, saflık, ilim, irfan, manevî güzellik gibi olumlu kavramların sembolü oldukları gibi, şeytanın, küfrün, dinsizliğin sembolü de olmuşlardır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Türk sanatı, yırtıcı olmayan kuşlar, Şamanizm, kurgan, minyatür

52. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Sanatı’nda At Figürlerinin Sembolizmi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:98, Ekim 1995, s. 171-219.

Amaç: Türk sanatında at figürlerinin sembolizminin incelenmesidir.

Kapsam: Türk sanat tarihinin önemli bir bölümü olan resim sanatında, İslâmiyetten önce ve sonra at önemli bir yer teşkil etmiştir. İslâmiyetten önce atın sembolik manaları, bozkır kültürünün yaşantı tarzına ve dinî tasavvurlara dayanmıştır. Şamanın gökyüzü seyahatinde at da yerini almıştır. Türk mitolojisinde at ölümün mitik bir sembolü olmuştur. Mistik yolculuk sırasında ölünün cesedini taşıyarak bu dünyadan ötekine geçirir. At kurban hayvanı olarak kullanılmıştır. Kurban töreninde de özellikle beyaz at seçilmiştir. At yiğitlik, cesaret, dostluk timsalidir. Atların kuyruğunun kesilmesi, bağlanması veya örülmesi olayı da önemlidir. Kazılarda düğümlemiş, örülmüş at kuyrukları ortaya çıkartılmıştır. At figürlerinin sembolik manalarından bir diğeri de ata kültü ile ilgilidir. Proto-Türk ve Hunlarda yaygın bir durumdur. At bazı kabileler için türeme sembolü olmuştur. Türk mitolojisinin önemli konularından biri olan renk sembolizminin atlarla ilişkisi vardır. Türk kozmolojisinde dört yön mefhumu, dört ana renge tekabül etmektedir. Hun Türkleri savaşlarda bu geleneği uygulamıştır. Batıya beyaz, doğuya boz, kuzeye kara, güneye kırmızı atları göndermişlerdir. İslâmiyetten sonraki devirlere kadar çeşitli Türk efsanelerinde göğe mensup atlar, yer kökenli atlar ve su menşeli atlar gibi mitolojik at cinslerinden bahsedilmiştir. Bu hususlar da at sembolizmi ile ilgilidir. Uygurlar döneminde Türk sanatı, Türk- Budist sanatının ikonografisini aksettirmektedir. At Budizm’in yedi cevherinden birisidir ve on ikili sistemin yedincisidir. Budizm öncesinde ve Budist Hindistan’da, at kozmik bir sembol olarak kullanılmıştır. At zenginlik, bolluk, hız sembolü olmuştur. Bu hususa dair kanatlı at, havada uçabilen at gibi tarifler delildir. Uygurların on iki hayvanlı takviminde de atın gökle olan ilişkisine işaret eden at figürü yer almaktaydı. İslâmiyetten sonraki Türk resim sanatında atın daha önceki sembolik anlamları devam etmiştir. Karahanlılarda at sembolizmi çok yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Dede Korkut Kitabı’nda, Divanü

Lûgat-it-Türk'te ata, at sembolizmine dair bilgiler vardır. İslâm sanatında Asya ve Anadolu' da Hz. Muhammed'in mirâc tasvirleri çok yaygındır. Çalışmada, batıda Unicorn ve Orta Asya ile Çin'de Ch'ilin denilen hayvana da yer verilmiştir. Ch' i-lin erken devirlerde zaman zaman beyaz at ve beyaz geyik ile ilgili olarak görülmüştür. Unicorn kaynaklarda bazen, bütün hayvanların niteliklerinin kendisinde toplandığı bir hayvan olarak tasavvur edilmiştir. Çalışmada son olarak, at figürleri ile ilgili sembolik manaları gösteren resim örneklerinden söz edilmiştir. Kaya resimlerinde en çok rastlanan hayvan tasvirleri arasında at figürleri görülmektedir. İslâmiyetten sonra av ile ilgili minyatürlerin ikonografisinde at, süvari ve kuşu vazgeçilmez bir kompozisyon şeması oluşturmaktaydı. Astroloji ile alakalı bazı at tasvirleri, mitolojik ve dinî sembolizm ile ilgili birtakım at resimleri kanatlı olarak tasvir edilmiştir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Emel Esin'in "İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş", A . Von Gabain 'in "Renklerin Sembolik anlamları (A.Ü. DTCF. TD. C.3, S.1) , Hüseyin Namık Orkun'un "Eski Türk Yazıtları" , Pertev Naili Boratav'ın "100 Soruda Türk Folkloru" adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca çalışmanın sonunda, at figürlerinin sembolizmi konusuna dair resimler bulunmaktadır.

Değerlendirme: At figürlerinin sembolizmini; Şamanist veya eski Türk dini ile ilgili çeşitli tasavvurların, destanların, efsanelerin, masalların, kozmolojinin astrolojik ve mitolojik düşüncelerin meydana getirdiği nakledilmektedir. Atın önemi, gücü, kuvveti ile arkadaş, dost olmasına dair kavramların da resimlere yansıdığı belirtilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Türk sanatı, at, at sembolizmi, ata kültü, Şamanizm

53. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Kozmolojisi’nde Yer Alan Bazı Unsurların Türk Halılarındaki İzleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:100, Şubat 1996, s. 227-237.

Amaç: Evren-dünya tasarımı ile ilgili bazı öğelerin Türk halılarına yansımalarının incelenmesidir.

Kapsam: Dünyanın ve Türklerin en eski halısı, Altaylarda 5. Pazırık Kurgan’ından çıkarılmıştır. O halının yapıldığı tarihten günümüze kadar Türk halı sanatında, çeşitli kozmolojik, mitolojik unsurlar yer bulmuştur. Çalışmada, bilhassa evren-dünya tasarımı ile ilgili öğelerin Türk halılarındaki izlerine dair bilgiler aktarılmıştır. Kare, dikdörtgen, sekizgen, kare veya dikdörtgen içerisine oturan daire-sekizgen ve köşelerde üçgenvari boşluklar bırakan düzenleme, Dört Ana Yönün ortada birleşmesi ve merkezi oluşturması, merkezdeki Kutsal Dağ, Dünya Ağacı ve onunla ilgili hayvanlar, Türk halılarındaki kozmolojik unsurları meydana getirmesiyle ilgili olarak nakledilmiştir. Bu şemanın Türklerin yakın çevrelerindeki topluluklarda da yer aldığı vurgulanmıştır. Türklerin evren-dünya tasarımları mandala tasavvuru ile şeklini almıştır. Mandala evren-dünya plânını tasvir eden ve dini esaslara işaret eden bir şemadır. Evren-dünya tasarımıyla ilgili Türk mimarisinde de çeşitli unsurlara rastlanmaktadır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. J.P.Roux’un “Türk Kültürü El Kitabı-İslâmiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar, C.II”, Emel Esin’in “İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş”, Mircea Eliade’nin “Kutsal ve Dindışı” adları geçen kaynaklardır. Çalışmanın sonunda, konu edilen kozmolojik unsurlara ilişkin resimler bulunmaktadır.

Değerlendirme: Türk halılarında evren-dünya tasarımına, mandala tasavvuru ve kompozisyonuna ilişkin öğelerin yer alışı görebilmekteyiz. Bu öğeler Türkler’in girmiş olduğu kültür dairelerinin, dinlerin sentezidir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kozmoloji, Türk halı sanatı, evren-dünya tasarımı, mandala, Dünya Ağacı

54. ÇORUHLU, Yaşar

“Selçuklu Sanatı’nda Görülen Kuyruğu Düğümlü At Tasvirlerinin İkonografik ve İkonolojik Mahiyeti”, VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 2006), s. 227-267.

Amaç: Selçuklu sanatında tasvir edilen atların kuyruklarının, sembolik anlamlarının ele alınmasıdır.

Kapsam: Selçuklu sanatında tasvir edilen atların kuyrukları düğümlü, örülmüş ya da kesilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Atların kuyruklarının bağlanması veya örülmesi ölüme hazırlanma ve ölüm anlamına gelmektedir. Kuyruğun düğümlenmesi veya örülmesi de ölümlle sonuçlanabilecek bir mücadeleye girmeden önce yapılmaktadır. At kuyruğunun örülmesi, bağlanması, kesilmesi ile ilgili Dede Korkut’ta, Divanü Lügat-it Türk’te de bilgiler bulunmaktadır. Çoruhlu konu ile ilgili; kurganlardan, Irk Bitig, Manas destanı gibi eserlerden yazıtlardan misaller aktarmıştır. Selçuklu ve diğer Türk-İslâm sanatlarındaki kuyruğu düğümlü, örülmüş ya da kesilmiş at tasvirleri İslâmiyet öncesi Türk sanatına dayandırılmıştır. Atın hiçbir kavimde Türkler’de olduğu gibi önemli olmadığı; Gök Tanrı’nın veya Ülgen’in sembolü olduğu ve kurban olarak tanrıya sunulduğu da belirtilmiştir.

Malzeme: Çalışmada kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Osman Turan’ın “Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti”, Ahmed bin Mahmud’un “Selçuk-nâme I”, Yusuf Halaçoğlu’nun “At-İslâmi Devir (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C, 4)”, Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türklerde Evcil Hayvanların

Tarihçesi” adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca çalışmanın sonunda yer alan çizim ve resimlerle ilgili “Çizim-Resim Listesi ve Kaynakları” da bulunmaktadır.

Değerlendirme: Anadolu Selçuklu sanatında görülen kuyruğu düğümlü, örülmüş veya kesik at tasvirleri, öncesinde veya sonrasındaki Türk-İslâm toplulukları gibi İslâmiyet öncesi Türk sanatına dayandırılmaktadır. İslâmiyet’ten önceki Türk sanatının ardında da mitolojik, dinî-sembolik tasavvurlar bulunmaktadır. Çoruhlu at kuyruklarının bu şekilde tasvir edilmesinin ölüm, matem, ölüme hazırlık, yiğitlik gibi sembolleri içerdiğini izah etmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Selçuklu sanatı, at, kuyruğu düğümlü at, Şamanizm, kurgan

55. DANIK, Ertuğrul

“Alevilik ve Bektaşilikte Olağanüstü ya da Bakire Doğum Mitosu: İki Damla Kanla Başlayan Yaşam”, **Folklor/ Edebiyat**, C:VIII, S:29, 2002/1, s. 239-250.

Amaç: Olağanüstü ya da bakire doğum mitosunun bilhassa Alevilik ve Bektaşilik kültüründe incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmanın başında Kadıncık Ana’nın, Hacı Bektaş Veli’nin burnundan akan kandan olağanüstü bir şekilde hamile kalması aktarılmıştır. Bu motifle, babadan çok ananın temize çıkarılmasına da işaret edilmiştir. Çalışmanın devam eden kısmında olağanüstü doğum mitosu şu başlıklarla ele alınmıştır: Tadılan Baldan İmam Bakır’ın Doğumu, Meryem’den Devşirilen Kutsal Bakirelik, Meryem’den Önce Sara, Hacı ve Diğerleri Vardı, Otman’ın ve Balım Sultan’ın Olağanüstü Doğumları, İlkel Mitlerde ve Halk Mitoslarında Olağanüstü/ Bakire Doğum, Mucize Mi? Aklama Mı? Neydi Bu İşlerin Aslı, şeklindedir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar, konuların ayrıntısı dipnotlar şeklinde gösterilmektedir. Hacı Bektaş Veli Vilayetnâme'si, İncil, Kur'an ile Alevilik, Bektaşilik ve mitoloji konularını içeren çok sayıda kaynağa yer verilmektedir. Danık, olağanüstü ya da bakire doğum mitosunun, tanrısal dünyadan başlayıp Hacı Bektaş'ta olduğu gibi ölümlüler dünyasına sokulması sürecini misallerle aktarmaktadır. Bu mitosun bütün kültürlerde yerini aldığını görebilmekteyiz.

Değerlendirme: Çalışmada, çok eski çağlardan beri, bütün dinlerde ve kültürlerde kadının olağanüstü bir şekilde hamile kalması motifi işlenmektedir. Doğuma neden olan kişi Tanrı'dır ya da Tanrı'nın en sevgili kullarıdır. Olayların hepsinde kadın etkin bir şekilde rol oynamamaktadır. Fakat kadının temize çıkarılması söz konusudur. Bu olaylarda, Kadıncık Ana'nın iki kan damlasının düştüğü suyu içerek gebe kalması gibi su ile de yoğun ilişki bulunmaktadır. Su da temizliğin sembolüdür. Ayrıca bu olaylarda doğan çocuklar geleceğin liderleridir. Dolayısıyla olağanüstü doğum mitosuyla dünyaya gelen çocuk hem geleceğin lideridir hem de annesi saflığın sembolüdür. Aynı zamanda da inanç kimliği pekiştirilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitos, Alevilik, Bektaşilik, olağanüstü doğum, Hacı Bektaş Veli, Meryem

56. DEMİRAY, M.Güner

"Halk Masalları Üzerine Bazı Görüş ve Düşünceler", **Türk Folkloru**, S:86, Eylül 1986, s. 10-13.

Amaç: Halk masalları üzerine bazı görüş ve düşüncelerin aktarılmasıdır.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Masalların Oluşumu, Doğuşu ve Evrenselliği, Masalların Doğuş Yerleri, Masallardaki Gerçekler, şeklindedir. Masalın

ve epopenin anası mitolojidir. Mitolojiler yereldir. Zamanla masal ve epope, mitolojiden ayrılmıştır. Destanlar, ulusların inançlarını barındırırlar, yereldirler. Masallar ise evrensel öykülerdir. Masallar insanın, toplumun anlaşılması için anahtar görevi görürler. Türk masalları da Türk mitolojisinden evrene açılmıştır. Türkler'in girdiği çeşitli kültür ve inanç daireleri masallara yansımıştır. Masalların doğuş yerleri ile ilgili bazı görüşler ortaya atılmıştır. Hint-Avrupa uygarlığının kalıntıları olduğu düşüncesi ile Hindistan kaynaklı olduğu görüşü mevcuttur. Demiray, masalların tüm halklar tarafından yaratıldığını, benzerlikler kazanarak evrenselleştğini vurgulamıştır. Masallar pek çok bilim için zengin bir kaynaktır. Dilbilim, sosyoloji, halkbilim, tarih için masallar çok zengin malzeme sunarlar. Masallar büyük edebî yapıtların yaratılmasında da büyük rol oynamıştır. Bu konuda Binbir Gece Masalları'nın etkisi çok fazladır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı bulunmaktadır. Ahmet Kabaklı'nın “Masal (Türk Edebiyatı, I. Cilt)”, Suphi Saatçi'nin “ Masallar (Kerkük Çocuk Folkloru)” , Yaşar Kemal'in “ Folklor Üzerine (Baldaki Tuz)” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: İnsanların tabiat olayları karşısında duyduğu korkuların, şaşkınlıkların ifadesi, törenler, animistik inançlar mitolojinin temelini oluşturmaktadır. Demiray, masalların mitolojiden ayrılarak evrensele ulaştığını belirtmektedir. Masallarda adaletli, mutlu dünya özlemi vardır. Haksızlığa uğramış, ezilmiş halkın umutları masallarda barınmaktadır. Keloğlan masalları bu şekildedir. Masallardaki motifler, zengin doku birçok bilim için de malzeme teşkil etmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, masal, Türk masalları, kültür, Animizm, Totemizm

57. DİZDAROĞLU, Hikmet

“Mitoloji Üzerine bir Eser” , **Yücel**, C: 22, S: 129-30-31, Tem. Ağus. Eylül 1947, s. 258-260.

Amaç: Millî Eğitim Bakanlığı’nın “Dünya Edebiyatından Tercümeler” serisinin izahına yönelik olarak çıkardığı, “Yardımcı Eserler Serisi” nin ilk sayısı “Küçük Yunan Mitologyası”nın önemi üzerinde durulmasıdır.

Kapsam: Türkiye’de mitoloji hakkında yazılan eserlerin çok az sayıda olduğuna dikkat çeken yazar, bu eserlerin adını vermiş ve bu şartlar altında Küçük Yunan Mitologya’sının büyük bir ihtiyacı karşıladığının altını çizmiştir. Yazar, eserin sade, açık, akıcı bir dille; başlıca Yunan tanrı ve kahramanlarına ait misalları anlattığını belirtmiş ve Mitologya’nın düzeni hakkında bilgi vermiştir.

Malzeme: Dizdaroğlu çalışmasının ilk satırlarında, Millî Eğitim Bakanlığı’nın edebî eserlerin yanı sıra felsefî ve ilmî eserlerin tercüme çalışmalarını da yapması gerektiği savını ortaya koyuyor. Bu noktada bilhassa tercüme bürosu üyelerinden Orhan Burian ‘ın yazısından yaptığı alıntı öne çıkar. Önemi vurgulanan Küçük Yunan Mitologyası, Eckart Peterich ‘in eseridir. Eseri çeviren Dr. Suat Yakup Baydur’dur. Yazar, eserin önemini vurgularken bizdeki mitoloji ile ilgili çıkan çok az sayıdaki çalışmayı zikretmiştir. Bunlar Tarih-i Yunanistan- ı Kadîm, Esâtîr, Esâtîr-i Yunaniyan, Nurullah Ataç’tan nakledilen kitap ve Tanrılar Zamanında Grek Dünyası’dır.

Değerlendirme: Dizdaroğlu’nun çalışması, o dönemde mitoloji ile ilgili çıkartılan eserlerin son derece sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Mitologya dönemi için büyük bir ihtiyaca karşılıktır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Küçük Yunan Mitologyası, Tarih-i Yunanistan-ı Kadîm, Esâtîr, Esâtîr-i Yunaniyan, Tanrılar Zamanında Grek Dünyası

58. DOĞAN, Erkan

“Kibele’den Nevruz’a Bahar Mitolojisi” , **Varlık**, S:1063, Nisan 1996, s. 3-6.

Amaç: Ülkemiz de dahil dünyanın çeşitli ülkelerinde, bahar şölenlerinin mitolojik kökenlerinin incelemesidir.

Kapsamı: Konu bu başlıklar altında incelenmiştir. Demeter’in Mutlu Günleri, Dionizos ve Bahar Şölenleri, Roma Takviminde Yıl Baharla Başladı, Bereket Ana: Kibele, Nisan Ayının Adı Aşk Tanrıçası Afrodite’den Geliyor, Nevruz Şöleni ve Cemşit, Manisa’da Mesir Şölenleri, Hıdrellez, 1 Mayıs, Çiğdem Pilavı, şeklindedir. Bahar gelince, ülkemizin de aralarında bulunduğu çok sayıda ülkede şölenler düzenlenir. Bu şölenlerin kökeni çok eski çağlardaki mitolojik inanışlara dayandırılmıştır.

Malzeme: Çalışmada verilen misaller, Doğu ve Batı mitolojisinden motifler taşımaktadır. Mitolojiye göre mevsimlerin oluşması, bağların ve şarabın tanıtılması, tanrıça Kibele, Hıdır ve İlyas Peygamber’in doğaya can vermesi gibi pek çok konuya değinilmektedir. Ayrıca “Aşk Tanrısı ve Psykhe” ve “Mars ve Venüs” adlı iki tanede resme yer verilmektedir.

Değerlendirme: Çalışmada günümüzde bahar aylarına, toprağın can bulmasına, bahar şölenlerine dair pek çok inanışın: eski çağlardaki inanışların farklı adlar ve rollerde kendisini göstermesinin şekli olduğunu bulabilmekteyiz. Konular kendi içerisinde bağımsız olmakla beraber, Batı ve Doğu mitolojisindeki benzerliklerin kıyaslanma imkânını da verebilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, bahar, şölen, Nevruz, Hıdrellez, 1 Mayıs,

59. DURBİLMEZ, Bayram

“Türk Kültüründe ve Fütüvvet-Nâmelerde Üç Sayısı”, **Ahilik Araştırmaları Dergisi**, C:1, S:2, Kış 2005, s. 1-22.

Amaç: Türk kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde üç sayısının sembolik anlamlarının incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Giriş, I. Türk Halk Kültüründe Üç Sayısı, I.1. Türk Halk İnançlarında Üç Sayısı, I.2. Halk Anlatılarında Üç Sayısı, I.2.1. Destanlarda Üç Sayısı, I.2.2. Efsanelerde ve Menkabelerde Üç Sayısı, I.2.3. Masallarda Üç Sayısı, I.2.4. Halk Hikâyelerinde Üç Sayısı, I.3. Atasözlerinde ve Deyimlerde Üç Sayısı, I.4. Bilmecelerde Üç Sayısı, I.5. Tekke Tarzı ve Âşık Tarzı Şiirlerde Üç Sayısı, II. Fütüvvet-nâmelerde Üç Sayısı, II.1. Fütüvvet, Fütüvvet Kuralları ve Törenlerle İlgili Kullanımlar, II.2. Teşkilât Yapısı ile İlgili Kullanımlar, II.3. Usta-Çırak İlişkisi ve Öğütler ile İlgili Kullanımlar, II.4. Belirli Kelimelerin Harf Sayısı ile İlgili Kullanımlar, II.5. Dünyanın Yaratılışıyla, İlk İnsanlarla ve Peygamberlerle İlgili Kullanımlar, II.6. Alış-veriş Yapma ve Aldıklarını Eve Götürme Âdâbı İle İlgili Kullanımlar, II.7. Misafirlik ile İlgili Kullanımlar, II.8. Yeme ve İçme ile İlgili Kullanımlar, II.9. Diğer Kullanımlar, Sonuç, şeklindedir. Türk mitolojisinde, halk kültürü ürünlerinde sayılara çeşitli anlamlar yüklenmiştir. İki, üç, dört, beş, altı, yedi, dokuz, on iki ve kırk sayıları; fütüvvet ehlinin uyması gereken kuralları anlatan, kültür taşıyıcısı durumunda olan fütüvvet-nâmelerde önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmada “üç” sayısı ele alınmıştır. Üç sayısı başı, ortası, sonu olan kapsayıcı sentezdir. İlk geometrik şekil üçgendir. Uzunluk, yükseklik, genişlik şeklinde üç boyut vardır. Maddenin üç hâli katı, sıvı ve gazdır. Üç temel renk kırmızı, sarı, mavi şeklindedir. Üç sayısı ile ilgili kabuller, inançlar mitolojik döneme ya da tarih boyunca girilen farklı kültürlerle ilişkindir. Türk mitolojisinde yerler, gökler, sular üçlemesi mevcuttur. Sûfilikte, Alevî-Bektaşî inançlarında, halk anlatılarında, dinî-tasavvufî edebiyatta üç sayısı son derece yaygındır. Fütüvvet-nâmelerdeki sayıların da bir kısmı Türk mitolojisine, büyük kısmı da İslâm kültürüne dayanmaktadır. Fütüvvet; kavî, seyfi, şürbî olmak üzere üç kısımdır. Fütüvvet ehli

için önemi olan şed töreninde üç sayısının pek çok kullanımı bulunmaktadır. Fütüvvet-nâmelerde öğüt verirken de üç sayısı çok yerde geçmektedir.

Malzeme: Çalışmada açıklama niteliğinde verilen dipnotların yanında, “Kaynaklar” kısmı da bulunmaktadır. Bedi N. Şehsuvaroğlu’nun “Sembolizm-Remizler”, Annemarie Shimmel’in “Sayıların Gizemi”, Ali Torun’un “Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler”, İsmail Yakıt’ın “Türk İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme”, Ziya Gökalp’ın “Türk Töresi” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Sayıların yüklendikleri anlamlar, nesneler, inançlar mitolojik dönemden günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Türk halk kültüründe ve zengin kültür ürünlerinden biri olan fütüvvet-nâmelerde önemli yeri olan sayılardan biri de üçtür. Mitolojik dönemin inançları, girilen kültür daireleri, İslâmiyet; üç sayısına farklı bir yer ve anlam kazandırmıştır. Bu çalışmada halk kültüründe, anlatılarında üç sayısının sembolizminin yanında; çeşitli fütüvvet-nâmelerden misaller sunularak üç sayısının kullanımına, anlamına, sembolizmine ilişkin tespitler bulabilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, sayı sembolizmi, üç sayısı, Ahîlik, halk anlatıları, fütüvvet-nâme

60. DURBİLMEZ, Bayram

“Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgesiliği”, **Millî Folklor**, C:10, S:76, Kış 2007, s. 177-190.

Amaç: Üç, dört, yedi, dokuz ve kırk sayılarının Türk mitolojisi ve halk kültürü ürünlerindeki anlamları ile Kırım Türk halk anlatılarında yüklenen anlamlarının tespit edilmesidir.

Kapsam: Mitolojik dönemlerden beri halk kültüründe, anlatılarında bazı sayılar kutlu sayılmıştır. Sayılarla ilgili inanışlar mitolojik dönemlerde ya da tarih içindeki değişik kültür dairelerinde oluşmuştur. Kutlu sayılardan bazıları çalışmada ele alınmıştır. Bu sayılardan “üç”, kapsayıcı sentez olarak düşünülmüştür. “Dört” maddi düzenin sayısı, “yedi” bilgeliğin sütunları, “dokuz” büyütölmüş kutsal üç, “kırk” hazırlama ve tamamlama sayısıdır. Çalışmada, bu sayılarla ilgili genel bilgiler verildikten sonra Kırım Türk masallarında ve halk hikâyelerinde bu sayıların yeri, anlamı üzerinde durulmuştur. Diğer anlatı türlerinde de bu sayıların yerine temasta bulunulmuştur. Sayı sembolizmi açısından yapılan incelemelerde Türk mitolojisinden, masallarından, halk hikâyelerinden, efsanelerinden, destanlarından çok sayıda misal sunulmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar” ve “Kaynakça” kısımları bulunmaktadır. Kaynaklar kısmında çok sayıda kitap ve makale ismi yer almaktadır. Yaşar Çoruhlu’nun “Türk Mitolojisinin Anahatları”, Ali Berat Alptekin’in “Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı”, Saim Sakaoğlu’nun “Masal Araştırmaları”, H.Avni Yüksel’in “Türk Folklorunda Sayılar (Millî Kültür, C:3, S:4) adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Sayı simgeçiliğinin yaygın biçimde kullanıldığını, halk anlatılarında bu konu ile ilgili zengin malzemenin bulunduğunu görebilmekteyiz. Durbilmez, bu kullanımların büyük ölçüde Türk mitolojisinden ve İslam dininden kaynaklandığını nakletmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Kırım, masal, halk hikâyesi, efsane, sayı sembolizmi

61. DURU, Muhittin Celâl

“Türk Mitolojisi”, **Türk Yurdu**, C:3, S:305-306, Kasım 1964, s. 6-7.

Amaç: Türk mitolojisine önem verilmediği; gerekli araştırmaların yapıldığı takdirde eski devirlere ait inanç, fikir ve felsefenin ortaya çıkarılmasının çok faydalı bir faaliyet olacağı üzerinde durulmasıdır.

Kapsam: Duru, mitolojinin tanımını yaparak sözlerine başlamıştır. Mukayeseli mitoloji çalışmalarının bilhassa dinler tarihi açısından önemine değinmiştir. Türklerde din ve devlet kavramlarına değer verildiğini ve Türk hekimlik tarihinin noksan bırakılışından hareketle yazar, Türk mitolojisine de gereken önemi verilmeyişini ele almıştır

Malzeme: Yazar, hekimlik tarihinin eksik bırakılışından bahsederken Yeni Tıp Âlemi (Volum X, sayı 114) dergisinde çıkan yazısından alıntı yapar. Türk mitolojisine dair bilhassa dinî belgelerin incelenmesi gerektiğini belirtirken, Türklerle kesin ilgisinin bulunduğunu düşündüğü Nuh tufanını ve Nuh kavmini misal verir. Bu konuyla ilgili başta Kur’an olmak üzere müracaat edilebilecek kaynakları zikreder.

Değerlendirme: Çalışma, başlığı ile uyumlu olarak, Türk mitolojisinin o günkü durumu ile ilgili genel bir değerlendirme sunmaktadır. Tarihimizi sadece arkeolojik araştırmalarla değil, belgelerle de ortaya koymak gerektiği düşüncesi de nakledilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, dinler tarihi, Nuh Peygamber ve kavmi, Kur’an-i Kerîm, folklor, arkeoloji

62. DUYMAZ, Ali

“Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş: Zümrüdü Anka”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:1, S:2, Temmuz-1998, s. 91-97.

Amaç: Mitolojik kuş Zümrüdü Anka’nın, Anadolu ve Balkan Türkleri arasında yaşayan halk anlatmalarındaki şeklinin ve mahiyetinin incelenmesidir.

Kapsam: Bütün milletlerin mitolojilerinde olağanüstü ve büyük bir kuş bulunmaktadır. Hintlilerde Garuda, Araplarda Anka, İranlılarda Simurg akla gelenlerdendir. Bu çalışmada Zümrüdü Anka kuşunun mitolojideki şeklinden başlayarak masallarımıza aksetmesi, yayımlanmış metinler takip edilerek gösterilmiştir. Anadolu ve Balkanlar’da yaşayan masallar ve varyantlarının incelenmesi sonucunda olağanüstü kuşun varyantlara göre dağılımı ve mitolojik kaynaklarla mukayesei yapılmıştır. Bu dağılım ve mukayese maddeler hâlinde sunulmuştur. Olağanüstü kuşun adı, bulunduğu yer ve yerin özellikleri, fizikî özellikleri, yılan-kuş mücadelesi motifi, kuşun kahramanın binek aracı ya da taşıtı olması, kuşun yardımda bulunması, bu mücadeleleri oluşturmuştur. Anadolu ve Balkan varyantlarındaki ortak ve benzeri özellikler işaret edilmiş; Hint, İran gibi kültürlerin mitolojileri ile mukayese edilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı bulunmaktadır. Olağanüstü kuş motifinin en belirgin şekilde yer aldığı metinler olarak Wolfram Eberhard-P.N. Boratav’ın “Typen Türkscher Volksmarchen” işaret edilmektedir. Bu kaynağın dışında Tahir Alangu’nun “Billur Köşk Masalları”, Eflatun Cem Güney’in “Masallar”, Saim Sakaoğlu’nun “Kıbrıs Türk Masalları”, Abdulkadir İnan’ın “Türk Folklorunda Simurg ve Garuda (Makaleler ve İncelemeler) “ adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çeşitli adlarla ve özellikleriyle anılan olağanüstü kuş ve içinde yar alan masalların; öncelikle Hint ve İran mitolojisi ile Türk mitolojisinin karşılıklı

etkileşimi ile teşekkül etmesi sonrasında da Arap kaynaklarına tesir etmesi vurgulanmaktadır. Yapılan incelemede Anadolu ve Balkan halk anlatmaları esas alınmıştır; diğer kültürlerle de mukayesede bulunulmuştur.

anahtar kelimeler:

mitoloji, masal, Zümrüdü Anka, Phoneix, Garuda, Simurg

63. ELİUZ, Ülkü

“Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi”, **Bilig**, S:18, Yaz’ 2001, s. 63-85.

Amaç: Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki şahıs kadrosunun, karakter yapıları bakımından incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Giriş, I- Baş Kahramanlar (Birinci Derecedeki Kahramanlar); Boğaç Han, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Uruz, Deli Dumrul, Kan Turalı, Yigenek, Basat ve Tepegöz, Emren, Segrek, II- Norm Karakterler; Karaçuk Çoban, Dirse Han, Bay Piçen ve Bay Püre Bey, Kadın Kahramanlar, Dede Korkut, Bayındır Han, III- Kart Karakterler; Delü Karçar, Yalançoğlu Yaltaçuk, Aruz Koca, IV- Fon Karakterler; Sonuç şeklindedir. Karakter bir eserdeki kişilerin amaçlarını, davranışlarını, isteklerini, psikolojik yönlerini ifade eder. Karakter, toplum şartlarına bağlı olarak oluşur. Göçebe toplumlarda kuvvetli insan tipine ihtiyaç vardır. Türklerde her çocuk adını, yerini kazanmak zorundadır. Bireyselleşme sürecinde, birey kendi mitini de oluşturmaktadır. Bir eserdeki baş kahramanlar, hayatları ve iç dünyaları ayrıntılı bir şekilde anlatılan karakterlerdir. Dede Korkut’ta baş karakterler; bozkır hayatın biçimlendirdiği, sert, mert, cesur kişilerdir. Sürekli hareket ve mücadele içindedirler. Bu tipler, değer taşıyıcısı görevindedirler. Norm karakterler, birinci derecedeki kahramanlardan sonra en çok derinliğe sahip karakterlerdir. Amacı gerçekleştirmek için araçtırlar. Kart karakterler,

hedef objeye varmayı engelleyen kaşı güçtürler. Bu kişiler değişmezler. Fon karakterler, en az derinliğe sahip kişilerdir. Sığ bir kişilikleri vardır. Tamamlayıcılık işlevleri vardır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Muharrem Ergin’in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı”, Erich Fromm’un “Rüyalar Masallar Mitoslar”, Seyfi Karabaş’ın “Bütüncül Türk Budunbilime Doğru”, “Dede Korkut’ta Renkler”, M. Bilgin Saydam’ın “Deli Dumrul Bilinci” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Dede Korkut bireyleri, millî kültür kodlarını yaşatmaktadır. Kahramanlar esere bütünlük kazandırır. Oğuz toplumu, epik nitelikte aktarılmaktadır. Dede Korkut’taki kahramanlarda mitik özellikler de bulunur. Mitik değerlere bağlı Salur Kazan, kurdu arkadaş olarak algılar. Basat’ın anlatım tarzı insanın doğa ile efsanevî mitik iş birliği içinde olduğunu gösterir. Mitin destandaki yetkili temsilcisi Dede Korkut, alperen tipinin Türk kültüründeki ilk temsilcisi ve örneğidir. Onun şahsi ve gizli mitolojisi etrafında, Dede Korkut Hikâyeleri şekillenmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri yaşanan tarihe telmih yapar. Geçmişimizin zengin, sağlam medeniyetinin belgeleridir.

anahtar kelimeler:

mit, Dede Korkut Kitabı, karakter, şahıs, kahraman, destan

64. ERCİLASUN, Ahmet B.

“Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1986**, 1988, s. 13-16.

Amaç: Oğuz Kağan Destanı üzerine bazı düşüncelerin nakledilmesidir.

Kapsam: Ercilasun, Devâdârî'nin eserinde geçen Oğuznâme bahsinden hareketle Oğuznâme'nin yeri ve önemi üzerinde durmuştur. Üzerinde durduğu bir diğer konu ise Uygurca Oğuz Kağan destanına yansıyan Türk kozmogonisidir. Oğuz Kağan önce gökten inen kızla ardından da ağaç kovuğunda bulunan kızla evlenmiştir. İlk kadından olan çocuklar Güneş, Ay, Yıldız; ikinci kadından olan çocuklar ise Gök, Dağ, Deniz adını taşırlar. Bu semboller Türklerin, kâinatın yaratılışı hakkındaki inanışlarının yansımasıdır. Bu sembollerden hareketle ilk inanışlar şöyledir: Önce uzay, sonra, yeryüzü yaratılmıştır. Bunda Göktanrı'nın ve Yer-Su tanrısının rolü vardır. Altay efsanelerinde de ana çizgi aynıdır. Radloff'un tesbit ettiği Altay efsanesinde Tanrı, Kişi vasıtası ile yaratma eyleminde bulunmuştur. Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağan'ın Kişi'yi temsil ettiği söylenebilir. Bu durumda destana göre önce kişi, sonra yıldızlar âlemi sonra da yeryüzü yaratılmıştır. Oğuz Kağan'ın doğuşu, evlenmeleri, çocuklarının adları bizi Türklerin eski inanışlarına götürmektedir.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. A. Zeki Velidî Togan'ın "Oğuz Destanı", Abdülkadir İnan'ın "Tarihte ve Bugün Şamanizm" adları geçen kaynaklardandır. Devâdârî'nin eserinin adı ise Dürerü't-Ticân ve Gururu Tevârîhî'l-Ezmân'dır.

Değerlendirme: Çalışmada Oğuznâme'nin yeri ve önemine değinildikten sonra Türk kozmogonisinde yer alan en eski inanışların Oğuz Kağan destanı ile bağlantısı kurulmaktadır. Destan kahramanının yaşamı Türklerin yaratılışa dair eski inançları ile mukayese edilmektedir.

anahtar kelimeler:

kozmogoni, Devâdârî, Oğuznâme, Oğuz Kağan, destan, yaratılış

65. ERCİLASUN, Ahmet B.

“Türklerde Yaratılış İnancı ve Âdem ile Havva”, Prof. Dr. Abdurrahman Güzel’e Armağan, 2004, s. 335-340.

Amaç: Türklerde yaratılış inancının ve Âdem ile Havva adlarının kullanımlarının incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada yaratılışla ilgili olarak; Köl Tigin bengu taşından, Ulu Han Ata Bitigçi adlı eserden, Oğuz Kağan destanından, Uygur Göç Destanı’ndan, 19. yüzyılda Verbitski ve Radloff tarafından Altay Türklerinden derlenen yaratılış efsanelerinden misaller sunulmuştur. En sade biçimli olarak bengu taşlardaki yaratılış anlatımının olduğuna işaret edilmiştir. Sonraki rivayetlerde ise ayrıntıların varlığı belirtilmiştir. Bu rivayetlerin hepsinde yaratılan ilk insanın Türk olarak düşünülmesine yer verilmiştir. Ayrıca Türklerde Âdem için birçok ad kullanıldığı Havva için ise Ay-va ve Eje adlarının görüldüğü aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Tuncer Baykara’nın “Türklüğün En Eski Zamanları (Türkler, Cilt 1)”, Abdülkadir İnan’ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi, I. Cilt” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Bengu taşlarda, yerle gök arasında kişi oğlunun yaratıldığı, kişi oğlunun üzerine Bumin Kağan ve İstemi Kağan’ın oturduğu yazılıdır. Ercilasun, bu kaydın en sade şekil olduğunu vurgulamaktadır. Diğer rivayetlerde toprak, ağaç, ışık olgularının bulunmasını ve ilk insanın Türk olmasını, bütün insanları yönetmesi unsurlarını göstermektedir. Âdem ve Havva adlarının kullanımları ile ilgili de misaller aktarmaktadır.

anahtar kelimeler:

yaratılış efsanesi, Âdem, Havva, destan, Ülgen, Erlik

66. ERGUN, Metin

“Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları” Millî Folklor, C:6 S:47, Güz:2000, s. 22-30.

Amaç: Ağaç kültürünün, mitolojik dönem Türk düşüncesinde anlamlandırılması ve Dede Korkut hikâyelerinde yorumlanmasıdır.

Kapsam: Ergun, mitoloji kelimesinin anlamı ve mitolojinin her dönem yaşatılmasından hareketle Dede Korkut Kitabı’nı ele almıştır. Dede Korkut hikâyelerinin XIV. yüzyıl sonuyla XV. yüzyılın başlarında yazıya geçirildiği kabul edilmektedir. Yani ileri kültür seviyesindeki bir dönemde mitolojik düşüncenin ürünleri sözlere dökülmüştür. Mitolojik düşüncenin en önemli yansımalarından biri ağaç kültürüdür. Ağaç tanrısallık kazanmıştır. Kutsal ağaç cennete ulaştırmaktadır ve belli vasıflara sahip olmuştur. Yalnız olması, yapraklarını dökmemesi veya çok az dökmesi, etrafındaki ağaçlardan daha heybetli olması, meyvesiz olması gibi vasıflardan en az birisine sahip olmalıdır. Bu vasıflar Tanrı’nın vasıfları ile ilişkilendirilmektedir. Çalışmada ağaç kültürünün en anlamlı şekilde yer aldığı hikâyeye “Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy” olarak gösterilmiştir. Salur Kazan’ın oğlu Uruz’un ağaca dönüp söylediği soylama incelenmiştir. Gök Tanrı inancı ile İslâmiyetin yansımaları aktarılmıştır. “Basat’ın Tepegözi Öldürdüğü Boy” hikâyesinde, Basat’ın Tepegöz’e söylediği sözlerde yer alan ağaç motifinin de değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca bu sözler içinde geçen “kaba ağaç” tabirinin sözlük anlamları ve Dede Korkut’ta kutsalın sıfatlarından biri, anlamında kullanılması izah edilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar” kısmı bulunmaktadır. Açıklamalar ve yararlanılan kaynaklar gösterilmektedir. Ağaç kültürü ile ilgili geniş bilgi verilmesi açısından, James S. Frazer’in “Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri-I” eseri işaret edilmektedir. Bahaeddin Ögel’in “Türk Kültürünün Gelişme Çağları”, “Türk Mitolojisi”, M. Ergin’in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı” yararlanılan kaynaklar arasındadır.

Değerlendirme: Ergun, mitoloji araştırmalarında kelimelerin lügat manalarına bakmanın yeterli olmadığını ve arka, kültürel manalarına bakmanın gerektiğini nakletmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde ağaç kültünü arka manaları ile ele almaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kült, ağaç, Dede Korkut, Gök Tanrı, kutsiyet

67. ERGUN, Metin

“Yaratılış Destanlarından Arı-Haan”, **Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)**, 2006, s. 141-148.

Amaç: Güney Sibiry Türklerinden Tuvaların Arı-Haan destanının, mit ya da yaratılış mitleri kavramı içerisinde değerlendirilmesidir.

Kapsam: Çalışmanın başında Yakutların milli destanı olan Er Sogotoh destanının önemine dikkat çekilmiştir. Daha sonra da Arı-Haan’ın mitolojik izahı yapılmıştır. Bir ağaç gövdesinde beliren, zamanla büyüyen bir urun içinden çıkan çocuk altın başlı ve gümüş göğüslüdür. Bu durum tanrısallığa işaretler. Bu çocuğa yardımcı olması için gökten yaşlı bir at indirilmiştir. Ayrıca Arı-Haan’a kutlu bir şekilde Aldın-Dağına kadın gönderilmiştir. Arı-Haan bu kadınla evlenmiştir. Bu kadın sayesinde de medenileşmiştir. Arı-Haan bir oğlunun dünyaya geleceğini öğrenmiştir. Kayıp olan kara buğrayı ve gelin olarak alacağı kızı almak için sefere çıkmıştır. Bu bölümün sonuna kadar yaratılış tasavvurları anlatılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Metin Ergun-Gaynislam İbrahimov’un “Başkurt Halk Destanı Ural Batır”, Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz’ın “İslamiyet Öncesi Türk Destanları” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Arı-Haan’da, ağaç gövdesinden çıkan çocuğun şahsında yaratılış ortaya konulmaktadır. Çalışmada bu destanın önemi ve sefere çıkılan bölümün sonuna kadar olan metnin mitolojik izahı aktarılmaktadır. Yaratılışa dair mitik özelliklerin yanında dağ, ağaç, su kültlerinin önemine de dikkat çekilmektedir. Destan yer yer Er Sogotoh’la da mukayese edilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, destan, yaratılış destanları, Arı-Haan, Er-Sogotoh, kült

68. ERGUN, Pervin

“Dede Korkut Hikâyeleri’nde Dağ Kültü”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, C:II, 2003, s. 75-88.

Amaç: Dede Korkut Hikâyeleri’nde dağ kültürünün, Türk’ün dünya görüşüne uygun olarak tek Tanrı/ Gök Tanrı inanç temeline dayandırılmasıdır.

Kapsam: Dede Korkut Kitabı, Türk’ün hayat felsefesini, idrakini, telakkisini barındırmaktadır. Oğuz’un hayatına yön veren, dünyayı algılamasında belirleyici olan, dilindeki birçok kelimenin kültürel kökünü oluşturan eski inancın izleri bulunmaktadır. Eski inançlardan biri de dağ kültürüdür. Dağ tapınılan bir nesne değildir. İnancı tamamlamakta ve Tanrı’nın tezahüründe rol oynamaktadır. Türk mitolojisinde Tanrı kutu taşıyan dağlar, Tanrı (Gök Tanrı)’nın sıfatlarından en az birine sahip olmak zorundadır. Yüksek, ihtişamlı, ak veya gök, hayvanı ve suyu bol, uçsuz bucaksız, dumanlı, köklü olmak bu sıfatlardandır. Dede Korkut’ta dağ, birkaç

yerde gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında kült olarak görülmektedir. Bayındır Han'ın otağı “ arkurı yatan ala taş” dan ve “akan turı sular” dan ötededir. Çünkü Tanrı, Türk mitolojik sisteminde hep ötelerin ötesindedir. Hakan da Tanrı tarafından bu dünyaya Tanrı'nın emirlerini ve yasaklarını yaymak için gönderilmiştir. Dolayısıyla bu dünyada hakan tanrısalıdır. Dede Korkut'ta aşut olarak gösterilen ve “ala dağlar” diye söz edilen dağlar için “ ala” tabiri dikkat çekicidir. Ala, yücelik, yükseklik; al ise hakimiyet sembolü olarak kullanılmıştır. “Kaba dağ” tabiri Tanrı'nın el- Azim, el-Kebir sıfatlarına uygundur. “Ala taş” da cennet ve Tanrı'yla insan arasında bir aracıdır. Eski Türkler cenazelerini büyük oranda dağ yamaçlarına gömerlerdi. Mitolojik düşüncede, Tanrı kutu taşıyan dağların zirveleri cennete ulaşmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde dağ, canlı bir varlıktır. Salur Kazan'ın evi, obası düşman eline geçtiği zaman Tanrı kutu oradan ayrılmıştır. Hakan ile kutlu dağ arasındaki bağ, Dede Korkut'ta yansımasını çok güzel bulmuştur. Salur Kazan, kendisinin kutlu dağından yuvarlanan taşı vücudunu siper ederek geri gönderir. Dede Korkut'ta obanın kutlu dağı, han soyunun avlanma yeridir. Kutlu dağların özelliklerinden biri de aşut vermesidir. Dağların aşut vermesi, ala ve karlı dağlardan haber geçmesi Tanrı'nın Semi' sıfatını sembolize etmektedir. Kutlu dağla ilgili motiflerden biri gelinle ilgilidir. Yiğidin başına kötülük geldiğinde veya muştulu bir haber veildiğinde kutlu dağ, geline emanet edilir. Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki kutlu dağın sıfatlarından biri de kazılıktır. Kazılık Dağı için ağıtlar yakılmıştır. Radloff'un derlediği ve Manas Destanı içinde yer alan ağıtta, Kazılık Dağı'nın mitolojik anlamı gözler önündedir. Dağ, ruh gibi algılanır. Dede Korkut Hikâyeleri'nin sonunda Dede Korkut, önce Gök Tanrı inanç sisteminden getirdiği duaları sonra da İslâmî motifli duaları sıralar. Gök Tanrı inancından gelen dualar, öncelikle dağ, ağaç, su ile ilgilidir. Bunların başında da dağ gelmektedir. Ergun, bu bilgilerden sonra sonuç olarak dağ kültürünün, Türk'ün dünya görüşünün aynası gibi olduğunu nakletmiştir.

Malzeme: Çalışmada, kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Sait Başer'in “Gök Tanrı'nın Sıfatlarına Esmâü'l Hüsnâ Açısından Bakış”, Muharrem Ergin'in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı”, Emel Esin'in “Türk Kozmolojisi”, Bahaeddin Ögel'in “Türk Mitolojisi” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Dağ kültünün Dede Korkut Hikâyeleri'ne yansımaları Türk'ün hayatı idrak edişine, Gök Tanrı inanç sistemine uygunluk göstermektedir. Dağ kutludur. Fakat tapınılmaz. Hakanla kutlu dağ arasındaki bağ Türk mitolojisine, Türk hayatına uygun niteliktedir. Ergun, dağ kültünün Dede Korkut'a yansımalarını, Türk'ün hayat anlayışı ve Tanrı'nın sıfatlarından bazılarını kutlu dağın taşıması bakımından izah etmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, dağ, kült, Dede Korkut Hikâyeleri, Gök Tanrı, kutsiyet

69. ERSOYLU, Halil

“Türk Dünyasının Düşünce, Dil ve Edebiyatındaki Bazı Kuşlar”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C:2, S:11, Nisan 1981, s. 76-125.

Amaç: Kuşların Türk mitolojisinde, kültüründe, dilinde, edebiyatında yerinin ve anlamının incelenmesidir.

Kapsam: Kuşların uçabilmesini sağlayan kanatlarının, çok eski çağlardan beri hayalgücü malzemesi olduğu belirtilmiştir. Mitolojik varlıklar yaratılmıştır. Kur'an'da, Mevlid'de, Dede Korkut'ta kanat ve uçuş ile ilgili tabirler, izahlar bulunmaktadır. Uçabilme yeteneği Türk yaratılış efsanelerinde, tanrıların bazen de insanların özelliği olmuştur. Türeyiş efsanelerinde de kuşun önemli bir rol aldığı görülmektedir. Şamanist inanç sisteminde kuş ve uçabilme, çeşitli açılardan yer bulmuştur. Yirmi dört Oğuz boyunun ongunları kuşlardan oluşmuştur. Türk kozmolojisinde bazı gezegenlere ve yıldızlara kuşların adı verilmiştir. Her devirde ermiş, peygamber gibi kişilerin kuş dili ile konuşabildiklerine inanılmıştır. Zaman anlayışı kuşluk şeklinde bir tabir de üretmiştir. Kuş sözü ve kuşun özellikleri gerçek veya mecaz anlamlarıyla; deyimlerde, atasözlerinde, edebiyat eserlerinde yerini

almıştır. Kanat, kuş, uçma manzum ve mensur edebî türlerde, çok eski devirlerden beri kullanılmaktadır.

Malzeme: Çalışmanın sonundaki “Kaynaklar” kısmında; mitoloji, Şamanizm, Türk kültür tarihi, Türk edebiyatı konulu eserler yer almaktadır. Mi’raç minyatüründeki kanatlı melekler, kuş biçimindeki kompozisyon, çeşitli kuş figürlerini gösteren bir çizim, şeklinde üç adet resim de bulunmaktadır. Konunun anlatımında Kur’an’dan, mitolojiden, dilden, edebiyattan çok sayıda misal verilmektedir.

Değerlendirme: Kuş, kanat, uçma; Türk kültüründe en eski devirlerden başlayarak günümüze kadar gerçek veya mecaz anlamlarıyla, çeşitli rollerde süregelmektedir. Kuş, uçma özelliğinden dolayı önceleri totem olmuştur. Yaratılış, türeyiş efsanelerinde de önemli bir yer tutan kuş, uçma tabir ve sembolleri hayatın her alanında yerini bulmaktadır. Kişi ad, unvan ve lâkaplarında, atasözlerinde, deyimlerde, halk ve divan edebiyatında, devlet armalarında, sanatta malzemedir. Çalışmada kuşun ve uçmanın, Türk mitolojisinde yer alışı geniş yer bulmaktadır. Çalışma, konulara sunulan misaller yönünden de zengin ve çeşitlidir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kuş, uçmak, kozmogoni, totem, Şamanizm

70. ESİN, Emel

“Ötüken Yış (Türk Sanatında Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar)”, **Atsız Armağanı**, 1976, s. 147-186.

Amaç: Türklerde gök, yer-su kozmolojisi ve bu kozmolojinin Türk sanatına yansımalarının incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: 1. Gök ve Yer-su Dîni Çevresinde Kosmolojik Mefhûmlar, 2. Gök ve Yer-su Dîni Çevresinde Dağ ve Ağaç İkonografisi, 3. Burkan ve Mânî Dînleri Çerçevesinde Kosmolojik Mefhûmlar ve İkonografi, 4. İslâm Devrinde Kadîm Kosmolojik Mefhûmların Kalıntıları ve İkonografi, şeklindedir. Esin, Çinlilerin Chou (M.Ö. 1050-249) adını verdiği, Eberhard'ın proto-Türk sandığı boyun zengin harsının nice unsurlarının Türklere ve Çinlilere miras kaldığını belirtmiştir. Türklere geçen unsurların daha arkaik olduğunu ve Çin Taoist kültüründen de Türklere bazı unsurların gelmiş sanıldığını da aktarmıştır. Chou kültürünün temel kosmolojisi iki ilkeye ve bu iki ilkenin birbiri ile ayrı nisbetlerle imtizacına irca ediyordu. Gök, yir-sub ilkeleri mevcuttu. Dağlar ve ağaçlar, göğün zirvesinden yer-suyun dibine varan birer mihver gibi görülüyordu. Gök ve yer-su ibadetleri yapılıyordu. Hükümdarın makamı olan kutlu dağ mevcuttu. Dört cihet ve merkez timsalî ağaçlar hakkında bazı tasavvurlar vardı. Cihet ağaçları hükümdar makamı idi. Merkezî ağaç, en büyük hükümdarın makamını temsil ediyordu. En ünlü yış Ötüken-yıştı. Devlet kutu veren bir tanrının makamı olan yerdi. Çalışmanın gök ve yer-su dîni çevresinde dağ ve ağaç ikonografisi bölümünde; ilk bölümdeki kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda bazı sanat eserleri tefsir edilmiştir. Burkan ve Mânî dinleri çerçevesinde kosmolojik mefhumlar ve ikonografi, İslâm devrinde kadîm kosmolojik mefhumların kalıntıları ve ikonografi bölümlerinde; kabul edilen dinlerin getirdiği inanışların sanata yansısı ele alınmıştır.

Malzeme: Çalışmada dipnot olarak verilen açıklamalar ve çalışmanın sonunda yer alan “Kısaltmalar ve Tekerrür Eden Kaynaklar Listesi” bulunmaktadır. Kaynaklar listesinde genellikle yabancı eserler mevcuttur. A. Caferoğlu'nun “Uygur Sözlüğü”, W. Eberhard'ın “Çin Târîhi”, Emel Esin'in “Kün-ay (VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri)”, W. Radloff'un “Tişastvustik”, Yusuf Hâss Hâcib'in “Kutadgu-bilig” adları geçen kaynaklardandır. Çalışmanın içerisinde “Levha” adıyla çok sayıda resim ve çizim bulunmaktadır. Bu resim ve çizimler doğrultusunda, kosmolojik mefhumların sanata yansısı izah edilmektedir.

Değerlendirme: Erken devirde gök, yer-su inanışları, bu inanışların Çin kültürü, kosmolojisi ile benzerliklerinin temasının izahı aktarılmaktadır. Türklerin yeni inanış ve kültür dairelerine girdikçe mevcut inanışlarının bazen aynı şekilde devam ettiği bazen de değişikliklere uğradığını görebilmekteyiz. Bütün bu inanışların Türk sanatında yansımalarının da resim ve çizimlerle ifadesini bulabilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

kosmoloji, Ötüken, gök, yer-su, din, Türk sanatı

71. GÖKDEMİR, Gönül

“Türk Mitolojisinde ‘Yemin- Ant’ Müessesesi” , **Millî Folklor**, C:8, S:59, Güz:2003, s. 60-72.

Amaç: Türk kültüründe yemin mitinin, çok eski çağlardan beri farklı formüllerle; fakat özünde aynı sebeplerden devam etmesinin incelenmesidir.

Kapsam: Yemin-ant; güvensizliği güvene dönüştürmeye çalışan kutsal bir eylem, mittir. Çalışmada özellikle yemin, ant kelimelerinin kullanımı ve tanımı, mitlerin ifade ettikleri anlam üzerinde durulmuştur. Her toplumda yemine ihtiyaç duyulduğu ve yemin verilen kutsiyetlerin, formüllerin farklı olmasına rağmen; özünde aynı olaya dayandığı aktarılmıştır. Yemin-ant kutsi değerler üzerine verilir. Bu da yerine getirme zorunluluğunu doğurmuştur. Toplumlar geliştikçe, zaman ilerledikçe yeminin ritüel ve mit özelliği zayıflamış ancak her alanda yemine ihtiyaç duyulduğundan daha çok yaygınlaşmıştır. Kutsal bir mit olmaktan çıkıp sosyal bir mit olmuştur. Antla ilgili Türklere ait ilk kayıtlar M.Ö. I.yüzyıla aittir. Hun hakanı ve Çin elçileri arasında barış andıdır. Yemine daha sonraki yüzyıllarda; devletler arasında, kurumlarda, örgütlerde kişiler arasında, mesleğe girişlerde yani her alanda

ihtiyaç duyulmuştur. Farklı inanç sistemlerinde, yeminde de mitolojik farklılıklar gerçekleşmiştir. İslâmiyet öncesinde kılıç, at başı, ayı başı gibi unsurlar üzerine yemin (ant) törenleri yapılırken, İslâmiyet sonrası Kur'an ve Allah adına yemin verilmektedir. Namus, şeref, ekmek gibi kutsal değerler üzerine de yemin miti devam etmektedir. Çalışmada, yeminle ilgili ritüeller şu başlıklar altında incelenmiştir: Kan, Silah, Karşılıklı Hediye Alıp Verme, Bir Nesneyi Kertme, Ayı Kafası/Derisi ve At, Tırnak Yalamak, Kurban Kesme, Bayrak, Ekmek-Tuz, şeklidir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı bulunmaktadır. Zeki Başar'ın “Yemin-Değişik Örnekleri ve Açıklamalarıyla”, “Tarihte-Tıp Tarihinde Yemin”, Ronna Rosenberg'in “Dünya Mitolojisi” yararlanılan kaynaklar arasındadır. Aynı zamanda yemin ile ilgili yapılan bir anket de (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadiyat Fakültesi, 1952) yer bulmaktadır.

Değerlendirme: Yemin miti en eski dönemlerden beri devam etmektedir. İçinde bulunan zamana, kültüre göre; yemin formülleri, üzerine yemin verilen değerler değişse de kendini korumaktadır. Gökdemir, yemin mitinin, yemin-ant ritüellerinin geçmişten günümüze hayatımızda yer almasını misallerle izah etmektedir.

anahtar kelimeler:

mit, yemin-ant, yemin formülleri, ritüel, tören, kutsiyet

72. GÖMEÇ, Sadettin

“Umay Meselesi”, **Türk Kültürü**, S:318, Ekim 1989, s. 630-634.

Amaç: Umay tanrıçanın, Türk düşünce ve inanış sisteminde incelenmesidir.

Kapsam: Gömeç, Göktürk Kitabeleri’nde açıklığa kavuşmamış birçok konudan birinin Umay tanrıça meselesi olduğuna değinmiştir. Umay kelimesi ile ilgili yapılan çalışmalar, Orhun Abideleri, Divânü Lûgat-it-Türk gibi kaynaklarda yer verilışı, Kırgızlar arasındaki anlamları gibi noktalar üzerinde durulmuştur. Umay’ın Yakutistan’dan Batı Trakya’ya kadar Türkler arasındaki tanındığı ve saygı gösterildiğı vurgulanmıştır. Umay, çocukların koruyucu tanrıçası, evin hâmisı gibi roller almıştır. Umay çıkış noktası olarak iki ihtimale dayandırılmıştır. İlk ihtimal, çok eski devirlerde yaşamış kahraman bir Türk kadını olmasıdır. İkinci ihtimal, eski Türk inanış sistemindeki melek olması yönündedir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak verilmektedir. “Orhun Abideleri”, İbrahim Kafesoğlu’nun “Türk Milli Kültürü”, B. Ögel’in “Türk Mitolojisi”, N. Gözüaydın’ın “Umay” (Türk Ansiklopedisi) adları geçen kaynaklardandır. W. Ruben, P.W. Schmidt gibi yabancı ilim adamlarının araştırmalarına da yer verilmektedir.

Değerlendirme: Umay meselesi; Umay kelimesi ve Türkler arasında Umay’a yüklenen inanış biçimleri şeklinde ele alınmaktadır. Umay, Türklerin yayıldığı çok geniş coğrafyada tanınmakta olan kadın-anadır. Kadının koruyucu, bereket getirici gücü Umay’la birlikte düşünülmektedir. Çalışmada, Umay’ın Türk kültüründe son derece önemli bir kavram olmasına istinaden; kökenini başka kültürlerde aramanın şüphe uyandırıcı olacağı da vurgulanmaktadır.

anahtar kelimeler:

Umay, tanrıça, Orhun Abideleri, Ülgen, kam, melek

73. GÖMEÇ, Sadettin

“Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet ”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C:21, S:33, 2003, s. 79-104.

Amaç: Eski Türk inancı üzerine bir özet çalışmasıdır.

Kapsam: Çalışma giriş niteliğindeki bilgilerin ardından; a- Şaman, b- Şamanizm, c- Kök Tengri, bölümlerinden oluşmaktadır. Gömeç; Şamanlık, eski Türk dini veya Kök Tengri Dini ile Saha (Yakut) ya da Altay Türk inancının aynı olduğunu söylemenin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Eski Türk dini üzerine Hun, Tabgaç Türk sülalesi dönemindeki inanç sistemine değinmiştir. Çalışmada aktarılan bilgilere göre, Hunlardan sonra gelen Tabgaç sülalesi döneminde de Kök Tengri’ye kurbanlar sunulmuştur. Sonraları, Tabgaç hükümdarları Budistleri himaye etmişlerdir. Budizm hanedanın da millî dini olmuştur. Aşina sülalesinden sonra Uygur Yaglakar ailesine kadar Türklerin inanç sisteminin temelini Kök Tengri dini oluşturmuştur. Bögü Kagan zamanında da Maniheizm kabul edilmiştir. Şaman; etimolojik kökeni üzerinde çok durulan bir kelimedir. Bu terim; 18. yüzyılın sonlarında kabul edilmiştir. Mevcut vesikalardan yola çıkarak, Eski Türklerin şaman oldukları sonucu çıkartılamaz. Ayrıca din adamı manasında, Türk boyları arasında değişik adlandırmalar mevcuttur. Kam, Baksı, Sagun bunlardandır. 19. yüzyılın 2. yarısında W. Radloff, V. Verbitsky gibi araştırmacıların tesbitleri sonucunda, eski Türk dininin ana vafında Şamanlık varmış gibi bir düşünce oluşmuştur. Eski Türk dinini yaşatan Türklerin kozmogonisine göre; Tengri Kayra Kan yeryüzünü yaratmış, Erlik’le mücadeleye girmiştir. Şaman inancında çeşitli dinlerin tesirleri mevcuttur. Altay ve Saha Türklerinin gerçek inançlarını ayıklamak çok zordur. Eski Türklerde kutsal sayılan bazı nesneler mevcuttur. Kutlu Atalar Mezarlığı, güneş ve ay kültü bunlardandır. Eski Türk dininde ayin ve törenler; muayyen ve tesadüfî olaylar dolayısıyla yapılan törenler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ayrıca Türklerin eski inanç sistemindeki âyinlerde kanlı ya da kansız kurbanlar vardır. Kök Tengri tek yaratıcı olarak görülmekte ve din sisteminin merkezinde yer almaktadır. Kök Tengri kurban sunulan en yüksek varlık olmuştur.

Malzeme: Çalışmada kaynaklar ve açıklamalar dipnotlar şeklinde işaret edilmektedir. Z. Gökalp'ın "Türk Medeniyeti Tarihi", "İbn Fazlan Seyahatnamesi" (Haz. R. Şeşen), İ. Kafesoğlu'nun "Eski Türk Dini", W. Radloff'un "Sibiryadan Seçmeler", B. Ögel "Türk Mitolojisi" adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Gömeç'in çalışması doğrudan Türk mitolojisini anlatmasa da; Türk kozmogonisini anlamak için faydalı olabileceğini göz önünde tutarak yer vermeyi uygun gördük. Çalışmada Şamanlık, Şamanizm, Kök Tanrı inançları, eski Türk gelenekleri, 20. yüzyılda eski Türk dinini ıslah hareketlerini bulabilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

kozmogoni, din, Şamanizm, Kök Tengri, Kutlu Atalar Mezarlığı, kült

74. GÜLENSOY, Tuncer

"Türklerde Dokuz Sayısı", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C: IV, 1976, s. 111-121.

Amaç: Türk boylarında dokuz sayısının mitoloji, din, inanış, Şamanizm, destan vb. konularda işlenişinin incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Dünyanın yaratılışı, hayat ağacı motifi ve DOKUZ sayısı, Türklerin ilk atasının yaratılışı ve DOKUZ sayısı, Dünyanın sonu (Kıyamet) ve DOKUZ sayısı, Türk Tanrıları ve DOKUZ sayısı, Orman kültü ve DOKUZ sayısı, Şamanlık ve DOKUZ sayısı, Kurban âyinleri ve DOKUZ sayısı, Türk destanları ve DOKUZ sayısı, şeklindedir.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. A. İnan'ın "Şamanizm", B.Ögel'in "Türk Mitolojisi", Radloff'ın "Proben, IX" adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Türk mitolojisinde, folklorunda bazı sayıların özel bir yeri vardır. 9, 90, 900, 9000 de Türklerin dinî ve efsanevî sayılarıdır. Çalışmada dokuz sayısının Türk mitolojisinde, hayatında, folklorunda yer alış biçimleri çeşitli misallerle sunulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, dokuz sayısı, efsane, destan, kült, Tanrı

75. GÜLENSOY, Tuncer

"Türk Mitolojisinden Kaynaklanan Bir Halk Oyunu ve Türküsü: Çayda Çıra", **Millî Kültür**, S:44, Mart -1984, s. 41-43.

Amaç: Çayda çıra oyununun mitolojik kaynağının tespit edilerek Çayda çıra'nın halk arasında oynanışının izah edilmesidir.

Kapsam: Gülensoy, folklorun önemi ve Türk destanlarının sınıflandırılması üzerinde durmuştur. Göç Destanı'nın özetini aktarmıştır. Destanda Uygurlar uzun süren uğursuzluğun sonunda yeniden gelen uğuru kutlamışlardır. Çay kenarlarında çiralar (ateşler) yakılıp toylar kurulmuştur, ozanlar kopuzlarıyla çalıp söylemişlerdir. Bu destan Anadolu'ya uzanmıştır, Çayda çıra denilen oyun, müzik; Elazığ ve yöresi düşünlerinin sembolü olmuştur. Destanda olduğu gibi neslin çoğalması ve uğur getirmesi için oyuna gelin ile güvey de katılmıştır. Çalışmada Çayda çıra'nın oynanışı ve oyuna bağlı olarak söylenen türkü de aktarılmıştır.

Malzeme: Gülensoy, daha öncesinde tarafından yazılan ve Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nin III. cildinde yer alan Göç Destanı'nın özetini çalışmasına almıştır.

Değerlendirme: Çayda çıra, Elazığ ve yöresi düşünlerinin sembolü olmuştur. Çalışmada, Çayda çıra oyununun kaynağını, Elazığ ve çevresi tarafından bu oyunla millî destanın yaşatılmasını, oynanışını ve oyuna bağlı söylenen türküyü görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Çayda çıra, destan, Göç Destanı, Elazığ, kut

76. GÜNALP, E. Ruhiğ

“Avrupa Zihniyeti ve .., 20 ‘ci Asır Mitolojisi”, Altıok, C:3, S:22, Nisan 1935, s. 7-9.

Amaç: Ulusların canlanış ve kalkınmalarını; mitlerin, ilkel cemiyetlerden günümüze gelerek sosyal bağları güçlendirmelerine, ulusal ruhu oluşturmalarına borçlu olmasının anlatılmasıdır.

Kapsam: 20. asır Avrupa zihniyetinden başlanarak mitin, günümüz ulusları için taşıdığı değere gelinmiştir. Mitin uluslara verdiği kuvveti izah edebilmek için ilkel cemiyetlere, en küçük sosyetelere inilmiştir. Mitler küçük sosyetelerin canı, kanı olmuştur. Anlatılanlardan sonra “tek sözle” başlığı altında, mitin topluluk hayatının temeli olması vurgulanmıştır.

Malzeme: Günalp, o günlerde bir gazete tarafından yapılan „Batı Zihniyeti,, adlı anketten faydalanmıştır. Çalışmasına bu anketten bahsederek başlamıştır.

Değerlendirme: Mitlerin; ulusal ruhun, duyguların kökeni olmasının izah edildiği çalışmada, düzenli bir sıra takip edilmemektedir.

anahtar kelimeler:

mit, mitoloji, destan, efsane, ulus, ilâh

77. GÜNGÖR, Kemal

“Anadolu’da Hızır Geleneği ve Hıdırellez Törenlerine Dair Bir İnceleme”, **Türk Etnografya Dergisi**, S:1,6-14 Ekim 1956, s. 56-72.

Amaç: Hızır mitolojisinin, geleneğinin Türk sosyal hayatındaki yerinin ve Hıdırellez törenlerinin incelenmesidir.

Kapsam: Hızır’ın Türk ve Anadolu mitolojisi bakımından önemi kapsamında, öncelikle kim olduğu yönünden inanışlar izah edilmiştir. Hızır’ın Hz. Musa, Hz. İbrahim döneminde yaşamış olabileceği, Hz. İlyas ile aynı kişi olabileceği veya olamayacağı, âbı hayat içmesi gibi inanışlar İslâm ve Türk bünyesinde yerini almıştır. Hızır’ın kimliği, yaşadığı zaman, mekân belli değildir. Ebedî olması, baharda tabiatı canlandırması, bereketi getirmesi kanaati R. 23 Nisan (6 Mayıs) günü Hıdırellez (Hızır İlyas) törenlerini de beraberinde getirmiştir. 6 Mayıs’ta, tabiatın uyandığı zamanda, denizlerin hâkimi İlyas ile darda kalanların yardımcısı Hızır’ın buluştuğu düşüncesi sadece Anadolu’da değil; Türklerin bulunduğu tüm coğrafyada yayılmıştır. Bu geleneğin devam etmesini sağlayan inanışlar şu başlıklar altında incelenmiştir: Sağlık, şifa; yeşillik, neşvünema; bereket, bolluk; uğur, şans; mucize, keramet; talih ve kismet. Hızır ile Mısır’ın Osiris’i, Sümerlerin Tammuz’u, İskandinavların Frey’i gibi mitolojik kahramanlar karşılaştırılmıştır. Rol olarak

benzerlikleri vurgulanmıştır. Hızır'ın bu kahramanlardan daha geniş vasıflara sahip olduğu da belirtilmiştir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynakların yanında; bazı tabir ve inanışlar, mitolojik karakterlere dair ayrıntılar dipnotlarla gösterilmektedir. Hızır ve Hıdırellez'e dair lûgat tanımlarına, efsanelere, mahallî inanışlara, bahar törenlerinde söylenen manilere, çeşitli ulusların mitolojik inanışlarına yer verilmektedir.

Değerlendirme: Hızır, İslâm mitolojisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Kendisinde toplandığı düşünülen vasıflar Türk değer yargılarına, sosyal hayatına da son derece uygundur. Güngör, Hızır'ın Anadolu'nun mitolojik bir neşvünema ve bereket tanrısı olduğunu vurgulamaktadır. Hristiyanların (R. 23 Nisan) Saint-Georges törenleri ve Hızır'la benzer rollerdeki mitolojik kahramanlar dinî ve sosyal tesirlerin farklı uluslar üzerindeki yansımalarıdır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Hızır, Hıdırellez, İlyas peygamber, abı hayat, bahar

78. İNAN, Abdülkadir

“Al Ruhı Hakkında/ Türk Mitolojisinde Kötü Bir Ruh (al, albastı, albız, almız, albiş, abası)”, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, S:1, Temmuz 1933, s.160-167.

Amaç: Türk mitolojisinde al ruhunun yerinin ve anlamının izah edilmesidir.

Kapsam: Çalışmada, gerek Şaman gerekse İslâm Türklerinde Al ruhunun mühim bir rol oynadığı belirtilmiştir. Türk hurafelerinde aynı olan bu ruh Albastı, Al karısı,

Albız, Abası gibi isimler almıştır. Bütün Türk kavimlerinde kötü bir ruhun ismidir. Loğusalara musallat olur. Yolcuların yolunu şaşırtır. Uykuda basar. Yalancıdır. En eski zamanlarda bu ruh ateş tanrısı, hami ruh olmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda istifade edilen yerli ve yabancı eserler, lûgat kitapları yer almaktadır. W. Radloff'un "Proben, IX" , "Türk Lûgati", Şerif Necati'nin "Loğusa Hakkında Albastı Hastalığı (Halk Bilgisi Haberleri, No.5)" E.K. Pekarski'nin "Yakut Lûgati" adları geçen kaynaklardır. Ayrıca dipnot şeklinde açıklamalar da bulunmaktadır.

Değerlendirme: Al ruhu Türk kavimleri arasında eski devirlerden beri yaşamaktadır. Bu ruh dişidir, hilekâr ve yalancıdır. İnan bu ruha dair; Kırgız, Kazak, Yakut, Anadolu Türkleri gibi çeşitli Türk kavimlerindeki inanışlara yer vermektedir. Loğusa kadının yanında yapılan merasimde, loğusanın ciğerini alan Albastı'ya baksının ilâhisi, Albastı'nın insanları korkutması gibi inanmaları aktarmaktadır. Bunların yanında Al ruhunun eski çağlarda ateş kültü ile alâkalı olması ve hami ruh sayılması da vurgulanmaktadır. Al kelimesi ve bu kelime ile bağlantılı kelime ve tabirler de yer tutmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Al ruhu, Albastı, Al karısı, hurafe, kült

79. İNAN, Abdülkadir

"Türk Mitolojisi ve Halk Edebiyatında Kadın", Türk Yurdu, S:22, 1934.

Amaç: Türk mitolojisi ve edebiyatında kadının, yerinin ve öneminin incelenmesidir.

Kapsam: Türk yaratılış efsanesinde Ülgün Ata, Akine'den, beyaz anneden aldığı ilhamla kâinatı yaratmaya başlamıştı. Ülgün Ata, doğruluğu ve metaneti de Akine'den öğrenmişti. Umay, çocukların ve hayvanların hamisi olarak kabul görmüştü. Altay silsilesinde kadın adını taşıyan bir dağ, kadın hakkında söylenen birçok destana mevzu olmuştur. Destanlarda kadın, at, demir kahramanların yoldaş ve kuvvet kaynaklarıdır. Başkurt ve Kazak-Kırgızların “Kuzukörpeç ve Boyan” destanlarında kadın, bir melek olarak tasvir olunur. Dede Korkut'da kadının içtimaiî mevkisi yüksektir. Köroğlu destanındaki Nigâr Hanım merhamet ilâhesidir. İnan, yasa ve töre ile İslâm medeniyeti mücadelelerinin merkezinde kurban olan kadın simalarından da bahsetmiştir. Bağdat Kadın'ın bu faciaların malum ve mazbut olanlarından biri olduğuna işaret etmiştir.

Malzeme: Çalışmada parantez içerisinde, bazı kaynaklara işaret edilmektedir. Barthold'un Dede Korkut'ta kadın ile ilgili aktardıkları hakkında “Arkeyoloji Şark Şubesi yazıları, C.8”, Köroğlu destanında Nigâr Hanım'la ilgili olarak “Meclis V, VIII” bu şekildedir.

Değerlendirme: İnan, Türk mitolojisinin kadınlığı takdis ettiğini belirtmektedir. Türk kadınının Türklüğü muhafaza ettiğini; Türk ilini, Türk vatanını ve Türk milletini o mukaddes kuvvetin yarattığını nakletmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kadın, yaratılış efsanesi, destan, Dede Korkut destanı, töre

80. İNAN, Abdülkadir

“Türk Folklorunda Simurg ve Garuda”, **Türk Dili**, C:2, S:19, 1953, s. 413-415.

Amaç: Türk folklorundaki mitolojik kuşların incelenmesidir.

Kapsam: İnan Türk folklorunda, destan ve masallarında yer alan Simurg'un sadece İran edebiyatından geçtiğini saymanın pek doğru olmadığını nakletmiştir. Simurg'un İslâm'dan önce Türk kavimleri arasında yayıldığını tahmin etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. İnan, Kırgızların Er Töştük destanında, Alp Kara Kuş masalı olduğunu ve bu destanın 1775. mısrasından 1945. mısrasına kadar Alp Kara Kuş (Simurg) efsanesinin devam ettiğini aktarmıştır. Altaylıların Kögütey destanındaki Kaan Kerede masalının da Alp Kara Kuş masalının en yakın varyantı olduğunu izah etmiştir. Kerede'nin Hind mitolojisinden geçtiğini; eski Hind mitolojisindeki tanrı Vişnu'nun biniti olan ilâhi kuş Garuda'nın Türkleştirilmiş şekli olduğunu nakletmiştir.

Malzeme: Çalışmada Radloff'un tespit edildiği Er Töştük destanında, Alp Kara Kuş ile ilgili kısımlar kısaca aktarılmaktadır. (Proben, V) Kögütey destanının M. Yutkanoğlu tarafından tesbit edildiği ve Tokmaşov tarafından Rusça'ya tercüme edilerek 1953 yılında Academia'nın Folklor serisinde yayımlandığı belirtilmektedir. İslâm Ansiklopedisi'nde V.F. Büncher tarafından yazılan “ Simurgh” maddesine de işaret edilmektedir.

Değerlendirme: İnan, Simurg ve Garuda'nın kaynaklarını, bu tür efsanevî kuşların Türk folklorunda yer alışıını izah etmektedir. Türklerin kendilerine mahsus bir büyük kuş (ihtimal Tugrul veya Songur) efsanesinin de bulunacağını belirtmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Simurg, Garuda, Semrük, Alp Kara Kuş, Kaan Kerede

81. İNAN, Abdülkadir

“Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler”, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, 1953, s. 249-253.

Amaç: Türklerde su kültü ile ilgili geleneklerin aktarılmasıdır.

Kapsam: Yer-su kültü, Köktürk kitabelerinden anlaşıldığına göre, VIII. yüzyılda devletin resmî kültlerinden biri olmuştur. Gerdizî'nin verdiği bilgilere göre; Kimekler İrtiş ırmağını büyük sayarlar, ona taparlar ve secde ederler. A.V. Anohin ve N.F. Katanov, Altay ve Yenisey Türklerinin yer-su kültünü ve âyinlerde yer-suya hitaben okudukları ilâhileri tasvir ve tespit etmişlerdir. Türkler, İslâmiyeti kabul ettikten sonra da su kültünün izlerini muhafaza etmişlerdir. İlk defa yıkanılmak istendiğinde üzerinden iplik koparıp atma, köye yeni gelen geline su gösterme merasimi gibi âdetler yaşatılmıştır. İnan, Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın ırmağa söylediği, yer-su ruhlarına hitaben söylenen ilâhilere benzeyen, sözlere yer vermiştir. Büyü yapılan birinin denizi geçerse büyüünün bozulacağına dair, Eski Oğuzlar ile Moğolların suya girmedikleri ve yıkanmadıkları hakkındaki haberleri de aktarmıştır. Arı ve kutlu sayılan suyu, kirletmekten çekinme düşüncesinin olduğunu vurgulamıştır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. A.Zeki Velidi Togan'ın “İbn al-Fakih'in Türklere Ait Haberleri, Belleten, XII” , W. Radloff'un “ Proben, IV” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Yer-su kültü Türklerdeki en önemli kültlerden birisidir. İslâmiyetin kabulünden sonra da yer-su kültünün izleri devam etmiştir. Su kutsal ve arıdır. Kutsal olan suya dair geliştirilen inanışları, bu çalışmada görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

kült, su, yer-su, gelenek, kutsiyet, Şamanizm

82. İNAN, Abdülkadir

“Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Kültü”, **Reşid Rahmeti Arat İçin**, 1966, s. 272-277.

Amaç: Türk boylarında dağ, ağaç ve pınar kültürünün incelenmesidir.

Kapsam: İnan, dağ kültürünün çok eski çağlardan beri muhtelif uluslarda bulunduğunu aktarmıştır. Türk ulusunun yer tuttuğu geniş coğrafyada da dağ, ağaç kültüne ya da bu kültürün izlerine rastlanmaktadır. Şamanist Altay Türklerinde dağ kültürü en önemli kültürdür. Çalışmada Altaylıların; Altay dağına âyin yaptıklarında, söyledikleri ilâhilerden parçalara yer verilmiştir. Şamanist Türklerin takdis ettikleri ağaçların en meşhurunun kayın ağacı olduğu da belirtilmiştir. G.G. Reşidî’nin Kazanlı Türklerin “Hocalartavı” denen dağa inanışlarını tavsif ettiği, manzum risalesinden parçalar da aktarılmıştır. Başkurlarda da ağaç kültürünün izler bırakması, kayın ve ardıc ağaçlarına yakın zamanlara kadar duyulan saygı da izah edilmiştir. Kazak-Kırgızlarda, Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde de dağ ve ağaç kültüne dair inanışlar yer bulmuştur.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak ve yazının içerisinde gösterilmektedir. G.G. Reşidî’nin “Hocalartav ya da yalın hac”, ve “Risâle-i Tevârih-i Bulgarîye” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: VI-VII. asırlarda Orhun ve Selenge kıyılarında yaşamış olan Gök Türklerin yer-su kültürünün, İslâmiyete rağmen Türk boylarında derin izler bıraktığı nakledilmektedir. Çalışmada, Şamanist Türklerde ve İslâmiyeti kabul etmiş Türk boylarında, yer-su kültürünün yaşatıldığını ya da izlerini görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

dağ, ağaç, orman, pınar, kült, Şamanizm

83. İNAYET, Alimcan

“Dede Korkut’un Bir Duası Üzerine”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S:III, 1999, s. 193-197.

Amaç: Dede Korkut’un bir duasının mitolojik olarak temellendirilmesidir.

Kapsam: Dede Korkut’ta yer alan Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyını Beyan İder Hanım Hey adlı hikâyede bulunan “Hak yanduran çırağın yana tursun” duası ele alınmıştır. Uygur Türkçesindeki çırağını yakmak veya çırağını yandırmak deyimleri “aile ocağının devam ettirilmesi” demektir. Çalışmada, bu noktadan bakılınca, duanın mitolojik temellere dayandırılması aktarılmıştır. “ Çırağ”, Farsça kökenli bir kelime olup “mum, kandil” anlamına gelmektedir. Aile ocağını söndürmemek anlayışı, Türklerde “ çırağ” kelimesi alınmadan çok önce var olan bir mitolojik gelenektir. Önemli olan “çırağ” kelimesinde saklı olan ateştir. Eski Türklerde ateşe ot/od denilirdi. Ot kelimesinden “otun yakıldığı yer” anlamında “otağ” kelimesi türetilmiş, fonetik değişmelerle “ocak” oluşmuştur. Türk mitolojisinde Tanrı Ülgen ateşi gönderirken ocakla birlikte göndermiştir. Dolayısıyla Türklerde ocağın devamı büyük önem taşımıştır. Ocağın sönmesi ailelerin bitmesi demektir. Eski Türkler ocakların sönmemesi için büyük çaba sarf etmişler, dua da etmişlerdir. Ateşle ilgili İran, Roma, Yunan, Kızılderili mitolojilerinde de benzer düşünceler vardır. Yalnız İran mitolojisinde ateş, tapınılan varlık olmuştur. Roma ve Yunan mitolojilerinde, atanın ruhunun ateşte bulunduğu inanılmıştır. Fakat Türklerde ateş, atanın kutsal emaneti olmuştur.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar “Kısaltmalar” kısmında yer almaktadır. İnayet, ateşle ilgili olarak Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi II”, Abdülkadir İnan’ın “Makaleler ve İncelemeler 1”, Pertev Naili Boratav’ın “100 Soruda Türk Folkloru” adlı eserlerini işaret etmektedir.

Değerlendirme: “Çırağını yakmak” veya “ çırağını yandırmak” deyimlerinin “aile ocağının, yani soyun devam ettirilmesi” anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bu da

Şamanizm inancına bağlanmaktadır. Çalışmada, bu inanış farklı kültürlerin mitolojileriyle de mukayese edilmiştir. İnanışın Türk mitolojisindeki farklı noktaları izah edilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji Dede Korkut, çırağ, ocak, ateş, aile,

84. İNDİRKAŞ, Zühre

“Türklerde Bir Kadın Tanrı: Umay” , **Toplumsal Tarih**, S:17, Mayıs 1995, s. 45-47.

Amaç: Umay Tanrıça’nın Türk kültüründeki yerinin incelenmesidir.

Kapsam: İndirkaş, Orta Asya’da İslam öncesi inanış sisteminin Şamanizm kaynaklı olduğunu aktarmıştır. Şamanın bu inanış sistemindeki dünyasal öge olmasından bahsetmiş ve en büyük tanrının Gök Tanrı olduğunu belirtmiştir. Farklı toplumlarda, Gök Tanrı’nın farklı adlarda varlığını sürdürmesine Altay Türklerinde Ülgen misal olarak verilmiştir. Umay, Ülgen’e eşlik eden tanrıça olmuştur. Çalışmada, Umay’ın ortaya çıkışına dair görüşlere yer verilmiştir. Umay’ın Göktürk Kitabeleri, Er Sogotok Destanı, Divanü Lügat it Türk gibi metinlerde yer alış biçimine işaret edilmiştir. Günümüz Yakutlarında Umay’ın uzantısı olarak ayısı ruhları ve bu ruhların çocuğa ilk yaşam soluğunu üflemesi; Umay’ın anlam olarak devam etmesi olarak gösterilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda, faydalanan kaynakların bulunduğu bir bölüm bulunmaktadır. İslam Ansiklopedisi’nde yer alan S. Buluç’a ait “Şamanizm” maddesi, Abdülkadir İnan’ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Radloff’un “Proben” bu kaynaklardandır. Bu kaynaklar göstermektedir ki Umay; soyu sürdürme, savaşlarda yardımcı olma, dişi ve yavrusunu koruma şeklinde roller üstlenmiştir.

Çalışmada, Radloff'a göre, Umay tanrıça figürünün yer aldığı dinsel bir töreni gösteren resme de yer verilmektedir.

Değerlendirme: Eski çağlarda Orta Asya'nın güney bozkırlarında, Altay bölgesinde benimsenen Umay Tanrıça; Türk ulusal kimliğinde kült olma hüviyetini barındırmaktadır. İndirkaş çalışmasında, İslamî inanışın etkisi ve geçen yüzyıllar içinde farklı adlar ve rollerde de olsa Umay'ın işlevselliğini koruduğunu göstermektedir.

anahtar kelimeler:

Umay, tanrıça, tanrı, Ülgen, şaman, ayısıt

85. İNDİRKAŞ, Zühre

“Türk Mitolojisinde Altın Taç ve İnanç”, **P Sanat Kültür Antika**, S:17, Bahar 2000, s. 86-89.

Amaç: İÖ 5. ya da 4. yüzyıldan kaldığı sanılan kurgandan çıkartılan Altın Adam (Genç Alp)'ın tacının üzerindeki figürlerin mitolojik açıdan incelenmesidir.

Kapsam: Taç ve altın çok eski çağlardan beri varlığını sürdürmektedir. Taç özel bir başlık çeşididir. Bu bağlamda kurganlarda da çok ilginç buluntular ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda Kazakistan'da yapılan kazıda, İÖ 5. ya da 4. yüzyıldan kaldığı sanılan kurgandan, altın giysilerle gömülmüş genç bir erkek cesedi bulunmuştur. Yapılan araştırmalar, bu Genç Alp'in Türk kültürüne ilişkin olduğunu ortaya koymuştur. Mireli Seyidof gencin tacı üzerindeki figürlerin Türk mitolojisini, söylence dünyasını yansıttığını göstermiştir. Çalışmada, bu bilgilerin ardından, tacın üzerindeki figürler şu başlıklar altında ele alınmıştır: Dağ motifi, Ağaç motifi, Kuş motifi, Aslan motifi, At motifi, Keçi motifi, Keçi boynuzlu, kanatlı at motifi, Ok

motifi, şeklidir. Türk mitolojisinde dağ, aileyi korur. Ağaca da kutsal ana gibi kavramlar yüklenmiştir. Kuş, Şamanizm’de sıklıkla kullanılan bir imge olmuştur. Aslan, Türk boylarında güneşi simgeler. Ok soy birleşimini temsil etmiştir. Genç Alp’in tacının üzerindeki figürler; Türk mitolojisindeki kutsal simgeleri, Şamanizm inancının öğelerini barındırmaktadır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda kaynakların yer aldığı kısım bulunmaktadır. Mireli Seyidoğlu’nun “Altın Muharib’in Soy Etnik Talihi Hakkında I (Kardaş Edebiyatlar, S. 2),” Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi” adları geçen kaynaklardır. Ayrıca Altı Adam (Genç Alp)’a ait resim de bulunmaktadır.

Değerlendirme: Altınla süslenmiş giysilerle gömülmüş Genç Alp’in tacının üzerindeki Türk mitolojisinin, inançlarının, kültürünün yansıması olan figürler ele alınmaktadır. Bu figürler doğa ve hayvan unsurlarına ait kutsiyet içeren semboller topluluğudur. Bu semboller kültürün, mitolojinin, inançların yansıması olan destanlarda da yer bulmaktadır. Çalışmada Maaday-Kara’dan destanından alınan bölümlerde, bu sembollerin yerini, anlamını, önemini görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, altın, taç, Altın Adam (Genç Alp), kurgan, Maaday Kara

86. İUSİUMBELİ, İrina

“Gagauz Türklerinin Mitolojisi Üzerine Bir Deneme”, **Millî Folklor**, C:9, S:68, Kış: 2005, s. 208-221.

Amaç: Gagauz Türkleri’nin mitolojisinin incelenmesidir.

Kapsam: Gagauz Türkleri'nin mitolojisi ile ilgili elde edilen mitolojik malzeme, şu bölümler etrafında incelenmiştir: 1.bölüm; Kozmogoni Mitleri ve Gök, Bulut, Yıldız, Yağmur, vs. İle İlgili İnanışlar, şeklindedir. Bu bölüm; gök, yer, güneş ve ay, yıldız, bulut, şimşek, gök gürlemesi ve yağmur ile ilgili tasavvurlar, rüzgâr, ateş, başlıkları altında ele alınmıştır. 2. bölüm; Hayvanlar ve Hayvan ile İnsanın Arasındaki Münasebetleri Yansıtan Mitler ve İnanışlar, şeklindedir. Bu bölüm; köstebek (körköstebek), kurbağa, kaplumbağa, yılan, leylek, kırlangıç ve kedi, karga, at, kurt, başlıkları altında ele alınmıştır. 3.bölüm; Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar, şeklindedir. Bu bölüm de; cadı, çarşamba karısı, cuma babusu ve pazar ana, magucu, rusali, tılsım, dev, çuma, lohusacı, başlıkları altında ele alınmıştır. Gagauz Türkleri arasında; mitolojik anlatılara 19. yüzyıla kadar yoğun olarak inanılmaktayken, 20.yüzyıldan itibaren, mitolojinin getirdiği açıklamaların zayıfladığı vurgulanmıştır. Bilimin getirdiği açıklamalar öne çıkmıştır. Mitler izlerini, destanlar ve masallar içinde göstermektedir. Çalışmada, Gagauz Türkleri'nin çok sayıda mitik inancı yer almıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar” ve “Kaynakça” adları altında iki kısım bulunmaktadır. M.Argunşah ve H.Güngör'ün “ Gagauz Türkleri, Tarih, Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı”, P. Naili Boratav'ın “ 100 Soruda Türk Folkloru, İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar”, Abdülkadir İnan'ın” Makaleler ve İncelemeler” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Gagauz Türkleri'nin mitolojisinin bazı motiflerin evrensel, bazılarının diğer Türk halklarıyla ortak, bazılarının da Slav halklarının mitolojik suretiyle benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir. Gagauz Türkleri'nin mitlerini anlamak için getirdikleri ve içlerinde bulundukları dini anlamak gerektiği vurgulanmaktadır. Her yeni gelen dinin, miti değişime uğrattığı belirtilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Gagauz Türkleri, kozmogoni, kült, mogucu, rusali

87. KARADENİZ, Fikret

“Giresun’da Aksu Geleneği veya Mayıs Yedisi Törenlerinin Mitolojik ve Kültürel Kökenleri”, **Türk Folkloru**, S:73, Ağustos 1985, s. 6-9.

Amaç: Giresun’da her yıl düzenlenen Mayıs Yedisi Törenleri’ni, ilkçağ medeniyetlerinin inanış biçimleriyle temellendirerek, bu inanışları günümüzde Giresunluların kendi değer yargıları ve ihtiyaçlarına göre yaşatmasının anlatılmasıdır.

Kapsam: Karadeniz, düzenlenen törenlere Mayıs Yedisi ya da Aksu isimlerinin verilmesini inceledikten sonra törenin uygulamalarına değinmiştir. Genellikle kadın ve kızlar, hastalar, dertliler, tören günü ırmağın kıyısında dilekte bulunurlar. İkinci olarak suya girip başlarından aşağı ırmak suyu dökerler. Daha sonra sacayaktan (üç ayaklı demir tezgâh) geçerler. Dördüncü uygulamada, Aksu Ağzı’nın 1,5 km açığında yer alan Aretias adasının çevresini bir kez dolaşırlar, Beşinci uygulama da pınardan su içmektir ve altıncı uygulama ise kurbandır. Yazar değerlendirmesini daha çok Hitit, Şaman, Yunan inanışlarına bağlayarak yapar. Giresunluların geleneklerine bağlı bir toplum oluşunu vermeye çalışır.

Malzeme: Çalışmada; yazılı kaynakların yanında sözlü kaynaklardan da istifade edilmiş ve yararlanılan kaynakların listesi çalışmanın sonunda, “Kaynaklar” ve “Yazılı Kaynaklar” kısımları ile verilmiştir. B. Malinowski’nin “Büyü, Bilim ve Din”, C. Levi Strauss’un “Din ve Büyü” adları geçen kaynaklardandır. “Tören ve Şenliklerde Mücahidler (Osman Ağa Çetesinin Sembolü)” temalı bir de fotoğraf vardır.

Değerlendirme: Aksu törenlerinin en eski Anadolu inanışlarının üzerine oturtulmasının anlatıldığı çalışmada; halk bilimi açısından birinci derecede kaynak olan sözlü kaynaklara da müracaat edilmesi dikkat çekmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Giresun, Aksu ırmağı, Mayıs yedisi, tanrıça Nana, Şamanizm

88. KARADENİZ, Fikret

“Giresun Yöresinde Toplumun Cin, Peri, Büyü, Cadı, İnanç ve Masallarına Katılımı”, **Millî Kültür**, S:80-81, Mart-Nisan 1986, s. 5-8.

Amaç: Giresun yöresinde toplumun cin, peri, büyü, cadı, inanç ve masallarına katılımının incelenmesidir.

Kapsam: Giresun çeşitli kültürlerin harmanı olan, insanların metafizik dünyanın yansımalarını yadırgamadan benimsediği bir yöredir. Çalışmada bu doğrultuda cin, büyü, cadı inancına dair misaller sunulmuştur. Bu inanışların İpek ve Baharat yolu tüccarlarının, Hindistan ve Yunanistan’dan taşıdıkları masalların Anadolu’ya dökülmüş parçaları olduğu nakledilmiştir. Masalların kaynağının mitoloji olmasına işaret edilmiştir. Cin, peri, cadı, büyü masallarının oluşumunda yörenin yaşamış olduğu; Hitit-Saka, Milet-Ceneviz-Roma-Bizans, Şaman-Oğuz, Pontus kültürlerinin etki ve birikimlerinin etkili olduğu aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Bozkurt Güvenç’in ”Japon Kültürü”, V.Propp’un ”Masalın Biçimbilimi” şeklindeki yazılı kaynakların yanında sözlü kaynaklar da yer bulmaktadır.

Değerlendirme: Karadeniz, cin, peri, cadı, büyü inanışları ile ilgili anlatılan olayların; halkın zihniyetinde şekillenmiş gerçeklikler olarak kabul etmek durumunda olduğumuzu belirtmektedir. Bu masalların ana temasının gerilim ve korku olduğu; doğruluğuna inananların yanında olmayanların da bulunduğunu

aktarmaktadır. Masal dinlemek ve anlatmak ihtiyacını, bu masalların kaynağının da mitolojiye dayandığını izah etmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, masal, Giresun, büyü, cadı, metafizik

89. KAYA, Muharrem

“Gönül Hanım, Bozkurtlar, Ağrı Dağı Efsanesi Romanlarında Köken Miti”, **Folklor/Edebiyat**, C:VII, S:XXVI, 2001/2, s. 105-110.

Amaç: Gönül Hanım, Bozkurtlar, Ağrı Dağı Efsanesi romanlarında köken mitinin incelenmesidir.

Kapsam: Köken mitleri, dünyanın yaratılışıyla bağlantılıdır ve kökene dönüş isteğini de içinde barındırırlar. Kökene dönüşü törenlerle gerçekleştiren insan, kutsal zamandaki ve mekândaki kutsal güçten de faydalanmış olur. Çalışmada, köken mitlerine dair bu unsurların kullanımı üzerinde durulmuştur. Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun 1920’de Tasvîr-i Efkâr gazetesinde tefrika edilen ve 1971’de kitap olarak yayınlanan “Gönül Hanım” romanında, kökene dönüşün heyecanı ile ilgili bölümler vardır. Bunlardan birinde, roman kahramanlarından Bahadır Bey’in ağzından Orhun ve Turfan âbidelerinin bulunduğu yerler, atalarımızın, millî namusumuzun beşiği olan ilk yurtlarımız olarak gösterilmiştir. Roman kahramanlarının kutsal mekânları merkez olarak görmeleri, mitik düşüncedeki insanların düşüncelerine benzetilmiştir. Romanın sonraki bölümlerinde mitik merkez, köken yerini siyasî merkeze, İstanbul’a bırakmıştır. Nihal Atsız’ın 1946’da Bozkurtların Ölümü ve 1949’da yayınlanan Bozkurtlar Diriliyor adlı birbirinin devamı olan romanları “Bozkurtlar” adıyla bilinir. Bu romanlarda Ötüken merkez konumdadır. Romanda, yiğitlerin ruhunun mitolojide tanrıların mekânı olan dağa

yükselmesi, Türk mitolojisine uygun bir şekilde kutsallaştırma gibi unsurlar bulunmaktadır. Yaşar Kemal'in "Ağrı Dağı Efsanesi" romanında, Ağrı Dağı kutsal bir mekân olmuştur. Mitolojik dünyanın eksenini temsil etmiştir. Ağrı Dağı kutsal bir mekân olmanın yanında halkın yerine de kullanılmıştır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarla gösterilmektedir. Mircea Eliade'nin "Mitlerin Özellikleri", Abdülkadir İnan'ın "Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Kültü" , "Makaleler ve İncelemeler, C.2" adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Kaya, üç romanda yer alan mitolojik kutsal mekân unsurlarının, yazarların dünya görüşlerine uygun olduğunu aktarmaktadır. Ahmet Hikmet Müftüoğlu ile Nihal Atsız'ın romanlarında öze dönüşün, Yaşar Kemal'in romanında ise mitolojik mekânın halkın kendisinin ve gücünün simgesi olması görülmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, köken mitleri, Gönül Hanım romanı, Bozkurtlar romanı, Ağrı Dağı Efsanesi romanı, kutsiyet

90. KAYA, Muharrem

"Türk Halk Anlatılarında Kadın", **Toplumbilim**, S:15, Mayıs 2002, s. 49-54.

Amaç: Türk halk anlatılarında ataerkil ve anaerkil kültürün izlerinin, Türk atasözlerinde kadınlarla ilgili çerçevedeki değerlendirmelerin incelenmesidir.

Kapsam: Atlı-göçebe kültürün etkili olduğu Türklerde kadın; erkeklerle yönetim ve hukuk açısından eşit bir konumda yer almıştır. İslâmiyet'ten sonra farklı kültürlerin etkisiyle daha pasif bir konuma itilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla da

kadınlar sosyal, siyasî, ekonomik pek çok hakka sahip olmuştur. Bu çalışmada kadının, değer hükmünün girilen medeniyet dönemlerine göre halk anlatılarında yer bulması incelenmiştir. Öncelikle halk anlatılarının temeli olan mitolojiye yer verilmiştir. Türk mitolojisinde kadınla ilgili pek çok unsur bulunmaktadır. Altay yaratılış mitinde, Tanrı Ülgen evreni yaratırken Ak-Ana'dan ilham almıştır. Mitolojik metinlerde toprağın, kadına benzer şekilde insanı doğurduğu görülür. Şamanlar Türk mitolojisinin inanç ve uygulama yönünü yaşatmışlardır. Şaman, kadın ve erkeklerle ilgili çeşitli sembolleri bir arada kullanmıştır. Mitolojik kökenli destanlarda kadın hem ödül hem de soyu kutsallaştıran tanrısal bir unsurdur. Oğuz Kağan, gök ve yer tanrısının sunduğu kadınlarla evlenir. İslâmiyet'e geçildikten sonraki dönemin destanı Battal Gazi' de kadınlar, Battal Gazi'nin büyüklüğünün, yüceliğinin gösterilmesinde araçtır. Battal Gazi, Manas gibi destanlarda silah kullanan, güreşen kadınlara da rastlanmıştır. Manas'ta Kanıkey, Manas'a yol gösteren eştir. Türk masallarında kadınlar genç, yaşlı, fakir, zengin gibi özellikleri ile yer alırlar. Efsanelerde erkekler kadar saygın olan ermiş kadınlar karşımıza çıkar. Cevdet Kudret'in yayınladığı Ortaoyunu adlı kitapta yer alan Kanlı Nigâr, Çivi Baskını gibi oyunlarda kötü yola düşmüş kadınların faaliyetleri ve cezalandırılmaları anlatılır. Halk edebiyatı içinde kadınlarla ilgili en çarpıcı ifadeler atasözlerinde yer almaktadır. Divanü Lugati't-Türk ve Kutadgu Bilig'te kadınlarla ilgili atasözleri bulunmaktadır. Divanü Lugati't- Türk'te sabır, olgunluk, temizlik gibi değerler ön plândandır. Kutadgu Bilig'te ise kadınlar; güvenilmez, korkak, yalancı, vefasız, irade yoksunu kişilerdir. Kadınlarla ilgili olumsuz ya da olumlu çok sayıda atasözü bulunmaktadır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda kaynakların yer aldığı “Notlar” kısmı bulunmaktadır. Gülçin Çandarlıoğlu'nun “Türk Toplumunda Kadın (Hayat Tarih Mecmuası, C.I, S:4)”, Mualla Türköne'nin “Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü”, Andréé Michel'in “Feminizm”, Emel Doğramacı'nın “Türkiye'de Kadının Dünyü ve Bugünü”, Ahmet Rasim'in “Ortaoyununda Kadın” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Tarihsel süreç içinde toplayıcı, avcı toplumlardan kapitalist, sosyalist toplumlara kadar kadının konumu üzerine geniş bir literatür oluşmuştur.

Çalışmada halk anlatıları çerçevesinde, mitolojik dönemden günümüze kadar kadının yerini, kadına yüklenen anlamları görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kadın, toplum, Şamanizm, destan, atasözleri

91. KAYA, Muharrem

“Binboğalar Efsanesi’nin Mitolojik Bir Yorumu”, **Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal (Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Uluslararası Yaşar Kemal Sempozyumu)**, Ocak 2003, s. 115-123.

Amaç: Yaşar Kemal’in Binboğalar Efsanesi romanının, mitolojik açıdan yorumlanmasıdır.

Kapsam: Binboğalar Efsanesi romanı Çukurova çevresindeki yörüklerin, göçerlerin son dönemlerini anlatmaktadır. Romanda yörüklerin yaşama tarzı, yaşama bakışı, töreleri ile ilgili mitolojik unsurlar bulunmaktadır. Yaşar Kemal yaban toplumun düşüncesini verebilmek amacıyla çok sayıda doğa unsuruna yer vermiştir. Romanda toprağı kutsallaştırma, Hıdırellez gecesi suya girme gibi mitolojik unsurlar bulunmaktadır. Hıdırellez’in temelinde doğanın dönüşümü ile ilgili mitolojik inançlar yatar. Kaya, şamanları andıran Demirci Haydar Usta, demir ve kılıç motifleri, roman kahramanlarının kendilerine has mit üretmesi gibi unsurlara da değinmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Ramazan Çiftlikçi’nin “Yaşar Kemal: Yazar, Eser, Üslup”, Claude Lévi-Strauss’un “Yaban Düşünce”, Jean-Paul Roux’un “Türklerin ve Moğolların Eski Dini”, Berna Moran’ın “Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2” adları geçen kaynaklardanır.

Değerlendirme: Binboğalar Efsanesi adlı romanda, yörüklerin yaşama tarzı, hayatı değerlendirışı, törenleri, doğayı anlamlandırmaları ile mitolojik bilince sahip olduklarını görebilmekteyiz. Mitolojik bilinç yani oba halkı kaybetmiştir. Kaya, obanın eski yaşam tarzına direnecek gücü kalmadığını ve Berna Moran'ın yozlaşma mitosunu dediği bu temanın aslında mit yıkımı olduğunu nakletmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Binboğalar Efsanesi romanı, Yaşar Kemal, yörük, yaban, yozlaşma

92. KAYA, Muharrem

“Şamanist Türk Mitolojisinin Erzurum Efsaneleri’ndeki İzleri”, **Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Sanatı ve Kültürü Prof. Nejat Diyarbekirli’ye Armağan**, Şubat 2006, s. 563-572.

Amaç: Şamanist Türk mitolojisi merkeze alınarak, Bilge Seyidoğlu’nun “Erzurum Efsaneleri” adlı kitabındaki efsanelerin incelenmesidir.

Kapsam: Kaya, mitoloji kavramı, Türkler’in girmiş olduğu kültür ve inanç daireleri, efsane ve mit arasındaki farklılıklar ile benzerlikler üzerinde durmuştur. Çalışmada; Şamanizmin geniş inanç ve mitolojiye dayanması, yaygınlığı sebebiyle Şamanist Türk mitolojisi merkeze alınmıştır. Efsanelerin mitlerden oluştuğu tezi dolayısıyla efsane üzerinde durulmuştur. Erzurum efsaneleri üzerinde durulmasının sebebi de Bilge Seyidoğlu’nun “Erzurum Efsaneleri” adlı kitabındaki efsanelerin, Türk mitolojisi ile ilgili bağlantılarının incelenmemiş olması olarak gösterilmiştir. Çalışma mitolojinin bölümlerine göre ele alınmıştır: Teogoni, Kozmogoni, Antropogoni, Eskatoloji, şeklindedir. Teogonik anlatılar; tanrıların doğuşları, birbirleriyle ilişkileri, insan hayatı ve doğayla ilgili işlevleri üzerine kuruludur. Bu bağlamda incelenen efsanelerde; yer altına inme, Hızır, ata kültürünün evliya kültüne dönüşmesi, iyeler, Al

karısı, ruhlarla insanların evlenmesi, ay, su kökenli atlar, kutlu mağara gibi motifler mitolojik yönden irdelenmiştir. Kozmogonik anlatılar; evrenin, dünyanın, yeryüzü şekillerinin, tabiat unsurlarının oluşma sebebi, insanlarla olan bağlantısı üzerine kuruludur. Bu bağlamda incelenen efsanede, dünya tasarımı irdelenmiştir. Antropogonik anlatılar; insanın yaratılışı, yaratılış sebebi, görevleri, insanlar arasındaki farklılığın sebepleri üzerinde kuruludur. Bu bağlamda incelenen efsanelerde; Tanrı'nın verdiği görevi yerine getirmeyenlerin cezalandırılması, su canavarı, uçabilme gibi motifler irdelenmiştir. Eskatolojik anlatılar; kıyametin niçin ve nasıl çıkacağı üzerine kuruludur. Bu bağlamda, Erzurum Efsaneleri'nde herhangi bir unsura rastlanmamıştır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarla gösterilmektedir. Pertev N. Boratav'ın “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı”, Abdülkadir İnan'ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Emel Esin'in “ Türk Kozmolojisine Giriş”, Yaşar Kalafat'ın “Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri”, Metin Ergun'un “Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi, C.1” adları geçen kaynaklar arasındadır.

Değerlendirme: Mitoloji yaban toplumların insanını, doğasını, inançlarını aydınlatmaktadır. Halk düşüncesinin, kültürünün temellerini mitolojide bulabilmekteyiz. Bu çalışmada, Erzurum efsanelerinde halk düşüncesinin, kültürünün temeli aranmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Şamanizm, Erzurum, efsane, teogoni, kozmogoni

93. KAYA, Muharrem

“Destandan Halk Hikâyelerine Değişen Beden Tasvirleri”, Uluslararası Türk Kültüründe Beden Sempozyumu, (04-05 Nisan 2007).

Amaç: Destandan halk hikâyesine değişen beden tasvirlerinin incelenmesidir.

Kapsam: Kaya, beden folkloru çalışmalarının bedensel duruşların simgesel anlamlarından dövme geleneklerine kadar yayıldığını belirtmiştir. Öncelikle Oğuz Kağan Destanı'ndaki beden tasvirlerine değinmiştir. Destanlardaki beden tasvirleri mitolojik kutsallıklara dayanmaktadır. Oğuz Kağan'ın yüzü gök rengi, bileği kurdun bileği gibidir. Oğuz'un ilk karısı gökten ışıkla yeryüzüne iner. Gökten inen kız, Türk mitolojisinde önemli yer tutan Kutup Yıldızı'na benzetilmiştir. Oğuz'un ayağı güçlülüğü ile öküzle benzetilmiştir. Boğa ve öküz, Eski Türklerde Alplik orgunudur. Oğuz Kağan destanında beden evrenle özdeşleştirilmiştir. Manas Destanı'nda bazı şahıslar kişilik özellikleriyle hayvanlara benzetilmiştir. At unsuru, destan kahramanlarının en önemli yardımcısıdır. Kaplan, yiğitlik sembolüdür. Aslan, gökle bağlantılıdır. Dede Korkut Kitabı'nda Tepegöz'le ilgili bölümde; bedenden bedene dönüşerek savaşmak iki şaman arasındaki savaşlara benzemektedir. Tepegöz Basat'la karşılaşınca, Basat'a kim olduğunu sorar. Basat'ın cevabında mitolojik unsurlar vardır. Verilen cevap, türeyiş mitlerindeki ağaçtan ve hayvandan türemeyi hatırlatır. Dede Korkut Kitabı, destandan halk hikâyesine geçiş dönemi eseridir. Şahısların tasvirinde hayvanla ve çiçekle ilgili benzetmeler yapılmıştır. Halk hikâyelerinde sevgilinin boyu selviye benzetilir. Gül güzellik unsurlarındandır. Gül ve bülbül mazmunu halk hikâyelerinde sıklıkla yer almaktadır. Seven ve sevilen arasında av ile avcı ilişkisi vardır.

Malzeme: Çalışmada kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Emre Işık'ın “Beden ve Toplum Kuramı”, Katharine Young'un “Beden Folkloru”, Bahaedin Ögel'in “Türk Mitolojisi”, Naciye Yıldız'ın “Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller” Muharrem Ergin'in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çalışmada, destanlarda ve halk hikâyelerindeki beden tasvirlerinden örnekler aktarılmaktadır. Model alınabilecek hayvanlara bedenle ilgili benzetmeler; kozmolojik unsurlara, geçim tarzına, sosyal hayata bağlı yapılan benzetmelerdir. Halk hikâyelerinde tarım ve hayvancılığa dayalı yapının

yansımalarına bağılı olarak benzetmeler yapılmıştır. Yerleşik hayatın izleri bu eserlerde görülmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, destan, halk hikâyesi, beden folkloru, kutsiyet, tasvir

94. KORKMAZ, Ramazan

“Dede Korkut Hikâyelerindeki Su Kültünün Mitik Yorumu”, **Türk Kültürü**, S:418, Şubat 1998, s. 91-98.

Amaç: Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki su kültürünün mitolojik olarak, evren ve insan ilişkileri yönüyle yorumlanmasıdır.

Kapsam: Korkmaz, mitin tanımı yaptıktan sonra su unsurunun bütün kültürlerde varlığın özü ve kutsal oluşunu anlatmıştır. Bu unsurun iki temel özelliğini, dişil ve doğurgan oluşu ile gizli güçlerin evrensel toplamı olarak değerlendirmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki su unsurunu bu anlayışın devamı olarak görmüştür. Konuyu giriş niteliğindeki tanımlardan ve değerlendirmelerden sonra “Dişil ve Doğurgan Bir Öge Olarak Su” ve “Gizil ve Evrensel Güçlerin Toplamı Olarak Su” alt başlıkları ile yorumlamıştır. Yazara göre su, yaşamın devamının, insanın var oluş mücadelesinin göstergesidir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde bununla ilgili olarak akıntılı görklü su, akan su gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu da suyun dişil ve doğurgan oluşudur. Suyun duru, temiz, çözücü olması ise gizil ve evrensel güçlerin toplamı temsil etmektedir.

Malzeme: Çalışmada dipnotlar şeklinde verilmiş kaynakça bulunmaktadır. Daha çok Mircea Eliade’nin “Mitlerin Özellikleri” ve “İmgeler Simgeler” adlı eserlerinden faydalandığı görülmektedir. Anlatım misallerle pekiştirilmektedir. Dünya mitolojilerinde ölümün suya dalma, yaşamında sudan çıkma gibi motiflerle ifade

edilmesine; Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki geçen “ Hanım hey... Kan gibi akan görklü suyun kurumasın...” şeklindeki dua verilen misallerdendir.

Değerlendirme: Yazar, mitolojik düşüncede insanın evren ile ilişkisinin niteliksiz olmayıp hayatın devamlılığı açısından son derece önemli olduğunu aktarmaktadır. Konu edinilen su unsurunun, temiz, duru ve saflığın simgesi olarak kalması için itina gösterilmesinin, evrensel uyum ve dengenin devamı için hayati unsurlar taşıdığını vurgulamaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, su, Dede Korkut, materia prima, yaratılış, kültür

95. MEMMEDOV, Celal

“Dede Korkut Hakkında” , **Türk Lehçeleri ve Edebiyat Dergisi**, S:9, Ekim 1996, s. 52-54.

Amaç: Türk mitolojisinde Ulu Yer Ana tipinin, Dede Korkut’la ilişkilendirilmesidir.

Kapsam: Yer Ana mitolojide, yerle veya toprakla özleştirilmiştir. Yaratıcı, kurucu fonksiyonları ile belirlenmiştir. Koruyucu ve bereketin sembolüdür. Mitolojik dünya modelinde ölümsüzdür. Ölümsüzlük arayışları, ölümden kaçış Yer Ana’dan kaynağını almıştır. Hızır da Yer Ana’ya özgü ölümsüzlüğün taşıyıcısıdır. Yer Ana, yerin ecdat ruhudur. Dede Korkut Kitabı’nda ecdat ruhu Korkut Ata’dır. Korkut Ata, Yer Ana ile bağlantılıdır. Korkut’un ata ile yani yeraltı dünyasıyla, ecdat ruhuyla bağlantılı olduğu korkut adının kendisinde bulunmaktadır. Çalışmada bu anlatımların yanında; kazaka, Kırgız bakışlarının dualarında geçen “.....Su ayağı er korkut!..” ifadesi ile Dede Korkut’taki “ Korkut sinirli katı yay.” Anlatımı üzerinde de durulmuştur. Su mitolojik sistemde yerle, yeraltı dünyasıyla ilişkilidir. Hayatın,

bolluğun sembolüdür. Mitolojide bunların sahibi de Yer Ana'dır. Yayın anlamı da kozmik veya mitolojik ana karnıdır. Yay, mitolojik Yer Ana'yı simgelemektedir.

Malzeme: Çalışmada mitolojik Yer Ana unsuru, bilhassa Dede Korkut Kitabı ekseninde değerlendirilmektedir.

Değerlendirme: Türk mitolojisinin muhteşem yapıları varlığı Ulu Yer Ana'nın etnik-kültürel sistem içerisinde biçimini değiştirdiği, dönüşüme uğradığı nakledilmektedir. Hızır, İrkıl Hoca, Ulug Türk, Nuranî Derviş, Al (Hal) , Erlik, Dumrul gibi mitolojik varlıkların; bu dönüşümle müstakil ruhlara, mitolojik varlıklara çevrildiği belirtilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Ulu Yer Ana, kozmoloji, ölümsüzlük, Dede Korkut Kitabı, Korkut Ata

96. MİRZAOĞLU- SIVACI, F.Gülay

“ Türkülerde Mitolojik Unsurlar” , **Türkbilg**, 2005/10, s. 34-53.

Amaç: Türkülerde mitolojik unsurların tespit edilmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ve kapsamda ele alınmıştır: Giriş; türkülerde mitolojik unsurlar iki biçimdedir. Anlatı türkülerinde, efsâne konulu türküler büyük ölçüde mitolojik unsurlardan oluşmaktadır. İkincisinde de herhangi bir mitolojik motif, türkünün ana konusuyla ilişkili veya ilişkisiz biçimde türkülerde yer alır. I. Türkü Metinleri ve Mitolojik Motifler/A.Efsane Konulu Türküler, a. Geyik Avı Türküsünün Hikâyesi ve Türkü Metni b. Türk Mitolojisinde Geyik Motifi; geyik mitolojide kutsaldır, tanrının elçisidir. Şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan atalardandır. Türk mitolojisinde, peşinden koşan avcıyı ölüme götüren geyikleri

anlatan efsaneler mevcuttur. B. Türkü Metinlerinde Dağınık Biçimde Yer Alan Mitolojik Motifler, A. Türk Mitolojisinde ve Türkülerde Kozmolojik Unsurlar: Ay, Yıldız, Güneş; Güneş ve ay kültü eski çağlardan beri bilinmektedir. Altaylı Şamanistler güneşle ant içerlerdi. Güneş ana, ay ataydı. Türk destan kahramanı Oğuz Kağan, göğün ve yerin kızı ile evlenmiştir. Yıldızlardan da Zühre yıldızı (Çoban yıldızı, Çolpan, Solbon, Seher yıldızı) takdis edilir. Ay, güneş ve yıldızlar genellikle aşk, sevgi, sevgili ya da ayrılık konularını işleyen türkülerin başlangıç dizelerinde yer alır. Türk kültüründe yıldız, genellikle mutluluğun ve bereketin sembolü olmuştur. b. Türk Mitolojisinde Dağ Kültü ve Türkü Metni Örnekleri; yer-su ruhlarının en önemli temsilcisi dağdır. Dağ kültü, Gök Tanrı ile ilgilidir. Türkülerde dağ, canlı bir varlık gibidir. Bazen sevgili ile arada engeldir, bazen ondan medet umulur. Bazen de dert ortağı olmuştur. c. Kutsal Ağaçlar: Hayat Ağacı/ Gök Ağacı/, Diğer Ağaçlar ve Türkü Metni Örnekleri; hayat ağacı sonsuzluğun ve ölümsüzlüğün sembolü olmuştur. Yer ile göğü birleştiren kozmik ağaçtır. Ağaç motifi olayla ya da asıl tema ile birleştiren kozmik ağaçtır. Ağaç motifi olayla ya da asıl tema ile ilgilidir. Ağaçla konuşmak, onu konuşturmak Türk halk şiirinde sıkça rastlanan bir durumdur. d. Su Kültüne Bağlı Unsurlar: Irmak, Pınar, Dere, Çay ve Türkü Metni Örnekleri; Türk kültüründe yer- su kültürünün izleri son derece yaygındır. Türkülerde pınar, çeşme, çay, dere gibi unsurlar, genellikle aşk türkülerinde olmak üzere, sıkça görülmektedir. e. Türk Mitolojisinde ve Türkülerle Kartal; Türk mitolojisinde kartal güneşi, gücü temsil etmektedir. Anadolu Türk kültüründe yiğitliğin sembolüdür. Türkülerde yiğitler kartala benzetilmiştir. Kartalın yanı sıra şahin, doğan ve bunların davranışları türkülerde yer almıştır. f. Türk Mitolojisinde ve Türkülerde Turna, Kaz, Kuğu, Ördek, 1.Turna; Yakut Türkleri kimi boyların turnadan türediğine inanmıştır. Dervişler de zaman zaman kuş donuna girmişlerdir. Türkülerde turna sevgiliden haber getirir, ona selam ve haber götürür. 2. Kaz, Kuğu, Ördek; Türk mitolojisinde kaz çeşitli anlamlara ve işlevlere sahiptir. Kuğu kuşundan/ kazdan türeme inanışları bulunmaktadır. Şaman ayinlerinde de yeri vardır. Türkülerde daha çok sevgiliyi ve onun güzelliğini ifade etmede benzetme ögesi, metafor olarak yer almıştır. g. Türk Mitolojisinde ve Türkülerde Kutsal Meyveler, 1. Elma; mitolojide ve semâvî dinlerinde kutsal bir meyvedir. Elma folklor türlerinde genellikle neslin sürekliliğini sağlayan özelliğiyle ortaya çıkar. Türkülerde adak, nişan, gönül verme, aşk

sembolüdür. 2.Nar; mitolojide aşkın meyvesidir. Bereketin, verimliliğin, doğurganlığın sembolüdür. Aşk konulu türkülerde nar; aşkı, sevgiyi, sevgiliyi ifade etmede sıkça kullanılmıştır. Bu anlatımlardan sonra da “Sonuç” bölümüne yer verilmiştir.

Malzeme: Çalışmada dipnot olarak açıklamalar ve “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır.Osman Attila’nın “Afyonkarahisar Türküleri”, Yaşar Çoruhlu’nun ”Türk Mitolojisinin Ana Hatları”, Mircea Eliade’nin “Mitlerin özellikleri”, Pervin Ergun’un “Türk Kültürlerinde Ağaç Kültü“, Ignacz Kúnos’un “Türk Halk Türküleri”, Mutlu Özgen’in “Türk Halk Türkülerinde Mitolojik İzler (Hacettepe Üniv., Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Anlatım Türleri II)” Mehmet Özbek’in “Folklor ve Türkülerimiz” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Mitolojik unsurlar zaman içerisinde ihtiyaçlara göre yeni işlevler yüklenerek varlıklarını sürdürmektedir. Geçmişte sahip oldukları anlamdan izler taşırlar. Çalışmada Türk kültüründe türkülerin, türün yaygınlığı da dikkate alındığında mitolojik motiflerin geleceğe taşınmasında en işlevsel metinler olarak görüldüğü nakledilmektedir. Türk halk türkülerinde mitolojinin izlerini, türkülerin barındırdığı formüller ve semboller ile bulmanın mümkün olduğu işaret edilmektedir. Çalışmada, türkü metinlerinde sıkça rastlanan mitolojik unsurları ve bu unsurların yer aldığı türkü metinlerinden misalleri görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, türkü, türk halk türküler, kültür, motif, efsâne.

97. NAZLI, Atiye

“Prof. Dr. Saim Sakaoglu’nun Gümüşhane ve Bayburt Masalları Adlı Kitabındaki Bazı Masalların Mitolojik Özellikleri”, Prof. Dr. Saim Sakaoglu’na Armağan, Nisan 2006, s. 259-269.

Amaç: Saim Sakaoglu’nun Gümüşhane ve Bayburt Masalları adlı eserindeki bazı masalların, mitolojik unsurlarının incelenmesidir.

Kapsam: Nazlı, masal ve mitolojinin halk edebiyatının temel taşları olduğunu vurgulamıştır. Masal, mitoloji tanımlarına yer vermiştir. Gümüşhane ve Bayburt Masalları adlı eserdeki; ağlayan narla gülen ayva, insan yiyen kız ve Melikşah masalları incelenmiştir. Her masalın öncelikle motifleri sıralanmıştır. Sonrasında motiflerde geçen mitolojik unsurlar incelenmiştir. At, peri, demir, renkler, ağaç, cadı karısı, geyik, Hızır, kurt, kartal gibi mitolojik kavramlar yorumlanmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” bölümü yer almaktadır. Yaşar Çoruhlu’nun “Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi”, Tuncer Gülensoy’un “Türk Mitolojisi, Destanları ve Efsânelerine Bir Bakış”, Jean-Paul Roux’un “Türklerin ve Moğolların Eski Dini”, bu kaynaklar arasındadır.

Değerlendirme: Nazlı, masalı mitolojiye çevirebilir miyiz sorusunu yöneltmiştir. Bu soruya, az da olsa cevap verebilmek amacıyla üç masal inceleneceğini belirtmiştir. Çalışmada masalın ve mitolojinin sözlü kültüre dayandığı ve birbirlerinden etkilenmelerinin doğal olduğu da vurgulanmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, masal, at, ağaç, Hızır, kurt

98. OĞUZ, M. Öcal

“Mitolojimizde ve Ural Batır Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su”, **Millî Folklor**, C:5, S:38, Yaz 1998, s. 22-24.

Amaç: Türk mitolojisindeki başlangıçtaki sonsuz su motifinin, dünya mitlerindeki yaratılış düşünceleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmesidir.

Kapsam: Altay Yaratılış mitlerine ait, dünyanın başlangıçtaki sonsuz sudan ibaret olduğu bölümüne yer verilmiştir. Türk kozmolojisinde başlangıçtaki su motifinin, diğer kültürlerden farklı olmasına işaret edilmiştir. Bu duruma misal oluşturması açısından; Kızılderili, Çin, İskandinav ve İzlanda, Tibet, Büyük Okyanus adalarındaki yerlilerin mitlerine ait başlangıç düşüncelerine dikkat çekilmiştir. Türk soylu veya Türklere akraba olduklarına dair bilgiler verilen Sümerlilerin mitolojisindeki, başlangıçtaki sonsuz suyun da Türk mitolojisine benzediği vurgulanmıştır. Başkurt destanı Ural Batır’da, dünyanın başlangıcı olarak sonsuz suyun kabul edildiği gösterilmiştir. Çalışmada, Başkurt sahasında da genel Türk düşüncesinden ayrılma olmadığı; Altaylarda yaşayan mitlerin İdil-Ural bölgesinde de yaşamaya devam ettiği nakledilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” ile “Notlar” kısmı bulunmaktadır. Bahaeddin Ögel’in “ Türk Mitolojisi I”, B. Malinowski’nin “ Büyü, Bilim ve Din” , Metin Ergun- Gaynislan İbrahimov’un “Başkurt Halk Destanı Ural Batır” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Dünya mitolojilerindeki başlangıç düşünceleri, Türk mitolojisi ile karşılaştırılmalı bir şekilde ele alınmaktadır. Sonsuz su motifinin Türk düşüncesindeki müşterekliği vurgulanmaktadır. Bu motifin dünya mitlerinden farklı olarak Türk mitolojisinde yer alması izah edilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kozmoloji, yaratılış, kaos, kozmos, Ural Batır

99. OĞUZ, M. Öcal

“Mit Yoksullaşması ve ‘Bayram Dede’ Miti”, **Millî Folklor**, C:7, S:53, Bahar: 2002, s. 5-9.

Amaç: Türk ve Doğu mitlerinin yoksullaşma sebepleri ile yerel mitleri çağdaşlaştırma ve küreselleştirme yöntemlerinin incelenmesidir.

Kapsam: Batılı ülkeler ekonomileri ve araştırmaları sayesinde kendi mit ve ritüellerini küreselleştirmektedirler. Türk toplumunda din yorumcularının; Türk mit ve ritüellerini hurafe, Şamanist kalıntı, putperestlik çağı kalıntıları gibi göstermeye çalışmaları mit yoksullaşmasına sebep olmuştur. Bunların üzerine bazı çevrelerce Türk kültürünün küçümsenmesi ve medyatik baskılar eklenince, Türk mit ve ritüellerinin çağdaşlaşmasının önü tıkanmıştır. Çalışmada, dünyayı saran çağdaş ritüellerin büyük oranda Batı toplumunun sosyal ve dinsel tarihinden kaynaklandığı aktarılmıştır. Türk ve Doğu sermaye sahiplerinin bayram tüketim alışkanlıklarını biçimlendirerek yönlendirmesinin yeni dengeler oluşturabileceği belirtilmiştir. Çocukların hediyelerini Bayram dedenin getirmesi temelinde, küreselleşme mümkün olabilir. Bu konuda gereken, yerel sermaye sahiplerinin ve kitle iletişim araçlarını ellerinde bulunduranların destek vermeleridir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Fransa’nın bilim kuruluşu CNRS tarafından yayınlanan “La Fête du mouton” (Koyun Bayramı) , M.Öcal Oğuz’un ‘‘Küreselleşme ve Ulusal Kalıt Kavramları Arasında Türk Halkbilimi (Millî Folklor, Sayı:50)’’ makalesi bu kaynaklardandır.

Değerlendirme: Batı toplumları mit ve ritüellerini çağdaş ve küresel kılmayı başarırken Türk ve Doğu mitleri yoksullaşmaktadır. Oğuz, bu durumun sebeplerini, sonuçlarını irdelemektedir. Doğu toplumlarının mit ve ritüellerini tanıtmayı, küreselleştirmesi konusunda yapılması gerekenleri aktarmaktadır.

anahtar kelimeler:

mit, ritüel, bayram, küreselleşme. Noel Baba, Hızır

100. ÖGEL, Bahaettin

“Türklerde Kartal ve Kartal Arması”, **Türk Kültürü**, S:118 (Ordu Sayısı), Ağustos 1972, s. 1128-1146.

Amaç: Sonsuzluğun sembolü kartalın Türk düşünce ve inanış sisteminde önemli bir yer tutmasının ve Türk mitolojisinin gereğince bir devlet arması haline gelmesinin anlatılmasıdır.

Kapsam: Ögel, devlet sembolü olarak kartalın öncelikle hangi millet tarafından kullanılmaya başladığı sorusundan hareket etmiştir. Bu bağlamda Kuzey Türkleri ile Selçuklu Türklerinin Avrupa’ya tesirine değinmiştir. Sonrasında konu şu başlıklar altında incelenmiştir: Türklerin Aile Ekonomisinde Kartal, Türklerde Kartal Hükümdarlığın Bir Sembolü İdi, Türklerde Kartala Saygı Eski Bir Din Geleneği İdi, Çift Başlı Kartallar ve Türk Mitolojisi, Türk Kartalları, Astronomi ve Takvim Sembolü İdiler, Sonuç.

Malzeme: Ögel, Türk inanışında, dininde, mitolojisinde, gündelik yaşamında, devlet teşkilatında kartalın yer alış biçimine; 19. yüzyılda Orta Asya’da seyahat etmiş olan Atkinson’un resimlerine ve kazılarda çıkartılan Türk eserleri ile kabartmalarına yer vererek aktarmaktadır. Bu şekilde yirmi üç tane şekil bulunmaktadır. Ögel, konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi almak için Türk Mitolojisi adlı eserinin I. cildine işaret etmektedir. Yine kartallar ve doğanlar ile ilgili çekici bilgiler için Ebülğazi Bahadır Han’ın “Türkmenlerin Şeceresi” adlı kitabından bahseder. Çalışmanın sonunda “Notlar” adı altında, yer verilen yirmi üç şeklin alındığı kaynaklar bulunmaktadır.

Değerlendirme: Ögel, gökyüzünün hakimi, güçlü, güzel bir hayvan olan kartalın; Türk milletinde olduğu kadar hiçbir millette geniş ölçüde yayılmadığını aktarmaktadır. Kartal; av, sporu hayvanı, Tanrı'nın habercisi gibi farklı rollere bürünmüştür. Bunların sonucunda kartal, Türk mitolojisinde en fazla yer bulan motiflerden biridir ve devlet sembolü olmuştur.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kartal, arma, devlet, şaman, efsane

101. ÖĞÜT EKER, Gülin

“Gelenek Haline Gelen Modernite Bağlamında Mit Ve Medya”, **Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)**, 2006, s. 131-140.

Amaç: Modernite bağlamında mit ve medya ilişkisinin incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında incelenmiştir: Gelenek – Modernite, Mitoloji-Mit-Ritüel ve Kültür, Elektronik Çağda Kitle İletişim Araçları ve Mit Kullanımı, Kitle İletişimi ve UNESCO, Medya ve Halk Kültürü Ürünlerinin Pazarlanması, Kitle Sanatı Olan Sinemada Mit, Tüketim Sektörü ve Kültürel Kimlik, Değerlendirme, şeklindedir. Medya geniş kitleleri en kısa sürede etkileyen bir silahtır. Mit bu silah tarafından sıkça kullanılmaktadır. Mitler her dönem şekillenerek varlığını devam ettirmektedir. 21. yüzyılda da bu yüzyılın insanının modern mitleri oluşmuştur. Dizi ve filmlerle gündemi belirleyen medya tarafından “Çocuklar Duymasın” dizisi ile aile, “Kurtlar Vadisi” ile mafya, “Haziran Gecesi” ile entrika ve tutku miti oluşturulmuştur. 21. yüzyılın en önemli kitle sanatı olan sinema ile Harry Potter ve Yüzüklerin Efendisi dünyayı etkisi altına almıştır. Bu ürünler Batı kaynaklı mitik öğeler barındırırlar. Sevgililer Günü, Anneler Günü, Noel Baba, Cadılar Bayramı Türk toplumunu yabancı güçlerin sermayesi haline getirmiştir. Ramazan, Kurban

bayramları gibi günlerle bayram mitleri oluşturulabilir. Kültürüne sahip çıkana bir toplum, sahip olduğu değerlerle ülke kalkınmasını sağlayabilir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı yer almaktadır. Joseph Campbell’in “Batı Mitolojisi/Tanrıların Maskeleri”, James Lull’un “Medya İletişim Kültür”, Erkan Yüksel’ in “Medyanın Gündem Belirleme Gücü” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: 21. yüzyılın insanı, teknolojik gelişmelere rağmen inanma, merak, korku, güven duygularıyla çağdaş insanın mitlerini oluşturmaktadır. Bu çalışmada çağdaş insanın mitlerini oluşturmada medyanın etkileme gücü aktarılmaktadır. Türk toplumunun kendi değerlerine sahip çıkması gerektiği ve bu değerlerle çağdaş seviyeye ulaşabileceği belirtilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, medya, kültür, kitle iletişimi, çağdaş mitler, tüketim sektörü

102. ÖNAL, Mehmet Naci

“Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerin Muğla’daki Yansımaları”, **Bilig**, S:25, Bahar/2003, s. 99-124.

Amaç: Dağ kültürünün ve bu kültürün izlerinin; Muğla ve Muğla dışında eren kültürünün, dağlarda yapılan şenliklerin tarihsel ve kültürel dokusunun incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Giriş, Dağ Üzerine İnanışlar, Dağlardaki Ritüeller, Muğla’da Eren Şenlikleri (Sığın Dağı ve Koca Eren, Ağla Köyü Ereni ve Mahya Şenlikleri, Sandıraz Dağı ve Çiçek Baba Şenlikleri), Türkiye’de Dağ Kültü ve Eren Şenlikleri, Sonuç şeklindedir. Dünyanın pek çok

yerinde olduğu gibi Türkiye’de de dağla ilgili inançlar, ritüeller görölmektedir. Muğla’da dağ kültürüne bağılı inanışlar, eren kültü ile varlığını sürdürmüştür. Dağlar çeşitli milletlerin kültürlerinde, dinlerde önemli yere sahiptir. Dağ ruhuna tapınma, ondan yardım isteme, ona kurban sunma çok eski bir gelenektir. Kutsal dağların yerle gök arasında bağlantı kurduğu düşünölmüştür. Dağlar tanrıya ayrılmış mekânlardır. Türkler, bir boyunun dağlardan türediğine inanmışlardır. Dede Korkut’ta dağlarla konuşulmuştur. Kamlar ayinleri dağlarda yapmıştır. Hsuing-nu ve Tabgaç ayinleri kutsal dağlarda yapılırdı. Kutlu dağların koruyucu olduğuna inanıldığından Türkler, ölülerini yüksek yerlere gömmüşlerdir. Muğla’da bazı dağların zirvesinde eren mezarları olduğu düşüncesi ile şenlikler düzenlenmektedir. Bazıları unutulmuş olsa da bazı şenlikler geniş katılımı ile varlığını sürdürmektedir. En canlı ve en geniş katılımlı eren ziyaretleri Sandıraz doruğunda yapılır. Sandıraz dağının zirvesinde Çiçek Baba olarak bilinen erenin mezarı bulunmaktadır. Eren ziyaretleri sırasında adaklar sunulur, dileklerde bulunulur. Çalışmada Türkiye’nin pek çok yerine ait dağlar, dağlardaki erenler, belli zamanlarda bu dağların ya da erenlerin ziyareti ile ilgili veriler de bulunmaktadır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı bulunmaktadır. A.N. Alekseyev’in “Türklerin Eski İnanç Şekilleri”, İbrahim Zeki Burdurlu’nun “Ülkemin Efsaneleri”, W.Eberhand’ın “Çin’in Şimal Komşuları”, Mircea Eliade’nin “Ebedi Dönüş Mitosu”, “Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri”, Zekai Eroğlu’nun “Muğla Tarihi”, Ahmet Yaşar Ocak’ın “Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler” adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca “Kaynak Kişiler” Listesi ve Çiçek Baba şenlikleri ziyaretleri ile ilgili resimler de bulunmaktadır.

Değerlendirme: İslâmiyet öncesinde Türklerin hayatlarında dağların önemli bir yeri olmuştur. Bayramlarda, ayinlerde; kutlama, şölen yapılan, adak sunulan mekânlardır. İnsanlar gibi kişileştirilmiştir. Mitolojik dönemde başlayan kutsal dağ inanışları, animistik düşünce yapımızı günümüzde de izlerini sürdürmektedir. Dağla ilgili inanışlar etrafında eren kültü de oluşmuştur. Dağ başına ya da erene çıkma, buralarda ibadet etme, dilekte bulunma, kurban kesme, İslâmiyet sonrasına taşınmıştır. Muğla ve Türkiye’nin diğ er yerlerinde eski inançlar geleneksel olarak sürdürölmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, dağ, eren, kült, şenlik, Muğla

103. ÖNCÜ, Ayşe

“ ‘İdealinizdeki Ev’ Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı”, **Birikim**, S:123, Temmuz 1999, s. 26-34.

Amaç: 1980’ lerden itibaren İstanbul’un üst ve orta sınıflarının; küresel tüketim kültürünün sunduğu ideal ev mitolojisine ulaşma sürecinin sosyal ve kültürel boyutlarının incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Küresel Tüketim Kültürü Üstüne Birkaç Söz, İdealinizdeki Ev Mitolojisi, Düşler Ülkesinin Pazarlanması, İstanbul’un Üst ve Orta Sınıflarının Değişen Sosyal ve Kültürel Coğrafyası (Bahçe Kentler, Siteler), Son Birkaç Söz, şeklindedir. Öncü, Barthes’ın (1972) güncel mitolojiler kavramına değinmiştir. Güncel mitolojiler, sıradan konuşmalarda, televizyonda, gazetelerde, reklamlarda sık sık geçen sözcüklerden, cümle parçalarından ibarettir. Tüketilen ürünün efsanevî özellikleri öne çıkartılır. Deterjan denildiğinde derinlemesine temizlik, beyazdan daha beyaz gibi soyut kavram ve anlamların çağrışımı bu konuya misal olabilir. Yani reklam ve medya endüstrileri, ürünün efsanevî özellikleri üzerinden vurucu etki yapmaktadır. İstanbul’un üst ve orta sınıflarının idealinizdeki ev mitolojisini benimsemeleri de, 1980’lerin başında renkli TV’ye geçişle başladı. Reklamlarda düşler ülkesi kuruldu. Şehrin dağınıklığından, kalabalıklardan, trafikten uzak sosyal mekânlar sunuldu. Siteler, villalar tanıtıldı. İstanbul’un üst ve orta sınıfları; sağlıklı bir yaşam, temiz bir çevre, yeni bir ev özlemiyle şehri terk etmeye başladı. Üst kademe şirket yöneticileri ve yüksek meslek sahipleri bahçe kentleri, orta ve alt-orta sınıf ise siteleri tercih etti.

Sonuç olarak da kendi içinde homojen; ama birbirinden keskin farklarla ayrışan yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı bulunmaktadır. Sencer Ayata’nın “Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı (Toplum ve Bilim, 42, Yaz 1998)”, R. Barthes’ın “Myth Today, (Çağdaş Söylenler, Çev. Tahsin Yücel)” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çalışmada kültür dinamiklerinin küreselleşmesi, idealinizdeki ev mitolojisi konusu etrafında ele alınmaktadır. Üst ve orta sınıflar, kültürel ve ekonomik olarak simgelenen yaşam biçimini tercih etmeye başlamışlardır. Reklam ve medya; doğa ve kirlenme metaforlarını kullanarak düşler ülkesini yaratmıştır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, güncel mitoloji, ev, küreselleşme, idealizm, İstanbul

104. ÖNDER, Ali Rıza

“Türkiye’de Mitoloji Çalışmalarına Bir Bakış”, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, 1974, s. 140-147.

Amaç: 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Türkiye’de, mitoloji kapsamına giren kitapların kimliklerinin belirtilmesidir.

Kapsam: Önder, mitleri (efsaneleri) inceleyen bilim kolunun adı olan mitolojinin; bir budunun mitlerinin tümü, toplamı anlamında da kullanıldığını ifade etmiştir. Her iki anlamı ile mitolojinin kapsamına giren çalışmalar üzerinde araştırma yaptığını ve çalışmalarla ilgili kitapların kimliklerini belirttiğini aktarmıştır. Önder, bu çalışmaların eksiksiz olarak saptandığını öne sürmediğini de vurgulamıştır.

Çalışmasını da 19. yüzyılın ikinci yarısından başlatmıştır. Önder, bu konuda seksen üç esere yer vermiştir. Bu eserlerden; Şemseddin Sami'nin Esatir, Nabizade Nazım'ın Esatir, Mehmet Tevfik'in Esatir-i Yunaniyan, Murat Uraz'ın Türk Mitolojisi yüzeysel olarak tanıtılmıştır. Diğer eserlerin künyeleri verilmiştir. Bunların dışında dört bibliyografya kitabından da söz edilmiştir. Birincisi, M. Âdil Özder'in hazırladığı “Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası”, ikincisi, birinci kitabın tamamlayıcı ve ikinci cildi olarak düzenlenmiştir. Üçüncüsü, M. Şakir Ülkütaşır'ın hazırladığı “Cumhuriyetle Birlikte Türkiye’de Folklor ve Etnografya Çalışmaları” dır. Dördüncüsü ise Türker Acaroğlu ile Fıtrat Ozan'ın hazırladığı, “Türk Halkbilgisi ve Halk Edebiyat Üzerine Seçme Yayınlar Kaynakçası”dır.

Malzeme: Çalışmada yer verilen seksen üç eserin künyesi; yazar adı ve soyadı, eser adı, basım yeri, basım tarihi şeklinde verilmiştir. Kimi eserlerin de basıldığı yayın evi ve sayfa sayısı da nakledilmektedir.

15- Naşit Uluğ: TUNCELİ MEDENİYETE AÇILIYOR, İstanbul, 1939, Cumhuriyet Basımevi, 207 sf.

59- Yaşar Kemal (Göğceli): ÜÇ ANADOLU EFSANESİ (Köroğlu, Karacaoğlan, Alageyik), İstanbul, 1967.

Yukarıda verilen 15. ve 59. eserler duruma misal teşkil etmektedir.

Değerlendirme: Önder'in kimliklerini belirtmiş olduğu eserler; mitoloji, efsane, destan üzerinedir. Dede Korkut (Orhan Şaik Gökyay), Türk Efsaneleri(Hüseyin Namık Orkun), En Güzel Türk Masalları(Eflatun Cem Güney), Türk Mitolojisi (Bahattin Ögel) bu eserlerden bazılarıdır. Önder mitoloji çalışması olarak kimliklerini aktardığı eserlerin, eksik olabileceğini vurgulamıştır. Verilen eserler içerisinde; efsane, destan konularına girenler olsa da bibliyografya çalışmaları, araştırmacılar özellikle de konuya yeni başlayanlar için son derece önemlidir.

anahtar kelimeler:

mit, mitoloji, efsane, esatir, söylen, söylence

105. ÖNEY, Gönül

“Anadolu Selçuk Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal”, **Malazgirt Armağanı**, 1972, s. 139-172.

Amaç: Anadolu Selçuk mimarisinde avcı kuşlar, tek ve çift başlı kartalın incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: I. Kuş, Avcı Kuşlar ve Kartal, II. Çift Başlı Kartallar, A. 12.-13. asır Başlarında Diyarbakır Bölgesinde Artuklu Çift Başlı Kartalları, B- Orta ve Doğu Anadolu’da 13. asır Selçuklu Örneklerinde Çift Başlı Kartallar, C- Orta ve Doğu Anadolu’da 14.-15. asırda Selçuk Geleneğinde Çift Başlı Kartallar, D- Çift Başlı Kartal ve Hayat Ağacı, III. Kartal-Hayvan Mücadele Sahneleri, IV. Burç Hayvanı Olarak Kuş Veya Kartal, V. Tek Ve Çift Başlı Kartalın, Avcı Kuşların Selçuk Ve Genel İslâm Sanatına İntikali, VI. Anadolu Selçuk Kuş, Avcı Kuş, Kartal Ve Çift Başlı Kartallarının Sembolik İzahı, a) Koruyucu unsur, nazarlık, tılsım, kudret ve kuvvet sembolü, b) Arma, totem c) Mezar Semboliği, d) Hayat Ağacı Sembolü, e) Aydınlık-Güneş Sembolü, f) Talih Sembolü, g) Havayı Tayin Eden Unsur, h) Bilginlik Sembolü, VII. Sonuç, şeklindedir.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. A.İnan’ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, B. Ögel’in “Türk Mitolojisi” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Selçuklularda eski geleneklerin ve Şamanizm’in etkisiyle kuş,avcı kuş ve kartal tasvirleri çok yaygındır. Bu kuşlar farklı figürlerle birlikte kompozisyon oluştururlar. Çalışmada bu kompozisyonlara dair çok sayıda misal sunulmaktadır. Kuş ve kartalların yaygın olarak kullanılmasının mitoloji, inanç açısından nedenleri, sembolik inanışlar ve fonksiyonları aktarılmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Anadolu Selçuklu mimarisi, İslâm sanatı, kuş, kartal, sembol

106. ÖZARSLAN, Metin

“Mitoloji Üzerine Araştırmalar”, **Millî Folklor**, C:3, S:24, Kış 1994, s. 58-60.

Amaç: Bilge Seyidoğlu’nun “Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller” adlı kitabının tanıtılmasıdır.

Kapsam: Bilge Seyidoğlu’nun eserinin künyesi verilmiş ve içeriğinin incelenmesine geçilmiştir. Seyidoğlu’nun eserini, Mircea Eliade’nin Myth and Reality eserinden hareketle hazırladığı belirtilmiştir. Eser; önsöz, giriş ve sonrasında iki bölümden oluşmuştur. Önsözde, usûl ve kaynaklar hakkında bilgiler verilmiştir. Giriş kısmında, mitler hakkında tafsilatlı bilgi ve tarif aktarılmıştır. Birinci bölüm, “Mit Üzerine Açıklamalar” başlığı altında verilen bilgilerden oluşmuştur. İkinci bölümde, “Mitolojilerden Örnekler ve Verilen Örneklerin Tahlilleri” yer almıştır. Sonuç bölümünde, açıklamalardan sonra ulaşılan sonuçlar maddeler halinde sıralanmıştır.

Malzeme: Çalışmada tanıtılan eser “Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller, Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu, Erzurum 1992”, şeklindedir. Mircae Eliade’nin eseri ise “Myth and Relity, Harper and Torchbooks, New York, 1968” olarak verilmektedir.

Değerlendirme: Seyidoğlu’nun eserinin tanıtıldığı çalışmada; önsöz ve girişten sonra gelen iki bölümün içeriği izah edilmektedir. Sonuç kısmında, ulaşılan sonuçların özeti maddeler halinde verilmektedir. Özarslan, mit ve mitoloji ile ilgili çalışmaların çok az oluşunun da Seyidoğlu’nun eserinin önemini daha da artırdığını nakletmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Mitoloji Üzerine Araştırmalar, Bilge Seyidoğlu, mit, kozmogoni, efsane

107. ÖZARSLAN, Metin

“Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü”, **Türkbilig**, 2003/5, s. 94-102.

Amaç: Türk kültür ve inanç sisteminde, dağ ve orman kültürünün ele alınmasıdır.

Kapsam: Kült, antropolojik manasıyla, Tanrı veya Tanrılarla ilişki içerisindeki belirli bir gruba ait inançları ve âyin gibi dinî eylemleri ifade eder. Kült kabul edilen varlıklar korku ve ürperiş uyandırır. Büyük, yüksek, karanlık, ulaşılamaz niteliği olan varlıklardır. Bütün inanç sistemlerinde kült kavramı görülmektedir. Dağ, orman, ağaç, ateş, su gibi varlıklardır. Ağaç ve orman kültü de eski Türk inancını meydana getiren yer-su düşüncesi içerisinde yer almaktadır. Ağaç en erken kozmik anlayışta yer bulmuştur. Uygurlar’ın türeyiş efsanelerinde ağaç unsuru önemli bir motiftir. Mani dininde beş hayat, beş de ölüm ağacı vardır. Altay yaratılış destanında gök ağaçlarının dokuz tane dalları bulunmaktadır. Ağacın ve ormanın kutsal sayılması düşüncesi Orhun Abideleri’nde de yer almaktadır. Dede Korkut Kitabı’nda, destanlarda ağaç kültürünün izleri vardır. Özarslan, ağaçla ilgili inanışlara, ağacın kutsiyetine, ağaç kültürüne dair; geçmişten günümüze Türk topluluklarının hayatlarından misaller aktarmıştır. Kırgızlar, Tabgaçlar, Yakutlar, Başkurtlar, Çuvaşlar, Şor Türkleri, Karakoyunlular, Anadolu Türkleri gibi çeşitli Türk topluluklarında, inanış sistemlerinde; ağacın yerini, kutsiyetini, ağaçla ilgili geliştirilen inanışları izah etmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Nihat Sami Banarlı’nın “Resimli Türk Edebiyatı, I”, Emel Esin’in “Türk Kozmolojisi”, James G. Frazer’in “Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I” Abdülkadir İnan’ın “Türk Boylarında Dağ, Ağaç ve Pınar Kültü (Reşid Rahmeti Arat İçin)”, Yaşar Kalafat’ın “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri”, “Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları-I”, Laszlo Rasony’nin “Tarihte Türklük” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Türk kültür ve inanç sisteminde ağaç, eski çağlardan beri önemli bir unsurdur. Türk’ün yaşadığı geniş coğrafyada ağaç kutsal sayılmıştır; sevgi, saygı görmüştür. Çalışmada ağacın bilhassa kam/şamanlık döneminde kuvvetli bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır. Ağaç kültünün İslâmiyet sonrasında, İslâmi bir havaya büründüğü de belirtilmektedir. Ağaç ve orman sevgisini genç nesillere aşılama, millî ve kültürel kodları hatırlatmak gerektiğine işaret edilmektedir.

anahtar kelimeler:

kozmozoloji, kült, ağaç, orman, ritüel, Şamanizm

108. ÖZCAN, Tarık

“Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi”, **Millî Folklor**, C:8, S:57, Bahar: 2003, s. 76-81.

Amaç: Kahramanlık mitosunun, Oğuz Kağan Destanındaki gelişme çizgisinin gösterilmeye çalışılmasıdır.

Kapsam: Özcan, Oğuz Kağan Destanının Türk milletinin mitolojik hayatını gözler önüne serdiğini ve anlatımın mitolojik simgelerle sürdürüldüğünü aktarmıştır. Mircea Eliade, C.G. Jung gibi araştırmacıların mitle ilgili görüşlerine yer vermiştir. Jung mitosları, arketiplerin simgesel biçimi ve ortak bilinçdışının kendine özgü bir dili olarak tanımlamıştır. Oğuz Kağan Destanında yapılan arketipsel bir incelemenin, kahramanlık mitosunun gelişimini göstermesi bakımından ilgi çekici olduğu vurgulanmaktadır. Oğuz Kağan’ın doğuşu ile birlikte mitsel yapı başlar. Yüzü gök, ağzı ateş gibi kıvrımlı şeklindeki ifadeler, gök ve yere ait unsurları birleştirmiştir. Oğuz Kağan’ın fiziksel özellikleri, ormana gitmesi, hayatına giren ışık, kadın, göl ve ağaç, destan süresince ok, kargı, kılıç kullanılması, grup-yüce birey ilişkisi, akıllı olması, at, Buz Dağı tamlaması, dünya evi sembolü, Uluğ Türk gibi motifler kolektif

bilinç dışının ürünleri olmuştur. Göçebe insanın dünyasının arketipsel sembolleridir. Bu mitolojik sembollerde anaerkil ve ataerkil unsurlar, devlet ve millet, gök ve yer unsurları bütünleşmektedir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Mehmet Ateş’in “Mitolojiler ve Semboller” , Joseph Campbell’in “ Kahramanın Sonsuz Yolculuğu”, Frieda Fordham’ın “Jung Psikolojisi”, Muharrem Ergin’in “Oğuz Kağan Destanı” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Özcan, mitosların öncelikle destanların dünyasına sığındığını ifade etmektedir. Mitolojik sembollerin, insanlığın ortak bilinç paydası adı verilen arketiplerin yansıması olduğunu belirtmektedir. Çalışmada da kahramanlık mitosunun Oğuz Kağan Destanında gelişimi gösterilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitos, mitoloji, arketip, destan, Oğuz Kağan Destanı, kahraman

109. ÖZTELLİ, Cahit

“Battal Gazi’nin Atı Aşkar Üzerine”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C:13, S: 261, Nisan 1971, s. 5923-5925.

Amaç: Eski çağlara ait mağaradaki at motifinin, Türk mitolojisine dayandırılmasıdır.

Kapsam: Öztelli, Battal Gazi ile ilgili yapılan çalışmaların sayıca çok az olduğunu belirtmiştir. Elinde bulunan iki yazma ve taşbasma Battal Gazi romanlarının tek bir kaynaktan çıkma olduğunu ve asıl kaynağı yazanın da belli olmadığını ifade etmiştir. Battal Gazi’nin atı bölümünde asıl konuya geçilmiştir. Battal-nâme’den alıntı yapılarak Battal’ın babası Hüseyin Gazi’nin efsanevî atla mağarada karşılaşması

aktarılmıştır. Hamzanâme ve Saltuk-nâme’de yer alan at motifi de dahil edilmiştir. Motif, mağaradaki at motifidir. Üç eser biraraya getirildiğinde atın aynı at olduğu ve sırasıyla Hamza’nın, Battal’ın ve Saltuk altında savaflara katıldığı belirtilmiştir. Mağaradaki at motifinin Türk menşeli olmasına ilişkin, çok eski çağlardaki rivayetlere de yer verilmiştir.

Malzeme: Öztelli, Battal Gazi ile ilgili İslâm Ansiklopedisi’nde yer alan çalışmalara değinmektedir. Çalışmada Battal-nâme, Hamzanâme ve Saltuk-nâme’den alıntılar yapılmış, atların menşei konusunda Şükrü Elçin’in Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 162. sayısından bilgiler verilmiştir.

Değerlendirme: Çalışmada, mağaradaki at motifinin Türk mitolojisine ait bir unsur olduğu aktarılmaktadır. Motifin etkileri, on beş hatta on altıncı yüzyıllara kadar ulaşmaktadır. Konu kısa, düzenli bir şekilde sunulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Battal Gazi, Aşkar, at, Battal-nâme, mağara

110. PEKER, Ali Uzay

“Selçuklu Anıtsal Mimarisinde Kozmolojik İmgeler: Evren Simgesi Olarak ‘Kutsal Ağaç’ Kompozisyonu”, I-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 1993, s. 199-206.

Amaç: Erzurum Çifte Minareli Medrese giriş portalindeki kutsal ağaç simgesinin, ikonografik analiz çerçevesinde incelenmesidir.

Kapsam: Eski Türkler çadırlarını bir gökyüzü-kubbesi olarak düşünmüşlerdi. Çadır dünyanın bir modeliydi. Gökyüzüne “kalık”, gökyüzünün ötesindeki sonsuz uzaya

“kök kalık” demişlerdir. Tanrı’nın ay, güneş ve yıldızların ötesinde yaşadığına inanmışlardır. Anadolu Selçukluları’nın anıtsal binaları evrenin merkezine konumlandırılmış, kozmik simgeler ile vurgulanan Asyalı yapılardır. Bu kozmik simgelerden kutsal ağaç ya da Kur’an’da sözü edilen Sidretü’l Münteha, gökyüzü kapısının simgesi ya da kuş olarak betimlenen Simurg, İran kozmolojinde sözü edilen kertenkele, ejder vb. anıtsal yapının bünyesinde. Peker, kutsal ağaç, çift başlı kartal ve ejderden oluşan kozmik üçlünün tutarlı bir kompozisyonla, Erzurum Çifte Minareli Medrese giriş portalinde yer aldığını belirtmiştir. Kutsal ağaç ana prensipli kompozisyonu evren katmanlarının simgesi olarak değerlendirmiştir. Kutsal ağaç kompozisyonunun üst sınırında yer alan nişin, medrese giriş portalinin arkasındaki avluya bakan eyvanla birlikte düşünüldüğünde gökyüzü kapısını simgelediğini belirtmiştir.

Malzeme: Çalışmada kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Z. Velidi Togan’ın “Umumi Türk Tarihine Giriş, C.1”, Semra Ögel’in “Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler”, Muhyiddin İbn’ül Arabi’nin “El-Futûhât El-Mekkiyye” adları geçen kaynaklardandır. Ayrıca, çalışmanın sonunda, Erzurum Çifte Minareli Medrese’nin giriş portalı ve giriş portalinden kutsal ağaç kompozisyonuna dair iki fotoğraf da bulunmaktadır.

Değerlendirme: Anadolu Selçuklu sanatı pek çok kültürün, inanç sisteminin, dinin birikimin ürünüdür. Çalışmada, bu sanatın ürünü, Erzurum Çifte Minareli Medrese (13.yy.) giriş portalindeki kutsal ağaç kompozisyonu incelenmektedir. Bu kompozisyondaki gökyüzü kapısı, yer, yeraltı betimlenmesi yani evren katmanları değerlendirilmektedir.

anahtar kelimeler:

kozmooloji, Anadolu Selçuklu sanatı, simge, evren, kutsal ağaç, Erzurum Çifte Minareli Medrese

111. PEKER, Kemal

“Fındığın Dünya Milletleri Mitolojisinde Yeri ve Giresun Folklorundan Örnekler”, Aksu, C:III, S:32, Şubat- 1945, s. 17-22.

Amaç: Fındık ağacının her devirde kazandığı kutsiyetin, Batı ve Doğu toplumlarında ifade buluşlarının anlatılmasıdır.

Kapsam: Peker, anlatımına insanlık tarihinin ilk günleriyle başlamıştır. Fındığın o günlerde sulh ve selâmetin sembolü olması inanişından yola çıkarak; yunan ve lâtin klâsiklerinde kazandığı önem, Türk masal, destan ve efsanelerinde yer buluşu, Şark inanişında verilen anlam, Türk ve dünya edebiyatında aldığı yer, misallerle desteklenmiştir.

Malzeme: Çalışmayı malzeme yönünden ele aldığımızda, yazarın konu ile ilgili doyurucu bilgiler verebilmek adına; muhtelif kaynaklardan istifade ettiğini, kimilerini de paragraf içinde isim olarak yer verdiğini görmekteyiz. La grande ansiklopedi maddesi, Tarih vesikası, Yeni mecmua bunlardandır. Fındığın Türk romanında ele alınışıyla ilgili Fayık Baysal’ın “Sarduvan” kitabından alıntı yapmıştır. Çalışmanın sonunda da Giresun’un şairi Can’ın fındığa dair iki şiiri yer bulmuştur.

Değerlendirme: Çalışma, Giresun’un merhum şairi Can’ın hatırasına ithaf edilir. Yazar fındığın dünya mitolojisinde yer buluşunu, ifade ettiği anlamı; insanlık tarihinin başlangıcından yaşadığı döneme kadar getirir. Konuyu izah edebilmek için çok sayıda misalden yararlanmıştır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, fındık, efsane, kurt, Sarduvan romanı, Giresun’un şairi Can

112. PEKER, Kemal

“*Mitolojide Fındık (Ziraat ve Mitoloji)*”, **İktisadî Yürüyüş**, C:6, S:126, 16 Mart 1945, s. 17-20.

Amaç: Ziraat tarihinde bilhassa fındık ağacı üzerine mitolojik düşünce ve inanışlar ile bu düşünce ve inanışların destan ve efsanelerde yer buluşunun izah edilmesidir.

Kapsam: Peker, çalışmasının başında, hangi çağlarda hangi ağaçların dal budak saldığını, hangi meyvelerin önce ürediğini ve hangilerinin kavimlerce daha mukaddes sayıldığını göreceğimizi belirtmiştir. Çalışmasını da cihanın ilk günlerinden başlatmıştır. Daha çok fındık ağacı ile ilgili mitolojik inanışlara yer vermiştir. Sonrasında da fındığın efsane ve destanlardaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Bu konuda Doğu ve Batı inanışlarından, efsanelerinden, kitaplarından misaller verirken Türk masal, destan, efsanelerdeki yerini bilhassa vurgulanmıştır.

Malzeme: Çalışmada bilhassa fındık ağacına dair, genel olarak, konuya yer verildikten sonra masallardan, destanlardan, efsanelerden, edebiyattan misaller verilmektedir. Uygur destanı, Yeni mecmua (S.404-444, Haziran 1918) kaynak gösterilmek üzere Ziya Gökalp’tan alıntılar bulunmaktadır. Buğu Tekin efsanesindeki kutsal ağacın hikâyesi ön plâna çıkartılmaktadır. Bu konuda Şahname, Latin edebiyatı verilen misaller arasındadır.

Değerlendirme: Peker kısa çalışmasında, fındık ağacı ağırlıklı olmak üzere; çeşitli ağaçların dünya üzerindeki pek çok kavim tarafından yüklendiği mitolojik anlamları aktarmaktadır. Bu konunun destanlarda, masallarda, efsanelerde, edebiyatta geçiş biçimine daha çok yer vermektedir. Fındığın her devrin, her kavmin mukaddes ağacı olduğunun da altını çizmektedir. Konunun anlatılışı düzenli bir sıra izlememektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, fındık, ağaç, efsane, Buğu Tekin, Dede Korkut

113.SAKAOĞLU, Saim

“Bir ‘Mitoloji’ Bibliyografyası Üzerine”, **Halk Bilimi**, S:3, Ocak-Şubat 1974, s. 29-30.

Amaç: Ali Rıza Önder’in “Türkiye’de Mitoloji Çalışmalarına Bir Bakış” adlı bibliyografya çalışmasındaki işaret edilen eserlere, bazı kaynakların eklenmesidir.

Kapsam: Ali Rıza Önder’in bibliyografya çalışması, Halk Bilimi Dergisinin Kasım-Aralık 1973 tarihi 2. sayısında da yayımlanmıştır. Sakaoğlu, bu derleme üzerine bazı noktalara temas etmiştir. Bir kaynağın gerçekte olmadığı, bazı kaynakların künyelerinin eksiksiz bazılarının eksik olarak verildiği gibi temaslardan sonra Sakaoğlu; dileğinin Önder’in yeni eklerle hazırlayacağı daha geniş ve yeni bir çalışmaya ışık tutmak olduğunu belirtmiştir. Kendisinin de eksiklerinin olabileceğini vurgulamıştır. Ek Bibliyografya başlığı altında, yayın tarihlerini esas alarak kronolojik bir sıra ile yirmi dokuz esere yer vermiştir.

Malzeme: Çalışmada yer verilene yirmi dokuz eserin künyesine misal olmak üzere 6. ve 14. sıradaki eserleri aşağıya alıyoruz:

Şevket KUTKAN, *Kayının Rüyası-Ergenekon Destanı*. İstanbul, 1960, Toprak Dergisi Matbaası, 48 s. Toprak Dergisi Yayını 7.

Cahit BEĞENÇ, *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul, 1967, Millî Eğitim Basımevi, III+78 s., Devlet Kitapları Müdürlüğü, Bilim Eserleri Serisi.

Değerlendirme: Sakaoğlu’nun ek bibliyografyası yerli ve yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Sakaoğlu, bazıları menkabe, destan, halk hikâyesi özelliği gösteren kaynakları kesin çizgilerle ayırıp bir araya getirmenin sanıldığından da zor olduğunu vurgulamaktadır. Ali Rıza Önder’in bibliyografyası gibi Saim Sakaoğlu’nun bibliyografyası da araştırmacılar için son derece önemlidir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, bibliyografya, menkabe, destan, halk hikâyesi, efsane

114. SEVER, Mustafa

“Türk Mitolojisinde Kuşlar”, **Milli Folklor**, C:6, S:42, Yaz:1999, s. 83-88.

Amaç: Türk mitolojinde kuşların yerinin ve öneminin tespit edilmesidir.

Kapsam: Çalışma; Giriş, Türk Mitolojisinde Kuşlar ve Sonuç, bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Türk inanç sisteminde kuşların yeri, fonksiyonları, önemine dair sorulara cevap aranacağı aktarılmıştır. Türk mitolojisinde kuşlar kısmında, Türk mitolojisinde kuşların totem olmadığına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Yirmi dört Oğuz boyu için sıralanan kuşların totem anlamının değil, arma/ sembol anlamının geçerli olduğuna işaret edilmiştir. Kuşun, türeyiş ve yaratılış efsanelerinde oynadığı aktif role dair misaller verilmiştir. Kaz, doğan, kartal, efsanevî Kerges gibi kuşların Türk mitolojisinde anlamı, sanatta, destanlarda, efsanelerde yer buluşu izah edilmiştir. Sonuç kısmında, Türk mitolojisinde yer alan kuşların hiçbirisinin leş yiyen kuşlar olmadığı vurgulanmıştır. Kısmen de olsa totem olan kurt da leş yemez. Bu durum Türk kültürünün getirdiği bir özelliktir. Türkler aktif, hazıra konmayan bir millet olmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Bibliyografya” ve “Notlar” adları altında, iki bölümde, yararlanılan kaynaklar verilmektedir. A.İnan’ın “Makaleler ve İncelemeler”, İbrahim Kafesoğlu’nun “Türk Milli Kültürü”, Félicien Challeye’nin “Dinler Tarihi (Çev. S. Tiryakioğlu)” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Türkler kendi özelliklerini gördükleri kuş türlerine, mitolojilerinde büyük yer vermişlerdir. Kuşlar, Şamanist inanç sisteminde, masallarda, hikâyelerde, Türk sanatında da motif olarak yaygınlık kazanmıştır. Kuş, Gök Tanrı’nın idaresindedir ve kutsaldır. Çalışmada kuşların, Türk inanç sisteminde, mitolojisinde yer alışı işlenmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kuş, totem, destan, efsane, Şamanizm

115. SEYİDOĞLU, Bilge

“Mitolojik Unsurlar Bakımında Y.Kemal Beyatlı’nın Mehlikâ Sultan Adlı Şiirinin Tahlili”, **Türk Kültürü**, S:307, Kasım 1988, s. 712-715.

Amaç: Y.Kemal’in, “Mehlika Sultan” şiirinin mitolojik unsurlar bakımından tahlil edilmesidir.

Kapsam: Seyidoğlu, Y.Kemal’in bazı şiirlerinde mitolojik unsurların bilhassa dikkat çekici olduğunu aktarmıştır. Bu unsurların başarılı olduğu şiirlerinden birinin Mehlika Sultan olduğunu belirtmiştir. Mehlika Sultan dokuz kıtadan oluşmakta olan bir şiirdir. Çalışmada, bu dokuz kıtadaki mitolojik unsurlar ele alınmıştır. Seyidoğlu, şiirin, gökyüzünden başlayarak sırasıyla kozmik ahengi, yeryüzündeki ahengi ve yer altındaki armoniyi birleştirerek insanoğlunun ebedî ahenge bağlandığını gösterdiğini izah etmektedir.

Malzeme: Şiirde geçen yedi, Kaf Dağı, çıkırık, ayna, yüzük, ölüm gibi kelimeler, mitolojik olarak anlandırılmaktadır. Uyuyan Güzel masalı, Kalevala destanı bu anlamlandırmaları yaparken verilen misaller arasındadır.

Değerlendirme: Mehlika Sultan şiiri, Y. Kemal’in güçlü estetik anlayışının mitolojik olarak yansımasıdır. Şiir, Türk edebiyatının unutulmazları arasındadır. Mitolojik öğelerle yüklü ve masalıdır. Mitolojik unsurların, bir şiire aksettirmiş olduğu estetiğin tahlilini bu çalışmada görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mit, mitoloji, Mehlika Sultan, Kaf Dağı, Sampo, kozmik

116. SEYİDOĞLU, Bilge

“Mitolojik Dönemde ‘At’ ”, Folkloristik Prof. Dr. Umay Günay Armağanı, 1996, s. 51-56.

Amaç: Şamanist inanç sisteminde, atın mitolojik olarak incelenmesidir.

Kapsam: Şamanın eşyaları, gücü, trans hâline geçmesi, tanrılar ve ruhlarla teması aktarılmış ve bu konularda atın yeri, önemi üzerinde durulmuştur. At, Türk mitolojisinde sezginin sembolüdür. Şamanı kutsal güçlerin yanına götürmüştür. At tanrıları görmüştür, insanlara da yakın olmuştur. Çalışmada şamanın atının yanında Köroğlu’nun atı Kırat’a da yer verilmiştir. Kırat da sezgisi ile Köroğlu’nu tehlikelerden korumuştur.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak Mircae Eliade’nin “Shamanism” adlı eseri ile Habib İdrisî’nin “Köroğlu Destanı’nın Azerî Rivâyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma (Basılmamış, Y. Lisans Tezi) olarak gösterilmektedir.

Değerlendirme: Ata, toplumumuzda çok eski çağlardan beri değer verilmektedir. At asildir, dosttur, sırdaştır. Atın sezgisine güvenilmektedir. Bu yüzden de Türk mitolojisinde en çok yer bulan motifler arasındadır. Şamanın da yardımcısı olmuştur, merasimlerde yerini almıştır. Seyidoğlu, atı şaman kozmogonisinde değerlendirerek atın Türk mitolojisindeki önemini ele almıştır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, at, şaman, Şamanizm, merasim, Kırat

117. SEZAI, Halil

“Eski Türk Mitolojisi ve Grek Destanları”, **Kaynak**, S:37, Şubat 1936, s. 142-143.

Amaç: Avrupa’da Rönesans yaratan Grek Mitolojisinin kökünün, Türk mitolojisi olmasının sunulmak istenmesidir.

Kapsam: İnsanların, tabiatı muhayyilesinde anlamadığı devirlerden hareketle; Grek mitolojisinde tabiatın yaratılışı, ilâh ve ilâhelerin isimlerine yer verilerek anlatılmıştır. Bu mitolojideki ilâhların, efsanelerin; temelde Türk mitolojisine dayanmasına yer verilmiştir.

Malzeme: Sezai, Grek mitolojisinde yer alan pek çok şahsın ismine yer verilmiş; Prof. Dr. Emil Forrer’in Mezopotamya kazılarının son kazançları mevzulu, verdiği konferanstan neşredilen « M.evvel 2000 3000 tarihlerine ait proto etileri ve Luvilerin destanlarından hurilerin ilâhlar babası KUMARBİ » isimli esere değinmiştir.

Değerlendirme: Sezai, Grek mitolojisini ve destanlarını köken olarak Türk mitolojisine dayandırırken her iki mitolojiyi; ilâhların ve olayların birbirine paralellik göstermesi doğrultusunda izah etmeye çalışmaktadır. İki mitoloji arasındaki fark; Yunanlılar’ın mitolojilerini benimsemesi ve ilâhlarına güzellik unsurları da eklemesi şeklinde verilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, destan, efsane, Grek mitolojisi, masal, ilâh

118. SÖYEGOV, Muratgeldi

“Türkmen Mitolojisi’nin Kahramanlarından Burkut Ata Üzerine İki Mitos Hikayesi ve Kaynağı”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, S:252, Aralık 2007, s. 30-31.

Amaç: Türkmen mitos kahramanı Burkut Ata üzerine iki efsanenin ve bu efsanelerin kaynağının sunulmasıdır.

Kapsam: V.N. Basilov’un Türkmenler arasında topladığı, Burkut Ata (Baba) üzerine iki efsaneye yer verilmiştir. Burkut Ata bu efsanelerin ilkinde, yağmur yağdırabilen ya da dindirebilen şahsiyettir. İkincisinde ise oğulsuz bir tacire Tanrı’nın huzurunda yedi oğul isteyip; isteğini kabul ettirmiştir. Musa Peygamber daha öncesinde Tanrı’dan aynı tacir için çocuk istemesine rağmen; Tanrı istediğini yerine getirmemiştir. Tanrı bunun nedenini sorgulayan Musa Peygamber’e, Burkut Divane(Baba)’nın ihlasla istediği yanıtını vermiştir. Söyegov, bu efsanelerde Burkut Baba’nın pek çok yönden; Eski Grekler’in rüzgâr tanrısı Paseydonusu hatırlattığını belirtmiştir. Çalışmada, V.N.Basilov’un Türkmence olarak 1975 yılında bastırdığı kitabında Burkut Ata hakkında pek çok efsaneyi karşılaştırarak incelediği nakledilmiştir. Saparmurat Türkmenbaşı’nın “Türkmen’in Beş Çağının Ruhu” kitabında da Burkut Ata ile ilgili bilgiler yer aldığı aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakçalar” kısmı bulunmaktadır. V.N. Basiliv’in “İslam’da Kerametliler Kültü”, Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi, II. Cilt”, Halık H. Köroğlu’nun “Şaman” yer verilen kaynaklar arasındadır.

Değerlendirme: Söyegov, mitos kahramanı Burkut Ata ve destan kahramanı Korkut Ata hakkındaki efsanelerin; Türkmenler ve diğer Türk halkları arasında yaşadığını nakletmektedir. Saparmurat Türkmenbaşı’nın “ Türkmen Burkut Baba’yı kendi Korkut Ata’sı kabul ediyor.” düşüncesine istinaden, Burkut Ata’nın Korkut Ata’ya transformasyonu ile ilgili inceleme yapılması gerektiğine işaret etmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloj, mitos, efsane, Burkut Ata, Korkut Ata, Paseydonus

119. SÜRÜR, Ayten

“Hayat Ağacı Motifi Ve Türk Tekstil Sanatlarında Uygulamalar”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri (V.Cilt Maddi Kültür)**, 1992, s. 193-201.

Amaç: Hayat ağacı motifinin ve bu motifin Türk tekstil sanatlarında uygulamalarının incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada zengin bir Türk tekstil sanatının içinde yüzyıllardır yer alan hayat ağacı motifinin sürekliliğinin sebepleri üzerinde durulmuştur. Hayat ağacı motifi sadece Türk kültür tarihinde değil dünya kültürleri arasında da yer almıştır. Hayat ağacı motifinin ilk örnekleri Caldean'lara ait olduğu tahmin edilmekte ve İ.Ö. 3500 yıllarına ait taş kabartmalarda görülmektedir. Sonrasında heykel, mozaik, resim, tekstil desenlerinde çeşitli örnekleriyle ve bütün dinlerde sembol olmuştur. Kutsal ağaç Türklerde hükümdarlığı, ataları, boyları temsil etmiştir. Ağaç çok yönlü ilişkileri sebebiyle hayat ağacı, kutsal ağaç, altın ağaç gibi adlar almıştır. Türk inançlarında dut, meşe, kavak gibi kutsal ağaçlar da yerini almıştır. Ağaçtan türeme efsanelerinde kayın ağacının önemi büyüktür. Hayat ağacı İslamiyetten sonra da devam etmiştir. Kutsal ağaç konusunda İslamiyet ile gelen selvi, zeytin, hurma gibi ağaçlar da yerini almıştır. Ağaç motifi bayraklarda, çinilerde, mezar taşlarında, tekstil sanatında, desenlerde çok sık bir şekilde kullanılmıştır. Hayat ağacı motifi vazo, rozet gibi motiflerle de birleşerek Türklerin yaşamında büyük bir rol oynamıştır. Hayat ağacı motifi Selçuklular tarafından da kullanılmıştır. Bu dönemden itibaren Türk süsleme sanatının temel taşlarından rumili kompozisyonlar kumaşlarda da görülmektedir. Daha sonra Selçuklu sanatı zenginleşerek günümüze kadar gelmiştir. Hayat ağacı motifi soyut düşüncenin ürünüdür. Bu motif evren-ağaç-tanrı,

bereket-doğurganlık-verimlilik, dünyanın merkezi gibi sembollerle ilgili kuramlarla ifade bulunmaktadır.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Ayten Altıntaş'ın "Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu (Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 51.sayı)", Burhan Oğuz'un "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 2" adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Hayat ağacı motifi dünya kültürleri arasında oldukça yaygındır. Bu çalışmada hayat ağacı motifinin Türk kültüründe sürekliliğinin aktarılmasının yanında Avrupa ve Doğu kültürleri ile de bağlantı kurulmaktadır. Günümüz tekstil sanatında görülen; ortada eksenini bulanan simetri esasına dayalı çoğu desenin, kutsal ağaç düşüncesinin somutlaşmış görüntüsü olabileceği vurgulanmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, hayat ağacı, motif, Türk süsleme sanatları, tekstil, kült

120. ŞENOCAK, Ebru

"Türk Halk Kültüründe ve Mitolojik Bağlamda Üzümün Yeri", Millî Folklor, C:10, S:76, Kış 2007, s. 164-172.

Amaç: Türk halk kültüründe ve mitolojik bağlamda, üzümün yerinin değerlendirilmesidir.

Kapsam: Türk halk kültüründe üzüm, çok eski çağlardan beri, gerçek ve sembolik anlamlarıyla önemli bir yer tutmaktadır. Şenocak, divan şiirinde ve halk edebiyatında üzümün yerine değinmiştir. Divan şiirinden ve mani, ninni, bilmece gibi türlerden

misaller verilmiştir. Sonrasında, Türk folklorunda ve mitolojisinde üzüm konusu şu başlıklar altında değerlendirilmiştir: Evlat Sahibi Olmada Üzüm, Evlenme ve Düğün Âdetlerinde Üzüm, Mitolojik Anlamda Üzüm, Koruyucu Olarak (Nasihat Verme)Üzüm, Bâde İçmede Üzüm, Rüyada Üzüm, Halk Hekimliğinde Üzüm, şeklindedir. Konu, masal, hikâye, efsane gibi türlerden misaller verilerek aktarılmıştır. Üzüm mitolojik anlamda; şifa verici, kutsal içki, bereket, bütünlük, aşk meyvesi sembolleriyle yerini bulmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “ Kaynaklar” kısmı yer almaktadır. Stith Thompson’un “Motif Index of Folk-Literature”, Esmâ Şimşek’in “ Yukarıçukurova Masallarında Tip ve Motif Araştırması I-II”, Fikret Memişoğlu’nun “ Harput Halk Bilgileri”, adları geçen kaynaklardır. İnternet kaynaklarına da yer verilmektedir.

Değerlendirme: Üzüm, çok eski çağlardan beri hayatımızın her alanında yer bulmaktadır. Güzelliğin, bereketin, aşkın, saflığın sembolüdür. Türk kültüründe mitolojik olarak da anlaşılmaktadır. Halk edebiyatının hemen hemen bütün türlerinde, gerçek veya sembolik olarak konu olmuştur. Çalışmada üzümün, Türk folklor ve mitolojisinde yeri çok sayıda misalle aktarılmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, üzüm, masal, efsane, hikâye, bâde

121. ŞİMŞEK, Esmâ

“Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:105, Aralık 1996, s. 203-216.

Amaç: Folklor ve halk edebiyatında elmanın, yerinin ve öneminin incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada, elmanın geçtiği manzum türlerden misaller verilmiştir. Elmanın sembolik anlamları, elmanın özelliklerinden dolayı yapılan benzetmeler vurgulanmıştır. Daha sonra asıl konuya geçilmiştir. Evlat Sahibi Olmada Elma, Evlenme ve Düğün Âdetlerinde Elma, Cenaze Merasimlerinde Elma, Ölümsüzlük İlacı Olarak Elma, Çeşitli Hastalıkların Tedavisinde Elma, konu başlıklarını oluşturmuştur. Destanlardan, masallardan, halk hikâyelerinden, yöresel inançlardan misaller aktarılmıştır.

Malzeme: Şimşek, elmanın Dr. Eren Akçiçek tarafından yapılan “ Tıbbî ve Folklorik Yönden Elma” adlı çalışmada değerlendirildiğini aktarmaktadır. Bu çalışmayı tamamlayıcı mahiyette yeni unsurlar tespit edildiğinden konuyu tekrar ele almayı uygun gördüklerini belirtmektedir. Konunun anlatımında Stith Thompson’un “Motif Index of Folk-Literature” isimli eserinden elma ile ilgili motifler ile motif ve tip araştırmaları, derlemeler, masallar, destanlar gibi folklor eserlerinden misaller sunulmaktadır.

Değerlendirme: Şimşek, elmaya Türk kültüründe mitolojik bir değer verildiği neticesine ulaşabileceğimizi aktarmaktadır. Elmanın sağlık, güzellik, din, yöresel inanışlar, edebiyat gibi hayatımızın her alanında yeri olduğunu görebilmekteyiz. Çalışma, elmanın hayatımızdaki maddî ve manevî önemine dair verilen misaller yönünden de zengindir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, elma, masal, destan, hikâye, efsane

122. TURAN, Fatma Ahsen

“Türk Kültüründe Tufanla İlgili Anlatılar”, **Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)**, 2006, s. 163-173.

Amaç: Türk kültüründe tufanla ilgili anlatıların incelenmesidir.

Kapsam: Eski Türk boylarındaki Tufan mitleri, Müslüman ve Hristiyan kaynaklardan gelen Nuh Tufanı temellidir. Bilinen en eski Tufan miti Altaylılara aittir. Tufan mitinin çeşitli anlatımları mevcuttur. Tufan mitlerinin ortak yanı kozmosun bozulması ve yeniden yaratılmayı gerektirmesidir. Tufan Tanrı tarafından gerçekleştirilmektedir. Tufan olayı çeşitli halkların destanlarında, efsanelerinde birbirine benzer bir şekilde anlatılır. İncildeki kıssa Tevrat’la paralellik oluşturmaktadır. Kur’an’ın pek çok ayetinde Nuh Tufanı anlatılmaktadır. Kur’an’da Nuh’un; her birinden ikişer çift (hayvan) ile aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında, ailesini ve iman edenleri gemiye yüklemesine dair ayetler vardır. Anadolu’da da tufan mitine bağlı olarak inançlar ortaya çıkmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynakça” kısmı ile “Kaynak Kişiler” listesi bulunmaktadır. Mircea Eliade’nin “Ebedi Dönüş Mitosu”, Metin And’ın “Ritüelden Drama”, Mümin Köksoy’un “Nuh Tufanı ve Sümerlerin Kökeni” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çeşitli halklarda, kültürlerde anlatılan Tufan miti birbirine benzer. Bu çalışmada da Türkler arasında, kıssalarda Tufan mitinin yer alış biçimi aktarılmaktadır. Yeniden canlanmayı ihtiva eden sular ile bozulan kozmos yeniden yaratılmaktadır. İnsanların günahları çoğalmış ya da Dünya çok yaşlanmıştır. Çalışmada popüler olan bu miras dinînin, ahlaki mitsel hikayelere dönüştüğü de nakledilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, efsane, Tufan, Nuh, su, kozmos

123. TÜRKAN, Kadriye

“Proben’in VIII. Cildinde Yer Alan Masallara Yansıyan Şamanizm Unsurları”, **Türkbilig**, 2007/13, s. 130-167.

Amaç: İğnoz Kunos tarafından derlenen ve Proben’in VIII. cildinde yer alan yirmi dört masalın, taşıdıkları Şamanist unsurlar açısından analiz edilmeye çalışılmasıdır.

Kapsam: Masal, halkın zengin hayal gücünün ürünüdür. En yaygın nesir anlatılarından biridir. Şamanizm de dinsel ve büyüsel içerikli bir sistemdir. Türkler arasında çok uzun bir zaman yaşamıştır. Çalışmada masalın mitten doğduğu ve onun bir uzantısı olduğu görüşlerinden, din ve inanç sistemleriyle ilgisinden hareketle; masal-Şamanizm ilişkisi ve masallara yansıyan Şamanist unsurlar Proben’in VIII. cildinde yer alan yirmi dört masal kapsamında incelenmiştir. İnceleme şu başlıklar altında sağlanmıştır: A- Mitolojik Motifler; 1- Gökyüzü-Yeryüzü-Yeraltı, 2- Kötü Ruhlar (a- Dev, b- Cadı Karı) , B- Tabiatüstü Motifler; 1- Kahramanın Olağanüstü Özellikleri, 2- Yardımcı Ruhlar (a- Kuşlar, b- Periler, c- Arap) , 3- Rüya, 4- Gr, 5- Ayna , 6- Gizli Dil (Tabiatın Dili), C-Dinî Motifler; 1- Şaman (a- Çocuksuzluğu Gidermek, b- Ad Veme, c- Kahramana Olağanüstü Nitelikler Bolluk ve Bereket Kazandırma), 2- Yer altı Yolculuğu (Şaman Yolculuğu) , 3- Yer-Su Kltleri (a- Dağ Kültü, b- Su Kültü, c- Mağara Kültü) , D- Büyü Sihar; 1- Büyü-Sihar, 2- Şekil (Don) Değıştirme, 3- Fal, E- Sosyal Hayatla İlgili Motifler; 1- lp Dirilme, 2- Tabiatüstü Bir Şekilde Hamile Kalma, 3- Tabutta Doğum, 4- At, 5- Av, 6- ç Sayısı ve Sonuç, şeklindedir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Mehmet Aydın’ın “Şamanizmin Eski Türk Dini Hayatı ile İlişkisi (IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri)”, zkl Çobanoğlu’nun “ Türk Mitolojisi (Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Tarihi, C.I)”, Mircea Eliade’nin “Şamanizm” Vladimir Propp’un “Masalın Biçimbilimi”, Y. Ziya Yörükan’ın “Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm” adları geçen kaynaklardır. Analiz edilmeye çalışılan kaynak “ Ignaz Kunos-

Wilhelm Radloff, (1998) , Proben VIII. Cilt, Latin harflerine aktaran ve hazırlayanlar: Saim Sakaoğlu-Metin Ergun” şeklindedir.

Değerlendirme: Masalların kaynağını mitler, eski inançlar, töreler, gelenekler, kültürel birikimler oluşturmaktadır. Dolayısıyla pek çok masal Şamanizm’le de bağlantılıdır. Çalışmada masal-Şamanizm bağlantısıyla ilgili olarak, Ignaz Kunos’un 1885-1890 yılları arasında Osmanlı Türkleri arasından derlediği Proben’in VIII. cildinde bulunan yirmi dört masal incelenmektedir. Masalların geçtiği yerler, masallardaki dev, cadı karı gibi unsurlar mitolojik olduğu gibi Şamanizm’le de örtüşmektedir. Dev ile Erlik’in fonksiyonlarında benzerlikler bulunmaktadır. Şamanizm’de de masallardaki gibi gökyüzü, yeryüzü, yeraltı unsurları mevcuttur. Şamanın cadı karı da olduğu gibi sihirli güçleri mevcuttur. Masal kahramanlarının pek çoğunun özellikleri şamanda da görülmektedir. Masallardaki yardımcıları gibi şamanın da yardımcıları vardır. Şaman, masallardaki derviş gibi insanlara yardımcı olmaktadır. Masallardaki dağ, su, mağara kültü de Şamanizm’le ilgilidir. Şamanizm pek çok unsuru ile masallarda motif olarak yaşamaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, masal, Şamanizm, Proben (VIII. cilt), kült, motif

124. URAZ, Murat

“Türk Mitolojisi ve Folklorunda: Atlar”, Türk Folklor Araştırmaları, C:18, S:348, Temmuz 1978, s. 8371- 8375.

Amaç: Atların, Türk kültüründeki yerinin işlenmesidir.

Kapsam: Uraz, atın Türk hikâye, destan ve efsanelerinde kutsiyeti; Türk gelenek ve göreneklerinde taşıdığı anlam üzerinde durmuştur.

Malzeme: Uraz, atın hayatımızdaki yerini işlerken; Şaman Türk inanışlarına, destanlara, Dede Korkut’a, efsanelere, halk hikâye ve şiirlerine, Nef’î’nin IV. Murat’ın atlarına yazdığı «Rahşiye» adlı kasidelere, atın kervanlarda aldığı yere, türkülerde, atasözlerinde, lügazlarda, rüyalarda anlamlandırılmasına kadar etraflıca değinmektedir.

Değerlendirme: Çalışmanın içeriğinden, zengin bir kaynakçasının olduğunu görmekteyiz. Uraz, konuyu bol misalle aktarmaya çalışmıştır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, at, Şaman Türkler, Dede korkut, at edebiyatı, Köroğlu,

125. USLU, Recep

“Türk Müziği Teori Eserlerinde Mitoloji”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S:19, Kasım 2003 - Ocak 2004, s. 275-289.

Amaç: Türk müziği teori eserlerinde yer alan mitolojik bilgilerin değerlendirilmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Türk Müzik Mitolojisine Giriş, Müzik Mitolojisine Kaynak Olan Teori Eserleri, Türk Müziği Teori Eserlerinde Mitoloji, Türk Müzik Mitolojisinde Şahıslar ve Müzik, şeklindedir. Türk tarihinde mitolojinin kaynaklarını destanlar oluşturmaktadır. İslam kültürü sembolik hikâyelerinde, müzik ve mitoloji birliktedir. Türkler’in kullandıkları enstrümanlar hakkında en geniş araştırma, Bahattin Ögel’in “Türk Kültür Tarihine Giriş” adlı

çalışmasıdır. Giriş bölümündeki bu bilgilerin ardından, müzik-mitoloji konusuna kaynaklık eden müzik eserleri aktarılmıştır. Abdülkadir Meragi'nin eserinin en eski kaynak olduğu belirtilmiştir. Derviş Ali Çengi'nin “ Risâle-i Musiki”, Şeyh Abdülkadir'in “Fütüvvetname”, Gevrekzâde Hasan Efendi'nin “Netîcetü'l Fikriyye ve Tedbîr-i Vilâdetü'l Bikriyye” kaynak olarak aktarılan eserlerden olmuştur. Türk müziği teori eserlerinde mitoloji bölümünde; kaknüs kuş hikâyesi, müzik-astronomi miti, Cebrail'in müzisyenlerin piri olması, musikinin icadı miti gibi müzik-mitoloji ilişkisine dair misaller aktarılmıştır. Türk müzik mitolojisinde şahıslar ve müzik bölümünde; peygamberler, filozoflar, müzisyenler, ele alınmıştır. Ele alınan şahısların sıralaması da şu şekilde olmuştur: Adem, Davud, Şit, İdris, Lamek, Lameş, Aristo, Eflatun, Pisagor, Öklidis, Hipokrat, Batlamyus, Nadir B. Haris, Lupâpulkem, Farabi.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar, çalışmanın sonunda dipnot olarak gösterilmektedir. D. Ali Tökel'in “Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi”, Recep Uslu'nun “Mehmed Hafîd Efendi ve Musiki” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Uslu, müziğin mitolojisine inildiğinde bilimle efsanenin karıştığını; muhtemelen de bu hikâyelerin insanları meraklandırmak, ilgi çekmek için ortaya çıktığını belirtmektedir. İlgi çekici efsaneler ve kişilerle müziğin halka kabul ettirildiğini, daha fazla insanın müzik öğrenmesinin amaçlandığını aktarmaktadır. Uslu'nun çalışması müzik ve mitoloji ile ilgili bilgi alınabilecek kaynaklar, şahıslar bakımından çok sayıda malzeme sunmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, müzik mitolojisi müzik, Türk müziği, , efsane, destan

126. USLU, Recep

“Harry Potter’in Anka Kuşu veya Müziğin Anka Kuşu ‘Kaknüs’ (Müzik Mitolojisi İlişkisinden Bazı Örnekler)”, **Müzik ve Bilim (e-dergi)**, S:2, 2004.

Amaç: Batı ve Doğu kültürlerinde müzik mitolojilerinin aktarılmasıdır.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Harry Potter veya Müziğin Anka Kuşu, Müzik Mitolojileri, Yunan Mitolojisinde Müzik, Keltler ve Germanler’in Mitolojilerinde Müzik, Orta Doğu Mitolojisinde Müzik, Çin Mitolojisinde Müzik, Türk Mitolojisinde Müzik, şeklindedir. Harry Potter Ve Sırlar Odası’nda Anka Kuşu; Harry’i zor anlarında kurtarır, gözyaşlarıyla iyileştirir. Bu kuş öldükten sonra da küllerinden yeniden doğar. Türk müzik mitolojisinde de Kaknüs adında küllerinden doğan bir kuş vardır. Mitolojilerde anka kuşu; Karakuş, Simurg, Foniks, Goruda gibi adlarla yer almaktadır. Doğu ve Batı kültürlerinde, müzik hakkında hikâyeler bulunmaktadır. Türkler’in mitolojilerinde ise müzik az yer tutmaktadır. Bununla birlikte müzik yapıp şarkı söyleyen su perileri, müzik ve bilgelik tanrıçası Sarasvati gibi inanışlara rastlanmaktadır.

Malzeme: Çalışmada parantez içlerinde kaynaklara temasta bulunmaktadır. (ROWLING, 2001: 248- 249) gibi.

Değerlendirme: Uslu, Hary Potter ve anka kuşundan hareketle Batı ve Doğu mitolojisinde müziği ele almaktadır. Çalışmanın sonunda yer alan, Türk mitolojisinde müzik bölümü çok az yer tutmaktadır. Uslu, bu konuda Akademik Araştırmalar Dergisi’nde çıkan (yukarıda yer verdiğimiz) yazısına işaret etmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, müzik mitolojisi, Türk müziği, Harry Potter, Anka kuşu, Kaknüs

127. ÜLKER, Hasan

“Karaçay-Malkar Türklerinde Ağaç Kültü”, **Türk Kültürü**, Aralık 1991, S:344, s.735-742.

Amaç: Türk mitolojisinde önemli bir yeri olan ağaç kültürünün, İslamiyet öncesi inanç sistemindeki şeklinin Karaçay-Malkar Türklerinde devamının incelenmesidir.

Kapsam: Ülker, öncelikle çok eski çağlarda ağaçlarla ilgili inanışların destan ve efsanelere yansımından misaller vererek ağacın mitolojik yönünü vurgulamıştır. Daha sonra ağaca verilen kutsiyetin Karaçay-Malkar Türklerinde yaşatılmasını izah etmiştir. Ağaç güçlü görülen ve ilahi vasıflar taşıyan bir canlı olarak görülmüştür. Baharın müjdecisi olması, uzun yaşaması, meyve vermesi, kök salması gibi özellikleri onu kutsal kılmıştır. Kutsal olan ağaca Karaçaylılarda Cangız Terek, Malkarlılarda ise Ravbazı adı verilmiştir. Bu ağaçlara tapınma derecesinde saygı göstererek etraflarında törenler düzenlemişler, oyunlar oynamışlar, dilekte bulunmuşlardır. Ülker, günümüzde tapınma dönemindeki duaların, dileklerin türkülere ve çocuk şarkılarına dönüştüğünü; ağacın kutsal sayılmasının sadece düşüncede kaldığını aktarmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı yer almıştır. Bahaeddin Ögel, Abdulkadir İnan, A.Yaşar Ocak ve H. Malkonduev’in eserlerinden faydalanmaktadır. Ayrıca Karaçay- Malkar Türklerinde ağacın kutsiyetinin artık düşüncede kaldığını aktarırken, Afyon’da yapılan saha çalışmasından misaller verilmektedir. Saha çalışması yapılan Gökçeyayla köyünde, kutsal olarak görülen Ziyaret Ağacı’na ait fotoğraf bulunmaktadır.

Değerlendirme: Yazar konuyu en eski çağlardan başlayarak makalenin yazıldığı tarihe kadar getirmektedir. Zaman ilerledikçe ağaca verilen kutsiyetin zayıfladığı misallerle belirtilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, ağaç, kült, iye, Cangız Terek, Ravbazi

128. ÜNVER, Süheyl

“Türk Mitolojisinde Büyük Bir Mevkii Olan Hippocrate”, **Türk Tıp Tarihi Arşivi**, S: 13, Eylül 1939, s. 17-26.

Amaç: Fikirleriyle asırlardır yaşayan Hipokrat’ın, Türk mitolojisinde yer buluşunun anlatılmasıdır.

Kapsam: M.Ö. yaşamış büyük hekim Hipokrat’ın asırlar boyunca fikirlerinin yaşatılarak 20.asra kadar gelmesi, eserlerinin çeşitli dillere çevrilmesi, şahsiyeti etrafında efsanelerin oluşturulması, yüce bir hekim oluşunun ifadesi olarak halk tarafından mitolojik kahraman hüviyetine büründürülmesi işlenilmiştir. Ünver, ağırlıklı olarak Türk ve İslâm âleminde Hipokrat’a verilen ehemmiyet üzerinde durmuştur.

Malzeme: Yazar, Hipokrat’ın eserlerinin çeşitli dillere tercüme edilmesinden bahsetmiş ve telif eserlerde de şahsiyetinin zikredilişine yer vermiştir. Topkapı sarayında, Hazine kütüphanesinde bulunan Türkçe falname kitabındaki Hipokrat falına değinmiştir ve on bir satırlı Hipokrat falının metnine ait görüntü ile çalışmasını zenginleştirmiştir. Bu kitaptan Hipokrat’ın Simurg ‘a binmiş Kafdağı’na mualeceye gidişini sembolize eden resmi koyarak da tavsifini yapmıştır.

Değerlendirme: Ünver konuyu düzenli bir sıra takip ederek izah etmektedir. Çalışmada, Falname geniş yer tutmaktadır. Falname, Hipokrat vesilesiyle okuyucuya tanıtılmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Hipokrat, efsane, falname, Simurg, Zümrüd Anka

129. VELİYEVA, Afak

“Azerbaycan Mitolojik Kültürü” , **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S: 126, Haziran 1997, s. 59- 60.

Amaç: Azerbaycan mitolojisi üzerine yapılan araştırmaların incelenmesidir.

Kapsam: Veliyeva, Azerbaycan’da mitoloji araştırmalarının çok eskiye dayanmadığını aktarmıştır. Bu konuda yazılan ilk kitabın Mirza Kâzım’a ait olduğu bilgisi verilmiş ve 1848 tarihli “Firdevsî’nin Eserlerinde Fars Mitolojisi” eserinden söz edilmiştir Sonrasında Eynali Sultanof, Mahmudbeyof, M.Gamerlinski, Yusuf Vezir, Çemenzeminli, Hâmit Araslı, Mireli Seyitof, Vagip Valiyev, Fizuli Bayat, Rahman Bedelof gibi araştırmacılar ve eserleri tanıtılmıştır. Azerbaycan folklorunda, dünyayı kavrama konusuna da geniş yer verildiğine dikkat çekilmiştir.

Malzeme: Çalışmada, Mirza Kazım’ın eserinin dışında yer verilen bazı eserler şu şekildedir: M. H. Tehmasip’in “Div Sureti”, “Efsanevî Guşlar”, Mireli Seyitof’un “Azerbaycan Mitik Düşüncesinin Kaynakları”, Vagif Valiyev’in “Azerbaycan Folkloru” dur. Ayrıca Azerbaycanlı ressam Natık Cemal’in, Türk mitolojik kültürünü bir bütün olarak algılayıp yapmış olduğu resim de yer almaktadır.

Değerlendirme: Çalışmada, Azerbaycan mitolojik araştırmaları tarihi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Bunun yanında; dünyanın kavranmasına ve bu yönde oluşan inançlara dair, mitoloji ve folklorda görüş ve bilgilerin bulunması da aktarılmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Azerbaycan folkloru, efsane, destan, masal, Avesta

130. YILLAR, Ömer

“Mitoloji Üzerine Araştırmalar”, **Millî Folklor**, C:8, S:59, Güz: 2003, s. 118-119.

Amaç: Bilge Seyidoğlu’nun “Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller” adlı eserinin tanıtılmasıdır.

Kapsam: Seyidoğlunun eseri kısaca tanıtılmıştır. Eserin giriş kısmını, mitlerin toplum hayatındaki yeri ve önemi oluşturmuştur. Birinci bölüm “Mit Üzerine Açıklamalar” başlığını taşımaktadır. Mitin tanımından başlanmış ve sonrasında “Menşe Mitleri ve Kozmogonik Mitler”, “Mitler ve Hekimlik ” kısımlarına yer verilmiştir. İkinci bölüm, örnek metinler ve incelemelerden oluşmuştur. Bu bölüm, şu başlıklar altında ele anılmıştır. 1. Türk Mitolojisi, 2. Groko – Romen Miti, 3. Mısır Mitolojisi, 4. İran Mitolojisi, 5. Çin Mitolojisi, 6. Hint Mitolojisi, şeklindedir. Ardından da sonuç bölümü yer almıştır.

Malzeme: Çalışmada eserin, 2002 tarihli genişletilmiş son baskısı tanıtılmaktadır.

Değerlendirme: Yıllar, eserde mitoloji üzerine açıklamalar ve örnek metin, incelemelere yer verildiğini belirterek eserin başvuru kitabı olduğunu nakletmektedir. Türk toplumunu tanımanın yollarından birinin, mitolojisini bilmek ve diğer toplumlarla karşılaştırmak olduğunu söyleyerek Seyidoğlu’nun kitabının önemini vurgulamaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Mitoloji Üzerine Araştırmalar, Bilge Seyidoğlu, kozmogoni, kültür, efsane

131. YILMAZ, Mehmet

“Manas Destanı’nın Oluşum Devreleriyle İlgili Teoriler”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S:18, Ağustos- Ekim 2003, s. 35-44.

Amaç: Manas Destanı’nın oluşum devreleriyle ilgili teorilerin incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: Giriş, A) Kırgızlar Hakkında Genel Bilgiler B) Destanın Tarihî Evreleri ve Oluşum Teorileri, Sonuç, şeklindedir. Yılmaz, Manas destanı ile ilgili çözüm bekleyen en önemli problemlerden birinin destanın oluşum zamanı olduğunu nakletmektedir. Kırgız tarihi, mitolojisi, efsanesi, masalı destana motif zenginliği sunmuştur. Destanın teşekkülü zamanı ile ilgili çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilere kesinlik kazandırabilmek için Kırgız tarihinin detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Manas destanı ile ilgili teoriler destanı çoğunlukla VII-IX, IX-XI, XV-XVIII. yüzyıllar arasına koymaktadır. Tarihî, coğrafi, kültürel sebepler ve destanın bünyesindeki mitik/masalsı, totemistik dönemlere ait inanışlar teorileri oluşturmaktadır. Destandaki temel epizotlar da değişikliklere uğramıştır. Destanla ilgili teorilerde, destanın fantastik bir temele ya da tarihî vakalara dayandırılması farklılıkları mevcuttur. W.Radloff, V. Jirmunski, E. Abdılđaev destanı fantastik temele dayandırmaktadır. Ç. Velihanov, Muhtar Aveazov destanı tarihi temele dayandıran araştırmacılarıdır. Birçok araştırmacı tarafından gerçeğe en yakın teori Jirmunski’nin teorisidir. Bu teoride destan, mitik/masalsı tabakalardan tarihî tabakalara geçmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda, kaynakların yer aldığı kısım bulunmaktadır. Kırgızların yaşayışı, kültürü, coğrafi dağılımı, Manas destanı ile ilgili çok sayıda esere işaret edilmektedir. Gürün Kâmuran’ın “Türkler ve Türk Devletleri Tarihi”, Abdülkadir İnan’ın “Manas Destanı Üzerine Notlar (Makaleler ve İncelemeler)”, Fikret Türkmen’in “Manas Destanı Üzerine İncelemeler (Çeviriler-1) adları geçen kaynaklarıdır.

Değerlendirme: Çalışmada Kırgızların çok eski devirlerden beri mücadelelerle, sıkıntılarla geçen tarihlerine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Bu mücadeleler destanın oluşumunda rol oynamaktadır. Yılmaz, destanın önceleri küçük parçalar olarak söylendiğini, belki de bu parçalarda Kırgızların kahramanlıklarının mitolojik unsurlarla süslendiğini belirtmektedir. Bu parçaların zamanla zenginleştirildiğini, destan formuna kavuşturulduğunu nakletmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Manas destanı, destan, Kırgızlar, epizot, masal

132. YOKSULABAKAN, A.Refik

“Yaşar Kemal’de Mitin Kaynaklarından Biri Olarak Yalan Üstüne”, **Yazko Edebiyat**, S: 23, Eylül 1982, s. 86-89.

Amaç: Yaşar Kemal’in “Ortadirek”, “Yer Demir Gök Bakır”, “Ölmezotu” roman üçlüsünden hareketle; mitin temel kaynaklarından birinin yalan olmasının açıklanmaya çalışılmasıdır.

Kapsam: Yazar, giriş kısmından sonra “Mit ve Yalan” başlığı altında kısa yazısını kaleme almıştır. Yoksulabakan’a göre, Yaşar Kemal’in romanları özellikle de Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmezotu geçmiş ve gelecekle bağlantıları olan ve malzemesini insanından, doğasından alan destandır. Bu destan, düzen-yoksulluk-yalan-mit yaratmayı gerekli kılmıştır. Yazarın ifadesiyle “Mit bir yalanın kolektifleşmesi ve zamanla sanatsal bir düzeye ulaşmasından başka bir şey değildir.” Yazar, Yaşar Kemal’in dilinin de mitle iç içe olarak destan yaratmasından bahsederek işlevselliğini vurgulamıştır.

Malzeme: Yazar, konuyu Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır ve Ölmezotu roman üçlüsü etrafında incelemektedir. Mit yaratmanın temelini yalana bağlarken zaman zaman misaller de vermektedir. Taşbaşıoğlu'nun bir mit kahramanı durumuna gelmesindeki temel sebebin yalan olması gibi hatırlatmalar şeklindedir.

Değerlendirme: Yoksulabakan'ın yazısı deneme niteliğindedir. Yazıda türü sürdürmek için mit yaratmanın kaçınılmaz olduğu, bunun da yalana dayandırılması dağınık bir şekilde anlatılmaktadır.

anahtar kelimeler:

mit, Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmezotu, Yaşar Kemal, destan

133. YUND, Kerim

“Türklerin Adalet Tanrıçası Gök Kızı”, **Türk Dili**, C:I, S:9, Haziran 1952, s. 563-566.

Amaç: Yunan Adalet Tanrıçası Themis ile Türk Adalet Tanrıçası Gök Kızı'nın tanıtılarak karşılaştırılmasıdır.

Kapsam: Ankara'daki Adliye Sarayında bulunan ve bir elinde terazi diğerinde kılıç tutan kabartma kadın resminden hareketle Adalet Tanrıçası ele alınmıştır. Yund bu tanrıçanın Yunan mitolojisine dayandığını, Türklerin Adalet Tanrıçasının daha üstün olduğunu belirtmiştir. Tabii ve ahlakî kanunların temsilcisi olan Zeus'un hem kız kardeşi hem de karısı Themis aktarıldıktan sonra Gök Kızı'na değinilmiştir. Gök Kızı, Dokuz Oğuz menkıbesinde geçmektedir. Hükümdara yönetmeyi, hukuku öğreten hatundur. Çalışmada Gök Kızı ile ilgili menkıbelerin parçası yer almıştır. Themis ile Gök Kızı'nın benzerlikleri aktarılmıştır ve Gök Kızı'nın öğrettiği bilgiyi, adaleti hükümdardan bütün dünyaya yaymasını istemesine dikkat çekilmiştir.

Malzeme: Çalışmada adalet tanrıçasının; Adalet Sarayındaki ve Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerinin rozetindeki kabartmalarının benzerinin, Hasan Basri Erk’in “Adalet Edebiyatı Antolojisi” kitabında yer almasına işaret edilmektedir.

Değerlendirme: Yund, Türklerin de bir adalet tanrıçası bulunduğunu; fakat Yunan mitolojisine dayanan tanrıçanın Adalet Sarayında görüldüğünü, sembol olarak taşındığını vurgulamaktadır. Türk adalet tanrıçasının daha üstün olduğunu belirterek ana hatlarıyla Themis’e yer vermektedir. Gök Kızı’na da yer verdikten sonra iki tanrıça arasında kıyaslama yapmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Yunan mitolojisi, adalet tanrıçası, Themis, Gök Kızı, Dokuz Oğuz menkıbesi

134. YÜCE, Kemal

“Türk Mitolojisi İle İlgili Bir Tabir; Tapduk”, **Fikret Türkmen Armağanı**, Aralık 2005, s.763-766.

Amaç: Türk mitolojisindeki anahtar kelimelerden “ tapduk” un anlamının ve öneminin tespit edilmesidir.

Kapsam: Çalışmada tapduk kelimesinin kullanımları, anlamlandırılması, Türk mitolojisindeki önemi üzerinde durulmuştur. Tapduk, Yunus Emre’nin pirinin adıdır. Bu gerçek bir ad değildir. Mahlas hatta kültür. Bir anlayışın, geleneğin kelimesidir. Tapduk, tapmak kelimesinden türemiştir. Ayrıca ilahi türündeki dinî şiirlere, Gülşeni tarikatında tapuğ da denilmektedir. Türkçe’de tapmak ve bulmak şeklinde geçen kelimeler, eski Türk inancı ile ilgilidir. Fakat Tapmak’ da kutsiyet vardır. Bulmak’ da yoktur. Emreler döneminden aşıkler dönemine geçişte, tapduk kelimesi ışık

kelimesi ile birleşerek yeni manalara girmiştir. Tapduk kelimesi Türk mitolojisi ile ilişkilidir. Ehliman Ahundov'un Azerbaycan Folkloru Antologiyası adlı eserinde "Taptug" isimli bir nağıl anlatılmaktadır. Tapduk nağılı, masaldan ziyade mitolojik bir hikâye olarak kabul edilebilir. Hikâyenin kahramanı Tapduk'tur. Türk mitolojisine has özellikler taşır. Tapduk, Türk destanlarında olduğu gibi kutsal ışıkla yeryüzüne iner. Tapduk nağılı, Türk mitolojisinde tabiat kuvvetlerinin kişileştirilebildiğini göstermektedir. Tabiat kuvvetleri yarı insanî, yarı ilâhî olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hikâyede gökteki ilâhlar yeryüzüne inmişlerdir, yeryüzündeki insanlar da gökyüzüne çıkmışlardır. Tapdık hem ıııklı dünyanın hem de Zülmat dünyasının padişahı olmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda kaynakların yer aldığı "Notlar" kısmı bulunmaktadır. Gerard Clausen'in "Türkçe Sözler Üzerine Araştırmalar (Jean Deny Armağanı)", Ehliman Ahundov'un "Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri", Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi" adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Çalışmada "tapduk" kelimesinin önemli bir kültür motifi olduğuna işaret edilmektedir. Tapduk'un Yunus Emre'nin pîri olması, tapduk kelimesinin dil açısından ele alınması ve Türk mitolojisi ile ilgisi açısından Tapduk nağılı aktarılmaktadır. Tapduk nağlında, tabiat kuvvetlerinin kişileştirilmesine dikkat çekilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kült, tapduk, Yunus Emre, destan, nağıl

135. YÜKSEL, H.Avni

"Türk Folklorunda Sayılar", **Millî Kültür**, C:3, S:4, Eylül, 1981, s. 46-49.

Amaç: Türk folklorunda üç, yedi, dokuz ve kırk sayılarının yerinin ve öneminin incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada Türk folklorunda sayıların kutsallığına değinildikten sonra Türk folklorunda üç sayısı aktarılmıştır. Türk folklorunda sayıların büyük bir yeri vardır. Sayılar çok olmakla birlikte daha ziyade üç, yedi, dokuz ve kırktır. Sayılar konusu, eski Türk inanç ve destanlarıyla Dede Korkut Hikayeleri esas alınarak incelenmiştir. Yüksel bazı görüşlere göre; kutsal sayıların hepsinin Türk kozmogonisinden kaynaklanmadığının çoğunun dışarıdan gelmekte olduğunu söylediğini belirtmiştir. Yapmış olduğu küçük araştırmaların, bu görüşün doğru olmadığını gösterdiğine işaret etmiştir. Türk folklorunda sayılar inancı kaynak olarak Orta Asya yaşayışına, Şamanizm'e gitmektedir. Başka milletler, İslam dini de kaynak oluşturmuştur. Türk folklorunda üç sayısının; Şamanizm'de büyük yeri vardır. Altay, Yakut Türklerinde, Göç, Manas, Oğuz Kağan Destanları'nda, Dede Korkut Hikayelerinde üç motifi yer bulmuştur. Atasözlerinde, deyimlerde, türkülerde, manilerde, masallarda, yer adlarında da üç motifine sıklıkla rastlanmaktadır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarla gösterilmektedir. İ. Zeki Eyüboğlu'nun "Bütün Yönleriyle Anadolu İnançları" , Ziya Gökalp'ın "Türk Töresi", Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi, I", Muharrem Ergin'in çalışması olan "Dede Korkut Kitabı" adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Sayıların kutsallığının milletlerin yaşayışında büyük bir yeri bulunmaktadır. Türk folklorunda, günlük hayatımızda sayılara çeşitli şekillerde rastlarız. Bu çalışmada da eski Türk inanışlarında, mitolojisinde, efsanelerinde, destanlarında, atasözü, deyim, bilmece gibi folklor ürünlerinde, günümüzde üç sayısının kullanımına ilişkin çok sayıda misal görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, folklor, sayı sembolizmi, üç sayısı, Dede Korkut Hikayeleri, Şamanizm

136. YÜKSEL, H.Avni

“Türk Folklorunda Yedi Sayısı”, **Millî Kültür**, C:3, S:5, Ekim 1981, s. 48-51.

Amaç: Türk folklorunda yedi sayısının yerinin ve öneminin incelenmesidir.

Kapsam: Eski çağlardan günümüze kadar sıkça rastlanan yedi sayısının menşei eski Türk dinine dayandırılmıştır. Yedi sayısı Anadolu’da uğurlu sayılmıştır. Yaratılışı ait inanışlarda, Şamanizm’ de, Altay ve Yakut Türklerinde, destanlarda, Dede Korkut hikâyelerinde yedi sayısı ile ilgili motifler yer bulmuştur. Bıllhassa Batı Türklerinin yedi rakamına yönelmesinde Batı’nın tesirinin olduğu söylenmiştir. Bektaşî ve Alevî topluluklarında da yedi sayısı sıkça kullanılmıştır. Atasözü, deyim, türkü, masal, mani, bilmece gibi folklor ürünlerinde de sıklıkla yer bulmuştur.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi, II” , İ. Zeki Eyüboğlu’nun “Bütün Yönleriyle Anadolu İnançları “ adları geçen kaynaklar arasındadır.

Değerlendirme: Kutsal adledilen yedi rakamının ve bunun üzerine kurulan atasözlerinin, deyim ve terimlerin, söz gruplarının ve isimlerinin genellikle Türk kozmogonisinden kaynaklandığı nakledilmektedir. Çalışmada Türk kültüründe, inanışlarında, folklor ürünlerinde yedi sayısının kullanımına ilişkin çok sayıda misal sunulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, folklor, sayı sembolizmi, yedi sayısı, Dede Korkut hikâyeleri, Şamanizm

137. YÜKSEL, H.Avni

“Türk Folklorunda Dokuz Sayısı”, **Milli Kültür**, C:3, S:6, Kasım 1981, s. 32-35.

Amaç: Türk folklorunda dokuz sayısının yerinin ve öneminin incelenmesidir.

Kapsam: Türk folklorunda en çok kullanılan sayıların başında dokuz sayısının geldiği belirtilmiştir. Yaratılış, dünyanın sonu ile ilgili efsanelerde, Şamanizm’de, İslam tasavvufunda, Manas Destanı’nda, Dede Korkut hikayelerinde, atasözlerinde, deyimlerde, terimlerde, söz gruplarında dokuz sayısı yer almıştır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak gösterilmelidir. W.Radloff’un “Sibiryadan Seçmeler”, Abdülkadir İnan’ın “Eski Türk Dini Tarihi”, Ziya Gökalp’ın “Türk Medeniyeti Tarihi” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Dokuz sayısının Türk tarihinin çok eski zamanlarından günümüze kadar kullanıldığını görebilmekteyiz. Yaratılışla ilgili inanışlarda, cenaze törenlerinde, destanlarda, Şaman ayinlerinde, türkü, bilmece, mani gibi halk ürünlerinde dokuz sayısı ile ilgili inanış ve kullanımlara sıklıkla rastlamaktayız.

anahtar kelimeler:

mitoloji, folklor, sayı sembolizmi, dokuz sayısı, Dede Korkut hikayeleri, Şamanizm

138. YÜKSEL, H.Avni

“Türk Folklorunda Kırk Sayısı”, **Millî Kültür**, C:3, S:9, Şubat 1982, s. 43-46.

Amaç: Türk folklorunda kırk sayısının yerinin ve öneminin incelenmesidir.

Kapsam: Türklerin kutsiyet yüklediği sayılardan bir olan kırkın, şaman âyinlerinde sık rastlanan bir sayı olduğu belirtilmiştir. Oğuz Kağan ve Manas Destanlarında yer bulması gösterilmiştir. Türklerin Müslüman oluşlarıyla ilgili rivayetlerde kırk sayısına sıkça rastlandığı vurgulanmıştır. Çalışmada kırklar, kırk kız, çora gibi motiflere de değinilmiştir. Kırk sayısının destanlarda, masallarda, yer isimlerinde, atasözlerinde, deyimlerde, terimlerde, hikâyelerde, manilerde, türkülerde, bilmeceelerde sıkça rastlanması da aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Abdülkadir İnan'ın "Türk Dini Tarihi", Ziya Gökalp'ın "Türk Töresi" adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Çalışmada kırk sayısının, eski çağlardan beri Türk milletinin hayatında sıkça yer aldığını görebilmekteyiz. Kırk sayısı İslâmiyet öncesinde ve sonrasında edebî ürünlerde çok kullanılan bir motif olmuştur. Edebî ürünlerin yanında yer, bitki, eşya, hayvan isimlerinde de oldukça fazladır.

anahtar kelimeler:

folklor, sayı sembolizmi, kırk sayısı, Şamanizm, Oğuz Kağan destanı, Manas Destanı

139. Zakir Kadiri

"Eski Türk Dinine Dair Umay Âlihesi", **Türk Yurdu**, C:6-26, S:39/233, Mart 1931, s. 17-21.

Amaç: Türk âlihelerinden biri olan Umay âlihesinin incelenmesidir.

Kapsam: Umay semada yaşayan ve yanında çocuk bulunan bir âlihe olarak tasavvur edilmiştir. Umay'ı çocuğun yanına davet etmek için âyinler icra edilmiş, dualar

okunmuştur. Umay'ın semavî ruhlardan olup büyük semavî Âlîhe Ülgen'le temaslarda bulunduğuna inanılmıştır. Umay'ın başlıca vazifesinin çocukları özellikle de beşikte olanları himaye etmek olduğu düşünülmüştür. Şamanizm'in tesirinde kalan Türk kabileleri çocuğa kötü ruhların yaklaşmak istediğinde, Umay'ın onları ok atarak kovduğuna inanmışlardır. Çalışmada Umay'ın, Orhun Abideleri, Divanı Lûgatü'türk gibi eserlerde de zikredilişi aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar ve İlaveler” kısmı bulunmaktadır. Abdülkadir İnan'ın Türkiyat mecmuasının ikinci cildinde yer alan Umay Âlihesi'ne tahsis ettiği makale, Katanof tarafından toplanıp Radlof'un “Türk Edebiyatı Nümeneleri” nde neşrolunan metinler, Radlof'un “ Aus Sibirien” bu kısımda adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Umay çocukların koruyucusu olan iyi bir ruhtur. Umay etrafında, çeşitli Türk kabilelerinin inançlar geliştirdiğini görebilmekteyiz. Koruyucu ruh Umay'dan yardım beklenmiş, onun için âyinler düzenlenmiş, ibadet edilmiştir.

anahtar kelimeler:

Umay, âlihe, Şamanizm, din, kült, ibadet

140. ZARİPOVA ÇETİN, Çulpan

“Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar) , Bilig, S:43, Güz / 2007, s. 1-32.

Amaç: Tatar Türklerinde mitolojik varlıklar ilgili mitlerin ve inanışların incelenmesidir.

Kapsam: Tatar halk edebiyatında mitolojik varlıklarla ilgili mitlerin; genelde nesir olarak yazılan ve olağanüstü yaratıklar hakkında oluşan eserler olduğu nakledilmiştir. Bu eserlerde Su Anası, Ev İyesi gibi varlıklarla karşılaşma, olağanüstü olaylar anlatılmıştır. Tatar Türklerinin mitolojik hikâyeleri ile ilgili ilk bilginin Gabor Balint'ın "Kazani-Tatar Nyelvtanulmanyok. İ.Füzet. Kazani-Tatar Szövegek" adlı kitabında "Kereşen Tatarlarının İnandıkları Mitolojik Varlıklar" bölümünde verildiği işaret edilmiştir. Tatar mitolojisinde yer alan varlıkların genelde iyelere ve kara ruhlara ayrıldığı belirtilmiştir. İnceleme iki bölüme ayrılmıştır: 1. Yer Üzerinde Yaşayan Mitolojik Varlıklar; yer iyesi, kır iyesi, dağ iyesi, orman iyesi, ev iyesi, ahır iyesi, mal iyesi, hamam iyesi, değirmen anası, değirmen iyesi, cami iyeleri, mezarlık yerleri, yol iyesi, albastı, obur, hortlak, maden ocağı iyesi, şeklindedir. 2. Su Atında Yaşayan Yaratıklar; su babası, su anası, su iyesi, şeklindedir. Tatarların mitolojik varlıklarla iç içe yaşadığına, bu varlıkların gizemli ve ilginç olarak görüldüğüne, insanların bilhassa doğayla ve yakın çevreyle ilgili düşüncelerine bu ruh ve iyelerin etkisine dair çok sayıda misal aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda "Açıklamalar" ve "Kaynakça" kısımları bulunmaktadır. Makale yazılırken daha çok 1996-1999 yıllarında Galimcan Gıylmanov tarafından iki ciltlik "Tatar Mitleri" adlı kitaptan yararlanıldığı belirtilmektedir.

Değerlendirme: Tatar Türklerinin belleğinde asırlardır mitolojik yaratıklar yaşatılmaktadır. Bu yaratıklar ürkütücü olsa da doğaya ve yakın çevreye saygıyla bakmayı da getirmiştir. Çalışmada bu yaratıklarla ilgili birçok şiir, hikâye, dram, bale yazıldığı, heykeller dikildiği, resim yapıldığı izah edilmektedir. Mitolojik varlıklar incelenirken Tatar Türklerinin yanında; Türkiye, Karaçay-Balkar, Çuvaş, Yakut gibi Türk toplulukları arasında yaşayan inanışlar da yer bulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Tatar, Tatar halk edebiyatı, iye, yaratıklar, ruhlar

2. TERCÜME ve AKTARMA MAKALELER

1. ANOHİN, A.V. (Çeviren: Abdülkadir İnan)

“Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, **Ülkü Dergisi (İlk Seri)**, C:15, S:85, 87, 88, Mart, Mayıs, Haziran 1940, s. 54-58, 239-247, 321-323.

Amaç: Şamanist Altaylıların ruhlar, ilâhlar, yaratılış efsaneleri hakkındaki inanışlarının aktarılmasıdır.

Kapsam : “Altay Şamanlığına Ait Maddeler” adlı çalışmanın, Ruhlar ve İlâhlar Hakkında, bölümü şu başlıklar altında ele alınmıştır: I. Tös denilen ruhlar, A- Karatös (Erlik, Erlik’in oğulları, Erlik’in kızları), B- Arı ruhlar, I. Semavî ruhlar (Ülgen, Ülgen’in oğulları, Ülgen’in kızları, Yayık, Suyla, Karlık, Utkuçı, yer veyahut dağ ruhları), şeklindedir. Diğer bölüm ise Yerin ve İnsanların Yaradılışı Hakkında Efsaneler, şeklindedir. Şamanist Altay inanışında ruhlar yeraltında, yer üzerinde ve gökte yaşarlar. Altaylılar bütün ruhları iki zümreye ayırırlar: Tös (ezelden beri mevcut olanlar), Yayân neme (sonradan vücut bulan), şeklindedir. Bundan sonra da ruhlar aru veya kara olarak ayrılırlar. Buna göre de ruhlar; arutös, karatös, aru neme, kara neme olarak tesmiye olunurlar. Karatös ruhlardan Erlik; en ağır ve elemli felaketleri getirir. Yeraltında oturur. Erlik’in oğulları, yerin altındaki ve üstündeki fena ruhları idare ederler. Erlik’in kızları, vakitlerini eğlence ve oynamakla geçirirler. Aru ruhlardan Ülgen; güneşin, ayın ve bütün gök kubbesinin ilâhıdır. İlâhi kudret sahibidir. Ezeli ve ebedîdir. Ülgen’in oğulları, babaları gibi iyi ruhlar zümresine dahildir. Ülgen’in kızları, âyin esnasında bazı şamanlara telkinatta bulunurlar. Yayık, insanlar arasında yaşar. Ülgen’le insanlar arasında vasıtaçılık yapar. Suyla, insanın yerdeki muhafızıdır. Karlık, Suyla’nın mesai arkadaşıdır. Utkuçı, gökte yaşar. Ülgen’in en yakın elçisidir. Dağ ruhları, müstakil bir zümredir. Ülgen ve Erlik’le münabetleri yoktur. Hayvanların çoğalması, sağlık, umumî emniyet ve şerir ruhların uzaklaşması bu ruhlar tarafından gerçekleşmektedir. Çalışmada yerin ve insanların

yaratılışı hakkındaki efsanelerle ilgili olarak, bilhassa Ülgen ve Erlik arasındaki mücadelelere yer verilmiştir.

Malzeme: Çalışmada ruhlara ve ilâhlara söylenen, dua niteliğindeki sözlere yer verilmektedir. Bu dualar şamanlara ya da Altaylılara aittir.

Değerlendirme: Şamanist Altaylılar yeraltında, gökte, yer üzerinde çeşitli ruh ve ilâhların yaşadığına inanmışlardır. Bu ruh ve ilâhlar korkutan, hastalıkları, felâketleri getiren olarak düşünüldükleri gibi insanları koruyan, refahı bahşeden olarak da düşünülmüşlerdir. Çalışmada ruhlar, inanışlarla ilgili tasavvurların yanında yaratılışla ilgili Ülgen'in ve Erlik'in rollerine, mücadelelerine yer verilmektedir.

anahtar kelimeler:

Altaylılar, Şamanizm, ruh, ilâh, Ülgen, Erlik

2. DLJNEVSKAYA, G.V. (Çeviren: Muvaffak Duranlı)

“ ‘Kudırge Kayası’ Eski Türklerdeki Umay Tasvirleri Sorununa Bir Bakış”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S: I, 1996, s. 235-240.

Amaç: Kudırge mezarlığında (Dağlık Altay) bulunan, sarp kaya üzerindeki heykelle bağlantılı olarak Umay tasviri düşüncesi etrafında durulmasıdır.

Kapsam: Kudırge mezarlığındaki, Sarp kaya üzerine tasvir edilen sahne ile ilgili olarak pek çok araştırmacı görüş bildirmiştir. Üç boynuzlu, süslü başlı kadın tasvirinin koruyucu, bereket tanrıçası Umay olduğu görüşü üzerinde durulan çalışmada; günümüzdeki Dağlık Altay Özerk Bölgesi'ndeki Çarga ulusundaki Merkit boyunun efsanesine değinilmiştir. Ataları Tudraş'a, yaşlı bir kadın yolunu şaşırdığı bir sırada yardımcı olmuştur ve kadın onun boyuna zenginlik vermiştir. Efsanedeki

yaşlı kadının adı olan Üç Müstü Bay Onı “üç boynuzlu kutsal ana” anlamını içermektedir. Dağ sakinlerinin kültüne dikkat çekilerek dağ ruhu ile Umay karşılaştırılmıştır. Sarp kayadaki yüzün, özellikle de taş heykelin bolluğu temsil eden mitolojik bir ilah olabileceği aktarılmıştır. Türklerdeki Umay kültü, çeşitli inançlardaki ilahlarla da karşılaştırılmıştır ve Umay’ın evrensel ilahe kültürünün derin geçmişini ispatladığı nakledilmiştir.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar yabancı eserler olup dipnot olarak gösterilmektedir. L.P. Potapov, N. Dırenkova, A.V. Anohin eserlerine yer verilen araştırmacılar arasındadır.

Değerlendirme: Kudırge Kayası’nda tasvir edilen sahnenin yorumu olarak; evin, çocukların, yetişkinlerin koruyucusu, dağın sahibi gibi pek çok yönü olan tanrıça Umay’ın evrensel ilahe kültürünün derin geçmişi değerlendirilmesinde bulunmaktadır. Tanrıçanın geçmişine ve pek çok kültürde yaşatılmasına dair misaller sunulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Umay, Kudırge Kayası, heykel, tanrıça, ilahe

3. GABAIN, A. Von (Çeviren: Semih Tezcan)

“Renklerin Sembolik Anlamları”, **Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, C:III, S:1, 1968, s. 107-113.

Amaç: Çeşitli halkların, kabilelerin hayatında; renklerin sembolik anlamlarının incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada, Çinlilerin evreni dört bölüme ayırdıkları; bu bölümlerin de doğuya, batıya, kuzeye ve güneye yöneldikleri aktarılmıştır. Aynı zamanda günün ve yılın dört zamanıyla da ilgilendikleri belirtilmiştir. Bu dört bölümün her birine de bir unsur verdikleri; doğu, batı, güney, kuzey karşılıklarının mavi/yeşil, ak, kırmızı, kara; ejderha, pars, kuş, kertenkele; tahta, maden, ateş, su olduğu izah edilmiştir. Aynı kozmolojik görüşlerin Türk ve Moğol halkları tarafından bilinmekte ve kullanılmakta olduğuna işaret edilmiştir. Gabain, renklerin kişi, halk, coğrafi kavramlar yerine kullanımlarına ilişkin olarak bilhassa Türk, Çin, Moğol görüş dairesinden misaller aktarmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Bibliyografya” kısmı bulunmaktadır. Kaynakların hemen hepsi yabancı eserlerdir. W. Eberhard’ın “Beitraege zur kosmologischen Spekulation...”, “Geschichte” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Dünyanın dört bölüme ayrılması ve renklerle ilişkilendirilmesi fikrinin Türk, Çin, Moğol halklarının yanında farklı kültür, inanış dairelerinde de yer aldığını görebilmekteyiz. Gabain konu ile ilgili misaller aktardıktan sonra yazısının amacını, bilinçli olarak kabul edilmiş merkezler kavramını tartışmaya sokmak olarak açıklamıştır.

anahtar kelimeler:

kozmooloji, renk sembolizmi, doğu, batı, güney, kuzey

4. GEYBULLAYEV, Gıyasettin (Çeviren: Vefa Rızayeva)

“Eski Türklerde Umay Tanrıçası”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S:III, 1999, s. 215-218.

Amaç: Umay tanrıçaya dair inanışların bilhassa Azerbaycan Türkleri arasında incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada eski Türk inanışlarından Umay tanrıçanın; kadınların, çocukların hamisi olduğu düşüncelerine yer verilmiştir. Azerbaycan Türklerinde, İslâmiyet'in kabulünden sonra bu tanrıçanın unutulduğunun anlaşıldığı belirtilmiştir. Azerbaycan klasik edebiyatında Umay'ın yer alışı ve anlamlandırılışı üzerinde durulmuştur. Umay kelimesinin kökeni, Umay'ın ortaya çıkışı ile ilgili görüşler de belirtilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda yararlanılan kaynakların bulunduğu “Notlar” kısmına yer verilmektedir. F. İbrahimov'un “Metalden Kuş Figürleri” adlı çalışması bu kısımda yer alan kaynaklardandır.

Değerlendirme: Azerbaycan Türkleri arasında Umay veya Humay adında tanrıça inancının olduğu nakledilmektedir. İran kökenli halkların mitolojisinde de Humay tanrıçanın adının geçtiği; fakat tanrıçanın tamamen Türk kökenli olduğu da izah edilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Umay, Humay, tanrıça, Azerbaycan klasik edebiyatı, kutsal ana

5. HÜSEYİNOV, Yusuf (Aktaran: Zülfiye Velibeyli)

“Eski Oğuz Mitlerinin Felsefi Boyutu”, **Bilig**, S:2, Yaz '96, s. 149-151.

Amaç: Oğuz mitlerinin Boz öküzle ilgili karakteristik taraflarının, felsefi açıdan değerlendirilmesidir.

Kapsam: Çalışmada, yaratılışın, varlığın esasının tabiatın kendisinde aranması, mitlerin felsefî bakımından karakteristik özelliği olarak gösterilmiştir. Bu esas da bitki, hayvan ve kozmik varlıklardır. Bu bağlamda, Oğuz'un olağanüstü vasıflarının anlatıldığı bir Uygur varyantına yer verilmiştir. Sonrasında Hüseyinov, insanın yaratılışı hakkında Boz öküzle olan mitleri incelemiştir. Mitolojiye göre, insana şekil veren ceviz ağacıdır. Boz öküz kendisine hizmet için bu şekle can vermiştir. Şekle de Oğuz adını koymuştur. Ağacın yaptığı bir hatun şekline de can vermiştir. Böylece Oğuz nesli dünyaya gelmiştir. Oğuz'un yedi oğlu olmuştur ve oğullarına eş verilmiştir. Boz öküz dünyanın idaresini Oğuz'un oğullarına ve eşlerine bırakmıştır. Burada hava, toprak, od, su unsurlarının düzenlenmesi düşüncesi vardır. Boz öküz dünyanın idaresi için onun sırrını öğrenmek, insan ilişkilerini doğru kurmak ve kötülüklerle mücadele etmek gerektiğini öğütlemiştir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar olarak, Oğuzname (Şerbak, 1959) ve Senrli Sünbüller (1990) gösterilmektedir.

Değerlendirme: Hüseyinov, Türk milletinin ataları Oğuzlarla ilgili mitlerde, dünya hakkındaki tasavvurları ele alınmaktadır. Bu tasavvurlar felsefî boyutuyla değerlendirilmektedir. Boz öküz Oğuz nesline, dünya idaresinin, dengede kalabilmesinin yollarını göstermektedir.

anahtar kelimeler:

mit, Oğuzlar, felsefe, yaratılış, totem, Zerdüştlük

6. İBRAEV, Şakir (Aktaran: Metin Arıkan)

“Kazak Mitleri ve Mitik Efsaneleri Hakkında”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C:V, S:2, Kış 2005, s. 353-358.

Amaç: Kazak mitleri ve mitik efsanelerinin yorumlanmasıdır.

Kapsam: İbraev, mitin anlamı ve bu anlam içinde Kazak halkının eski tarihinin barınması üzerinde durmuştur. Araştırmalara göre, basit ve en eski mitler arasında gökyüzü cisimleri hakkında söylenen mitler bulunmaktadır. Bu yöndeki Kazak mitlerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Kozmogonik mit kavramı ve bu bağlamda Kazak mitleri, hayvanlarla ve bitkilerle ilgili mitler izah edilmiştir. Göçebe hayat mitik düşüncelerle birleşmiştir. Bu açıdan, gökyüzü cisimlerinin nitelikleri ve hareketlerine ait tasavvurlar bu hayata uygunluk göstermiştir. Çalışmada maddeler hâlinde bu tasavvurlara yer verilmiştir. Antropolojik ve eskatolojik mit kavramı, mitik zaman kavramı aktarılmıştır. Mitik incelemelere daha çok ihtiyaç olduğu; çünkü milletimizin manevî mirasının ilk kaynağının mitler olduğu belirtilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Seyid Kaskabasov’un “Kazaktın Halık Prozası”, S.A. Tokarev, E.M. Meletinskiy’in “Mifologiya” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Kazak mitleri ile ilgili verilen bilgilerin yanında, mit kavramı ve türleri ile ilgili de izahlar bulunmaktadır. Çalışmada, Kazak mitlerinin diğer milletlerin mitleriyle ortak ve farklı yönlerini görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mit, Kazak mitleri, efsane, totem, ayin, ritüel

7. İBRAİMOV, Kalık (Çeviren: Bakıt İmanak Sagınbekov)

“Cengiz Aytmatov’un Sanatkârane Yaratıcılığında Mitolojik Motifler”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C:V, S:2, Kış 2005, s. 365-374.

Amaç: Cengiz Aytmatov'un sanatsal yaratıcılığında mitolojik motiflerin yorumlanmasıdır.

Kapsam: Çalışmada, C. Aytmatov'un Kırgız edebiyatında saf-şiiirsellikten rasyonelliğe sonra da asıl sanatsal dünya görüşüne geçiş yapan kişi olduğu nakledilmiştir. Halkının geleneklerini, tarihini, kültürünü, yansıtan Cemile hikâyesinden alıntı yapılmıştır. Önde gelen yazarların, halklarının mitolojik arkağını anladıkları ve derin ahlakî-felsefî ilkelerle genelleştirildiği belirtilmiştir. Bu açıdan da Toprak Ana, adlı hikâyesi değerlendirilmiştir. Toprak Ana'daki karakterlerin yer-su kültünün izlerini taşıdığı aynı zamanda yerin arkaik tipi ve Samanyolu ile ilgili mit izah edilmiştir. Mitolojik arkağın ve çağdaşlığın örüldüğü eserlerden biri olarak da Elveda Gülsarı değerlendirilmiştir. Gülsarı tipinin kökü atla ilgili arkaik görüşe dayandırılmıştır. Kırgız için at ahlakî bir değer ve soyut anlam dünyasındaki en evrensel sayım maddesi olması görüşü belirtilmiştir. Atların hayatını tasvir eden filmlere de yer verilmiştir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarla belirtilmektedir. Gaçev'in "Cengiz Aytmatov ve Dünya Edebiyatı", Barbugulov'un "Millîliğin ve Enternasyonelliğin Birliği" bu kaynaklar arasındadır.

Değerlendirme: Aytmatov'un yaratıcılığın millîlik ve şahsiliğin ifadesi olduğu, çağdaşlık ile arkağı birleştirdiği vurgulanmaktadır. Toprak Ana ve Elveda Gülsarı eserleri incelendikten sonra sonuçlar da maddeler hâlinde gösterilmektedir. Çalışmada halk düşüncesinde saygın bir yeri olan ata ayrıca yer verilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Cengiz Aytmatov, Toprak Ana, Elveda Gülsarı, yer-su, at

8. İŞANKUL, Cabbar (Aktaran: Selami Fedakar)

“Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı’ndaki Mitolojik Motifler”, **Milli Folklor**, C:7, S: 52, Kış: 2001, s. 60-67.

Amaç: Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı’ndaki, kahramanın hapsedilmesi motifine yüklenmiş sembollerin açıklanmaya çalışılmasıdır.

Kapsam: Çalışmada, Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı’ndaki her tip ve sembolün, halkın hayata bakış tarzını ifade ettiği belirtilmiştir. Bu destanlarda, sembolik anlamı olan mitolojik motifler oldukça fazladır. Bu motiflerden biri de kahramanın hapsedilmesi motifidir. Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı’nda kahramanların esir olma sebebi olarak, sarhoş olmalarının gösterildiği bölümler bulunmaktadır. Kahramanın doğumundan önce annenin ve babanın çocuksuz olmasının da sembolik manası vardır. Kahramanın saltanatını sağlamlaştıracak, dağınık hâlde bulunan halkı birleştirecek olması bu mana ile ilgilidir. Alpamış Destanı’nda Alpamış, Dede Korkut Kitabı’nda Bamsı Beyrek doğmadan evvel, annelerinin ve babalarının yurdundaki durum bu şekildedir. Sarhoşluk ve sarhoşluktan dolayı esir düşme, kahramanların alplik makamına erişmesi için sınav olmuştur. Sarhoşluk Türklerin eski inançlarında, koruyucu ruhlar ile karşılaşp onunla konuşma olarak değerlendirilmiştir. Sarhoşluk, kendinden geçme şamanın vecd hâlidir. Sarhoşluk ve kendinden geçmedeki amaç; ölüm hâline geçme, öteki dünyayı ziyaret, ilahi güç ve kudrete sahip olup yeniden doğmaktır. Salur Kazan’ın esir oluşu ve bu esaretin diğer dünyayı ziyaret ile ilgili olduğu Dede Korkut Kitabı’nda görülmektedir. Kahramanlara sınavlarda koruyucu güçlerin yardımı, kahramanların kıyafet değiştirmelerinin ilahi güç belirtisi olarak görülmesi, rüyadaki “ak boz atlar”, “ak ışıklı alplar”, “ak sakallı Dede Korkut” şeklindeki sıfatların mitolojik bir özelliğe sahip olması gibi unsurlara çalışmada yer verilmiştir.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Notlar” ve “Kaynaklar” kısımları bulunmaktadır. Fazıl Yoldaşoğlu’nun anlattığı “Alpamış”, Muharrem Ergin’in çalışması olan “Dede

Korkut Kitabı”, J.J. Frezer’in “Folkloru v vethon zavete” adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Alpamış ve Dede Korkut destanlarında, Türk boylarının eski tasavvurları sembolik olarak yer almaktadır. Bu destanlardaki mitolojik tabakalar çok eskiye dayanmaktadır. Çalışmada Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı’nın İlyada, Odissey Kalavela gibi eserlerle boy ölçüşebilecek seviyede olduğu nakledilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Alpamış destanı, Dede Korkut Kitabı, destan, kahraman, şaman.

9. İŞANKUL, Cabbar (Aktaran: Selami Fedakar)

“Destanlarda Olağanüstü Doğum Motifi”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C:V, S:1, Yaz 2005, s. 125-128.

Amaç: Destanlardaki doğum motifinin incelenmesidir.

Kapsam: Olağanüstü doğum motifi, destanlardaki en çok kullanılan motiflerden birisidir. Bu durum birkaç motiften oluşur. Kahramanın doğumundan önce ana-babanın çocuksuz olması (anaerkillik ile ilgili düşünceler, doğacak çocuğun kahraman olması), doğumda ilâhî kerametlerin gösterilmesi, kahramana verilen vazife bu basamakları oluşturur. V. Propp bu motifin birkaç türünü ileri sürmüştür: Meyvenin etkisiyle doğum, söz ve dua etkisiyle doğum, ruhların etkisiyle doğum, ocaktan doğum, yaratılma (ağaçtan veya başka bir nesneden), şeklindedir. Çalışmada, Alpamış Destanı’ndaki olağanüstü doğum motifi ele alınmıştır. Destandaki tek bir motif ile destan ve mit ilişkisini açıklamamanın zor olduğu; destanlardaki diğer motiflerin incelemelerinin de karşılaştırılmalı olarak yapılması

gerektiği belirtilmiştir. Mit veya masalda olduğu gibi; destan kahramanının olağanüstü bir şekilde büyüdüğü, mitolojik yaratıklarla savaşma cesareti gösterdiği ve dış görünüşünün mitolojik yaratıklarla mukayese edildiği aktarılmıştır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı bulunmaktadır. Muharrem Ergin’in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı”, V.V. Jirmunskiy’in “Türk Kahramanlık Destanı”, bu kaynaklar arasındadır.

Değerlendirme: Destan kahramanlarının bir taraftan tanrısallaştırılırken; diğer taraftan da halkın ilâhî güçlere yönelik düşüncelerinin kahramanlara geçmeye başladığı aktarılmaktadır. Doğum motifinin mitolojik köklerinin izah edilmesinde, diğer önemli motiflerle mukayeseli inceleme yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, destan, motif, doğum motifi, Alpamış Destanı, kahraman

10. KOR- OĞLI, Halık Guseynoviç (Çeviren: Birsen Karaca)

“Türk Totemleriyle İlgili Mitler”, **Folklor/ Edebiyat**, C:X, S:XXXVII, 2004, s.73-80.

Amaç: Türk totemlerinin mitlere yansımalarının incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada, Türk ve Moğol dilli hemen tüm boylarda yaygın totem hayvanının kurt olduğu aktarılmıştır. Türklerin kuttan gelme olduğuna dair oluşturulan mitlere yer verilmiştir. Kurt yol gösterici, sütüne, soyun devamını sağlayan bir varlık olmuştur. Kurda kök böri yani gök kurt denmiştir. Bu da kutsal göğün maviliğine, Gök Tengri’ye işaret eder. Kurdun dışında, totem olarak, kuşlar bilhassa kartal Türk mitolojisinde yerini almıştır. Kartaldan doğan çocuğun şaman

olduğu, Yakut mitinin bir özelliği olarak aktarılmıştır. Kuşlar, dünya mitolojisinde fantastik kuşlar kültü de oluşturmuştur.

Malzeme: Çalışmanın sonunda, daha çok Rusça eserlerin yer aldığı “Kaynakça” kısmı yer bulunmaktadır. Türk kültüründe son derece yaygın totemler olan kurt ve kartal, çalışmanın ağırlığını teşkil etmektedir. Bu totemlerin yer aldığı mitler misal olarak verilirken tarihi bilgilere başvurulmuştur.

Değerlendirme: Koroglı, totemlerle ilgili çok sayıda mite yer vermenin yanında karşılaştırma da yapmıştır. Bu bağlamda; mitlerin ortak yönlerine, farklılıklarına da işaret edilmektedir. Fin, Macar, İran gibi halkların mitolojileri ile ilişkiler de kurulmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, mit, totem, kurt, kartal, kült

11. POTAPOV, L.P. (Çeviren: Muvaffak Duranlı)

“Etnografik Verilerin Işığında Eski Türklerin Tanrısı Umay”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S:1, 1996, s. 213-233.

Amaç: Etnografik verilerin ışığında Umay’ın incelenmesidir.

Kapsam: Çalışmada eski Türklerin dini inançları etnografik verilerin ışığında incelenmiştir. Eski Türklerde yüce ilah Tengri-Kök, Yer-Sub ilahları, ölülerin gömülmesi ve ölenin arkasından gelenekler gibi bilgilerden sonra Umay kelimesi ve terimi üzerinde durulmuştur. Bu konuda yapılan araştırmalara ve Umay adının geçtiği metinlere değinilmiştir. Eski Türklerin inanışlarında ve 1900’lü yıllarda Umay inanışı aktarılmıştır. Sayan-Altay, Hakasya, Kuman, Teleut gibi halklar

arasında Umay kültü etrafında oluşturulan inanışlar alan araştırmaları, etnografik veriler etrafında belirtilmiştir. Umay’a kadın ilah, koruyucu gibi inanışlar yüklenmiştir. Ayrıca çalışmada Umay’ın Kut’la (hayat gücü) ilgili bağına da dikkat çekilmiştir.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. A.V. Anohin, W.Radloff, P.M. Melioranskiy eserlerine yer verilen araştırmacılar arasındadır.

Değerlendirme: Umay eski Türklerde özel bir saygı görmüş kültür. Çalışmada, bu inanış etnografik verilerle yorumlanmaktadır. Çeşitli araştırmacıların yorumları, metinler, Umay’a sesleniş, Umay duası gibi materyaller Umay’ın geniş yayılımını göstermektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Umay, etnografya, tanrı, ilah, kut

12. SABİTOVA, Tacihan (Aktaran: Selami Fedakar)

“Köroğlu Dairesi Destanlarında Mitolojinin Rolü”, **Türk Kültürü**, S:410, Haziran 1997, s. 362-369.

Amaç: Köroğlu destanlarında mitolojinin tesirinin irdelenmesidir.

Kapsam: Köroğlu Destanı’nın Anadolu ve Özbekistan versiyonu üzerinde karşılaştırma yapılmıştır. Konuya geçilmeden önce mit, mitoloji, destan kavramları üzerinde durulmuştur. Yazar karşılaştırmasında daha çok Özbekistan versiyonunu incelemiştir.

Malzeme: Mit, mitolojisi, destan ilişkisinden bahsedilirken bu konular etrafında fikir yürüten araştırmacılardan söz edilmektedir. Karşılaştırmalı olarak inceleme sürdürülürken; bilhassa Özbekistan versiyonunda Totemizm, Fetişizm, Animizm, Şamanizm, Maniheizm’e ait mitolojik unsurların yer alışına dikkat çekilmektedir. Çalışmanın sonunda “Kaynaklar” kısmı yer almaktadır. Bu kaynakların hemen hepsi yabancıdır.

Değerlendirme: Çalışmada anlatılmak istenenler düzenli bir sıra takip etmiştir. Çalışmanın özellikleri; mit, mitoloji, destan kavramlarına ilişkin düşünceler üzerinde durulması, karşılaştırmalı bir yöntem izlenmesi, Orta Asya Türk kavimlerinin destanlarında mitolojinin şekillendiriciliğinin anlatılmasıdır.

anahtar kelimeler :

mit, mitoloji, destan, efsane, Köroğlu Destanları, Totemizm

13. SAGİTOV, M. Muhtar (Çeviren: Nuri Yüce)

“Başkurt Folklorunda Hayvanlara Tapınma”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1982-1983, s. 125-132.

Amaç: Başkurt folklorunda, kültüründe, inançlarında tapınılan, saygı duyulan hayvanların aktarılmasıdır.

Kapsam: Çalışmada Başkurt hayatında mühim bir rolü olan, folklorunda geniş bir şekilde incelenen hayvanlara yer verilmiştir. Başkurt folklorunda geniş bir şekilde işlenen hayvanlardan biri attır. 922’de Başkurtları ziyaret eden İbn Fadlan, Başkurtların on iki tanrıya tapındıklarını, bunlardan birinin de at olduğunu belirtmiştir. Başkurt destanı Ural Batır’dan günümüze ata tapınmanın izleri

görülmektedir. Başkurt folklorunda at; kutsal bir ağaç gövdesi, kahramanların koruyucusu, kahramanı dünyaya getiren bir varlık gibi motiflerle görülmektedir. Başkurt tasavvurunda atlar, kötü ruhların büyülerinden etkilenmezler. Öküz, inek, geyik gibi hayvanlara tapınmanın izleri de Başkurt folklorunda mevcuttur. Ayı da totem atadır. Kurda tapınma çok yaygındır. Kutsal kuşlar Samrav ve Humay en çok sevilen kuşlardandır. Kuğu da totem sayılmıştır. Turna, tohum kargası, kartal da saygı duyulan kuşlar arasındadır. Destan ve masallardaki Karakuş; İran mitolojisindeki Simurg'u, Hint mitolojisindeki Garuda'yı hatırlatılır. Her oymağın ve her boyun da kutsal bir kuşu yani totemi vardır.

Malzeme: Çalışmada kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Yer verilen kaynaklar yabancı eserlerdir.

Değerlendirme: Başkurtların tasavvurlarında, totemistik inançlarında, hayvanlar mühim rol oynamaktadır. Çalışmada bu hayvanları, bu hayvanların Başkurt folklorunda tuttuğu geniş yeri görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Başkurtlar, tapınmak, totem, folklor, kutsiyet

14. SEYİDOF, Mireli (Aktaran: Yavuz Akpınar)

“ «Altın Muharib»in Soy-Etnik Talihi Hakkında ”, **Kardaş Edebiyatlar**, S: 2, 3, 4,5, 1982, 1983, s. 28-38, 36-43, 32-43, 30-40.

Amaç: Altın Muharibin soy-etnik talihi hakkında inceleme çalışmasıdır.

Kapsam: Esik Kurganında 1970 yılında yapılan kazı çalışmasında bulunan altın elbiseli ceset, Altın Adam olarak anılmaktadır. Bu çalışmada kendisinin muharip

olduğu da göz önünde bulundurularak «Altın Muharib» olarak adlandırılmıştır. Esik Kurganı hakkında K.A. Akişev’ in araştırması hususî bir yer tutmaktadır. Ona göre «Altın Muharib» 16-19 yaşında bir şehzade imiş. Türkçe konuşan soyların cedleri, hakanları, yiğitleri altınla süslenmiş elbise giyerlermiş. Birçok araştırmacıya göre «Altın Muharib» milattan beş asır önce yaşamıştır. Kurgan-kabirde bulunan eşyalar o çağın medeniyetini, içtimai-felsefi-mitolojik tefekkürünü, estetik zevkini öğrenmek için gereklidir. «Altın Muharib»in başlığı ve gömleği daima araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Altın elbise, Muharibin soyunu belirlemeye yardım etmektedir. Başlıkta dağ koyunu, dağ keçisi, kanatlı at, kuş kanadı, aslan, yaprak, ağaç, ok, dağ zirvesi gibi eşyalar mevcuttur. Bunların ekseriyeti totemdir. Muharibin gömleği altın ok uçları ve altından dökülmüş aslan başından ibarettir. Başlığa tutuşturulmuş dağ tasviri ve bunun zirvesindeki kuş figürü olan ağaç dikkat çekicidir. Türk boylarında dağa karşı beslenen inançlar çok eskidir ve yaygındır. Türk kabileleri dağın baş tanrı Ülgen’in yanından yere indiğine inanıyorlarmış. Dağla ilgili inanışlar destanlarda da yansımaları bulmuştur. Yenilmez Maaday-Kara’yı dağ ruhunun yarattığına inanılmıştır. Dağ ecdad, ulu ata olmuştur. Ağaç da ilk kùltlerden biridir. Eski Türkler, Dünya Ağacı’nın kendilerini kötü ruhlardan koruduğuna inanmışlardır. Türk kabileleri zoomorfik kuşların da ülkeyi, insanı koruduğunu düşünmüşlerdir. Başlıkta aslan figürü de vardır. Aslan, Türk mitolojisinde güneşi temsil etmektedir. Çalışmada bu mitolojik meselelerin yanında at, keçi, ok, yay gibi kùltlere dair de «Altın Muharib»le ilgili olarak açıklamalarda bulunulmuştur. Ayrıca «Altın Muharib» ile bağlantılı kimi kelimelerin de etimolojisi yapılmıştır. «Altın Muharib» ile Kazak/Kazok kabile birleşmesinin soy ve ad bağılılığı düşüncesinden Kas/Kaz, «Altın Muharib» medeniyeti Sak/Saka medeniyeti kabul edildiğinden bu kelime incelenen kelimeler arasındadır.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Kaynakların çoğu yabancı eserlerdir. Abdùlkadir İnan’ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Murat Uraz’ın “Türk Mitolojisi” yer verilen yerli eserlerdendir. Çalışma içerisinde konu ile ilgili resimler de bulunmaktadır.

Değerlendirme: Seyidof'un çalışması Esik Kurganında ortaya çıkarılan medeniyetin; Türk mitolojisinin, inançlarının, estetik zevkinin yansıması olduğuna dair geniş bilgiler ihtiva etmektedir. Aynı zamanda destanlardan, masallardan misallerle de çalışma zenginleştirilmiştir. Seyidof, çalışmasının sonunda birçok Türk boyunun soy kökünde rol oynayan Sakaların yalnızca Türk dilli olduklarını da vurgulamaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Altın Muharib, Altın Adam, Sakalar, kült, totem

15. SEYİDOV, Mirali (Türkiye Türkçesine Aktaran: Dursun Yıldırım)

“«Korkut» Sözüünün Etimolojik Tahlili ve «Korkut» Tipinin Kökü Hakkında Kayıtlar”, Millî Kültür, S: 38, Şubat - 1983, s. 46-50.

Amaç: Korkut sözünün etimolojisinin ve Korkut tipinin incelenmesidir.

Kapsam: Seyidov, «Korkut Ata» «Dede Korkut» sözünün, tipinin menşeyinin aydınlatılmasının ciddi bir problem olduğunu belirtmiştir. Bu konu etrafında araştırmalar yapan çok sayıda ilim insanını zikretmiştir. Çalışmada, Korkut Ata'nın çok eski, mitolojik dönemle ilgili dünyaya ait olduğu aktarılmıştır. Seyidov'a göre Korkut, «Kor» ve «Kut» tan meydana gelmiş iki kelimedir. Kut; saadet, baht, bereket, talih ve ruh, yaşama kaynağı, can manalarına gelmektedir. Kutun, toprak, su ve gök cisimlerinin yani canlıların esası olduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Kut, candır, hayat kaynağıdır; bu onun mitolojik tefekkürü ile ilgilidir. Kırgızlarda, Kalmıklarda kut; mittir, tanrıdır. Kor sözünün de iki anlamı vardır; od/ateş ve mayadır.

Malzeme: Çalışmanın sonunda kaynakların ve açıklamaların yer aldığı bir kısım bulunmaktadır. M.Ergin’in çalışması olan “Dede Korkut Kitabı”, V. Verbitskiy’in “Altaytsı”, Ali-Seyid’in “Resimli Kamus-i Osmanî” adları geçen kaynaklardır.

Değerlendirme: Çalışmada tarihî şahsiyet sayılan Dede Korkut’tan değil; epos kahramanı Korkut Ata tipinden söz edileceği belirtilmektedir. Korkut Ata mitolojik dünyanın ortaya çıkardığı tip olarak gösterilmektedir. Korkut sözünün etimolojik tahlili yapılmış ve kökünün mitoloji ile ilişkisi ortaya koyulmuştur.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Dede Korkut, Korkut Ata, etimoloji, kut, kor

16. SEYİDOV, Mireli (Çeviren: Orhan Yavuz)

“ Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası ” , Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.52, Şubat 1988, s. 33-52.

Amaç: Gök, ak ve kara renklerinin mitolojik görüşler ve inanışlar bakımından incelenmesidir.

Kapsam: Türkçe konuşan kabilelerde gök, kara bazen de ak renk; matem, kederi, üzüntüyü bildirmiştir. Dede Korkut’ta Beyrek’in tutsaklığında aile; matem, yas tutmak için onun çadırını kara ve gök renklerle örtmüştür. Oğuz boylarında halk, yas yerinde kara ve gök bayrak asarlarmış. Azerbaycan’ın bazı şehirlerinde tabutun üstüne gök ve kara renkli örtüler örtülmektedir. Zerdüştlük’e inananlar da üzüntülü ve yaslı zamanlarında gök renkli elbise giyerlermiş. Gök, ak, kara renklerinin matem sembolü olması pek çok eski milletin dünyayı idrak etmesiyle ve kozmogonik anlayışlarıyla ilgilidir. Eski Türk boylarında Ülgen ışıkl, Erlik karanlık dünyanın tanrısıdır. Eski Türkler Ülgen ak, Erlik’e kara renkli hayvan kurban ederlermiş.

Eskiden Çin halkı için de ak rengi, tanrı rengi sayılmıştır. Kazak halk edebiyatında mukaddes kişiler baştan ayağı ak giyinmişlerdir. Ak, gök, kara bazen de kırmızı (sarı) renkleri içtimaî hayatla ilgili âdetlerde, merasimlerde kendini göstermiştir. Oğuzlar kaplana, aslana, sungur kuşuna ve saza ak sıfatını vermişlerdir. Böylece onların ongunluğuna ilâhiliğine, mukaddesliğine dikkat çekmek istemişlerdir. Hakanlar, yiğitler ak bazen de boz ata binmişlerdir.

Malzeme: Çalışmada yararlanılan kaynaklar “Dip Notlar” kısmında gösterilmektedir. Murat Uraz’ın “Türk Mitolojisi”, Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi”, “Türk Kültürünün Gelişme Çağları” adları geçen kaynaklardandır. Çoğunlukla yabancı kaynaklara yer verildiğini görmekteyiz.

Değerlendirme: Gök, ak, kara renklerinin kâinatın yaratılışı, mitoloji, bedîî-felsefî, içtimaî düşünce, hayatı idrak ile ilgisinin bulunduğu nakledilmektedir. Bu üç rengin geçmiş inanışları az da olsa koruduğu belirtilmektedir. Gök, ak, kara renklerinin mitolojik anlamlarına, yerine, önemine dair verilere Dede Korkut Kitabı, Oğuzlar ile ilgili efsaneler, Költigin abidesi, Çin kaynakları gibi pek çok yerde rastlandığını görebilmekteyiz.

anahtar kelimeler:

mitoloji, gök, ak, kara, renk, inanç

17. STEBLEVA, İ.V. (Çeviren: Halil İbrahim Usta)

“Eski Türkçe Fal Kitabı Irk Bitig’de Sembollerin Kavramsal Temeli”, **Türkoloji Dergisi**, C: XIV, S:1, 2001, s.195-212.

Amaç: Irk Bitig’in, farklı kökenlerin dinî- mitolojik tasavvurlarının izlerini taşımasının aktarılmasıdır.

Kapsam: Irk Bitig metnini ihtiva eden yazma, A.Stein tarafından Kansu bölgesinde bulunuştur. Irk Bitig için en inandırıcı tarihlendirme IX. yüzyıldır ve X. yüzyıldan da geç değildir. Irk Bitig altmış beş şiirsel minyatür, farklı türden birkaç grup metin içermektedir. Metinlerdeki inançlar farklı kökenlere ait dinî-mitolojik tasavvurların izleridir. Çalışmada Maniheizm'in ve Buddizm'in ilkeleri, Türkler arasında yer bulmaları aktarılmıştır. Irk Bitig'de Şamanizm öncesi ve sonrası inançlar, Maniheizm ve Buddizm'le bağlantılar ve bu inançların dinî-mitolojik yönden ilişkileri belirtilmiştir.

Malzeme: Çalışmada açıklamalar ve kaynaklar dipnot olarak gösterilmektedir. Yer verilen eserlerin hemen hepsi yabancı eserlerdir. V. Thomsen'in " Dr. M.A. Stein's Manuscripts in Turkish 'Runic' Script from Miran and Tun-Huang (Journal of the Royal Asiatic Society,1912)", R.R. Arat'ın "Eski Türk Şiiri" adları geçen kaynaklardandır.

Değerlendirme: Irk Bitig insan ve hayvan yaşamından konular, mit ve masal kaynaklı konular, öğütler, hikmetler içermektedir. Irk Bitig'de Şamanizm öncesi ve Şamanist inançlar, çeşitli kökenlere, inanç sistemlerine ait tasavvurlar dinî-mitolojik olarak yer almaktadır. Çalışmada Irk Bitig'deki sembolik sınıflandırmalara ilişkin masal olarak verilen mitlerin yanında, Maniheizm ve Buddizm'le ilgili özet bilgiler de bulunmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Irk Bitig, din, Şamanizm, Maniheizm, Buddizm

18. TURDİMOV, Şamirza (Aktaran: Selami Fedakar)

“Türk Dünyasında Albastı”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S:III, 1999, s. 261-265.

Amaç: Türk mitolojik tiplerinden biri olan Albastı’nın incelenmesidir.

Kapsam: Albastı tipi şu başlıklardan altında incelenmiştir: Albastı Tipinin Dış Görünüşü, İnsanların Albastı’ya Rastladığı Yerler, Albastı İnancının Temel Motifleri, Albastı Adlandırması Hakkında, şeklindedir. Albastı tipinin dış görünüşü, Özbek düşüncelerine göre değerlendirilmiştir. Albastı’ya rastlanan yerlere kısaca yer verilmiştir. Albastı’nın sarı saçlarını tararken görünmesi, saç, kitap, tarak gibi sihirli nesnelere sahip olması, Albastı’nın korktuğu nesneler; Albastı inancı etrafında gelişen motiflerdendir. Albastı adlandırması hakkında başlığı altında, Albastı tipinin kökeni üzerinde durulmuştur. Bazı araştırmacılar Semet, İran kökenli olduğunu savunmuşlardır. Fakat Albastı bütün Türk boyları arasında dağılmıştır. Komşu olan toplumlara da geçmiştir. Albastı; ailenin, evin, ormanların, nehirlerin, hayvanların koruyucusu olmuştur. Albastı, Türk mitolojisinde önem sırasına göre, Güneş sembolü ve Hızır’dan sonraki yerededir. Bir de onun zıttı Karabastı tipi vardır. O da kötü güçleri temsil etmektedir.

Malzeme: Albastı’nın kökeni ve kim olduğu hususunda; Rusça olarak yayımlanan “Mifologičeskiy Slovar (Mitolojik Sözlük)”da yer alan, Albastı makalesinin müellifi V.N. Basilov’un görüşlerine yer verilmektedir.

Değerlendirme: Albastı tipinin, millî düşüncemizin ve anlayışımızın tipi olduğu aktarılmaktadır. Çalışmanın ağırlığını “Albastı Adlandırılması Hakkında” bölümü oluşturmaktadır. Albastı kelimesinin ve Albastı tipinin kökeni, Türk boylarında adlandırılması, Albastı’nın Türk mitolojisindeki yeri izah edilmektedir.

anahtar kelimeler:

mitoloji, Albastı, , sihir, masal, karakter, Hızır

19. URMANÇEYEV, F. (Çeviren: Mehmet Tezcan)

“Orta Asya Türk Tarihi ve Folklorunda Boz/Ak Kurt”, **Kardaş Edebiyatlar**, S:7, 1983, s. 4-18.

Amaç : Orta Asya Türk tarihinde ve folklorunda boz/ak kurdun incelenmesidir.

Kapsam: Çalışma şu başlıklar altında ele alınmıştır: 1-Türk Folklorunda Kurd’un Menfi Keyfiyeti, 2- Kurd’un Müsbet Keyfiyeti, 3- “Başkır(d)” İsminin “Kurd” İle Alâkası, 4- Türk ve Moğol An’anesinde “Bozkurd”, 5- Oğuz-Kağan Destanında “Bozkurd”, 6- Hakas ve Altay Türkleri Folklorunda “Ak-Kurd”, 7- Altay Türklerinin Menşe’ Efsânesi, 8- Hun’lara ve Tukyü’lara dair Bazı Tarihî Kayıtlar, Aşina’nın “kurttan türeme efsânesi”, 9- “Aşina” Soy, Büyük Türk Devleti, Hazarlar ve Bulgarlar’a Dair Bazı Tarihî Kayıtlar, 10-Ak-Kurt ve Yakut Türklerine Dair Tarihî Bir Efsane, 11- “Ak” Rengin Türk Folklorundaki Kutsî Mânâsı, 12- Aşina Kelimesinin Mânâsı, 13- Eserlerin Kısa Bir Tahlili, şeklindedir.

Malzeme: Çalışmada yer verilen kaynaklar yabancı eserler olup dipnot olarak gösterilmektedir. V.M. Jirmunskiy, A.N. Bernştam, N.Y. Biçurin, L.N. Gumilev eserlerinden faydalanan araştırmacılar arasındadır.

Değerlendirme: Çalışmada kurdun Türk mitolojisindeki, kültür tarihindeki, folklorundaki yeri, önemi aktarılmaktadır. Bunun yanında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili olarak da geniş bilgilere yer verilmektedir. Eserlerin kısa bir tahlili yapılırken; çalışma içerisinde işaret edilen eserlerin ilk mitolojik tasavvurlarla, öz telakkilerle ilgili mahsullerle zenginleştiği vurgulanmaktadır.

anahtar kelimeler:

mitoloji, kurt, Bozkurd, totem, efsâne, destan

20. YILDIRIM, Hüsamettin

(Yazı, S.M. Abramzon'un, 1990'da basılan kitabından çevrilmiş ve düzenlenmiştir.)
“*Kırgız Türklerinde ‘ Umay Ana’ İnanışı*” , **Türk Kültürü**, S:356, Aralık 1992, s.758-763.

Amaç: En eski Türk inanışlarından biri olan Umay tanrıça inanışının, Kırgızlar'da devam ediş biçiminin incelenmesidir.

Kapsam: Eski Türk dini inanış sistemindeki Umay'ın; bilhassa Kırgızlar arasında isim ve şekil, koruyucu ruh, bereket tanrıçası olarak yaşatılması aktarılmıştır. Umay'ın Sayan-Altay, Kırgız ve Özbek inanışlarında kadın-ana olarak sürdürülmesine ilişkin misaller verilmiştir. Umay'dan tamamen farklı olarak albastı adında şeytanî bir varlığa ait inanışlar da yer bulmuştur.

Malzeme: Çalışmada, dipnot olarak çok sayıda kaynağın adı geçmektedir. Umay ana konusunda çalışan A.N. Bernştam, V.V. Bartold gibi araştırmacılar işaret ettikleri noktalarla yer bulmaktadır. L.N. Gumilev, Umay ana inancının tamamının inceleme denemesini yapan ilim adamı olarak verilmektedir.

Değerlendirme: Umay kadın-ananın, tek tipten çıkma olarak farklı rollerde kalıntılarını sürdürmesi anlatılmaktadır. Tanrıça Umay, kadın ve çocukların koruyucu ruhu, bereketin sembolü şeklinde yaşamaktadır.

anahtar kelimeler:

Umay, tanrıça, inanç, kadın-ana, bereket, albastı

3. ULAŞILAMAYAN MAKALELER

Aşağıdaki makalelerin; kütüphanelerde, yer aldıkları yayınların olmaması ya da yayının olmasına rağmen ilgili sayının olmaması, internet kaynaklarının da taranmasına rağmen ulaşılamaması sebepleriyle sadece künyeleri aktarılmaktadır.

1. ATALAYER, Faruk

“Türk Mitolojisi, Ulusallık, Özgünlük ve Yaratıcılık”, **İmge Dergisi**, S:13, 2005.

2. ATALAYER, Faruk

“Özgüllük, Özgünlük ve Türk Mitolojisi”, **Atatürk Üniversitesi Sanatta Anadolu Aydınlanması Sempozyumu**, 2005.

3. ÇORUHLU, Yaşar

“Türk Mitolojisi ve Türk Sanatı”, **İnsan Bilimleri Araştırmaları-Yeni Harran Çevresi**, S:7-8, 1994.

4. KÖSE, Ahmet Hikmet

“Tarihsel ve Mitolojik Verilerin Işığında, Doğu Karadeniz ve Orta Karadeniz Bölgesi Uygarlıklarının Madencilik Faaliyetleri”, **Jeoloji Mühendisliği**, S: 39, 1991.

5. PEKMEZCİ, Mehmet

“Türk Mitolojisinde Hıdırellez”, **Halkevleri Dergisi**, S:67, 1972.

6. SİNOR, Denis (Çeviren: Ahmet Taşağılı)

“Türkler Tarafından Şereflendirilen Bir Moğol Ruhu ‘Umay’ın Menşei”,
Azerbaycan Türkleri, S:2, 1990.

7. ŞİMŞEK, Esmâ

“Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan ‘Ana Geyik’ Efsanesinde Mitolojik Unsurlar”, **Millî Folklor**, C:4, S.26, Yaz 1995.

8. TUNA, Oğuz

“Türk Mitolojisinde Kadın”, **Tarım ve Köy**, S:123, 1998.

9. ÜNVER, Süheyl

“Türk Mitolojisinde Yaşayan Lokman Hekim ve Hipokrat”, **Tıp Fakültesi Mecmuası**, S:15, 1941.

10. YORULMAZ, Şerife

“Bahar Karşılama Törenlerinin Tarihsel – Mitolojik Kökenleri ve Paylaşılamayan ‘Nevruz’ ”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, S:198, 1997.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Mitler ait oldukları ulusların karakter kodlarıdır. Avrupa ve Amerika’da mitin öneminin idrak edilişi Türkler’den çok öncesine dayanır. Türkiye’de, Avrupa’yı tanıma ve Yunan hayranlığı neticesinde cumhuriyetten önce ve cumhuriyetten sonra da uzun bir süre yapılan çalışmalar Yunan mitolojisi üzerinedir.

Çalışmamızda görüldüğü gibi en eski tarihli makaleler daha çok mitolojiyi tanıtmaya, mitolojinin önemini ifade etme amacı taşımaktadır. Eski tarihli makalelerde konu çeşitliliği de azdır. Son yirmi, otuz yılda hem konu çeşitliliği, akademik nitelik, malzeme artmış hem de Türk mitolojisinin anlatımında “Mit Yoksullaşması ve ‘Bayram Dede’ Miti”nde olduğu gibi güncellikle de bağlantı kurulmuştur.

Türk mitolojisi ile ilgili süreli yayınlarda tespit ettiğimiz ve bizim de çalışmamızda yer verdiğimiz makalelerin sayısının, yıllara göre dağılımı her 10 yıl üzerinden olmak üzere şu şekildedir:

YIL:	MAKALE SAYISI:
1928-1939:	6
1940-1949:	10
1950-1959:	5
1960-1969:	3
1970-1979:	10
1980-1989:	24
1990-1999:	52
2000-2007:	60

Görüldüğü gibi 1980’li yıllarda Türk mitolojisi konusunda verilen makale sayısında yükseliş olmuştur, 1990’larda ve 2000’lerde bu sayı hızla artmaya devam etmiştir.

Taramış olduğumuz yayınlarda, Türk mitolojisi ile ilgili 5’in üzerinde makalenin yer aldığı yayınlar şu şekildedir:

YAYIN ADI:	MAKALE SAYISI:
Armağan, Bildiri, Seminer, Sempozyum Kitapları:	28
Millî Folklor:	16
Türk Dünyası Tarih Dergisi:	10
Türk Dünyası Araştırmaları:	9
Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi:	9
Türk Kültürü:	8
Millî Kültür:	7
Bilig:	7
Folklor / Edebiyat:	6

Araştırmalarımız sırasında mitoloji ya da Türk mitolojisi konusunda özel sayıya rastlamadığımızı da belirtelim.

Giriş kısmının haricinde üç bölümden oluşan çalışmamızın en güç, ayrıntılı inceleme istenen tarafı Türk mitolojisi konusunda çıkan makaleleri tespit etmek ve kimi zaman da folklorun hangi türüne dahil olabileceğini karar vermek olmuştur.

Bazı makalelerin kaynağına ulaşmak da çalışmamızın en güç taraflarından birini teşkil etmiştir.

Tez çalışmamızı hazırlarken kütüphanelerin yanında makale, yazar adı, eser adı taramalarında internet kaynaklarının da son derece önemli olduğunu söylemek isteriz. Çalışmamızla ilgili olan konulara en fazla şu sitelerin yer verdiğini gördük:

<http://turkoloji.cu.edu.tr/>

(Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi)

<http://www.mkutup.gov.tr/>

(Millî Kütüphane)

<http://www.kutublog.com:8080/>

(Türkiye Toplu Kataloğu Sorgulaması)

Çalışmamızın açıklamalı bibliyografya bölümünde genel anlamda Türk mitolojisinin karakter yapısı, malzemesi, öğeleri ortaya konulmuştur. Ayrıca bu bölümde araştırmacılar tarafından bazı konuların, motiflerin yoğunlukla incelendiğini bazı konuların da sadece temas niteliğinde kaldığını da görebilmekteyiz. Süreli yayınlarda tespit ettiğimiz makalelerdeki ele alınan konuların gruplandırılmasını makale sayısına göre aktardığımızda şunlar ortaya çıkmaktadır:

Gruplandırmayı yapmadan evvel belirtelim. Bu gruplandırma yapılırken yoğunlaşılan konular esas alınmıştır. Meselâ, ağaç kültü konusuna çok sayıda makalede yer verilmiştir. Fakat biz gruplandırmayı yaparken ağaç konusunun ağırlıklı, temel olarak incelendiği makale sayısını verdik. Bir makalede birden fazla konu üzerinde yoğunlaşmış olabilir.

Misaller verirse;

“Çankırı Folklorunda Yaşayan Şamanizm Unsurları Üzerine Görüşler: Eski Türk İnanç Sisteminde Ağaç Kültü ve Çankırı’daki İzleri” adlı makalede, yoğunlaşıl konular: Çankırı ve ağaç.

“Hayat Ağacı Motifi Ve Türk Tekstil Sanatlarında Uygulamalar” adlı makalede, yoğunlaşıl konular: Hayat ağacı ve sanat.

“Gelenek Haline Gelen Modernite Bağlamında Mit Ve Medya” adlı makalede, yoğunlaşıl konu: Güncel mitoloji

Tespit ettiğimiz makalelerde yoğunlaşıl konuların gruplandırılması:

Yöre ve illerin konu edilmesi: 22

(Yöre ve iller şunlardır: Nahçıvan, Bursa, Çankırı, Kilis, Çuvaş, Kırım, Tuva, Gagauz, Erzurum, Muğla, Giresun, Türkmen, Karaçay-Malkar, Azerbaycan, Tatar, Kazak, Başkurt, Kırgız)

Mimarî, sanat, Türk el sanatları: 21

Ağaç kültü, hayat ağacı: 11

Destan temelli incelemeler: 11

(Oğuz Destanı, Oğuz mitik anlatıları da bu grubun içerisinde.)

Hayvanlar ya da hayvan sembolizmi (kuş, kurt, at hariç): 11

Mitoloji tanımı, kavramı/mitoloji üzerine yazılan eserlerin tanıtımı: 11

Kuşlar: 10

Dede Korkut: 9

Umay: 8

Yaratılış mitleri, efsaneleri, destanları/ dünyanın sonu/tufan: 8

Romanda ve şiirde mitoloji: 7

Sayı sembolizmi: 7

Masal ve efsane temelli incelemeler: 6

Altın Adam, Altın Muharib/ Hipokrat/ Korkut Ata: 5
At: 5
Dağ kültü: 5
Güncel mitolojiler: 5
İrk Bitig, Divanü Lûgat-it-Türk, Proben üzerine incelemeler: 4
Kadın/ adalet tanrıçası: 4
Kurt: 4
Su kültü: 4
Bahar karşılama törenleri/Nevruz: 3
Hızır/ Hıdırellez: 3
Mitoloji bibliyografyası: 3
Müzik mitolojisi, türkü: 3
Al ruhu, Al bastı: 2
Fındık: 2
Meyve: 2
(İncelenen meyveler: elma ve üzüm)
Renk sembolizmi: 2

Hiçbir gruba dahil edilmeyen makaleler de aşağıda gösterildiği gibidir:
(Konuların altı çizilmiştir.)

13. ATABEK, Reşat

“Türk Mitolojisinde Araba Sembolü ve Bu konuda Masonik Görüş”

28. BEKKİ, Selahaddin

“Türk Mitolojisi’ndeki Kurban”

(Kurban konusuna temas edilen makaleler olsa da başlı başına konu edinilen, yoğunlaşılacak tek makaledir.)

30. BERGİL, Mehmet Suat

“Geçmişimizde ‘Tahta Kılıç’ Simge-Nesne’si ve Mitolojik Bağlamdaki Evrensel Boyutu”

39. ÇİTÇİ, Ali

“Mitolojide ve Edebiyatımızda Gülün Yeri
(Çiçeklerle ilgili tek makaledir.)

41. ÇOBANOĞLU, Özkul

“Kağanlık ve Kamlık Kuramları Arasındaki Çekişmenin Türk Mitolojisine Yansıması Problematikliğinde Yöntem Sorunları”

55. DANIŞ, Ertuğrul

“Alevilik ve Bektaşilikte Olağanüstü ya da Bakire Doğum Mitosu: İki Damla Kanla Başlayan Yaşam”

71. GÖKDEMİR, Gönül

“Türk Mitolojisinde ‘Yemin- Ant’ Müessesesi”

75. GÜLENSOY, Tuncer

“Türk Mitolojisinden Kaynaklanan Bir Halk Oyunu ve Türküsü: Çayda Çıra”,

134. YÜCE, Kemal

“Türk Mitolojisi İle İlgili Bir Tabir; Tapduk”

4. KÖSE, Ahmet Hikmet

“Tarihsel ve Mitolojik Verilerin Işığında, Doğu Karadeniz ve Orta Karadeniz Bölgesi Uygarlıklarının Madencilik Faaliyetleri”

Ayrıca çok sayıda makalede çıkış noktası, ağırlık teşkil eden Şamanizm konusu hakkında sayı belirtmeyi uygun görmedik. Fakat Şamanizm başlığını taşıyan ya da bölümleri Şamanizm konulu makaleleri aktaralım.

33. BULUÇ, Sâdeddin

“Şamanizm”

73. GÖMEÇ, Sadettin

“Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet”

(Bölümleri: a- Şaman, b- Şamanizm, c- Kök Tengri)

1. ANOHİN, A.V. (Çeviren: Abdülkadir İnan)

“Altay Şamanlığına Ait Maddeler”

Yapılan gruplandırmalarda, verilen makale sayılarının kesinliğine dair de bir iddiamız bulunmamaktadır. Fakat verilen sayıların araştırmacılara, yoğunlaşılan ya da az çalışılan konularda fikir vereceğini zannediyoruz.

Yukarıda gösterilmiş gruplandırmalardan ve hiçbir gruba dahil edilemeyen makalelerden anlaşıldığı gibi Türk mitolojisi, üzerinde az çalışılmış bir sahadır. Ağaç, su, dağ kültü gibi temel mitolojik unsurlar üzerine bile çok fazla çalışılmamıştır.

Bilindiği gibi Türkler tarihin en eski milletlerindendir ve çok geniş bir sahaya yayılmışlardır. Dolayısıyla da binlerce yılın birikimi olan kültür hazinesine sahip bu milletin, mitolojik yönden değerlendirilebilecek çok zengin malzemesi bulunmaktadır.

Araştırmalarımız şunu da gösteriyor ki insanoğlu 21. yüzyılda da mitlere ihtiyaç duymaktadır. Eski inanışlar, ağaçtan türeme mitinin günümüzde geniş bir alanda; tek olan, heybetli ağaca kutsiyet atfedilmesi gibi kalıntı olarak yaşamaktadır.

İnsan hangi çağda yaşarsa yaşasın kendisine gizemli gelen ve korku veren unsurlarla çeşitli inanç biçimleri oluşturmaya devam edecektir.

21. yüzyılın insanını şekillendiren en etkili silah medyadır. Mit ve mitik unsurlar medya tarafından kullanılarak geniş kitleleri etkisi altına almaktadır. Yüzüklerin Efendisi, Harry Potter kitapları ve filmleri bu alanda ilk akla gelenlerdir. Mitler hiç de hafife alınamayacak, üzerinde çalışılıp işlenmesi gereken bir alandır.

Uzun ve yorucu çalışmalarımızın sonucunda Türk mitolojisinin düşündüğümüzden de zengin olduğu görülmektedir. Her geçen zaman diliminde Türk mitolojisi ile ilgili cevap arayan çok sayıda soru çözüme kavuşacaktır. Bununla da kalmayacak, Türkler de kendi mitolojilerini hayatlarının her alanında işleyecek ve parlatacak inancındayız.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 5. bs., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1994.
- Akdeniz, Oya : “Wilhelm Radloff”, (Çevrimiçi)
<http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/akdeniz.pdf>,
30 Mayıs 2009.
- Akkaş, Sema Önal: “Mit ve Felsefe”, **Millî Folklor**, C.10, S. 77, Bahar 2008, s. 83-88.
- Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü A-K:**
C.I, Yöneten: Yves Bonnefoy, Türkçe Baskıyı Haz. Levent Yılmaz, Ankara, Dost Kitabevi, 2000.
- Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü K-Z:**
C.II, Yöneten: Yves Bonnefoy, Türkçe Baskıyı Haz. Levent Yılmaz, Ankara, Dost Kitabevi, 2000.
- Arslan, Nur Gürani: “Türk Edebiyatında Yunan Mitolojisinin Serüveni ve Melih Cevdet Anday’ın Şiirlerinde Yunan Mitolojisinin Kullanımı Üzerine”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.10, Bahar 2004, s. 179-198.
- Atalayer, Faruk: “Türk Mitolojisi”, (Çevrimiçi)
<http://www.youtube.com/watch?v=KOCFyJHZNt8>, 30 Mart 2009.

- Ayvazoğlu, Beşir: **Geçmiş Yeniden Kurmak**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1987.
- Bayat, Fuzuli: **Mitolojiye Giriş**, İstanbul, Ötüken, 2007.
- Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)**, C.I, İstanbul, Ötüken, 2007.
- Baykal, Bekir Sıtkı : **Tarih Terimleri Sözlüğü**, 3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- Bayladı, Derman: **Mitoloji Sözlüğü Klasik Mitologyada Tanrılar-Olaylar-Kahramanlar**, İstanbul, Say, 2005.
- Beydili, Celal : “Mit”, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Çev. Eren Ercan, Ankara, Yurt Kitap- Yayın, 2005.
- Campbell, Joseph: **Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri**, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul, İmge Kitabevi, 1992.
- Can, Şefik : **Klâsik Yunan Mitolojisi**, 3. bs., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1994.
- Cassirer, Ernst: **Sembolik Formlar Felsefesi II Mitik Düşünme**, Çev. Milay Köktürk, Ankara, Hece Yayınları, 2005.
- Çeltik, Halil: **Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tedkikatı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Çetin (Sinop), Aysun : **“Tanzimattan Cumhuriyete Türk Aydınlarının Mitolojiye Bakış Tarzı”**, Ege Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1993.

Çobanoğlu, Özkul: **Halkbilmi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara, Akçağ, 1999.

Çoruhlu, Yaşar: **Türk Mitolojisinin Anahatları**, 2.bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006.

Demir, Şehmus: **Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Târihî Gerçeklik**, İstanbul, Beyan, 2003.

Devellioğlu, Ferit: “Esâtîr”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Haz. Aydın Sami Güneyçal, 18.bs., Ankara, Aydın Kitabevi, 2001.

Devellioğlu, Ferit: “Esâtîr”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Haz. Aydın Sami Güneyçal, 18.bs., Ankara, Aydın Kitabevi, 2001.

Dursun Ali Tökel: **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, Ankara, Akçağ, 2000.

Eliade, Mircea: **Mitlerin Özellikleri**, Çev. Sema Rifat, 2.bs., İstanbul, Om Yayınevi, 2001.

Enginün, İnci: “Abdülhak Hâmid’in Eserlerinde Grek ve Lâtin Mitolojisiyle İlgili Unsurlar”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XIV, 1 Temmuz 1966, s. 111-122.

Ergin, Muharrem: **Orhun Abideleri**, 28. bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2002.

- Erhat, Azra: **Mitoloji Sözlüğü**, 4. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989.
- Erim, Müzehher: “Klâsik Filolojinin Önemi ve Türkiye’de Kuruluşu”, (Çevrimiçi) http://jimi.blogcu.com/muzehher-erim-klasik-filolojinin-onemi-ve-turkiye-de-kurulusu_6619651.html , 4 Haziran 2009.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki: **Anadolu Mitolojisi**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007.
- Filizok, Rıza: **“Ziya Gökalp'in Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma”**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1983.
- Filizok, Rıza: **Şiirimizde Halk Edebiyatı Tesirleri Üzerine Notlar**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1991.
- Göğüş, Beşir v.d.: **Yazın Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Dil Derneği, 1998.
- Hacısalıhoğlu, Fuat: **“Türk Tarihçiliğinde Anadoluculuk Düşüncesi”**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara, 2005.
- Hooke, S.H.: **Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Musevi Hristiyan Mitosları**, Çev. Alâeddin Şenel , 2.bs., İstanbul, İmge Kitabevi, 1993.
- İndirkaş, Zühre: **Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü**, Resimleyen: Can Göknil, İstanbul, İmge Kitabevi, 2007.

- İslâm Ansiklopedisi:** “Esâtîr”, C.XI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Millî Kültürü**, 4.bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1986.
- Kaya, Doğan: “Mit”, **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Akçağ, 2007.
- Kılıç, Sadık: **Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerîm**, İzmir, Nil Yayınları, 1993.
- Koçsoy, Şevket : “Türk Tarihi Kronolojisi”, **Türkler**, C.1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002, s. 73-188.
- Köprülü, M. Fuad: **Türk Edebiyatı Tarihi**, 2.bs., İstanbul, Ötüken, 1980.
- Köroğlu,Gülgün: “Mitoloji Notları”, (Çevrimiçi) <http://turkinst.org/tr/dosyalar/mitoloji/01.htm>, 30 Aralık 2008.
- Kuşçu, Emir: **Mitoloji ve Varoluş Rudolf Bultmann’ın Mitolojiden Arındırma Yöntemi Üzerine**, Ankara, Elis Yayınları, 2006.
- Malinowski, B.: **İlkel Toplum**, Çev. Hüseyin Portakal, Ankara, Öteki Yayınevi, 1998.
- Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Miyasoğlu, Mustafa: **Dede Korkut Kitabı**, 3.bs., Ankara, Akçağ, 1999.

- Oğuz , M. Öcal v.d.: **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 3.bs., Ankara, Grafiker Yayınları, 2005.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, C.I, 4.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, C.II, 3.bs. , Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Örnek, Sedat Veyis: **Etnoloji Sözlüğü**, Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971.
- Örnek, Sedat Veyis: **Budunbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1946.
- Saltuk, Secda: **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1990.
- Sanat Ansiklopedisi:** “Mit” , C.III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,1966.
- Seyidoğlu, Bilge: **Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller**, 7. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2002.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi:**“Mitos”, C.III, İstanbul, Risale Basım Yayın, 1990.
- Soykan, Ömer Naci: “Sanatın Mitos ve Mitoloji ile İlgisi”,**Çağdaş Eleştiri**, S.12, Aralık 1984, s. 38-41.

- Şemseddin Sâmî: **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989.
- Şemseddin Sami: **Esatir – Dünya Mitolojisinden Örnekler-**, Haz. Cengiz Batuk, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004.
- Taş, İsmail: **İslâm Öncesi Türk Düşüncesinde Kozmogoni Kozmoloji**, Konya, Kömen Yayınları, 2002.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı: “Hasan-Âli Yücel”, (Çevrimiçi) <http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/hayati/halibiyografi.htm> , 4 Haziran 2009.
- Timuçin, Afşar: **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, BDS Yayınları, 1994.
- Toker, Şevket: “Edebiyatımızda Nev – Yunânîlik Akımı” , **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, S.1, 1982, s. 135-163.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü:**“Mit”, C.IV, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Türkçe Sözlük K-Z:** 9.bs., C.II, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1998.
- Uslu, Mustafa: “Mit (Mitos)”, **Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Sözlüğü**, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 2007.

Vikipedi Özgür Ansiklopedi: “Mehmet Emin Yurdakul”, (Çevrimiçi)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Emin_Yurdakul,
3 Haziran 2009.

Vikipedi Özgür Ansiklopedi: “Azra Erhat”, (Çevrimiçi)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Azra_Erhat,
4 Haziran 2009.